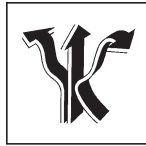

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Випуск 5

Матеріали

*Звітної науково-практичної конференції науковців МАУП
“Соціальна практика та теоретико-методологічні
засади модернізації України
(політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми)”
м. Київ, МАУП, 30 листопада 2017 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2017

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 12 від 25.10.17)*

Редакційна колегія:

М. Н. Курко (голова), д-р юрид. наук, проф.;
М. Ф. Головатий (заступник голови), д-р політ. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (відповідальний редактор), канд. техн. наук;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
В. М. Воронін, д-р іст. наук;
В. І. Литвиненко, д-р юрид. наук, проф.;
Є. О. Романенко, д-р наук з держ. упр., проф.;
О. Л. Фещенко, канд. екон. наук, доц.;
Л. В. Янюк (виконавчий редактор).

Матеріали подано в авторській редакції.

Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

Проблеми модернізації України : [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП
“Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 5: Матеріали звітн. наук.-практ. конф. “Соціальна практика та теоретико-методологічні засади модернізації України (політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми)”, 30 листопада 2017 р. / редкол. :
М. Н. Курко (голова) [та ін.]. — 2017. — 352 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано тези доповідей учасників науково-практичних форумів МАУП, що відбувались у контексті загальноакадемічної Науково-практичної конференції “Соціальна практика та теоретико-методологічні засади модернізації України (політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми)” з проблематики широкого кола аспектів процесу системної модернізації України.

Для науковців, громадсько-політичних діячів, студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і світовим досвідом проведення модернізаційних процесів.

ББК 63.3(4УКР)я43

ЗМІСТ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК

КРУГЛИЙ СТІЛ

“Актуальні проблеми державного управління”

Романенко Є. О. <i>Нові підходи до приватизації державного майна</i>	10
Бідзюра І. П., Грабовенко Н. В. <i>Гуманітарний вимір розвитку освіти в Україні</i>	14
Червякова О. В. <i>Перехід до парадигми механізмів трансформації державного управління</i>	17
Чаплай І. В. <i>Управління державним та громадським сектором: спільне та відмінне</i>	20
Амер Аль-Атті <i>Оцінювання механізмів публічного управління випереджаючим розвитком економіки України</i>	22
Каракасіді О. Ф. <i>Місьцеве самоврядування у країнах світу: практика функціонування та уроки для сучасної України</i>	25
Родченко І. Ю. <i>Синергетичний підхід до представлення процесів забезпечення впорядкування станів системи державного управління</i>	30
Андреев В. А. <i>Система розвитку персоналу як основа селекції кадрів публічної служби</i>	32

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ

“Декомунізація: виклик минулому чи майбутньому”

Бідзюра І. П. <i>Декомунізація в Україні та світова геополітика</i>	34
Попов В. Ж. <i>Історичний досвід декомунізації</i>	36
Рябенко С. Д. <i>Сутність декомунізації</i>	39
Головатий М. Ф. <i>Унікальність та складність декомунізації в Україні</i>	43
Сурмин Ю. П. <i>Суть декоммунизации и ее проблемы в Украине</i>	46
Мелков Ю. А. <i>Философское видение декоммунизации</i>	50
Дікарев О. І. <i>Як розлучатися з тоталітарним минулим?</i>	52

Варзар І. М. <i>Декомунізація та генеза науково-ідеологічного феномену</i>	55
Отрешко Н. Б. <i>Декомунізація — это не просто</i>	64
Єрескова Т. В. <i>Супільна свідомість в епіцентрі декомунізації</i>	66
Попов В. Ж. <i>Шляхи вдосконалення політики декомунізації</i>	70

МІЖНАРОДНА МОЛОДІЖНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин:
виклики, пріоритети та прогнози”

Базильчук М. В. <i>Роль та значення Мюнхенської конференції в системі глобалізаційної безпеки</i>	72
Voitko T. V. <i>Terminology in English language for specific purposes</i>	74
Хак А. Б. <i>Міжнародна безпека в глобалізованому світі: латентні інформаційні війни та шляхи їх розв’язання</i>	76
Панфілова В. В. <i>Військово-політичні та релігійні конфлікти в Югославії та засоби впливу на населення</i>	78
Артюшенко О. М. <i>Мова як ментально-ціннісний орієнтир в сучасних міжнародних відносинах</i>	81
Логунов Р. <i>Феномен демократії у сучасному світі</i>	83
Логоша К. Л. <i>Латентна інформаційна війна у ході російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 року</i>	85
Гончаренко Є. Ю. <i>Методичні аспекти вивчення ділової німецької мови</i>	87

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“Постнекласичні інтенції соціогуманітарного пізнання”

Мелков Ю. О. <i>Від гуманітарності до гуманістичності: постнекласичні перспективи знання та освіти</i>	90
Піляєв І. С. <i>Фрактальність як універсальний спосіб відображення соціальної дійсності</i>	93
Повторєва С. М. <i>Структуралізм і постструктуралізм в контексті сучасного гуманітарного пізнання</i>	96
Попов В. Ж. <i>Вивчення історії повсякденності: підходи до визначення предмету</i>	98

Романенко Є. О., Чаплай І. В. Філософські аспекти становлення комунікації як сутнісної характеристики державно-суспільних відносин	103
Лісовський П. М. Перспективи рефлексії нового космічного порядку в постсучасності: кібербезпечні виміри.....	105
Нич Т. В. Роль філософії в постнекласичному освітньому просторі	108

КРУГЛИЙ СТІЛ

“Держава та громадянське суспільство: динаміка складної взаємодії”

Костюк Т. О. Держава та громадянське суспільство в Україні: динаміка складної взаємодії.....	111
Мелков Ю. О. Фрактальність культури в сучасному світі	115
Пальм Н. Д. Диалог культур в епоху глобалізації	120
Сухобрус М. Ю. Громадянство і громадянська соціалізація	124
Семеняка Є. І. Росія — політична свідомість і політична активність.....	126

XXI ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ СТУДЕНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ “Психологічні проблеми молоді у сучасному світі”

Коляденко Н. В. Синдром Ретта як потенційно курабельне захворювання	129
Вакуліч Т. М. Вплив соціальних факторів на формування невротичних розладів	131
Пільгук Н. М. Особливості прояву інтернет-залежної поведінки підлітків.....	133
Вус В. І., Віхровська В. А. Взаємини з батьками та дітьми як чинник розвитку позитивного самоставлення дошкільника.....	136
Бахов И. С. Проблеми психического здоров'я студентів США.....	138
Кравчук С. М. Соціально-психологічні особливості професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних служб	141
Данулова Т. V., Salata G. V. Beyond biological and social: a holistic approach to mental health	143
Віхровська В. А. Психолого-педагогічні моделі формування позитивного самоставлення дитини	145

Вус В. І. <i>Особливості аксіогенезу підлітків при поєднанні релігійної освіти із всебічним розвитком їх особистості.....</i>	147
Shatne A. V. <i>Subjective welfare as a component of the mental health of modern youth of Ukraine .....</i>	149
Богдан О. Ю. <i>Психологічні чинники готовності старшокласників до вибору майбутньої професійної діяльності.....</i>	150
Кравченко І. М. <i>Особливості впливу сім'ї на становлення особистості підлітків .....</i>	152
Калям'яна В. К. <i>Особливості міжособистісних відносин молодших школярів із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності.....</i>	155
Леценко О. С. <i>Психологічні особливості агресивної поведінки жінок із співзалежністю.....</i>	157
Панасюк В. С. <i>Удосконалення стилю керівництва в комерційній організації на прикладі ПП "Алмавеко, фуд" .....</i>	159

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
ІМ. КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО**

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**"Україна – незалежна, демократична, соціальна, правова держава:
реалії сьогодення та перспективи"**

Іваненко О. В. <i>Інформаційна ентропія та ентропійна інформація у галузі права: деякі загальнотеоретичні питання.....</i>	161
Заросило В. О. <i>Окремі аспекти запобігання і протидії корупції у Великобританії .....</i>	164
Кислий А. М., Денисенко М. М. <i>Становлення системи нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій .....</i>	167
Бортник В. А. <i>Сучасні муніципальні концепції.....</i>	171
Ковальчук А. Ю. <i>Конституція України – як правова основа протидії корупції .....</i>	174
Веклич В. О. <i>Корупція як деструктивний чинник стосовно прав людини: потреба щодо інформування громадськості й реалізації відповідної політики.....</i>	177
Стасюк С. В. <i>Оновлені моделі податкових правових відносин в Україні.....</i>	180
Курчина Т. О., Чорна М. Ф., Твердохліб А. І. <i>Феномен правової культури: сучасне прочитання .....</i>	183

Грутман Л. О. Правова охорона знаків для товарів і послуг (торгівельних марок) в Україні	186
Міхатуліна О. М. Господарсько-правова відповідальність та адміністративно-господарські санкції до суб'єктів господарювання	189
Невесенко Т. С. Форми та методи, а також правовий режим валютного контролю в Україні — покращення фінансової політики	192
Шашкова-Журавель І. О. Розвиток універсальної міжнародно-правової системи захисту трудових прав моряків	196
Медвідь Ф. М., Медвідь А. М., Чорний Е. В. Правова доктрина як джерело (форма) права	199
Козоріз В. С. Правове регулювання іпотеки в господарській діяльності банків в Україні	202
Мельниченко Я. Б. Ціннісні основи права: сучасне прочитання	205
Петенко А. М. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності	208
Гуменюк І. В. Форми господарсько-правової відповідальності	211
Мойсеєнко Д. М. Державне регулювання науково-технічної діяльності в Україні	214

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ,
ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСІВ**

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України
в умовах європейської інтеграції”**

Бойченко Е. Б., Васильчук Н. О. Трудова мобільність як домінанта впливу на економічну систему	217
Васильчук Н. О., Бойченко Е. Б. Ретроспективний аспект формування жіночої зайнятості в Україні	221
Буковинська М. П. Формування соціальних технологій корпорацій	225
Сафонова В. Є. Нові форми взаємодії освіти і бізнесу в контексті європейської інтеграції	227
Романова Л. В., Борзак К. В. Удосконалення маркетингової товарної політики промислового підприємства на ринку електротехнічної продукції	230
Романова Л. В., Пастух К. О. Вдосконалення маркетингової стратегії підприємства на ринку металопластикових вікон	234

Алієва-Барановська В. М., Катречко К. С.	
<i>Шляхи удосконалення імпоротної діяльності суб'єктів господарювання України ...</i>	237
Амбросенко О. П.	
<i>Оцінка впливу землекористування на екологічну стабільність агроландшафтів України.....</i>	240
Берестецька Л. М.	
<i>Використання нових інформаційних технологій в бізнес-освіті.....</i>	243
Бігдаш В. Д.	
<i>Джерела та чинники управління ризиками медичної реформи .....</i>	246
Братусь Г. А., Бабій К. І.	
<i>Методологія оцінки ефективності управління бізнесом на ДП ТА "КИЙ АВІА" .....</i>	248
Братусь Г. А.	
<i>Застосування міжнародного досвіду у діяльності ринку цінних паперів України ...</i>	251
Головач Н. В.	
<i>Реалізація інноваційних підходів до підготовки кадрів в Україні.....</i>	254
Згалат-Лозинська Л. О.	
<i>Підходи до удосконалення оплати праці працівників будівельних підприємств .....</i>	257
Дмитренко Т. Л.	
<i>Теоретико-методологічні засади управління ризиком в сфері фінансового моніторингу</i>	260
Дорошенко Л. С.	
<i>Лізинг як сучасний вид послуг при підборі персоналу .....</i>	263
Дорошенко Л. С., Лапицька Н. І.	
<i>Роль аудиту в удосконаленні управління персоналом.....</i>	266
Калина А. В.	
<i>Пропозиції щодо регулювання за планового рівня людського розвитку .....</i>	269
Карбовська Л. А., Прокопенко Н. І.	
<i>Необхідність та можливість активізації інноваційної діяльності вітчизняних поліграфічних підприємств.....</i>	271
Кобржицький В. В.	
<i>Особливості інвестиційної діяльності в туристичному та готельному бізнесі.....</i>	275
Козлова А. І.	
<i>Іноземні інвестиції в промисловість України.....</i>	278
Колтаков В. М.	
<i>Проблеми методологічного забезпечення модернізації України.....</i>	281
Корінчевська І. А.	
<i>Сучасні інноваційні тенденції управління приватним закладом охорони здоров'я в Україні.....</i>	285
Кузнецова А. І.	
<i>Підвищення кваліфікації облікових працівників як фактор їх фізичної та психічної адаптації до викликів сучасної глобалізованої економіки та кризових впливів.....</i>	288
Новальська Н. І.	
<i>Підготовка фахівців-управлінців для галузі охорони здоров'я в Україні.....</i>	291
Ольшанська О. П., Мороз-Ольшанська Н. В.	
<i>Культура як соціально-практичний засіб в процесі модернізації України .....</i>	294

Мороз-Ольшанська Н. В., Ольшанська О. П. Культура як засіб людського розвитку в контексті євроінтеграційних процесів України	297
Середюк К. В. Підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств України..	299
Скиба Г. І. Сучасний стан підвищення кваліфікації працівників бухгалтерії як вагомий фактор їх психічного пристосування до умов сучасної економіки.....	302
Сладкевич В. П., Вітюк А. С. Удосконалення управління конкурентоспроможністю підприємств молочної галузі України	305
Сладкевич В. П., Краснокутська О. О. Шляхи удосконалення інформаційного забезпечення процесу управління підприємствами	307
Сомов Д. О. Позитивні та негативні тенденції у практиці мотивації персоналу в Україні	310
Сомов Д. О., Миронова М. Ю. Розробка основних напрямів вдосконалення системи управління персоналом на ТОВ “Відродження”	314
Тімко Н. І. Облікова ставка як інструмент реалізації грошово-кредитної політики	317
Тьорло В. О., Бевзан Ю. С. Проблеми розвитку елеваторного господарства України в період становлення ринкових відносин	321
Тьорло В. О., Мірошниченко В. В. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва західних регіонів України ...	323
Філіна Г. І. Управління ефективністю компанії на основі її фінансової архітектури	326
Філіппов М. І., Мотов О. В. Удосконалення управління торговельною діяльністю підприємств на ринку легкових автомобілів.....	329
Филиппов М. И., Чжан Паньсин Социально-экономическая эффективность профессионального развития персонала в СК “Украинская страховая группа”	332
Цімошинська О. В. Проблеми та шляхи удосконалення організації формування звітної інформації для складання балансу підприємства за міжнародними стандартами	336
Бондаренко Е. В. Сучасний стан функціонування венчурних інвестиційних фондів в Україні	340
Дорофєєва К. О. Удосконалення управління мотивацією праці на підприємстві	343
Сенін М. Г. Впровадження податку на виведений капітал в Україні	346
Сотворенний М. М. Проблеми дефіциту державного бюджету та шляхи їх подолання.....	349

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК

КРУГЛИЙ СТІЛ “Актуальні проблеми державного управління”

Є. О. РОМАНЕНКО

д-р наук з держ. упр., проф., ННІМВСН МАУП

НОВІ ПІДХОДИ ДО ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА

Після одержання Україною незалежності, держава здійснила перехід від соціалістичних принципів господарювання до вільної ринкової економіки з різноманітними формами власності, які прийшли на зміну єдиній державній власності. Процес приватизації в Україні протягом останніх десяти років у свідомості переважної більшості громадян України справедливо асоціюється, насамперед, як антисуспільне, антиукраїнське і злочинне явище, яке характеризується великою несправедливістю, непрозорістю, корумпованістю, спрямованістю виключно в інтересах кримінально-кланових структур та окремих осіб, наближених до влади.[1] Саме таке ставлення громадян України до процесу “малої та великої приватизації” було сформовано такими реальними причинами та неспростовними фактами:

- нічим не виправданими пропорціями та масштабами поляризації суспільства за рівнем матеріальних статків;
- масовими і систематичними порушеннями відповідних законів та Конституції України найвищими посадовими особами України в процесі приватизації;
- катастрофічним падінням рівня довіри громадян України до конкретних керівників — найвищих посадових осіб інститутів державної влади, причетних до тотальних порушень законів в процесі приватизації;
- безкарністю конкретних керівників — найвищих посадових осіб органів державної влади, причетних до тотальних порушень законів в процесі приватизації;
- неймовірним занепадом, насамперед, високотехнологічної виробничої сфери економіки України та знеціненням її високоінтелектуальної ресурсної складової;
- свідомим проведенням виконавчою владою та Фондом державного майна України політики, внаслідок чого відбулося: блокування притоку в органи приватизації не номенклатурних кадрів; блокування на всіх етапах конкурентних способів приватизації (аукціон, комерційний конкурс); монополізація

української економіки іноземним капіталом; блокування процесу організації в Україні високотехнологічного і наукоємного виробництва необхідних конкурентоздатних українських товарів; блокування мотиваційних механізмів для реального проведення інноваційної політики та реалізації важливих і конкретних інноваційних програм; блокування процесу становлення та розвитку фондового ринку в Україні; блокування становлення і розвитку місцевого самоврядування з метою забезпечення безконтрольності процесу привласнення майна структурами та фізичними особами, наближеними до влади.

Таким чином до головних причин таких наслідків приватизації в Україні необхідно віднести:

- невирішені проблеми загальнодержавного рівня;
- помилки щодо структури та кадрово-організаційного забезпечення процесу приватизації;
- недоліки сертифікатної приватизації;
- відсутність ефективної антимонопольної політики тощо.

На законодавчому рівні та на рівні виконавчої влади системно не були визначеними, зокрема:

- ефективні механізми забезпечення прозорості процесу приватизації та доступу до нього кожного громадянина України;
- правові та економічні критерії розмежування державної власності на державну та комунальну;
- правовий механізм здійснення розмежування державної власності на державну та комунальну;
- правовий механізм взаємодії відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування на всіх стадіях процесу приватизації щодо конкретних схем приватизації типових об'єктів;
- правовий механізм контролю процесу приватизації з боку організацій третього сектора;
- правові та економічні критерії ефективності управління об'єктами державної та комунальної власності у до приватизаційний період;
- правові та економічні критерії визначення етапів приватизації;
- пріоритети та механізми визначення послідовності приватизації об'єктів на кожному етапі;
- механізми та структури постійного контролю за динамікою економічних показників функціонування об'єктів, які підлягали приватизації та приватизованих об'єктів;
- правові механізми оперативного реагування відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування на факти неефективного використання власності;
- правові та економічні критерії формування для приватизації конкретних переліків земельних ділянок, на яких знаходилися об'єкти державної та комунальної власності, що підлягали приватизації;
- етапи та послідовність приватизації земельних ділянок, на яких знаходилися об'єкти державної та комунальної власності, що підлягали приватизації;
- ефективні механізми проведення антимонопольної політики в процесі приватизації;
- правові схеми та механізми забезпечення своєчасного надходження в повному обсязі коштів від приватизації та їх ефективного використання.

Починаючи з 2015 року було приватизовано 48 підприємств на загальну суму 3,6 млрд грн, при тому що план надходжень від приватизації на рік — 17 млрд грн”, а Проектом державного бюджету на 2018 рік передбачаються надходження в розмірі 22 млрд грн. Одна з причин що 1231 підприємство наразі заборонене до приватизації, тоді як, на думку Уряду та Мінекономрозвитку, в державній власності повинно залишитись лише 378 державних підприємств та об'єктів, які виконують функції держави [2].

12 вересня 2017 року на 26 засідання Національної ради реформ, присвячене прогресу України в процесі приватизації, були розглянуті та схвалені нові підходи до продажу активів, відображені у проекті закону “Про приватизацію державного майна”. Новий законопроект був розроблений Мінекономрозвитку спільно з Фондом державного майна та вже поданий до Верховної Ради України (№ 7066 від 4 вересня 2017 року) [2].

В проекті закону “Про приватизацію державного майна” передбачено, що 893 державних підприємства будуть приватизовані. Таким чином в державній власності залишиться лише 15 особливо важливих підприємств, це зокрема “Нафтогаз”, “Укрзалізниця” та інші державні монополії. Окрім того за державою залишаться ще 363 важливих об'єкта державної власності — це медичні, соціальні, метрологічні та інші суспільно важливі установи [3].

Близько 1255 підприємств державної власності будуть ліквідовані, через їх повну господарську неефективність. Також 359 об'єктів, а саме: дороги, лісові господарства, аеропорти будуть передані в концесію (в оренду приватному сектору). Таке зменшення кількості державних підприємств дозволить державі скоротити бюджетні витрати на підтримку значної кількості малоефективних підприємств.

Новий проект закону про приватизацію є повнішим і комплексним, в порівнянні з чинним. Проект закону змінює підходи до класифікації об'єктів приватизації. Якщо зараз вони розрізняються за групами (А, Б, В, Г, Д, Е, Ж), то проект закону поділяє усі об'єкти на два види — великі і малі. Вводиться система електронного аукціону. З урахуванням комп'ютеризації більшості сфер суспільного життя, це дасть можливість знизити бюрократичний елемент взаємодії з держорганами.

У проекті встановлено граничний розмір частини акцій компанії-покупця, яка належить резиденту країни-агресора або країні агресору. Ця частина становить 10 % і більше. Вона не дає права брати участь в аукціоні. Чинний закон не дозволяє брати участь у приватизації компаніям навіть з мінімальною часткою, контролюваною резидентом країни-агресора або ж країною агресором.

Аналогічна ситуація з компаніями, зареєстрованими в офшорних зонах і країнах, віднесених списку FATF (країни, які відмовилися сприяти боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом). За новими правилами компанії, 50 % статутного капіталу яких контролюється резидентами з таких країн, не зможуть купувати українське держмайно. У чинному законі — така частка не визначена, тобто діє повна заборона.

Відповідно до проекту закону об'єкт може бути включений до списку на приватизацію за ініціативою потенційного покупця. Таким чином, підприємець, у якого виникла бізнес ідея відносно якогось державного майна, отримає можливість проявити ініціативу та спробувати його придбати.

Законопроект передбачає штрафи за невчасне або неповне подання інформації про об'єкти приватизації посадовими особами, примушує державні установи продати непрофільні активи. Це дозволить позбавитись закритих відомчих санаторіїв та баз відпочинку.

Гальмувати передачу активів на продаж буде складніше. Якщо міністерство-власник затримує передачу об'єкту на приватизацію в установлений строк, то рішення про його передачу прийматиме Кабмін.

До приватизації великих підприємств залучатимуться радники, із відповідним досвідом та компетенцією, якої може не вистачати чиновникам фонду держмайна та міністерств, що залучені у процес приватизації. Радники не зможуть брати участь у приватизації об'єкта, який готували до продажу.

У випадку малої приватизації процедура визначення стартової ціни максимально спрощена. Стартова ціна — це балансова вартість (як правило нижче ринкової) за вирахуванням зобов'язань. Законопроект регулюватиме приватизацію зокрема й комунального майна. Об'єкти малої приватизації продаватимуться через систему державних закупівель Prozorro в онлайн режимі. Передбачається, що такий крок дозволить розширити коло потенційних покупців.

За новими правилами, новий власник отримає імунітет на певний час від спроб боржників отримати активи підприємства через ініціацію процедури банкрутства.

Джерела

---

1. Наслідки приватизації в Україні та їх причини в контексті формування ринку землі. Режим доступу: <http://buklib.net/books/35486/>
2. “Приватизація” Засідання Національної Ради реформ. Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/zasidannya-nacionalnoyi-rady-reform/26>
3. Уряд ухвалив новий проект закону про приватизацію. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art>

ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Рівень розвитку будь-якої країни визначається, насамперед, рівнем освіти, тому що вона є основою розвитку особистості, суспільства і націй. Для України освіта — найбільш масштабна галузь життєдіяльності людини і суспільства в цілому, його політичної, соціально-економічної, культурної й наукової організації, спосіб відтворення й нарощування інтелектуального і духовного потенціалу, виховання патріота і громадянина, діючий метод модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені. Один з найважливіших аспектів, який необхідно враховувати при подальшому реформуванні освіти — її гуманізація.

Під гуманізацією освіти в широкому сенсі розуміють створення в суспільстві такої системи освіти, яка має відповідати ідеалам гуманізму, свободи і соціальної справедливості. Вирішити ці завдання належить гуманітарним наукам, які не лише розглядають проблеми суспільного розвитку у минулому, сьогоденні і майбутньому, але і сприяють розумінню людиною свого місця в суспільстві і свого життєвого призначення.

Традиційно завдання освіти визначалися набором знань, умінь і навичок, які має опанувати людина. На сьогодні такий підхід виявляється недостатнім, соціуму потрібні не всезнайки, а випускники вишів, які готові долучитися до подальшої діяльності, здатні практично розв'язувати життєві та професійні проблеми, що постануть перед ними. А це набагато в чому залежить не від отриманих знань і вмінь, а від додаткових рис та вправності, на позначення яких і вживають поняття “компетенції” та “компетентності”, що відповідають розумінню сучасних завдань освіти.

Глобальними компетенціями, набутими студентами у процесі навчання, які були визначені у Доповіді Міжнародної комісії з освіти XXI століття і представлені ЮНЕСКО у 1997 році, є наступні: навчитися пізнавати; навчитися виконувати; навчитися жити разом; навчитися жити. Під компетентністю розуміється здатність установити й реалізувати зв'язок між “знанням – умінням” і ситуацією. Основними складовими компетентності виступають:

- знання, а не просто інформація, що швидко змінюється;
- уміння використовувати ці знання в конкретній ситуації; розуміння, яким способом можна ці знання здобути;
- адекватне оцінювання — себе, світу, свого місця у світі, конкретних знань, необхідності їх для своєї діяльності.

Вищевказане можна логічно подати в такий спосіб: компетентність = мобільність знань + гнучкість методу + критичність мислення.

Із позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань. При цьому зна-

чення знань не заперечується, але акцентується увага на здатності використовувати здобуті знання.

У світовій освітній практиці поняття компетентності є центральним. Ключові компетенції, визначені на симпозіумі “Ключові компетенції для Європи” (1996 р., м. Берн), ознаменували загальносвітову тенденцію оновлення освітнього процесу. Розробник компетенцій Г. Халаж (G. Halasz) розглядає їх формулювання як відповідь на запити Європи (збереження демократичного відкритого суспільства, мультилінгвізм, мультикультура, нові вимоги ринку праці, розвиток комплексних організацій, економічні зміни тощо).

Визначено п'ять ключових компетенцій, якими мають володіти молоді європейці (за рішенням Ради Європи):

- *політичні й соціальні компетенції* — здатність нести відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, розв'язувати конфлікти мирно, брати участь у підтримці й поліпшенні демократичних інститутів;
- *компетенції, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві*. Освіта має “озброїти” молодь міжкультурними компетенціями: прийняття відмінностей, повага до інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій;
- *компетенції, що передбачають володіння усною та письмовою комунікацією*, які особливо важливі для роботи й соціального життя, з акцентом на тому, що людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція;
- *компетенції, пов'язані зі стрімкою інформатизацією суспільства*. Володіння цими технологіями, розуміння їх застосування, способів критичного судження стосовно інформації, поширюваної мас-медійними засобами та рекламою;
- *здатність навчатися впродовж життя* як основа неперервного навчання в контексті особистого, професійного та соціального життя.

Важливо розуміти, що компетентнісний підхід — лише один із чинників, які сприяють модернізації змісту освіти, він лише доповнює низку освітніх інновацій, не нівелюючи значення класичних підходів.

Отже, зміни в системі освіти викликають необхідність по-новому оцінити перспективи гуманітарного знання в Україні, її роль в професійній діяльності фахівця і відповідність потребам ринку праці і суспільства в цілому. Низький рівень соціально-гуманітарної підготовки не дозволяє значній кількості випускників вишів повною мірою реалізувати себе в трудовій діяльності, мати власну громадянську позицію.

Політика держави у сфері освіти впродовж останніх років була спрямована на зниження рівня викладання соціально-гуманітарних дисциплін у вишах. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України (№ 642 від 09.07.2009 р.) “Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента” кількість обов'язкових гуманітарних дисциплін зменшилася. Серед них у навчальних планах залишилися українська мова (за професійним напрямком), історія України, історія української культури, філософія та іноземна мова. Такі навчальні дисципліни, як правознавство, політологія, соціологія, психологія, культурологія, етика, естетика, економіка або повністю зникли з планів підготовки фахівців, або винесені на вибір студентів. Такий підхід завдасть серйозної шкоди гуманітарній складовій в системі вищої освіти, негативно позначиться на підготовці майбутніх фахівців. Тому першочерговим завданням вищої освіти є збереження і творчий розвиток усіх її складових: фундаментальної і гуманітарної. Отже, повернути гуманітарну освіту в університети і зробити їх осередками саме гуманітарного, а не утилітарного, технократичного знання, є важливим завданням.

Парадокс нинішньої ситуації полягає в тому, що очевидних ознак кризи гуманітарної освіти, як інституційно сформованого процесу нібито і немає. Кафедри постійно викладають гуманітарні курси, університети регулярно видають дипломи, які засвідчують “гуманітарність” їх випускників, викладачі регулярно проводять семінари, гуманітарні за духом і міждисциплінарні за назвою. На нашу думку, брак гуманітарності спостерігається швидше не в освітній сфері, а у сфері гуманітарного мислення. В Україні практично не чути дискусій про “ідею університету” як про ідею гуманізму і особливої університетської етики. Без відновлення моральних цінностей у загальноосвітній школі і вишах важко виховувати учнів і студентів, які розуміли б, що ринок означає відповідальність і порядність, а не аморальність і байдужість. Поєднати етику, моральність і гуманітарність можна лише через освіту.

Отже, сучасний викладач навчального закладу — від початкового до вищого — має відповідати новій соціальній ролі — виховувати людину, громадянина, здатного адекватно діяти як в національному, так і в глобальному демократичному просторі. Саме тому гуманітарна складова набуває все більшого значення у світі, де подолання відстані скоротилося до годин, а спілкування між представниками різних народів і культур стало миттєвим завдяки новим надшвидкісним інформаційним технологіям.

ПЕРЕХІД ДО ПАРАДИГМИ МЕХАНІЗМІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Дотримуючись класичної логіки досліджень, коли розглядається “перехід” від чогось до чогось, то, у першу чергу, слід визначитися з тим, від чого ми рухаємося, від якого стану процесів, поглядів, інструментів, технологій, методологічних засобів. Постає питання, про яку парадигму механізмів трансформації державного управління можна говорити сьогодні, тобто про яку певну сукупність цінностей, методів, технічних навичок та засобів, що сьогодні визначає трансформацію державного управління в умовах суспільних змін.

На сьогодні йдеться про таку парадигму механізмів трансформації державного управління, в якій:

- систему поглядів та цінностей складає системно-ситуаційне уявлення процесів, явищ, подій (системна та ситуаційна парадигма);
- система методологічних засобів базується на системному, ситуаційному та структурно-функціональному підходах;
- система технічних та технологічних засобів сформована за принципом максимально досягнутого у вітчизняній практиці технологічного рівня;
- система ресурсних заходів також сформована за принципом від досягнутого в Україні;
- система методологічних і технічних навичок відіграє вирішальну роль при формуванні та застосуванні механізмів трансформації державного управління;
- не відбувається системної періодичної корекції стратегічних цілей розвитку, а, відтак, й перегляду перспективно необхідних механізмів трансформації державного управління;
- інноваційність є бажаним, але не обов’язковим елементом суспільного розвитку та розвитку механізмів трансформації державного управління;
- реакція на систему глобалізаційних впливів є скоріше вимушеною, ніж добре усвідомленою та передбачаємою.

Найбільш суттєвими недоліками наведеної сучасної парадигми механізмів трансформації державного управління можна зазначити такі:

- Україна на сьогодні переважно є об’єктом глобалізаційних впливів, а не їх суб’єктом, що, насамперед, визначається її низьким вкладом у світову економіку;
- реакція вітчизняної системи державного управління на систему глобалізаційних впливів носить вимушений, а не іноді й запізнілий характер (наприклад, відбувся світовий саміт з питань стійкого розвитку — за його результатами в Україні приймаються певні рішення та документи; прийняв відповідний комітет ООН резолюцію про зміну концепції державного управління з концепції державного менеджменту на концепцію “Good Governance” — з суттєвим запізненням влада починає реагувати на цю концепцію, до того ж зараз фактично йдеться про децентралізацію

державної влади, що протирічить цій концепції й скоріше відповідає концепції державного менеджменту тощо);

- технологічна база у більшості сфер і галузей економіки є відсталою, про що свідчить III–IV стан технологічного укладу; її заміна та/або зміна потребує великих інвестицій та новацій, які є взаємопов'язаними, що значно ускладнює їх реалізацію; саме тому інноваційність розвитку розглядається владою як привабливе та бажане явище, яке поки не має реального відповідного економічного підґрунтя за сучасних умов; слід зазначити, що про інновацізацію економіки було проголошено попередньою владою, але ця ідеологія не була реалізована не у теорії, не у практиці економічного та соціального розвитку країни та розвитку її системи державного управління;

- методологічна база спирається на традиційні системний, ситуаційний та структурно-функціональний підходи, які за часи незалежної України отримали суттєвий розвиток та трансформацію в роботах вітчизняних вчених, ця методологічна база сприяла суттєвому розвитку теорії та практики стратегічного та програмно-цільового управління; в той же час, поки залишається практично не задіяною методологічна база самоорганізаційної спроможності вітчизняного державного управління; остання методологічна база не відкидає попередню, а доповнює її та розширює можливості наукового пізнання та практичного втілення державно-управлінських рішень на всіх рівнях системи державного управління;

- практичні розробки прогнозних та програмних державно-управлінських рішень й досі спираються на існуючу, а не перспективну ресурсну базу, що теж сприяє інноваційному та технологічному відставанню; державні цільові програми здебільшого не містять технологічних та ресурсних новацій та їх доведення до рівня пілотних проєктів, їх фінансування складає лише 8–12 % від видаткової частини державних бюджетів й не є щорічно гарантованими навіть за факту їх прийняття законами;

- стратегії розвитку (соціально-економічні, сфер і галузей економіки, регіонів, територій) приймаються й більше не корегуються на відміну від того, як це прийнято у більшості розвинених країн світу; кожна зміна влади загрожує їх зміною або припиненням їх реалізації; фактично на великих відрізках часу країна не має чітких та реалізуємих стратегій соціально-економічного розвитку;

- вирішальним у розвитку країни є потенціал системи державного управління, але він є дуже нестабільним, оскільки систематично маємо великі його зміни (ротатії, звільнення, плинність кадрів у державній службі та серед посадових осіб місцевого самоврядування). Цей чинник не дає можливості здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів, ефективну за своїми наслідками для системи державного управління; він протирічить як розвитку сучасного інформаційного суспільства знань та послуг, так і практиці розвинених країн, де прихід до влади нових політичних сил, що виграли вибори, не призводить до звільнення великої кількості працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування; фактично у країні порушено систему зростання інституційної пам'яті цих органів, що, у свою чергу, зменшує їх функціональні можливості та можливості розвитку. В той же час, виходячи з найкращих практик вітчизняного державного управління, слід визнати достатньо суттєвим досвід кадрів, їх вклад у розвиток країни та її системи державного управління.

З точки зору подальшої перспективи розвитку механізмів трансформації державного управління заслуговує на велику увагу науковий доробок вітчизняних та зарубіжних вчених щодо явища та процесів самоорганізації у соціальних системах. Розуміння таких явищ та процесів дозволяє науково обґрунтовано підходити до роз-

витку сфер і галузей економіки, системи державного управління, оскільки останні є соціальними системами.

Таким чином, ми можемо розглядати систему державного управління як дисипативну систему з дисипативною самоорганізацією, яка утворена численними різнорівневими суб'єкт-об'єктними утвореннями та відносинами. В такій системі останні можна розглядати як її базові елементи, що мають типову модель суб'єкт-об'єктних відносин — модель циклу управління із такими структурно-функціональними складовими, як: суб'єкт управління, впливи управління, об'єкт управління, моніторинговий зв'язок. Окрім цього, самоорганізаційну модель суб'єкт-об'єктних відносин слід доповнити змістовними (ідеї), функціональними (умови, впливи, технології, інструментальні засоби) та ресурсними (різноманітні ресурси: фінансові, матеріально-технічні, кадрові, інформаційні тощо) елементами.

Перехід до нової парадигми механізмів трансформації державного управління передбачає зміну в:

- системі поглядів та цінностей і складає синергетичну парадигму на основі чинників самоорганізаційної спроможності розвитку, серед яких: ідеї розвитку, технології розвитку, ресурси розвитку, умови розвитку, управління розвитком, впливи розвитку, виконання завдань розвитку, моніторинг розвитку;
- системно-ситуаційному уявленні процесів, явищ, подій (системна та ситуаційна парадигма), яка ефективно використовується на інструментальному стратегічному, програмно-цільовому та бюджетному рівнях;
- системі методологічних засобів, що базується на синергетичному та стратегічному підходах;
- системі технічних та технологічних засобів, що зорієнтована на найвищий технологічний рівень, досягнутий у світовому розвитку;
- системі ресурсних заходів, що зорієнтована на рівень використання ресурсів, досягнутий у світовому розвитку;
- системі методологічних і технічних навичок, яка сприяє ефективному використанню перспективних ідей, технологій та ресурсів при формуванні та застосуванні механізмів трансформації державного управління.

Також інноваційність є обов'язковим елементом суспільного розвитку та розвитку механізмів трансформації державного управління; відбувається дуже швидка реакція на систему глобалізаційних впливів з метою використання можливих переваг.

Джерела

---

1. Вольська О. М. Трансформація механізмів державного управління соціальним розвитком // Публічне управління. — 2013. — № 1. — С. 30–34.
2. Державне управління та державна служба: словник-довідник/ [уклад. О. Ю. Оболенський]. — К.: КНЕУ, 2005. — 480 с.
3. Парадигма. Матеріал з Вікіпедії. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%BC%D0%B0>
4. Червякова О. В. Зміна принципів та пріоритетів державного управління в умовах суспільних змін / О. В. Червякова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. — Х.: Вид-во ХарПІДУНАДУ “Магістр”, 2014. — Вип. 1 (45). — С. 34–40.
5. Червякова О. В. Умови функціонування та розвитку системи державного управління в контексті її самоорганізації / О. В. Червякова // Управління суспільним розвитком: глобальні виклики та альтернативи [зб. наук. пр. Ін-ту глобальних стратегій управління / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького]. — Острого: ІГСУ, Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2014. — 242 с. — (Серія: “Громадянське суспільство”. Вип. 8). — С. 140–146.

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ ТА ГРОМАДСЬКИМ СЕКТОРОМ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Думка про те, що управління державним та громадянським сектори суттєво відрізняється, розглядається в теорії державного управління протягом багатьох десятиліть. Американські дослідники з питань управління Перрі та Рейні ілюструють цей факт, нагадуючи про етимологічне розрізнення між поняттями “державні” та “громадські” [1]. На латині “*civilis*” означає, те, що стосується людей, на відміну від терміну “*publicus*”, що означає розмежування. Більшість дослідників цього питання зосереджуються на явних особливостях, що можуть відрізнитись між цими двома поняттями, але дуже мало хто намагався описати відмінності в управлінні державним та громадянським секторами з глобальної та інтегрованої перспектив [2–4]. Більше того: в цих останніх кількох дослідженнях не враховано прогрес, досягнутий у розрізненні державного та приватного секторів протягом останніх кількох років.

Здійснивши аналіз зарубіжних та вітчизняних джерел щодо питання управління державним та громадським сектором, було дійдено висновку, що основними відмінностями між ними є:

- *на організаційному рівні*: те, що однією з головних характеристик державного сектору є велика кількість формальних процесів, що, на нашу думку, є суттєвими для забезпечення його функціонування. Крім того, не лише ці процеси демонструють більше ступенів формалізації, вони, також, включають в себе більшу бюрократію. Деякі положення законів, нормативно-правових актів, можуть бути визначені як такі, що є чинними та тягнуть за собою тягар відповідності, але не мають реальної ефективності для налагодження системи державного управління. За даними Курленда та Егана, державний сектор має більш високий рівень бюрократизації, оскільки влада поділяється на три основні гілки: виконавча, законодавча та судова [5]. Щоб запобігти зловживання владою та забезпечити прозорість “що належить усім” організаціям, ступінь формалізації державного сектора значно перевищує рівень громадянського сектора. І ні в одному із досліджень не прослідковується тенденції до зниження цих відмінностей. Також, на організаційному рівні необхідно зазначити на специфіці цілей організацій у обох секторах. Громадські організації мають більш неоднозначні цілі, і тому важче визначити в якій мірі вони виконуються.

- *на управлінському рівні*. Одним із важливих факторів, що відрізняє керівників державних органів влади від керівників громадських організацій, є процес прийняття рішень. Наприклад, американський дослідник Швенк аналізує, яким саме чином управлінці кожного сектору інтерпретують виникнення конфлікту під час процесу прийняття стратегічного рішення. Автор наводить думку, що органи державної влади розглядають конфлікт як негативний знак, оскільки вказує на те, що деякі урядовці не вірять у те, що результати стратегічної дії є позитивними [6]. З іншого боку, для менеджерів у громадському секторі конфлікт у прийнятті стратегічного рішення має позитивний компонент, оскільки він показує, що у цьому процесі беруть участь різні зацікавлені сторони, тим самим забезпечуючи, щоб остаточне рішення представляло

їхні інтереси, або принаймні враховувало їх. У цьому контексті, експерименти, проведені американським філософом Нуттом, показують, що керівники громадського сектору набагато більш високо оцінюють консультативні практики при прийнятті рішень [7]. З іншого боку, керівники державного сектора вважають за краще використовувати аналітичні методи. Поясненням цього, на нашу думку, може полягати в соціальній місії управлінців у своїх відповідних секторах. Кінцевою метою працівника органу державної влади є максимізація колективної цінності. З іншого боку, керівник громадської організації вважає за краще прийняти теорію раціонального вибору, щоб максимізувати бажання свої членів [7].

- на рівні працівників. Багато досліджень зосереджено на відмінностях між працівниками державного та громадського секторів. У загальних рисах працівники державного сектору ставлять вищу цінність до виконання завдань, у порівнянні з їх колегами в громадському секторі. Результати отриманні в результаті соціологічного опитування, проведеного Де Графом та ван-дер-Вальгом демонструють характеристики працівників державного сектору і описують їх наступним чином: а) культура працездатності — тверда прихильність до служби для людей та громади; б) прихильність до відповідальності: великий акцент на відкритому доступі до інформації; в) спроможність підтримувати універсальний доступ: визнання особливої відповідальності за підтримку прав усіх користувачів послуг у навколишньому середовищі; г) відповідальна практика зайнятості; е) внесок у добробут громади.

Джерела

---

1. Perry J. L., Rainey H. G. (1988). "The Public-Private Distinction in Organization Theory: A Critique and Research Strategy" // *Academy of Management Review*, 13 (2), 182–201.
2. Rainey H. G., Bozeman B. (2000). "Comparing Public and Private Organizations: Empirical Research and the Power of the A Priori" // *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10 (2), 447–469.
3. Boyne G. A. (2002). "Public and Private Management: What's the Difference?" // *Journal of Management Studies*, 39 (1), 97–122.
4. Kurland N. B., Egan T. D. (1999). "Public v. Private Perceptions of Formalization, Outcomes, and Justice" // *Journal of Public Administration Research and Theory*, 9 (3), 437–458, <https://pdfs.semanticscholar.org/053d/3435b1dd35ec25ad297d9e85c44cc582378c.pdf>
5. Schwenk C. R. (1990). "Conflict in Organizational Decision Making: An Exploratory Study of Its Effects in For-Profit and Not-For-Profit Organizations" // *Management Science*, 36 (4), 436–448.
6. Nutt P. (1993). "Organizational Publicness and Its Implications for Strategic Management" // *Journal of Public Administration Research and Theory*, 3 (2), 209–231.
7. Mort G. S., Weerawardena J., Carnegie K. (2003). "Social Entrepreneurship: Towards Conceptualisation" // *International Journal of Nonprofit & Voluntary Sector Marketing*, 8 (1), 76–88.

ОЦІНЮВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИПЕРЕДЖАЮЧИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

З метою визначення пріоритетів розвитку щодо механізмів публічного управління випереджаючим розвитком економіки в Україні зроблено аналіз експертного опитування. Опитування проводилось у Національній академії державного управління при Президентові України у 2017 році серед аспірантів PhD (денної, вечірньої, заочної) форми навчання за програмою на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі публічного управління, які займаються науковим вивченням питань державного управління, в тому числі питаннями економічний розвиток держави.

В опитуванні взяло участь 50 респондентів, серед яких 38 мають досвід державної служби в Україні (це становить 76 % від загальної кількості респондентів) та 24 з яких на керівних посадах державної служби (це становить 48 % від загальної кількості респондентів).

Анкетування (опитування) проводилось за результати ґрунтовного аналізу щодо механізмів публічного управління випереджаючим розвитком економіки України. Автором було складено анкету з питань оцінювання респондентами наступних аспектів економічного розвитку України.

У першу чергу, як респонденти оцінюють запас міцності економіки України в існуючих умовах, виявляється, що більшість опитуваних (38 %) оцінюють запас міцності економіки України в існуючих умовах у часовому вимірі до 1, до 2–3 років — 24 %, до п'яти років — 14 %, і тільки 2 % респондентів — до семи років. Але 22 % опитуваних вважають, що або говорити про міцність не актуально, або залишили позицію “Інше” без відповіді.

Другим запитанням пропонувалося оцінити існуючу модель економічного розвитку України в якості: стагнації; помірного зростання або сталого зростання. За результатами опитування 46 % респондентів оцінюють існуючу модель економічного розвитку України в стані стагнації, 26 % — помірного зростання, лише 4 % — сталого зростання, і 24 % респондентів у позиції “Інше” не бачить перспектив економічного розвитку і зростання.

Наступним запитанням було “Чи поділяєте Ви прогнози щодо популяризації в світі до 2030 року дві групи країн — розвинених країн, та тих, що йдуть шляхом розвитку (Перша група), та країн бідних, маргінальних, що не відбулися (Друга група). Підсумовані результати демонструють, що 22 % — згодні, 18 % — ні, але більшість респондентів (60 %) не підтримує світову позицію щодо існування двох груп країн — розвинених країн, та тих, що йдуть шляхом розвитку (Перша група), та країн бідних, маргінальних, що не відбулися (Друга група). Це є результатом не знання респондентами геополітичних аспектів світових тенденцій поділу країн, або є концептуально інше бачення світового економічного поділу країн.

У наступному запитанні пропонувалося оцінити, яка модель розвитку є актуальною для України: збалансована, сталого, випереджаючого. За результатами відповідей можна зробити висновки, що для України модель збалансованого розвитку

вважають актуальною — 16 % респондентів, сталого розвитку — 8 %, і більшість респондентів — 72 % вважають модель випереджаючого розвитку найбільш перспективною для визначення національних інтересів, потенціалу, генерування бачення майбутнього з позиції соціально-економічного зростання країни.

Далі респондентам необхідно було зробити оцінку факторам нової економіки, що дозволяють Україні приєднатися до Першої групи країн світу, а саме: людський капітал, інноваційність, створення промислового потенціалу на сучасному технологічному рівні, розвиток культури та креативних індустрій. Думки респондентів мають розбіжності, 28 % вважають розвиток культури та креативних індустрій фактором нової економіки України, 28 % — відповідно людський капітал, 24 % — інноваційність; 12 % — створення промислового потенціалу на сучасному технологічному рівні. І 8 % респондентів в позиції “Інше” вказали антикорупційні заходи, розвиток малого і середнього бізнесу (створення необхідних умов), реальна і прозора підтримка інноваційної активності населення, організацій різних форм власності з боку держави, реалізація програм в якості державно-приватного партнерства для розвитку високотехнологічних сфер або розвитку, підтримки відсталих територій України.

З метою оцінки забезпечення технологічного прориву для України респондентам було запропоновано назвати топ 5 технологій в запропонованому переліку. Результати вибору респондентами запропонованих технологій мають наступний порядок:

- технологія нової транспортної системи та безпеки дорожнього руху 12 %;
- персоналізована медицина — 12 %;
- глобальний бездротовий інтернет — 10 %;
- використання наноструктурованих покриттів і композиційних матеріалів зі значно підвищеною міцністю — 8 %;
- система безпеки обміну даними та резервування — 8 %;
- технології “цифрового будинку” — 6 %;
- передові виробничі технології для розвитку соціальної інфраструктури — 6 %;
- системи рециркуляції — 4 %;
- кремнієва, біо-, молекулярна, органічна та фотонна радіоелектроніка — 4 %;
- наноматеріали імітаційного моделювання, нановимірювання та аналізування — 4 %;
- робототехніка та технології штучного інтелекту — 4 %;
- системи водневої енергетики — 4 %;
- ядерні енергетичні системи — 4 %;
- функціональні наноструктури — 2 %;
- телемедицина — 2 %;
- хмарні технології — 2 %;
- пошукові сервіси — 2 %;
- медицина мозку, нанобіологія — 2 %;
- біологічно імітуючі імплантати та протези — 2 %;
- стовбурові клітини та регенеративна медицина — 2 %;
- дослідження космосу; моніторинг землі — 2 %;
- технології комплексного керування водними ресурсами — 2 %;
- технології нанобробки, лиття, виробництва — 2 %;
- система керування та виробництва знань — 0 %;
- інженерія багатофункціональних тканин — 0 %;
- технології модифікації поверхні — 0 %;
- технології запобігання стихійними лихами — 0 %;
- генетично модифіковані організми — 0 %.

На нашу думку відповіді респондентів мають переважно характер загального розуміння впровадження в економічну систему інноваційних складових (технологій), що здатні зробити для країни технологічний прорив.

Щодо механізмів публічного управління випереджаючим розвитком економіки України ці технології мають комплексний підхід вирішення низки завдань на національному рівні: забезпечення ресурсами, технологіями (від лабораторій і центрів до створення технопарків і технополісів), людським капіталом (підготовка висококваліфікованих кадрів для роботи в інноваційних галузях економіки), механізм фінансового забезпечення реалізації національних програм технологічного прориву для України, створення нової економічної моделі розвитку України з правовим механізмом її реалізації на засадах антикорупційної політики держави.

Джерела

---

1. Червякова О. В. Механізми трансформації державного управління в умовах суспільних змін : монографія / О. В. Червякова. — К. : ТОВ “НВП” Інтерсервіс”, 2015. — 390 с.
2. Червякова О. В. Нова парадигма орієнтирів публічного управління / О. В. Червякова // Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. — № 1/2017 — МП “Леся”, 2017. — С. 171–175.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ У КРАЇНАХ СВІТУ: ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

В постійному діалозі “держава – громадянське суспільство” одне із суттєвих місць займає місцеве самоврядування. Його історичні витоки, генеза, сучасна практика мають величезне значення для формування такого врядування у сучасній Україні. На цьому наголошували і наголошують багато відомих зарубіжних та українських фахівців в галузі політології, права, державного управління, насамперед В. Аверьянов, Є. Антонов, Г. Атаманчук, В. Бабаєва, В. Бакуленко, О. Віханський, Д. Гібон, М. Головатий, В. Князєв, А. Коваленко, М. В. Кравченко, В. Куйбіда, О. Лазор, О. Лебединська, В. Мельниченко, В. Малиновський, Б. Мільнер, О. Оболенський, В. Рижих, О. Сушинський, В. Тацій, В. Цветков, В. Чирків, В. Шаповал, Ю. Шаров, В. Юрчишин та ін.

Визнаючи досить помітними у дослідженні процесів місцевого самоврядування зусилля вказаних та інших авторів, зазначимо, що маємо тут і багато проблем. Одна з них – поєднання вітчизняної практики організації функціонування місцевого самоврядування зі світовою, які засади такого врядування можуть у першу чергу знадобитися сучасній Україні.

Зазначимо, що у більшості західноєвропейських держав органи місцевого самоврядування з’явилися в ХІХ ст., а в деяких випадках і значно раніше. У кожній державі реалізована система органів місцевого самоврядування, яка дозволяє населенню брати участь у розв’язанні місцевих проблем і мати право голосу при прийнятті рішень, що безпосередньо зачіпають їхні інтереси. Така система, природно, має власні національні відмінності.

Загальною особливістю підходу до вдосконалення організаційної структури органів місцевого самоврядування, у тому числі і нині, у Західній Європі, є пристосування існуючої системи до мінливих пріоритетів, а не створення нових структур. Це і привело до появи і використання досить різних моделей місцевого самоврядування [5].

Основна проблема всіх значних структурних перетворень у державах Західної Європи полягає у забезпеченні рівноваги між вимогою проводити політику відповідно до єдиних критеріїв і необхідністю виражати інтереси різноманітних груп населення [2]. Дії урядів у цих державах спрямовуються на забезпечення єдності нації, розвиток ідеї національної ідентичності та організацію надання громадських послуг усьому населенню країни за єдиними стандартами. Необхідно також враховувати територіальні відмінності у соціально-економічних, культурних, демографічних та інших характеристиках і сприяти їхньому розвитку.

Є потреба бодай стисло подати невеликий аналіз основних підходів до формування органів місцевого самоврядування, визначення їх структури.

Швеція. У Швеції і нині здійснюються радикальні реформи у сфері територіального управління на засадах децентралізації. Вони передають збільшення відпові-

дальності та розширення функцій органів місцевого самоврядування з обмеження контролю за їх діяльністю.

Система державного й територіального управління тут передбачає два базових рівні: центральний уряд і субнаціональні органи влади, які мають систему комбінованої ієрархії на окружному й місцевому рівнях. Муніципалітети та округи мають певні відносини з центральним урядом. Кожний округ має окружну раду й окружну адміністративну раду. Тільки острови Готланд і м. Готенбург і Мальмьо мають як окружний, так і муніципальний статус.

Управління окружними адміністративними радами здійснюють губернатори, які призначаються центральним урядом. Термін повноважень окружної ради — три роки. Ця рада обирає свого голову і відповідні виконавчі органи. Частина членів адміністративної ради призначаються, а інші 14 членів — обираються окружною радою.

Франція. В країні територіальна організація влади має три рівні: комуна, департамент, округ.

Помітною особливістю французької системи територіальної організації влади є те, що головні посадові особи можуть бути одночасно депутатами або сенаторами в центральному уряді, що сприяє підвищенню рівня взаємодії різних органів влади.

Німеччина. У Німеччині запроваджені чотири основних рівні управління територіями: федеральний, землі, округи і громади. Розв'язання проблем місцевого розвитку федеральний уряд покладає на землі, останні, у свою чергу, — на органи місцевого самоврядування. Безпосередньо на землі покладені повноваження вирішувати більшість внутрішніх питань. До повноваження органів місцевого самоврядування належить ті, що не властиві законодавчим органам федерального чи земельного рівня або судовій владі.

Округи та громади в Німеччині мають високий ступінь самостійності і відповідальності щодо організації своєї діяльності. Здійснюється реформування системи територіального управління, яке передбачає розширення кола повноважень органів місцевого самоврядування.

Іспанія. В Іспанії організація територіальної влади має три рівні — регіональний, провінційний та муніципальний. Органами управління на муніципальному рівні є муніципальна влада і муніципальна комісія. Ці органи згідно із законодавством є обов'язковими і очолюються мером. Разом з тим муніципальні органи міського самоврядування мають можливість створювати будь-які додаткові постійні чи спеціальні органи, які вважають необхідними для ефективного вирішення питань місцевого значення. До складу муніципальної комісії входять мер, його заступник та певна кількість радників, які призначаються та звільняються мером. Звичайно, членів комісії об'єднує належність до партії більшості.

На провінційному рівні президент провінції очолює провінційну раду і провінційну комісію. Провінційні органи місцевого самоврядування створюються у провінційних столицях і згідно із законодавством мають можливість створювати інші органи. За аналогією з муніципальним рівнем президент провінції обирається членами ради провінції. Президент ради здійснює управління комісією провінції, яка, у свою чергу, управляє адміністративними відділами провінції [5].

Нідерланди. У країні місцеве самоврядування має два рівні: провінції і муніципалітети. У конституції країни закріплені положення щодо державного контролю за діяльністю місцевих органів влади та їх взаємодії з органами державного управління стосовно забезпечення дотримання законодавства.

Особливістю формування органів місцевого самоврядування у Нідерландах є те, що монарх призначає мера муніципалітету. Ці призначення практично здійснюють-

ся за поданням політичних партій, які справляють вплив на прийняття рішень на державному рівні.

Діяльність органів місцевого самоврядування у цій країні пов'язана із здійсненням напрямів щодо реструктуризації, приватизації і дерегулювання. Реформування системи місцевого самоврядування у великих містах передбачає надання їм статусу провінції.

Великобританія. У Великобританії (Англія та Уельс) структура органів місцевого самоврядування передбачає дві складові: муніципальну й не муніципальну складові. Території, які не мають муніципального статусу, діють у двоярусній системі графств та районів. Території, управління в яких здійснюють муніципалітети, утворюють уніфіковану систему районів або графств. При цьому муніципальними органами місцевого самоврядування є ради, які обираються населенням. У таких представницьких органах діють свої комітети, які виступають специфічними замовниками громадських послуг для мешканців на договірних засадах, і відсутня головна посадова особа місцевого самоврядування — мер.

В цілому за структурою систему місцевого самоврядування у Великобританії можна вважати дворівневою: вищий рівень — графства, нижчий — райони чи округи. У сільській місцевості існують також дрібні парафіяльні ради з дуже обмеженими повноваженнями. У великих промислових містах (Лондон, Бірмінгем, Манчестер) діють районні органи (райони Лондона чи муніципальні райони).

Польща. У Польщі інститут місцевого самоврядування існує вже кілька століть. Останній раз організація місцевого самоврядування, запроваджена у 1975 р., була змінена у 1999 р. Ця система передбачає: 16 воєводств, 308 земських пов'ятів і 65 міських органів місцевого самоврядування.

Угорщина. До базової структури місцевого самоврядування в Угорщині входять: 20 округів, 22 райони у межах Будапешта, а також 3070 міст і сіл. На рівні регіону місцевого самоврядування відсутнє: державними адміністраціями здійснюється координування дій, нагляд та перевірка законності рішень органів місцевого самоврядування.

Окружні ради у країні обираються опосередковано членами міських і сільських рад, які перебувають на відповідній території. Ради як представницькі органи місцевого самоврядування у містах і селах обираються їх населенням. Особливістю є те, що міста з кількістю мешканців понад 50 тис. можуть бути визнані парламентом як такі, що мають “окружний рівень”. У містах з кількістю мешканців до 10 тис. — вибори пропорційні, у більших містах одна половина членів ради обирається всім населенням, а друга половина — в одномандатних округах. Обираються також мер і його заступники. Організаційна структура мерії складається з відділів і затверджується радою. Утворені радою комітети мають дорадчий характер, але їм можуть надаватися і виконавчі функції.

Зазначимо, що у сучасних дослідженнях з місцевого самоврядування акцент зміщується з питань автономії представницьких органів у напрямі таких цінностей, як раціональність, ефективність, економія. Організаційні структури місцевого самоврядування розглядаються вже не стільки як загальнодемократичні інституції, скільки як засіб для вирішення місцевих проблем, забезпечення належного рівня життєдіяльності територіальних громад, здійснення на місцях засад державної регуляторної політики. Зарубіжні вчені досить часто визначають місцевого самоврядування як відносно децентралізовану форму державного управління у населених пунктах. Наприклад, ученими висловлюється думка, що муніципалітети не є нерегульованою “державою в державі”, але виступають як місцеві політичні одиниці з достатньо великою незалежністю, що вписуються у загальну систему держави [6].

Основними елементами місцевого самоврядування у переважній частині країн світу є: структура, повноваження, фінанси [4].

Систематизація базових структур місцевого самоврядування дає підстави стверджувати, що у більшості країн запроваджені багаторівневі системи, які передбачають вирішення масштабних спільних проблем на надбазовому рівні місцевого самоврядування. Прикладами запровадження таких підходів можна вважати графства у Великобританії, департаменти у Франції і райони у Німеччині. Таким чином, органи місцевого самоврядування, які перебувають вище базового рівня, опікуються проблемами надання послуг, які стосуються більшої території, у той час як базовий рівень організовує надання послуг місцевого характеру. Разом з тим у деяких країнах (наприклад, у Великобританії) існує оригінальна система, що передбачає об'єднання в одному органі місцевого самоврядування повноважень базового і надбазового рівнів (общини і графства).

Окремі держави Європи (Франція, Іспанія, Італія) мають ще один додатковий рівень місцевого самоврядування на регіональному рівні, тоді як у федеративних (Німеччина, Австрія) землі є найвищим рівнем субнаціонального управління [6].

Зазначимо, що обсяг повноважень місцевого самоврядування за реалізованими організаційними структурами у країнах Східної, Центральної та Західної Європи, Америці та Азії досить широкий, але у кожній країні вони мають свої особливості. Вони можуть бути систематизовані у такий спосіб: а) організація надання послуг; б) представницькі функції.

При організації надання послуг органи місцевого самоврядування Західної Європи більше уваги приділяють приватному сектору через такі причини [7]:

- необхідність підвищення ефективності й зменшення витрат, у тому числі і на конкурсній основі;
- необхідність стимулювання розвитку ринкових відносин і створення конкурентного середовища;
- потреба у раціональному використанні трудових ресурсів;
- потреба у розширенні можливостей вибору для населення [3, с. 55].

Останнім часом головною темою дискусій серед учених та фахівців з державного управління у Західній Європі стала децентралізація. Це відбувається тому, що принцип передачі влади, проголошений Європейським Союзом, здобуває все більше визнання. Реалізація принципу передачі передбачає відповідність певного рівня територіального управління визначеному рівню відповідальності. Виходячи з цього, будь-яке повноваження чи функція, які можуть бути ефективніше виконані на більш низькому рівні, мають передаватись на цей рівень. Децентралізація розглядається у трьох основних формах: деконцентрація, делегування й передача повноважень. Під деконцентрацією розуміють адміністративну домовленість, відповідно до якої функції передаються від центрального органу влади до місцевих органів влади. Таке делегування передбачає укладання агентської угоди, в якій функції передаються від центральних органів влади недержавним суб'єктам управління із визначеним ступенем фінансової й адміністративної самостійності. Реальна передача повноважень полягає у передачі права прийняття рішень автономним і демократично обраним органом місцевого самоврядування.

Незаперечним є те, що окремі аспекти, що притаманні місцевому самоврядуванню, найперше у країнах Західної Європи, реально можуть бути реалізовані й у процесі становлення такого самоврядування у сучасній Україні.

Джерела

---

1. Головченко В., Корпань О. Конституційна практика місцевого самоврядування // Право України / В. Головченко, О. Корпань. — 1998. — № 3. — С. 14–17, С. 30.
2. Закон України “Про формування місцевих органів влади і самоврядування” // Відомості Верховної Ради України. — № 26. — Ст. 217.
3. Пантюхін В. О. Вдосконалення організаційної структури органів місцевого самоврядування в Україні: дис. д-ра філософії в галузі держав. упр. / В. О. Пантюхін. — К., 2009. — 175 с.
4. Про упорядкування структури місцевих державних адміністрацій. Постанова Кабінету Міністрів України № 821 від 18 травня 2000 р. // Офіц. вісн. України. — 2000. — № 18. — Ст. 745.
5. Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран / С. В. Пронкин, О. Е. Петрунина. — М.: Аспект-Пресс, 2001. — 416 с.
6. Редлих И. Английское местное самоуправление / И. Редлих. — СПб., 1908. — 510 с.
7. Шаров Ю. П. Стратегічне планування в соціально-технічних системах і в місцевому самоврядуванні: навч. посіб. / Ю. П. Шаров. — К.: Вид-во УАДУ, 1996. — 88 с.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПОРЯДКУВАННЯ СТАНІВ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Для системного представлення процесів забезпечення впорядкування станів системи державного управління застосовано синергетичний підхід, в основу якого покладено розгляд систем і процесів виходячи з їх самоорганізації, тобто встановлення упорядкованого стану складних відкритих систем, що виникає з початкової неупорядкованості організованих у просторі та часі структур і процесів без упорядкування зовнішніх впливів.

З'ясовано, що самоорганізація системи державного управління, складовим елементом якої є самовпорядкування, забезпечується суб'єктами державного управління. Для узагальненої системи державного управління вона завжди має внутрішній характер, що витікає з самого її визначення.

Визначено, що одним з першочергових завдань впорядкування системи державного управління є приведення її структури у відповідність її функціональному полю, визначеному суспільними потребами та потребами самого суб'єкта державного управління на обраному відрізку часу, та налагодження в ній чіткої субординаційної (суб'єкт-об'єктної) та координаційної (суб'єкт-суб'єктної) взаємодії.

Виявлено, що внаслідок складності системи державного управління, яка визначається кількома гілками державної влади та багаторівневістю її побудови, фактично маємо реалізацію в ній багатьох суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних моделей.

Встановлено, що процес самовпорядкування на верхньому рівні державної влади проявляється в узгодженій взаємодії відповідних суб'єктів державного управління, а на кожному з інших рівнів – в узгоджені суб'єкт-суб'єктних відносин на своєму рівні державного управління, а також суб'єкт-об'єктних відносин, як між верхнім щодо даного та даним рівнем (зовнішній аспект самовпорядкування системи державного управління), так і між даним та підпорядкованим йому рівнем державного управління (внутрішній аспект самовпорядкування системи державного управління).

Визначено, що самовпорядкування в межах суб'єкт-суб'єктних відносин, зазвичай, здійснюється шляхом: узгодженого прийняття державно-управлінських рішень (колективне обговорення та прийняття рішень, корпоративного виконання доручення); простої координації (узгодження) на всіх етапах взаємодії за умови відсутності взаємного підпорядкування та при рівних повноваженнях (комітети, комісії, робочі групи, консультативні ради тощо); інтегрованої координації (узгодження) на всіх етапах взаємодії за умови відсутності взаємного підпорядкування але при повноваженнях одного з суб'єктів державного управління на збір та представлення результатів спільної діяльності (національні проекти, державні цільові програми тощо); взаємного стримування за умови наявності певних повноважень взаємного контролю (президентський, парламентський та урядовий контроль, заслуховування та дні уряду у парламенті, спільне формування складу Національного Банку, судів

тощо); розвитку комунікативної схеми суб'єкт-суб'єктної взаємодії (електронний уряд; повноваження; форми документообігу; регламенти, процедури та інше).

Встановлено, що самовпорядкування в межах суб'єкт-об'єктних відносин, зазвичай, здійснюється шляхом: прийняття державно-управлінських рішень щодо розвитку та функціонування об'єкта державного управління (концепцій, стратегій, державних політик, відповідних програмно-цільових рішень, державного та місцевого бюджетів тощо); реалізації прийнятих державно-управлінських рішень шляхом різноманітних впливів (правових, інституційних, організаційних, адміністративних, мотиваційних, інформаційних та інших) в залежності від ситуації, що склалася (суспільні запити; ціннісні орієнтири суспільства; політична, економічна, соціальна, гуманітарна, екологічна ситуації; рівні демократизації, адміністративної та технологічної культури, боротьби з корупцією; ресурсні можливості та інше); виділення та забезпечення отримання об'єктом управління передбачених необхідних ресурсів (фінанси, кадри, матеріально-технічні засоби, інформація, час) для виконання поставлених завдань у повному обсязі; контролю стану реалізації прийнятих державно-управлінських рішень (адміністративного; функціонального; фінансового; попереднього; проміжного; заключного; аудиту; перевірок; оцінювання тощо); впровадження та реалізації систем підвищення якості (сучасні стандарти забезпечення якості тощо); розвитку комунікативної схеми суб'єкт-об'єктної взаємодії (електронний уряд; стандарти обміну інформацією; форми документообігу; створення та введення в дію центрів надання послуг типу "одне вікно" та інше).

Джерела

---

1. Бакуменко В. Д. Визначення базових чинників для дослідження процесів самоорганізації в соціальних системах / В. Д. Бакуменко, О. В. Червякова, С. В. Штурхецький // Завдання державного, регіонального та муніципального управління в контексті нових реалій національного розвитку: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (06.04.2012) / за заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка, Т. В. Іванової. — К.: ВПЦ Академії муніципального управління, у 2-х частинах, Ч. 2, 2012. — С. 16–20.
2. Черленяк І. І. Синергетичні концепції та моделі оптимізації системи державного управління : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / І. І. Черленяк ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К., 2011. — 36 с.
3. Червякова О. В. Нова парадигма орієнтирів публічного управління / О. В. Червякова // Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. — № 1/2017. — МП "Леся", 2017. — С. 171–175.

СИСТЕМА РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ЯК ОСНОВА СЕЛЕКЦІЇ КАДРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Публічна служба України на даний час перебуває у стані становлення та реформування, змінюються умови прийому та проходження служби, модернізуються посади державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, удосконалюються вимоги до професійних знань, вмінь, навичок публічних службовців. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у селекції кадрів публічної служби.

Одним з головних елементів в системі селекції кадрів публічної служби є не тільки відбір кадрів, а й розвиток кадрів.

Якщо аналізувати поняття розвиток кадрів, то слід зазначити, що науковці не мають єдиного підходу до цього визначення.

Розвиток персоналу — це системно організований процес безперервного професійного навчання працівників для підготовки їх до виконання нових виробничих функцій, професійно-кваліфікаційного просування, формування резерву керівників та вдосконалення соціальної структури персоналу. В складі розвитку персоналу знаходяться: професійна підготовка та адаптація, атестація кадрів, планування професійної кар'єри працюючих, стимулювання розвитку персоналу [4, с. 103].

Розвиток кадрів — багатогранне та складне поняття, що охоплює широке коло взаємозв'язаних психологічних, педагогічних, соціальних і економічних проблем. З'ясування його сутності передбачає визначення змісту таких ключових понять, як особистість, гармонійний розвиток особистості, професійний розвиток особистості [5].

Деякі автори, у тому числі О. Крушельницька [1], В. Радкевич [3], аналізують поняття “професійний розвиток кадрів”.

Професійний розвиток персоналу — це цілеспрямований та систематичний вплив на працівників шляхом здійснення професійного навчання впродовж їх трудової діяльності в організації з метою досягнення високої ефективності виробництва чи наданих послуг, підвищення конкурентоспроможності персоналу на ринку праці, забезпечення виконання працівниками нових більш складних завдань на основі максимально можливого використання їх здібностей та потенційних можливостей [2, с. 148; 1, с. 167].

На думку В. Радкевич, у професійному розвитку персоналу важливе значення має процес їхньої адаптації на підприємствах, під якою розуміють науково-обґрунтовану систему заходів, що забезпечує входження, оволодіння та досягнення особами професійної майстерності в конкретному виді професійної діяльності на робочому місці. Як правило, період адаптації працівників до нових умов професійної діяльності на підприємствах триває упродовж одного року. Найбільш складнішими є перші два-три місяці, відповідно до індивідуальних психофізіологічних характеристик працівників. У зв'язку з цим, для підвищення рівня адаптації персоналу на підприємствах розробляються адаптаційні програми, запровадження яких сприяє зниженню плинності кадрів, підвищенню продуктивності праці, мотивації працівників до без-

перервного професійного розвитку. Окрім того, адаптаційні програми уможливають прискорене звикання працівників підприємств до умов праці та вимог робочого місця; налагодження стосунків у трудовому колективі; формування корпоративної культури; оволодіння новими компетентностями; отримання необхідної інформації щодо запропонованої посади, місця підприємства на ринку тощо [3].

До цілей системи професійного розвитку персоналу слід віднести, зокрема [1–3]:

- забезпечення кадрового резерву (головним чином підготовка майбутніх керівників);
- інноваційний вплив (залучення працівників в сферу раціоналізаторства і винахідництва);
- гнучкість (забезпечення взаємозамінності працівників на робочих місцях);
- ідентифікація (навчання розглядається як засіб підвищення ідентифікації працівників зі своєю організацією);
- інтеграція (розвиток навичок співпраці, комунікативних зв'язків, розуміння загальних і приватних завдань в будь-якої діяльності);
- конкурентоспроможність, тобто визнання працівника з боку внутрішнього і зовнішнього оточення (колег, керівництва, зовнішніх партнерів).

На нашу думку, розвиток персоналу — це цілеспрямований системний процес, який починається з відбору кадрів, продовжується всю трудову діяльність фахівця на певному підприємстві (установі, організації). Розвиток персоналу є важливим елементом в системі селекції кадрів, адже дає можливість відібрати професійні кадри на керівні посади, здійснити ефективні ротаційні зміни в системі управління тощо.

Для ефективного та результативного визначення потреб професійного розвитку як фахівець так і роботодавець повинні розуміти, що на процес розвитку персоналом впливають багато факторів, зокрема: динаміка зовнішнього середовища; розвиток техніки і технології, що тягнуть за собою появу нової продукції, послуг, методів виробництва; зміна стратегії розвитку; створення нової організаційної структури при освоєнні нових видів діяльності; прийняття нових нормативно-правових актів України; розвиток міжнародного співробітництва; зміна потреб суспільства у певних послугах; зміна діяльності тощо.

Розвиток персоналу виконує важливу функцію відбору після прийняття на роботу, оскільки під час запровадження механізмів та методів розвитку персоналу фахівець може розвиватися або ні. Це дає змогу відібрати (селекціонувати) найкращих фахівців та надати можливість їм кар'єрного зростання.

Джерела

---

1. Крушельницька О. В. Управління персоналом: навч. посіб. / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. — К.: Кондор, 2005. — 308 с.
2. Менеджмент персоналу: навч. посіб. / В. М. Данюк, В. М. Петюх, А. М. Ткаченко, С. О. Цимбалюк та ін. ; за заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. — К. : КНЕУ, 2004. — 398 с.
3. Радкевич В. О. Професійний розвиток персоналу вітчизняних підприємств / В. О. Радкевич [Електронний ресурс]. — Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
4. Рульєв В. А. Управління персоналом: навч. посіб. / В. А. Рульєв, С. О. Гуткевич, Т. Л. Мостенська. — К.: Кондор, 2013. — 310 с.
5. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу: навч. посіб. / В. А. Савченко. — К.: КНЕУ, 2002. — 351 с.

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ
“Декомунізація: виклик минулому чи майбутньому”

І. П. БІДЗЮРА

д-р політ. наук, проф., НН ІМВСН МАУП

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТОВА ГЕОПОЛІТИКА

Перше, Україна сьогодні не є суб'єктом світової геополітики. Мета декомунізації, у моєму розумінні, далека перспектива набуття Україною повноцінної геополітичної суб'єктності.

Друге, чи реально нестачу фізичного капіталу компенсувати нагромадженням людського в новому, ціннісному, декомунізованому форматі, в новій шкалі цінностей. Спробуємо дати відповідь.

Третє, як факт, в Україні має місце як сильна (адже не все було погано), так і слабка сторона радянської системи. А саме, патерналізм, який не дозволяє Україні проводити ні реформи, ні декомунізацію. Патерналізм — це не лише радянська минала спадщина, а чи не основна цінність для більшості громадян незалежної України з 25-річною її історією ХХ–ХХІ ст. Вихід з даної ситуації — перехід від природної держави, яка обмежує насилля політичним маніпулюванням економікою в інтересах певних груп, сповідує насильство впливових індивідів і перешкоджає політичному та економічному розвитку, до держави соціального порядку відкритого доступу. У світі таких країн налічується біля 24. Дана форма держави стимулює економічну і політичну конкуренцію через створення інституційних умов для вільного доступу громадян до політичних та економічних організацій.

Четверте, візьмемо до відома і наступне, що догма світового досвіду, заснована на гонитві за прибутком вичерпала себе і як наслідок, знищена природна екологія і соціальні важелі, духовно-моральні якості середовища життєдіяльності людини. Альтернатива — перехід з нинішнього шляху розвитку до принципово іншого, сталого розвитку. А для цього необхідно мати принципово нову декомунізовану, державізовану особистість — творчу, відповідальну, мотивовану і здатну змінювати своє соціальне оточення і світ навкруги. Будемо пам'ятати і відому філософську істину — буття визначає свідомість. І основою декомунізації, на мою думку, є зміна свідомості, а її змінити можна тільки через освіту й виховання.

П'яте, декомунізація тільки тоді буде приречена на успіх, коли суспільством буде усвідомлене прийняття її як соціальної проблеми. Навколо вирішення якої має об'єднатися все українське суспільство. Декомунізація у розколотому суспільстві, у розколотій країні, в умовах війни, війни “за” чи “проти” декомунізації? Декомунізація під ударами долі чи примусом керівництва далекоглядних і чесних лідерів? Істина десь посередині.

Передостаннє, ми маємо ситуацію сьогодні напередодні реалізації процесу декомунізації, яка називається “ножиці”. “Ножиці” між офіційними цілями декомунізації й запитами тієї частини еліти, яка не прагне модернізації і еволюційних змін в Україні.

Останнє, хвилі декомунізації, про які ми ще будемо говорити, я лише скажу, що третя хвиля декомунізації відзначена декомунізацією “знизу”, який в народі назвали “Ленінопадом”, і прийняттям вперше відповідних нормативних актів. Але я думаю, що головне не закон нам потрібен сьогодні. У таких випадках нам потрібен виконавець, хто з певною силою волі, політичної у тому числі, готовий до виконання цього важливого соціального процесу.

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

Хотілося би звернутися до історичного досвіду проведення декомунізації у країнах Східної Європи.

Зазвичай у зв'язку з “декомунізацією” кажуть про три речі: Люстрацію — заборону на громадську діяльність для осіб, пов'язаних з колишнім режимом. Реституцію — повернення власності її колишнім власникам. Конфіскацію рахунків і власності, що належать Комуністичній партії.

Оскільки падіння комунізму було майже моментальним, а його прихильники не зробили спроб політичного виживання і боротьби за владу, то люстрації в країнах Східної Європи не відсторонили від громадської діяльності нікого, хто проповідував би власне комунізм.

Вони мали вигляд ідеологічних чисток, іноді перетворюючись на засіб шантажу та зведення рахунків з політичними опонентами.

Реституція у Східній Європі відбувалася вибірково і в економічно незначному масштабі. Реституції в Російській Федерації в загальноприйнятому сенсі не проводилося, хоча в окремих випадках, наприклад, Російської Православної Церкви, частина власності (в основному, храмові будівлі) поверталася. Причинами відмови від реституції послужили більш тривала перерва в праві наслідування (70 років проти 40–45 у Східній Європі), виникнення конфліктів з останніми власниками, великий масштаб руйнувань в ході війни та ін.

Як проходила “декомунізація” в країнах Центральної та Східної Європи, які з тих пір вступили в ЄС? Ніяк: її не було. Більшість людей, які виростили в цих країнах, не розуміють навіть суті питання: слово “декомунізація” вони сприймають як процес відсторонення від посад на держслужбі людей, які запламували себе співпрацею зі спецслужбами режиму, що існував до 1989 року. Цей процес більш відомий під назвою “люстрація”, введеним в Чехословаччині для того, щоб уникнути політично неприємного терміна “чистка”.

У 1991 році там був прийнятий закон, що забороняв протягом п'яти років обіймати керівні посади в державних структурах колишнім співробітникам органів держбезпеки, міліції, а також партійним функціонерам районного рівня і вище. Після розпаду країни в Словаччині цей закон перестали виконувати на практиці починаючи з 1994 року, у Чехії проти його імплементації теж виступали багато, включаючи головного героя “оксамитової революції”, президента Вацлава Гавела.

Гавел заявив, що люстрація “була дітищем революції, і як така вже перестала бути необхідна”. Позначався і дефіцит управлінських кадрів. Незважаючи на це, права більшість у чеському парламенті пододала президентське вето і продовжила термін дії закону до кінця 2000 року. При цьому в 1993 році парламент скасував термін давності для “злочинів комуністичного режиму”: точніше, цей термін відраховується не з моменту вчинення злочину, а з 1990 року. Крім того, був прийнятий закон про відкриття доступу громадян до своїх “справ”, які лежали в архівах спецслужб.

У Польщі люстрація не відбулася відразу, одночасно з чеською. Новообраний прем'єр-міністр Тадеуш Мазовецький в 1989 році заявив: “Під минулим ми підводимо жирну риску. Відповідати будемо тільки за те, що зробили, щоб витягнути Польщу з нинішньої кризи”. Багато хто сприйняв це як обіцянку, що ніякої люстрації не буде. У 1992 році Сейм все ж таки прийняв закон про люстрацію, але конституційний суд визнав його таким, що суперечить Основному закону. Новий закон на цю тему був прийнятий в 1996 році, але момент вже був втрачений. Відтоді вже відбулася зміна поколінь в політиці “природним шляхом”: президент Польщі Анджей Дуда під час передвиборної кампанії підкреслював, що він перший кандидат, який прожив доросле життя вже після 1989 року.

Люстраційні закони були прийняті в Угорщині (1991, йшлося про скасування терміну давності для політичних вбивств в 1944–1990 рр.) та Болгарії (1992, заборона секретарям Компартії і професорам марксизму-ленізму обіймати керівні посади в навчальних закладах і в місцевих органах влади), але в обох випадках їх скасували конституційні суди. По суті, Чехія залишається фактично єдиним прикладом “декомунізації-люстрації”.

Переєменування вулиць, знесення пам'ятників, демонтаж мозаїк і тому подібні перетворення публічного простору у Східній Європі не регулювалися, як правило, ніяким спеціальним законом. У Румунії, Болгарії, Польщі, балканських країнах, Угорщині все це відбувалося на підйомі масових антикомуністичних настроїв у 1989–1993 рр., робилося силами місцевих громад і не потребувало жодного спеціального законодавчого регулювання: у місцевої влади не було зобов'язань звітувати перед вищим начальством про кількість перейменованих бульварів.

Примітний приклад Хорватії. Під час війни з Сербією публічний простір в хорватських містах масово “декомунізувався”: перейменовували вулиці, зносили пам'ятники. Проте до цих пір в Загребі, наприклад, є площа ім. Тіто. Хорвати не заборонили комуністичну символіку — заборонена тільки фашистська.

Польський Інститут національної пам'яті використовувався як інструмент політичної боротьби. На окремих політиків вибірково знаходили компромат в архівах, в суспільстві штучно мусувалася тема антикомунізму.

У всіх країнах, де є подібні структури — Чехія, Словаччина, Литва, Естонія, Румунія — ІНП не має статусу органу державної влади, це громадська організація, яка займається розкриттям архівів і політичних справ (часто розкриваючи, правда, лише політично зручну інформацію). Втім, є виняток: авторитарний проросійський уряд Віктора Орбана в Угорщині в 2010–2012 роках виступив з ініціативою: урядовий комітет видав довгий список історичних осіб, що підлягають видаленню з публічних просторів. Список був складений безглуздо, туди потрапили багато діячів, які ніяк не мали б там опинитися, а деякі яскраві представники старого режиму, навпаки, під заборону не потрапили. Результат змішаний: наприклад, тепер в Будапешті не залишилося жодного пам'ятника знаменитому угорському філософу-марксистові Дєрдьо Лукачу, але пам'ятник поетові-анархістові Аттілі Йожефу і вулицю, названу на його честь, громадськість все ж відстояла.

Деякі переєменування викликали справжню бурю протестів: так було, наприклад, зі спробами переєменування вулиць Ендре Шагварі (комуніст-підпільник, убитий жандармами в 1944 р.) і Лео Франкеля (учасник Паризької комуні, засновник робочої партії Угорщини) в Будапешті. Угорська “декомунізація” 2010-х — процес, який якісно відрізнявся від спонтанних дій на хвилі ентузіазму на початку 1990-х: в даному випадку ми маємо справу з піаром пропутінського уряду. Щось подібне відбувається в Польщі упродовж останніх десяти років: праві консерватори регулярно

піднімають тему “декомунізації вулиць”, намагаючись заробити на цьому політичний капітал. У середині минулого десятиліття, під час правління “Закону і справедливості”, польський ІНП розіслав всім місцевим органам влади список “небажаних” історичних осіб. На карті Варшави таких виявилось 47. Але керівники профільної комісії в міській раді, які представляли праволіберальну опозицію, кілька разів делегували це питання на розгляд районних рад, які регулярно висловлювалися проти — або взагалі не виносили рішень. Головний мотив — необхідність зміни документів для всіх мешканців, що мали нещастя жити на політично неблагонадійній вулиці. Влада була готова частково компенсувати громадянам фінансові витрати, але навіть безкоштовно ніхто не хотів простоювати дні в чергах у різноманітних установах.

З роками список скоротили до 16 позицій, і нарешті експерти схвалили 10 з 16. Незважаючи на прийняте рішення, мешканці вулиці, названій на честь бригади ім. Домбровського, що билася в Іспанії проти Франко, цього літа організували протестну кампанію. У даному випадку мова йде не тільки про побутові незручності, а й про принципову незгоду. Ця бригада була найбільшим з’єднанням іноземних добровольців, які воювали в Іспанії, після французів — вона налічувала понад 5 тис. осіб. Після військової поразки багато ветеранів були страчені НКВС, в той же час Польща позбавила їх громадянства. Деякі ветерани бригади в 1944-му звільняли Париж. Сьогодні бійці цієї бригади посмертно є почесними громадянами Іспанії.

Міська рада також отримала листа з проханням не перейменовувати вулицю Юліана Бруна — комуніста, міжвоєнного публіциста і літературного критика. Втім, в даному випадку обговорюється компроміс: перейменувати вулицю на честь Джордано Бруно, щоб місцеві жителі не повинні були міняти документи. Такий спосіб вирішення проблеми досить популярний. Так, вулицю Олександра Ковальського (діяча Компартії Польщі) перейменовували на честь Олександра Ковальського (хокеїста довоєнного часу). Тим самим місцеві влади задовольнили політичні вимоги правих і позбавили звичайних людей від турбот. Інша вулиця змінила назву з Юліуша Рідігера (радянський розвідник) на Людвіка Рідігера (хірург). Ще простіше, коли мова йде про дати: вийшовши на варшавську вулицю ім. 17 січня, одні згадують про дату входження радянських військ до польської столиці, інші — про повстання проти російського царя в 1863 році.

Ще один аспект “декомунізації” — це заборона політичних партій і організацій, які містять “прокляте” слово в назві. Щось схоже дійсно є в ряді країн. Наприклад, ст. 13 польської конституції забороняє діяльність партій і організацій, в програмах яких згадується застосування тоталітарних методів і практик. Але це не заважає існувати, наприклад, Комуністичної партії Польщі, чий статут і програма не містять ніяких подібних згадок. Комуністичні партії цілком легально існують у Словаччині, Болгарії, Румунії. Більш того, в Чехії Комуністична партія на останніх виборах набрала 15 % голосів, поліпшивши своє представництво в парламенті до 33 депутатів. В Угорщині заборонені будь-які партії зі словом “комунізм” або однокореневими словами в назві. Через цей закон, прийнятий в 2012 році, Комуністична робітничка партія Угорщини була змушена перейменуватися просто в Робочу партію. Однак цим її “декомунізація” і обмежилася.

СУТНІСТЬ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

Почну я свій виступ з дуже важливого, як на мене, питання. Варто з'ясувати, перш за все, що таке декомунізація, тому що спробувати надати визначення процесу для того, щоб вже відштовхуватись від нього далі. Як на мене, як на правника, найбільш вдале визначення цьому процесу було дано у 1996 році в парламентській асамблеї Ради Європи, коли там розглядався Меморандум представників Румунії, щодо заходів подолання спадщини колишніх, комуністичних, тоталітарних систем. Все закінчилося, я нагадаю, прийняттям, у Раді Європи резолюції з відповідним змістом № 1096. Одже, згідно цього Пояснювального меморандуму, декомунізація — це процес подолання спадщини колишніх тоталітарних режимів, ліквідація тоталітарного законодавства, тоталітарних інститутів, методів управління і політики, старого менталітету й особистих структур, маючи на увазі номенклатуру. Тобто, якщо перефразувати це визначення, то можна сказати, що декомунізація — це є певна оцінка, яку держава й суспільство дають, як практикам і методам управління суспільством з боку структур комуністичного режиму, так і, з іншого боку, це є засудження злочинів, які були вчинені під час комуністичного режиму, що включає в себе як відновлення доброго імені жертв цих злочинів, тобто процес реабілітації, так і процес покарання винних, тобто і організаторів, і виконавців злочинів, якщо це є можливим, оскільки, як ми знаємо, в різних країнах Центральної і Східної Європи різна була тривалість панування комуністичного режиму, тому просто деякі з цих виконавців й організаторів злочинів, мабуть, вже і не є живими, тому притягти їх до відповідальності неможливо. Але про відновлення доброго імені, про розслідування злочинів по цьому періоду варто говорити.

На мою думку, процес декомунізації він є важливим саме з точки зору того, яка є кінцева мета цього процесу. А кінцева мета також сформульована у одному з Меморандумів, який розглядався парламентською асамблеєю Ради Європи пізніше, доповідачем депутатом від Швеції. І він, як на мене, досить владно сформулював кінцеву мету — як зміна свідомості. Тобто це не просто якісь механічний процес, коли ми там приймаємо якісь нормативні акти, когось усунули від влади, щось засудили на словах. Ні. Головним результатом має бути зміна свідомості. Тому що очевидно якщо ми говоримо про побудову демократичного суспільства, там де будуть дотримуватись права і свободи людини і громадянина, то якщо в свідомості містилися і тоталітарні міфи, і тоталітарні практики, і якщо людина розуміє тільки побудову суспільства як втілення цих практик, методів, способів у життя, то, очевидно, що якщо така людина займає відповідну посаду у державних органах влади і управління, вона не зможе просто фізично побудувати відкрите, вільне суспільство. Тим більше конкурентоздатну економіку і таке інше, що ми вкладаємо в зміст понять “демократія”, “ринкова економіка”, “права і свободи людини”.

Якщо говорити про процес декомунізації з точки зору країн Центральної та Східної Європи, то можна сказати, що цей процес був нерівномірний, залежав, з одного боку, від бажання політичних еліт змінювати країну, з іншого боку, другим важливим

фактором, на мою думку, було бажання власне суспільства підштовхувати еліти до таких змін. Тому там де ці процеси збігалися, там були досягнуті кращі результати, там де випадали одна, а іноді й обидві ці ланки, то процес рухався або дуже повільно, або взагалі на якомусь етапі зупинявся. А в деяких випадках маємо приклади, коли цей процес відбувався у зворотному напрямі. Тобто відбувалася “реставрація” певних форм і методів практик певних політичних сил. Якщо говорити про країни Центральної та Східної Європи, то, на мою думку, найбільш вдало цей процес відбувся у Чехії і з точки зору всеохопності проникнення цього процесу у всі сфери суспільного життя. Тут ми маємо певні законодавчі акти, які стосувалися, з одного боку, засудження комуністичного попереднього режиму, засудження злочинних практик. З іншого боку, це був процес реабілітації тих жертв комуністичного режиму, які зазнали утиску або кримінального чи адміністративного покарання в період 1948–1989 рр. XX ст. На мою думку, третім важливим етапом цього процесу — це був процес відкриття архівів колишніх спецслужб. Тому що без такого відкриття архівів, як показав досвід України, неможливий процес декомунізації рухати вперед, неможливо досягати зміни самосвідомості. Наступним четвертим етапом, якщо говорити про Чехію — це було визнання на державному рівні правомірності боротьби проти комуністичного режиму і визнання тих людей, які у складі різних організацій боролися проти цього режиму як на території Чехії або Словаччини, так і за її межами.

Якщо говорити про середню ланку, там де процес рухався, але не досягнув того результату, якого він досягнув у Чехії, то це такі країни як Болгарія. Там де законодавство на початку 90-х рр. XX ст. про декомунізацію так само було прийнято, але потім з різних причин або закони були скасовані Конституційним Судом, або відбулися якісь парламентські вибори, на яких, якщо говорити про Болгарію, перемогли представники лівого крила, які не були зацікавлені в проведенні люстрацій і відкритті архівів. Тому цей процес десь загальмувався. Можна сказати, що таким “аутсайдером” впровадження процесу декомунізації була й Словаччина, оскільки там на тривалий період законсервувався режим Володимира Мечіяра, який теж не був зацікавлений у цих процесах.

І якщо говорити про ті країни, там де цей процес практично не відбувся, або відбувся регрес, то це, власне, наші північні сусіди — Білорусь. Там де власне окрім прийняття постанови Верховної Ради про проведення реабілітації, ні люстрації, ні засудження режиму загалом не відбулося. Ну і Російська Федерація. Ми маємо приклад того, як після невеличкого періоду лібералізації на початку 90-х рр. XX ст. відбувся практично зворотній процес. Тобто, навпаки, відбувається перфекцінація цього періоду. Говориться про те, що ті злочини, які мали місце, не мали системного характеру, як політика держави, а це були окремі випадки на місцях, які були викликані державними інтересами і т. ін.

Якщо говорити про масштаби процесу декомунізації, то очевидно, що в кожній країні ситуація індивідуальна. Якщо порівняти дві сусідні країни — Україну і Польщу, то лише по пам’ятниках Леніну є така статистика, що станом на 1991 рік у Польщі було на всю країну було декілька таких пам’ятників, в Україні — 5,5 тисяч (це тільки підраховані і про які є відомості). Тому очевидно, що й ті закони, які приймалися країнами Центральної та Східної Європи ґрунтувалися на тій ситуації, яка склалася в країнах. Якщо говорити про Україну, то з огляду на масштабність проникнення партійних, а по суті це були державно-партійні структури комуністичного режиму, в різні сфери існування суспільства, то знаючи як у нас в країні виконуються закони, в яких записано, що органи місцевого самоврядування повинні щось зробити у цьому напрямі, то виникла потреба прийняття відповідних законів на державному рівні.

Якщо прослідкувати як процес декомунізації відбувався власне в Україні, то тут можна виділити три умовні хвилі. Перша хвиля співпала з нашими сусідами на Заході, це рубіж 80–90-х рр. ХХ ст., коли Україна відновила свою незалежність. Здебільшого цей процес відбувався стихійним шляхом. Верховна Рада ухвалила тоді Закон про реабілітацію жертв за період існування УРСР (Української радянської соціалістичної республіки) і були прийняті декілька нормативних актів стосовно діяльності комуністичної партії, які потім Конституційним судом були скасовані. Що стосується зміни свідомості, то як такої, на мою думку, державної цілісної політики не відбувалося. Фактично були зроблені спроби на рівні органів самоврядування здебільшого у західних областях України, але й в інших областях поверталися історичні назви об'єктам топоніміки, усувалася, демонтувалася з публічного простору пам'ятники діячам комуністичного режиму. Але, здебільшого, цей процес був ініційований “знизу”, органами місцевого самоврядування і невдовзі на більшості території України зійшов нанівець.

Друга така спроба запустити цей процес була зроблена вже після Помаранчевої революції у 2005–2010 рр. Коли була, з одного боку, зроблена спроба забезпечити доступ до архівів комуністичних спецслужб — цим займалася Служба Безпеки України і був прийнятий відповідний Указ Президента. Але, на жаль, тоді до прийняття законодавчого акту, який би регулював цю процедуру справа не дійшла. І тому, на жаль, все обмежувалося тим, що нарешті було визнано Голодомор — геноцидом українського народу на рівні уряду і ми отримали досить непогане, як на мене, рішення (хоча й неповне) Апеляційного суду міста Києва у справі про Голодомор. Там де були названі основні і організатори цього процесу, і виконавці. У зв'язку з тим, що не було прийнято необхідних законів, які би “запускали” процес декомунізації в повній мірі і у тому числі забезпечували би доступ до архівів, ми отримали ситуацію, коли в 2010 році при зміні влади весь цей процес загальмувався, а в деяких сферах відбувся навіть регрес. Чому це відбулося. Для мене відповідь на це питання є й простою, й складною. Простою вона є тому, що у той період якщо ми хотіли досягти процесом декомунізації зміну свідомості, то завдяки цим “половинчастим” заходам, недолугим й часто неузгодженим між собою рішеннями різних рівнів органів державної влади до 2010 року — ми не отримали зміну свідомості. Ми не змогли переконати суспільство у тому, що комуністичний режим був злочинним, що злочини, які були вчинені за період від 1917 по останні роки існування комуністичного режиму, що це були не одиничні випадки, а що це була цілеспрямована державна політика. Ми не засудили жодного з виконавців, навіть на якомусь політичному або моральному рівні. Тому що на жаль дуже багато людей намагаються виправдати той же голодомор тим, що владі це було треба в проведенні якоїсь масштабної індустріалізації, розбудові промислових гігантів, а то, що десь люди загинули — це вже окремі випадки. Є такий чудовий вислів, що непокаране зло має тенденцію зростати і відновлюватись. Це те, що ми отримали у 2010 році, коли до влади прийшов В. Янукович.

Нарешті, третій етап, який розпочався з 2014 року і продовжується зараз. А якщо бути точнішим, то з Євромайдану, і з явища “Ленінопад”. Чому цей процес зараз відбувається більш вдало? Тут є співпадіння декількох факторів.

З одного боку, після початку Євромайдану і особливо після тих подій, які почалися у березні 2014 року — це агресія Російської Федерації, анексія і окупація Криму і Севастополю, війна на Сході України, спроба розгойдати ситуацію у південних областях, у частини нашого суспільства ось ці пам'ятки і символи комуністичного режиму, вони перестали асоціюватися з минулим, вони стали уособленням і сублімацією того, що цими символами наш північний сусід “помітив” свою територію і сказав, що він

має тут свої інтереси. Тому, побачивши до чого призводить виконання втілення в життя “особливих інтересів”, частина суспільства просто або усвідомила це, або банально злякалася, що до них прийде цей агресор і їх звичне життя зміниться у гірший бік. Тому ця частина суспільства, яка здійснила переосмислення, вже дещо інакше почала дивитися і на процес декомунізації, і на всі ці символи комуністичного режиму.

З іншого боку, очевидно, зіграв свою роль і тиск суспільства. Тобто цей стихійний “Ленінопад”, який був започаткований без будь-яких нормативних актів, коли люди просто збиралися й скидали цей пам’ятник Леніну, який для них уособлював, з одного боку, режим Януковича, який намагався відновити ті ж самі практики управління суспільством, а з іншого — після березня місяця він (Ленін) став уособлювати російську агресію.

Третій чинник — це дострокові вибори до Верховної Ради. Коли, хоча у повному розумінні цього слова не можна сказати, що відбулася зміна еліт, але можна казати про те, що ті люди, які прийшли до Верховної Ради і які зараз складають більшість депутатського складу в нашому парламенті, вони значно менше зав’язані на минуле, на комуністичний режим, на його практики, і тому для них це не є непереможною колодою на дорозі, щоб засудити хоча б на рівні закону ці речі.

Нарешті, останній, як на мене, важливий момент. Дуже часто в міжнародних організаціях лунає закид на адресу України, чому це було зроблено на рівні парламенту. Адже всі резолюції, всі фахівці з цього питання говорять, що мало би бути засуджені відповідні виконавці злочинів комуністичного періоду, відновленні добрі ім’я жертв цих злочинів. Але тут можна відповісти таким чином, що без процесу відкриття архівів, який міг стартувати лише після того, як будуть прийняті декомуністичні закони, повноцінне розслідування злочинів комуністичного періоду і хоча би встановлення цих організаторів і виконавців було би неможливим. Тому що немає на чому засновуватись. Більшість людей, більшість жертв уже, на жаль, немає. Документи, вони здебільшого якщо й збереглися, то це документи спецслужб радянського періоду. Доступ до яких завжди був обмежений. Значна частина документів перебуває на території Російської Федерації, яка взяла політику засекречування цих документів до середини поточного століття. Тому парламент власне виконавши суспільний запит, зробив те, що він мав зробити. Засновуючись в тому числі й на раніше прийнятих законодавчих актів і на досвіді країн Східної і Центральної Європи, і на актах міжнародних організацій, таких як ПАРЕ, ОБСЄ і т. п., він надав політико-правову оцінку і комуністичному режиму, і фактично назвавши ці злочини, які були вчинені і встановлювали цілеспрямовану державну політику.

Очевидно, що процес декомунізації має закінчитися зміною менталітету. Говорячи про те, чи повною мірою закони про декомунізацію, які прийняті в нашій країні досягають вирішення цього питання неможна сказати, що це в повній мірі так. Ті закони, які були прийняті є лише одним з засобів, які спрямовані на досягнення цієї мети. Адже якщо говорити про зміну менталітету, то, з одного боку, цього неможливо досягти без усунення цих маркерів фіксації комуністичного режиму з нашого публічного простору. Є дуже простий приклад, коли маленька дитина іде у школу на урок історії, їй розповідають про голодомор, про сталінські репресії, про період 1937–1938 рр., про Другу світову війну. Далі ця ж дитина виходить з будівлі школи — іде по вулиці Леніна, впирається у площу імені Дзержинського, на якій стоїть, наприклад, пам’ятник Куйбишеву. У неї в голові виникає певний когнітивний дисонанс, що в школі їй розповідають одне, що це були злочини, що це були злочинці, а в її місті ці особи досить верифіковані, до їх пам’ятників носять квіти і т.п. Тому вирішення питання топоніміки це є теж одним з важливих, але не єдиних аспектів декомунізації.

УНІКАЛЬНІСТЬ ТА СКЛАДНІСТЬ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Проблема декомунізації — унікальна, надзвичайно складна, багатоаспектна і має аналізуватися комплексно. По-перше, це виклик минулому чи майбутньому? Я думаю й тому, й тому. Минулому — з точки зору соціальної практики реалізації комуністичної ідеї не тільки в Росії, Україні, а й в багатьох країнах світу. А майбутньому — це з точки зору стратегій формування суспільства, великого українського соціуму. Це те, на що ми виходимо через певний час. Я згоден, що ця проблема довготривала, світоглядна і це проблема не просто зміни пам'ятників, реставрації чогось і т. п. Я поставлю вам елементарне запитання. Кожна ідеологія, як система ідей, має право на існування, бодай навіть одна людина вірить в щось, має власну ідеологічну основу, як систему цінностей якими керується в житті. Це її право, природне, життєве право. Те, що свого часу в різних країнах відповідним чином були заборонені комуністична, анархічна, нацистка ідеологія — це для нас всього навсього, історичні факти. Однак, це конкретно-історичні факти великого громадського звучання, які мають аналізуватися як даність, зі своїми причинно-наслідковими факторами і результатами. Тому що так розвивалися певні спільноти, певні суспільства. І склалися так соціальні відносини в цих суспільствах, що ця ідеологія була заборонена. Але, вибачте мене, просто прийняти закон і заборонити комуністичну партію — це закон, якого мають всі дотримуватись, але по свідомості мільйони людей цього не дотримуються і довготривалий час не будуть дотримуватись. Тому що, ще раз наголосимо, це система ідей, цінностей, норм симпатизувати якій, вірити в яку, або якої навіть сліпо дотримуватись навіть окремо взятій людині ніхто заборонити не може. Це — природне, соціальне право людини. Вплинути на неї з метою переконати у іншій ідеї, ідеології, системі цінностей можна лише шляхом освіти, пропаганди, переконання. Інші шляхи і дії є елементарно протизаконними, є факторами порушення прав людини — і не менше.

Отже, друга проблема, яка стоїть коли ми говоримо про декомунізацію — що ми засуджуємо? Ми засуджуємо ідеологію, чи ми засуджуємо механізм дії, результати, якими ця ідеологія впроваджувалася у суспільстві. Ми дотримуємося другої точки зору. Проблема не в комуністичній ідеї, комуністичній ідеології. Це проблема “гулагів”, “голодомору”. Це проблема тотальних порушень свобод і прав людини, проблема системи і органів влади, які допустили такі трагедії, чинили їх, проблема інших механізмів, якими ця ідеологія реалізовувалась. Чому? Тому що якщо взяти комуністичну ідею і комуністичну ідеологію, то по суті вона найближче стоїть до християнських релігійних ідей. Наприклад, хто буде заперечувати, що свобода, рівність, братство — цінності, які, нехай формально, проголошувались, але на цих цінностях намагалися формуватися цілі суспільні спільноти, цілі покоління людей (якщо брати, що одне покоління — це 70–75 років). Це той термін, за яким певна спільнота, певна соціальна група формувалася. І для нас це проблема не ідеології.

Для нас це проблема механізмів реалізації комуністичної ідеології. Як відповідні політичні сили, відповідні політичні еліти, відповідні соціальні страти в суспільстві були налаштовані як і заради чого нищити мільйони людей. Це ж треба було Леніну, за 14 років з першого з'їзду РСДРП у Мінську, довести, переконати і провести в царській Росії той революційний струс, переворот, який “охрестили” Великою Жовтневою соціалістичною революцією. Як же так. Чому ми сьогодні, коли Україні вже 24 роки незалежності, не задаємо собі запитання: куди просунулися в плані формування патріотичної національної ідеології як такої? Що ми зробили? А от Володимир Ленін зі своїми “комуністами” за 14 років довів Царську Росію до кардинального революційного зламу суспільного устрою. І як наслідок — пішли “брат на брата”, і біла гвардія проти червоної, і терор з боку одних та інших, і колосальне винищення величезної кількості інтелігентних, потужних людей, які вимушені були переїхати до Франції та до інших країн світу. Тому що в таких ситуаціях гинуть кращі люди, як на війні, як у період репресій — кращі.

Думаємо, що третя проблема, яку ми маємо мати собі на увазі, якимось чином обговорювати і вирішувати, а на яких ідеологічних засадах дійсно будується нинішнє українське суспільство. 15 стаття Конституції України зазначає, що немає переважаючою ідеології, всі ідеології рівні. Тобто, в Україні має бути політичний плюралізм. Але тоді виникає питання: яка ідея, яка ідеологія є державотворчою для України?

В Конституції закріплено, що Україна — незалежна, правова, соціальна, суверенна і т.п. держава. Треба уважно поглянути, а чи є вона такою реально. Конституцією гарантовані всі світового гатунку права і свободи людини: на працю, освіту, культуру, здоровий спосіб життя і багато чого іншого. А хто це має сьогодні в Україні? І у який спосіб Україні цього досягти. Тому треба повертатися до того, що ні Конституція, ні нормотворча практика не відповідають реаліям життя. А чому? Тому що взагалі не визначена ідеологія державотворення. А це — висхідна точка формування власної держави, великої людської спільноти — соціуму. Тому що сьогодні в Україні існує ідеологічний плюралізм і можливі й зловживання, й корупція, тому що — хто хоче, той і ловить рибку у мутній воді, і проголошує свою ідеологію. Тут потрібно розглядати проблему влади і суспільства. Чи мали ми за 24 роки ту владу, яку ж самі обирали, самі приводили людей до влади. Таку, щоб відповідала інтересам українського соціуму, рядової людини, особистості. Я розмірковую над цими речами, тому що ми з вами в першу чергу громадяни, а у другу — ми вчені. Ми хочемо розглядати цю проблему як вчені, але в нас завжди буде переважати особистісне, потім — групове, суспільне. І це — природно, від цього ніде дітися. Найпершим у людини завжди буде — особистісне. Я, наприклад, абсолютно проти повалення пам'ятників, перейменування вулиць. Це не той процес, який збагатить країну, зробить суспільство кращим. Більше того, він збіднює країну, заганяє нас у соціально-економічний “кут”, формує безвихідь.

Четверте питання: ідеологія і політична система. Якщо немає ідеології, то скажіть, на яких засадах реформується політична система суспільства. А значить і влада у цій політичній системі. Яка ж тоді у нас політична система? Соціалістична, комуністична, націоналістична, ліберальна, демократична? Ніхто не може відповісти на це питання хоча б достатньо переконливо. Це питання, на яке відповісти важко, не даючи відповідь на питання попередні.

П'яте питання — центральне: декомунізація, терміни, зміна свідомості, побудова справедливого суспільства, відкритого суспільства і т. д. Якби в нашій державі з перших років незалежності основний наголос, з точки зору розвитку суспільства, був зроблений на освіту, культуру, науку, то ми б на сьогодні би вже мали нове покоління

17–20-літніх, які би відповідним чином сформувалися. Навіть формально вони вже не знають загалом, що таке комунізм, комуністична ідея, ідеологія. Це — природно. Отже, історію не можна поділяти на “білу” і “чорну”. Історія багатоманітна. Історія — це велика складна мозаїка. І розбираючись у цій проблемі, ми думаємо, що на сьогодні декомунізація — це примітив, абсолютно штучний крок в Україні в тому стані, формі, за якою вона здійснюється. Люди, які сидять у багатьох інституціях, виключно граються на цій проблемі, спекулюють на ній. Конструктивних державотворчих кроків, які дійсно були би тут засадничими при розбудові держави, ми не бачимо. Якщо ми відмовляємось від тих методів, тих форм, тих результатів, які були здійснені раніше, від того гноблення людей, нищення мільйонів яке відбувалося, ми повинні щось отримати навзаєм. Бажано краще з людським обличчям. А що ми з того маємо? Я кажу про це як громадянин. А що, хіба, індекс щастя українців сьогодні не на передостанньому місці у світі взагалі. А там і багатство, а там і достаток, а там і соціальний захист, а там і сім’я. Отже, нам видається, що ведучи мову, дискусію з приводу декомунізації треба поставити ці п’ять питань. Вони для нас, для автора особисто видаються корінними, центральними. Вони — доленосні.

СУТЬ ДЕКОММУНИЗАЦИИ И ЕЕ ПРОБЛЕМЫ В УКРАИНЕ

Первый — это исторически объективный процесс развития общества, его перехода от социалистического общественного строя, который опирался на государственную собственность на средства производства, планово-распределительную экономику, коллективных форм общественной жизни, с авторитарной политической системой. Он характеризовался доминированием партийной идеологии. На Западе этот строй получил название “коммунизма”, а у нас — “социализма”, но понятие “де-социализация” не столь благозвучно и не получило распространение. Термин “декоммунизация” прижился на Западе. Хотя в строгом смысле слова никакого коммунизма у нас и не было.

Поэтому декоммунизация — это естественный процесс утилизации социализма, который идет сам по себе. И этот естественный процесс происходит, проявляется в институциональных изменениях. А именно, наблюдаем утрату роли коммунистической партии в жизни Украины, За эти 25 лет произошел естественный кардинальный откат симпатиков от этой партии. Наблюдаем изменение системы образования. Спросите нашего школьника: “Кто такой Ленин?”, ну не скажет он, большинство не скажет. То есть уже далеко зашел этот естественный процесс трансформаций, которые происходили болезненно, но не трагически. Мы спокойно пережили это. И далее он сам по себе завершится.

Второй аспект декоммунизации — это некая идеальная политическая модель. Она имеет свои составляющие, инструменты. Главным параметром является нормативно-правовой аспект этой системы — удачный или менее удачный закон и т. д. Как известно, наши законы декоммунизации относятся к наиболее неудачным, нарушающим права человека.

Третий аспект — это реальная политика, то есть реализация этой идеи, этой модели. И вот тут начинается самое интересное в рассмотрении декоммунизации. Ну я начну с афоризма. Добро встретило зло и говорит: “Я тебя сейчас убью!” и тут же превратилось в зло. То есть мы имеем дело с эффектом оборачиваемости добра в зло. По сути дела, когда реальные потребности исторического развития реализуются так плохо, что обществу становится тошно от этого и одна его часть начинает вопреки здравому смыслу, вместо того, что эту “корочку” снять с раны, держится за нее, а другая часть начинает мазохистски расковыривать почти зажившую рану. При этом возникают конфликты и куча проблем, что называется на ровном месте.

Если эта политика проводится, что называется, с решительной глупостью, то как правило, она носит конфликтный характер, проводится с целью отвлечения людей от резкого падения жизненного уровня, импотентности, позорности и полного вырождения власти, получение поддержки право-радикальных сил, имитации бурной политической деятельности в условиях интеллектуального безрыбья. То есть, по большому счету практика декоммунизации — это дело малополезное, характеризуется способностью вырождаться в “туземные”, тоталитарные формы поведения. Это способ демонстрировать некоторые победы в условиях полных поражений. Свалили

облупленный памятник Ленину в районном центре — победили ленинизм. Сменили название центральной улицы “Карла Маркса” в поселке — глядишь и с марксизмом справились. Вот так и идет у нас декоммунизация.

Формально проблема декоммунизации по объему — это 941 населенный пункт и 32 больших города, которым надо изменить названия. Дело не в том, что нужно сменить названия, а в том, как это сделать. В нормальном обществе элита, которая предлагает это, должна коммуницировать с населением, говорить, убеждать. И проблемы тут особой не возникает. Со временем, что называется, “корочка” на ране снова подживает, ее спокойно сняли с раны и рана окончательно заживает. У нас, как всегда, все делается наоборот по принципу пусть будет больше болей и страданий. И если кто-то еще не плачет, то он не прав. Такие у нас идеологи, да и закон у нас по декоммунизации сплошь состоит “пороков”, построен в соответствии с садо-мазохизмом.

Первый порок — это коммунистический подход к личности. “Мы вам сознание изменим”... То есть борцы с коммунизмом считают, что те ценности, которыми они обладают, совсем очень правильные, и они — боги-демиурги нового человека, а вы — идиоты, глина, из которой они этого нового человека слепят. С таким подходом, конечно же, нельзя согласиться. Потому, что этот подход — неверный и аморальный. Он большевистский. Человек должен иметь право саморазвития, выбора мировоззрения и имеет право на изменение/трансформацию своего внутреннего мира. А тут ему предлагают перспективу в будущее, пока мы из этого гражданина не сделаем одноклеточного идиота, декоммунизация не закончится.

Второй порок — фактическое исполнение. Оно вызывает не только критику, но и стыд. Стыд не за тех, кто исполняет, а за нас, тех, кто смотрит, кто согласен быть подопытным. Надо сказать, что сбрасывая памятники, они не понимают простых вещей. Населению Украины давно уже наплевать на коммунистические символы, вождей и их памятники. Давно. Но решение о снятии памятника должна принять территориальная громада, а не приехавший из Киева “революционер”, не всегда трезвый и умный. Надо говорить с территориальной громадой, убеждать ее, приводить примеры, давать альтернативу. Этого же не делается. Люди, которые не согласны с таким подходом, неизбежно начинают защищать не сами памятники, а право самим с ними разобратся.

Главное в декоммунизации — не физические действия с разрушением памятников и переименованием городов и улиц. Главное — это внутренние ценностные изменения людей, требующие разъяснения, поддержки, уважения и бережного отношения.

В-третьих, памятники коммунистическим вождям, как правило, стояли на ритуальных публичных местах, организуя вокруг себя некое сакральное пространство, формируя целостность и порядок, укрепляя власть. Сейчас здесь пустые постаменты, разрушенная сакральность и писающие собачки. Правильно ли это?

Сейчас нельзя ломать, не решив вопрос о создании и приумножении сакрального. Иначе мы не будем уважать себя. Иначе духовность у нас не будет поддерживаться.

В-четвертых, замена старых памятников и символов должна быть индивидуальной. Сопровождаться хорошим знанием истории. Ну разве можно сносить в Запорожье памятник Серго Орджоникидзе? Если кто-то знает историю Запорожья, то помнит, что великий Серго дважды спасал инженера Александра от репрессий, которого пытались взять в оборот сталинские сатрапы. За что? За то, что вместо того, чтобы строить плотину ГЭС, по их мнению, занимался черт те чем. В первый год он приехал в Москву и доложил о количестве жилья, построенного в этом районе. Через год во второй приезд доложил, что создана профессиональная структура. “Это, — спрашивают, — “все, а где плотина”? И попытались взять в репрессивный оборот как

врага народа. Спас Серго Орджоникидзе за то, что Александров строил правильно и надежно. То есть человек строил, создавал великий объект, будучи на передовых рубежах понимания строительства. Строил так, как будут строить в будущем: сначала социальная инфраструктура, а потом сам объект. Я думаю, что могло и Запорожья и не быть, если бы был репрессирован этот человек.

Очень серьезно нужно обосновывать новые памятники, чтобы не натворить таких преступных глупостей, которые натворили большевики — создавая мавзолеи, кладбища в городских центрах, называя жертв революции ее героями. А потом выясняли, что там были совершенно посторонние люди. Делали, не думая о том, что рано или поздно, историки с этим разберутся и обнаружат позор.

В-пятых, декоммунизация связана с изменением понимания истории, но не с полной ампутацией советского периода. Это было не только мрачное время голодомора и ГУЛАГа. Это было еще время созидания, когда была создана Украина, сформировался базис ее современной жизни, который сейчас разрушается. Нам для того, чтобы пережить текущую смуту, гобсовскую войну “все против всех” нужно сохранить вот эту основу, на которой мы пока держимся. А когда перекипим и перебесимся, начнем созидательную работу, я в этом уверен, то не стыдно ли нам будет брать пример и жизненные силы от наших предков, имена которых мы сегодня пытаемся загадить. Нам нужно понять простую мысль, что из советского индустриального прошлого мы можем взять и созидательный потенциал, и созидательный прорыв в новое успешное будущее Украины.

Нам нужно помнить, что многие наши современники не войдут в историю достойно. Они в нее уже “попали”. Политикой декоммунизации кстати тоже, которую не могли провести цивилизованно, демонстрировали постоянное презрение и дикость.

В-шестых, сама декоммунизация воспринимается населением Украины как антидемократическое, тоталитарное явление, к большому сожалению. Это не освобождение от тоталитаризма, а наоборот его внедрение. Это неправильная политика абсолютно. Украинская декоммунизация, конечно, это способ отвлечения от многих проблем, с которыми сталкивается современное общество.

Ну и, наконец, самый главный мой тезис. Современная украинская политическая декоммунизация является прикрытием самой главной нашей беды — неольшевизации Украины, которая осуществляется в форме демонстративного, якобы уничтожения коммунизма и скрытого использования неольшевизма со всеми его посылами, например, обострения классово-борьбы, революционного насилия и права на него у всякого вооруженного патриота. Помните в истории КПСС о триумфальном шествии советской власти, которое закончилось гражданской войной. А разве у нас не было организовано триумфальное шествие революции по все стране, что и привело к обострению гражданских конфликтов? Мы их сейчас не признаем гражданскими конфликтами и не говорим об этом. Все списываем на агрессию России. То есть развиваемся по неольшевистской модели. А что стоит наш и большевистский тезис продолжении революции до конца... Разве этот тезис у нас сейчас не на вооружении? Вопрос, до какого конца? И где этот конец? А превращение государственного управления в пиар? Это тоже неольшевистская модель по принципу: постоянно рассказывай как ты успешно управляешь, хотя кругом одни провалы. Ну, наконец, возрастание большевистской брехливости СМИ, имитация реформ, массовое обнищание населения.

Почему вопреки ориентации народа на европейский выбор, желание жить мирно, у нас успешно развивается такая вредная ретроформа всех изменений, носящая разрушительный характер? Причин здесь три. Первая причина, она выгодна, поскольку

создает благоприятные условия не столько для институализации частной собственности, сколько ее постоянного передела. То есть, каждая новая наша псевдоэлита приходя к власти, хватает куски собственности, вырывая ее друг у друга. И поэтому нужен небольшевизм, который создает для этот благоприятные условия.

Во-вторых, это удобная форма внешнего управления, которая стоит на грани реализации управляемого и неуправляемого хаоса, которая может нас перевести в неуправляемый хаос. А когда он наступит, то внешний субъект управления нами тогда скажет: “Ребята разбирайтесь сами со своими проблемами”.

В-третьих, она обеспечивает выход в политику людей с очень низкой, туземной культурой, которые называются “маргинес”. Мы получили этот маргинес и он (они) небольшевистской закваски. При этом обостряются очень серьезные две проблемы.

Первая проблема — это как сделать так, чтобы политика декоммунизации у нас приобрела цивилизованные формы. Чтобы мы продолжили диалог без конфликтов. Не надо сталинских рапортов по поводу процентов коллективизации, точнее по поводу процентов переименований и скорости ленинопада. Не надо! Здесь должен быть постепенный процесс. Не надо ждать чуда, что это произойдет завтра. Надо постепенно вести этот диалог, убеждая людей, помогая им в формировании ценностных ориентаций.

Ну и наконец, вторая проблема на мой взгляд заключается в том, что как нам избежать небольшевистской модели развития. И об этом надо думать и исследовать.

ФИЛОСОФСКОЕ ВИДЕНИЕ ДЕКОММУНИЗАЦИИ

Я бы хотел высказать свое, философское видение проблемы, а именно поделиться некоторыми соображениями относительно несоответствия нашей модели декоммунизации европейским ценностям. Ведь те примеры декоммунизации, которые приводили коллеги, — это примеры европейской модели декоммунизации; однако, подобно тому, как К. Маркс говорил в свое время о существовании азиатского способа производства, — так у нас имеются и своего рода азиатские методы декоммунизации (а Украина находится в этом отношении где-то на полпути между Азией и Европой). Можно привести такой яркий пример азиатского способа декоммунизации: 16 декабря 1991 года Сапармурат Ниязов провел декоммунизацию. Как он это сделал? По сути дела, просто переименовал Коммунистическую партию в Демократическую: коммунистов не осталось — все они стали “демократами”, а первый секретарь Центрального комитета Коммунистической партии Туркмении был избран пожизненным президентом. Декоммунизация прошла. Своего рода “смена сознания”, можно сказать, также состоялась, однако, общественное сознание Туркменистана скорее деградировало до досоветского уровня — до уровня даже не патернализма, а открытого феодализма. Хотели бы мы такую “декоммунизацию”?

Дело в том, что подобная декоммунизация основывается, если говорить на языке философских терминов, на номиналистической трактовке самого феномена коммунизма: уберем слово “коммунизм” — и коммунизм исчезнет; стоит ему пропасть из нашей речи — и он пропадет и из нашей жизни. Однако сам термин “коммунизм”, как традиционное для мировой социально-философской мысли обозначение некоего идеального справедливого состояния общества, основанного на равенстве всех его слоёв, вовсе не должно вызывать у нас какое-то отторжение — в отличие от тех методов, которыми “коммунисты” по имени — но не по сути — исторически совершали захват и удержание собственной власти. Это последнее явление следовало бы назвать сталинским подходом к определению такого рода терминов. Можно сказать, что и сам термин “декоммунизация” в его нынешнем употреблении в украинском политическом дискурсе основывается на сталинском истолковании понятия “коммунизм”. Что значит “сталинское истолкование”? В марте 1937 года в своем заключительном слове на пленуме ЦК ВКП(б) Сталин открыто объявил о том, что нельзя требовать от каждого члена партии, — и даже от партийных руководителей, и даже от членов самого ЦК, — чтобы они были марксистами — то есть, чтобы они знали и понимали труды Маркса. Требовать можно и нужно лишь признания программы партии и уплаты членских взносов — иными словами, только соблюдения партийной дисциплины. Если человек номинально состоит в партии и подчиняется ее руководству — значит, он “коммунист”. А то, что руководство этой партии, которая называет себя коммунистической, может понуждать его делать то, что полностью противоречит философии марксизма-ленинизма и самой сути коммунизма, — это уже мелочи, которые не имеют никакого значения. Вот такое сталинское, номиналистическое истолкование “коммунизма” сквозит даже в нашем понимании “декоммунизации”.

Для сравнения можно вспомнить и западное понимание вопроса. В Вене на улице Шенбруннер-Шлосс-штрассе находится, наверное, последняя в мире мемориальная доска Сталину: он действительно там жил в 1913 году. Там так и написано на чистом немецком языке, что в этом доме И. В. Сталин писал свою работу “Марксизм и национальный вопрос”. Это действительно так было, это историческая память. Значит ли это, что Австрия, если она не крушит дубинами эту мемориальную доску, каким-то образом находится еще в плену коммунизма или тоталитаризма?.. По-моему это уже и “несталинский” подход к памяти о самом Сталине — и к памяти о жертвах его репрессий. То, что мы вполне могли бы взять на вооружение, но почему-то не берем, раз уж у нас господствует именно сталинский подход или, как обозначал его профессор Ю. П. Сурмин, “небольшевистский подход”, небольшевистское сознание. К примеру, на улице, где я живу всю свою жизнь, находилось целых два памятника Ленину. Один убрали еще в 1991 г., второй — пал жертвой два года назад. Но при этом первый, по правде сказать, уродовал лицо города, а другой, напротив, являлся настоящим произведением искусства. Жителей микрорайона или всего города никто не спрашивал, а хотим ли мы это сохранить этот памятник — именно как память или как произведение искусства, — и если его требуется снять то не следует ли перенести его куда-нибудь в более пригодное место? Я хочу сказать, что декоммунизация должна исходить, прежде всего, из некоторого представления о том, чему эти памятники мешают. Что мы такого хотим построить, что нам требуется провести такую декоммунизацию?

И здесь, кстати говоря, снова стоит задаться вопросом: что такое коммунизм? Коммунизм, если вспомнить определение Э. Фромма, это такой исторический этап развития общества, который создает социально-экономические и политические условия для освобождения человека от рабства — рабства вещей, машин и своей собственной алчности. Значит ли “декоммунизация”, что нам предлагается всячески оставить любые размышления о построении справедливого человеческого общества, любые рассуждения о социальном равенстве? Вряд ли это соответствовало бы ориентации на европейские и просто общечеловеческие ценности. Поэтому, мне кажется, термин “декоммунизация” оказывается, строго говоря, неправильным, хотя бы уже потому, что и коммунизма как такового у нас никогда построено так и не было. Последние настоящие коммунисты — по сути, а не по имени, не по названию только — были, на мой взгляд, расстреляны еще при том же Сталине (а “коммунисты” чисто в номиналистической трактовке этой политической идентичности вполне благополучно пережили собственное переименование, “ребрендинг” своей политической идентичности — и, разумеется, не только в Туркмении).

Кроме того, декоммунизация даже самая поверхностная была актуальна в начале 1990-х годов, а сейчас это в самом деле оказывается скорее видимостью бурной деятельности на фоне волны поражений в социальной, в экономической сфере — попыткой организации такой себе “маленькой победоносной войны” с беззащитными памятниками. А потому настоящая декоммунизация (как, прежде всего, десталинизация, как отказ от сталинских и “небольшевистских” методов и подходов к чему угодно в социально-политической жизни, в том числе и к самому коммунизму) — настоящая декоммунизация могла бы состояться, действительно, лишь посредством развития образования, посредством достижения понимания того, что мы хотим сделать, — и после достижения такого понимания уже будем ясно: мешает или не мешает памятник Ленину на нашей улице для того, чтобы построить справедливое общество. Если мешает, тогда давайте убирать, переименовывать и так далее, — а если не мешает, то непонятно, зачем тратить силы, время, средства на то, чтобы только разрушать созданное предшествующими поколениями.

ЯК РОЗЛУЧАТИСЯ З ТОТАЛІТАРНИМ МИНУЛИМ?

Нині будь-який аналіз політичних та правових подій вимагає погляду в методологічній тріаді “глобальне – регіональне – локальне”. Тобто рефлексії в контексті категорії світового порядку. Тут виникає логічне запитання: а наскільки взагалі можливий будь-який порядок у середовищі, де існують і продовжують виникати суверенні держави, на території яких існують суспільства з власними системами цінностей і потребами, більшість з яких вони вже не можуть задовольнити без взаємодії. Зрозуміло, ключове питання — це питання порядку. У сучасній літературі із міжнародних відносин, особливо американській, це поняття — одне з найпоширеніших. Як вважає Дж. Айкенберрі, професор Джорджтаунського університету й один із провідних сучасних дослідників проблеми світового політичного розвитку, центральною проблемою міжнародних відносин є проблема порядку: як він збудований, як він руйнується і як він відновлюється. Ця проблема порушує питання про те, які сили перетворюють безліч автономних індивідів на суспільство та як виглядає структура “силового поля”, яка забезпечує функціонування і розвиток соціальної системи. Розглядаючи поняття “порядку” у відомій роботі “Анархічне суспільство. Дослідження порядку у світовій політиці”, видатний британський теоретик-міжнародник Хедлі Булл зауважує, що сказати про деяку кількість речей, що разом утворюють порядок, — це означає сказати у найпростішій і загальній формі, що вони співвідносяться один із одним певним чином, що їх відносини мають не випадковий характер, а побудовані у співвідношенні з деяким чітко визначеним зразком. Так ряд книжок, що стоять на полиці, становлять порядок, чого не можна сказати про купу книг на підлозі. Тобто соціальний порядок — це порядок, що встановлюється людьми, серед людей і заради людей. Це каркас суспільства. Він знаходить конкретне втілення у системі соціальних інститутів, моральних, правових, естетичних та інших принципів, які втілюють норми, що регулюють відносини між людьми, себто в кінцевому рахунку — певним чином організованої людської діяльності. Автор чи не єдиної на сьогодні в Україні концептуальної моделі сучасної системи міжнародних відносин В. М. Хонін стверджує, що соціальна організація як порядок — структура певних відносин взаємопов’язаності між індивідами і/або соціальними спільнотами. Говорячи заради людей ми стверджуємо, що соціальний порядок завжди будується для досягнення певної мети, а саме задля забезпечення блага якнайбільшої кількості людей. Ця ідея належить вченому у Х. Буллу, який розуміє порядок у суспільному житті як зразок людської діяльності, яка підтримує елементарні, першочергові або універсальні цілі суспільного життя. Ці цілі — гарантувати три базові цінності всякого соціального життя — зберегти людське життя від насилля, забезпечити виконання угод і домовленостей між людьми та гарантувати володіння власністю. Характеризуючи соціальний порядок як людський порядок, необхідно зазначити ще й ту суттєву обставину, що рівень його ефективності та стійкості залежить від ступеня підтримки цього порядку тими, на кого він поширюється. Ефективний і стійкий соціальний порядок — це такий порядок, стосовно головних параметрів якого у суспільстві існує консенсус. Якщо ж його немає, а порядок нав’язаний силою і

примусово підтримується суспільством або більшою його частиною, то він починає руйнуватися із зникненням або послабленням цієї сили.

В цьому контексті питання про те, як молоді демократичні держави повинні розлучитися з важким тоталітарним минулим — один з найважливіших і складних. Цю проблему вже вирішували Німеччина, Іспанія, Уругвай, всі посткомуністичні країни Центральної і Західної Європи. Політологи і правозахисники називають це правосуддям перехідного періоду, часом, який передує стійкій демократії. Проте, у німецькій мові є слово, що відображає суть того, що відбувається — подолання минулого — “опір, протистояння минулому” або “розрахунок з минулим”. Як і у випадку з минулим людини, розраховуватися з справами минулих днів цілої держави можна тільки шляхом прийняття, переосмислення та запобігання, щоб уникнути повторення їх у майбутньому.

На Україні, в декомунізаційний пакет входять чотири проекти: депутати прийняли принципове рішення про розсекречення архівів КДБ, визнання УНР, ЗУНР, УПА і ОУН борцями за незалежність України, а також про заміну терміну “Велика Вітчизняна війна” на “Друга світова війна”. Також заборонена символіка цих режимів і держав, за винятком освітніх та наукових цілей. На демонтаж пам’ятників винним у репресіях і геноциді дано шість місяців, так само як і на перейменування районів, вулиць і площ, названих на честь героїв комунізму. У дев’ятимісячний термін (не пізніше), перейменуванню підлягають міста та області.

Чи відповідають всі параметри заборон світовому порядку? Країни Західної Європа, визнаючи право України забороняти і криміналізувати певну символіку або пропаганду тоталітарних режимів, в той же час попереджають, що в нинішньому формулюванні закон може призвести до порушення права на свободу висловлювання. Надто жорсткі норми закону про декомунізацію розкритикували в Раді Європи та Венеціанської комісії. Демократичні інститути визнали не відповідними стандартам Євросоюзу деякі норми вищезгаданого закону. Експерти комісії зазначають, що закон містить занадто строгі і непропорційні санкції для порушників. Кримінальна відповідальність повинна бути лише щодо дій, які становлять небезпеку для суспільства, — вважають в Венеціанській комісії і Раді Європи. Тому міжнародні експерти наполягають, що звичайна демонстрація забороненої символіки та назв не повинна припускати тюремного ув’язнення. Це ж стосується і кримінального переслідування журналістів і фактичного запровадження державної цензури включно із закриттям ЗМІ. Венеціанська комісія також закликає до підвищеної обережності в питанні заборони політичних сил, які порушують Закон “Про засудження тоталітарних режимів”.

Крім того, Конституція України забороняє створення і діяльність певних партій, а не конкретної ідеології. Оскільки відповідні обмеження передбачені Конституцією, то заборона комуністичної чи націонал-соціалістичної ідеології не може бути предметом регулювання на рівні звичайного закону. Питання, пов’язані з обмеженням права громадян об’єднуватися в партії і громадські організації, вичерпно врегульовані Конституцією і передбачають судовий порядок прийняття відповідних рішень. Отже, парламент не може брати на себе цю функцію. передбачена законом обов’язок місцевих рад прийняти рішення про зміну найменувань вулиць, скверів і т. д., що є втручанням в діяльність органів місцевого самоврядування. Передбачена кримінальна відповідальність, у тому числі за публічне використання символіки, включаючи сувенірну, або виконання гімнів радянських республік (до п’яти років позбавлення волі з конфіскацією майна), суперечить принципу пропорційності кримінального покарання скоєного злочину. До глобальних зауважень, наведених вище, можна ще додати “локальні”, що зачіпають юридичні особи, чий найменування порушують закон, і власників торгових марок, що включають заборонену символіку.

Іноді забороняючи, законодавці використовують заборонені ідеї та методи. Мова йде про законопроект “Про націоналізацію майна в Україні держави-агресора і його резидентів”. В ХХІ столітті виникає знову ідея безкомпенсаційної експропріації чужого майна, що суперечить всім підписаним Україною міжнародним конвенціям в цій галузі, не кажучи вже про власну Конституцію. Окремо можливо відзначити кампанію з дискредитації переходу на ринкові ціни на газ (і одночасно адресні компенсації малозабезпеченим).

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ТА ГЕНЕЗА НАУКОВО-ІДЕОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

“Потребность наших душ в **идеях**,
Мечте и **мифе** благородном
Отменно чуют прохиндеи,
Вертя сознанием народным”

(І. М. Губерман)

Я ставлю собі за мету — у доступних мені сутнісних вузликів наших дискурсів — не повторювати вже висвітлені матерії, а сконцентруватись на виявленні пліднотворчих генез науково-ідеологічного феномену взагалі, — аби з найбільш очевидних позицій подивитися й на деякі позитиви, ситуативи й негативи дискутованого нині в країні концепту декомунізації. Не в другу чергу хочу з’ясувати собі, щоби з минулого досвіду осмислювання моєї дуально сюжетної теми перейшло до нас та “залягло” корисним ідейно-текстовим пластом до нашого спадку.

Замислені у нас “демонтаж” та “деідеологізація” минулого в історії людської цивілізації — не новація дня. Масштабних спроб “випростатись” з минулого методами аристотелівського “катарсиса” (“самоочищення”) та гегелівського “зняття” (“втрушування з себе” поганого і непотрібного та “збереження цінного для майбутнього”) знаємо й пам’ятаємо. Назвемо ці творчі конструкції модним нині словом “проект”. Найбільш рельєфними є прецеденти (1) “возведення” Давньоримської цивілізації на позитивному досвіді Давньої Еллади; (2) створення відважними європейськими авантюристами на “очищеному” терені Північної Америки першорозрядного в світі економіко-політичного та воєнно-технократичного гіганта — США; (3) “виникнення нової Франції з перипетій боротьби з розгардіяшем заборон абсолютистського порядку” (Ж. Мішле); (4) досить вдалий “проект перетворення “постолової Росії” на могутній економіко- і технополітичний гігант — СРСР” (Б. Рассел); (5) реанімація маоїстської “моделі соціалізму з національним обличчям” в сучасному Китаї.

В реалізаційній матриці названих проектів домінувала трикутнікова фігура “політика — економіка — ідеологія”, а всередині трикутника ролі модератора виконувала якась соціогуманітарна наука. Завдяки цьому, — не без труднощів, але в режимі “як правило”, — практичне здійснення проектів супроводжував успіх, мінімум — “розвиток на висходження”.

Найбільш пронизаними ідеолого-науковими есенціями мені видаються два проекти, — Франція рубежу XVIII та XIX ст., а також СРСР другої половини XX ст. (до речі, саме тоді Україна — “в радянській рамці” — посідала 10-те місце у світі за рівнем виробництва ВВП на душу населення, а в першій декаді XXI ст. вона вже посідає 140-е місце у світі за рівнем бідності). Для відносно детальних аналізів я візьму до уваги “французький проект” наполеонівського часу, — та не для милування ним, а для виявлення його ідеолого-реформаційних транзицій до теренів СРСР і суверенної України.

Оскільки (а) автори євромайданового законопроекту про декомунізацію захопилися цілком деструктивним завданням “докорінного усунення з лица української землі” усього того, що їм видавалося за “чисто комуністичний спадок” (ідейно-наукові цінності, ідеолого-культурницькі орієнтири, топонімічні номінепти, цивілізаційні символи, аксіометричні речі, пам’ятники соціалістичного минулого, а головне — імена “комуністичних ідолів” та “суто антиукраїнських діячів минулих епох” тощо) а особливо непрофесійний в соціогуманітарних матеріях (б) парламент усю цю фантазмагорику “залегітимував” псевдонормами та лінгвоюридичними штампами, — збідніла до інтелектуального безпам’ятства країна (цю прокатастрофічність народ мимоволі проявив під час недавніх — жовтень 2015 р. — місцевих виборів) опинилася на краю нечуваної раніше прірви, в яку правлячі еліти спонукають її вилити/викинути разом з помями й недонароджену минулим буттям дитину — “ані від кого Незалежну Україну”.

Хто на цьому фоні скаже, що я дарма передував виступу сумний афоризм філософичного поета І. М. Губермана?! Навряд чи хто. Але прохіндейсько-охлократичний світогляд демонструють не тільки в парламентських залах, де дуже часто “народні обранці”, як правило, “слухають, не вникаючи у зміст, та іноді заперечують, не розуміючи теми”, а й на вищих щаблях правлячого політикуму. Мене часом не полишає враження, що в “надрах” менталітету останніх трьох українських політико-кратологічних команд не відають мудрої глибини двох французьких максим часів Просвіти, — а) *мертвий тримає живого за ноги* та б) *хто вистрелить в минуле з лука, в того минуле вистрелить з гармати*.

До речі, й до самої теми я підійду своєю візією з висоти французького постаменту, внутрішньо імпульсований почуттям поваги до кількох імен Великих Французів, які на рубежі XVIII і XIX ст. першими у світі приступили до позитивного осмислювання науково-ідеологічного феномену. Я не вперше про них та про це пишу й говорю. Але, з огляду на “рідний досвід” варварських плювок у своє ж минуле, — маю вклонитися отим — поки що не названим — Великим Французам за те, що вони, — один раз сформулювавши належні аксіологізми своїм королям-негідникам, політичним кардиналам, кинджальним авантюристам та “дворянам шпаги”, — у подальшому більше своє минуле не паплюжили, не переглядали своє ставлення до науково-ідеологічних підвалин “старого порядку”, не скидали з кам’яних постаментів вождів і кумирів минувшини, не перелицьовували цінності й символи свого політико-духовного минулого.

Та знову повернемось до себе... Мені імпонують дефініції обговорюваного явища “декомунізації”, які щойно сформулювали **М. Ф. Головатий**, **Ю. П. Сурмін**, **В. Ж. Попов** та інші колеги. Майже рік тому оприлюднено іншу спробу дефініціювання (та й взагалі — концептуального розгляду) цього явища, в якій (спробі) назовні проглядає здавна знайомий нам “примус до одобрямс”. Останній акцент сам по собі є атрибутом системи ідейно-політичних репресій над думкою незаангажованого вченого в демократичному суспільстві. А тому я його не приймаю. І все ж, до означених позитивних потуг колег у мене є три свої інвенції: (1) науковий підхід, (2) надбудовний ідеологізм, (3) релятивний історіологізм. Політизацію явища залишимо “кнопкодавцям” і псевдополітикам, а “нам своє робити” (**П. Тичина**), — осмислювати дійсність науковими розмислами.

Явище “декомунізації” слід було б розглядати в якості однієї зі сторін трикутника: “деідеологізація – декомунізація – реідеологізація”, — та ще й за умов, що в центрі трикутника ролі модератора руху мислення (аналітика або ж політичного кратолога) має виконувати *наука*, а зовнішньо-кореляційні модуляції навколо

очікуваних ефектів (оскільки йдеться про багатонародну країну) має здійснювати **поліетнічний історіологізм**. Причому, не абстрактна наука, а цілком конкретні науки, — **політологія, політична соціологія, політична етнологія**, які — кожна під своїм предметним кутом зору — вироблюють відповідний зріз важливої для ім'я-рек країни політико-наукової ідеології європейського типу.

У будь-якій країні суспільство, — як і всі його сфери й галузі людського буття, — має принципово однакову конструкцію, освітлювану наукою та ідеологією. Це —

— а) теоретично осмислені науковцями **відносини** людей з приводу усього того, що — в контекстах даної сфери чи галузі життя — їх найбільш пекуче хвилює у поточний момент чи й впродовж цілого історичного періоду життя країни. Відносини людей, як правило, складаються стихійно й повільно, — за винятком політико-економічних кризових ситуацій, воєннотзовнішніх агресій, внутрішньо дозрілих політичних революцій, техногенних катаклізмів та інших соціально-політичних екстрем;

— б) свідомо створювані людьми **соціальні інститути**, які регулюють та імпульсують до подальшого розвитку різноманітні відносини людей в усіх сферах та галузях їхнього поточного життя. Інституцієтворення не є стихійною справою, — навпаки: інститути виникають й активізуються саме під час названих вище соціально-політичних екстрем. Найбільш динамічними та творчоплідними в будь-якій країні є інститути державноуправлінські, праворегуляторні, політико-організаційні, етико-культурні та інші і саме ті, що невпинно продукують дедалі нові проекти та орієнтири цивілізаційного поступу країни;

— в) розроблювана соціогуманітарними науковцями та “привнесена зверху” в народні низи **ідеологія** як подвійне етико-духовне явище. До цього явища в науковій літературі здавна вироблено численні підходи. Мені імponує інтерпретація поняття **С. Г. Кара-Мурзоу**, для якого ідеологія — це “комплекс ідей та концепцій, за допомогою яких людина розуміє своє суспільство, соціальний порядок в країні та саму себе в тому суспільстві й в цілому світі”. На додаток до цього я потрактовую ідеологію як систему поглядів людини на свої відносини та інститути поточного моменту життя країни, народу, суспільства, держави. Як видно, в обох варіантах ідеологія органічно сумісна та методологічно спряжіється з певною (найчастіше: соціально-політичною) наукою.

За своїм макрозмістом і авторством будь-яка ідеологія не є “Божим даром”, а є витвором конкретних людей і груп однодумців (“марксистсько-ленінська ідеологія”), великого масиву ідейно-однотональнісно зорієнтованих людей, які складають рельєфну та помітну у світі політичну партію, ідейно-політичну течію, цілісний суспільний рух (“ліберально-конструктивна ідеологія”, “соціал-демократична ідеологія”). Є низка ідеологій профільно-субієрархічних рівнів, — наприклад, сферно-міжсферного змісту (політична ідеологія, освітянська ідеологія), партійно-політичної окремішності (ідеологічна платформа якоїсь партії, “ідейна надбудова” реформаційних проектів ближньої/дальньої перспективи (“модернізаційна ідеологія поствоєнної України”) тощо.

За своєю генезою та змістом будь-яка ідеологія апріорі не неодмінно є річчю позитивною та усім і для усього “корисною”. Але професійним вченим і мудрим політичним кратологам інде вистачало сил та мисленевого напруження на їх творчу трансформацію, доцільну утилізацію, модернізаційне “онаучнення” та ситуаційну інституціоналізацію, — та все задля того, аби поставити її потенціал на службу людям. У даному вимірі — бодай позитивістськи — слід подивитись й на соціопротресивні ролі комуністичної ідеології/наукового соціалізму на основних стадіях розвит-

ку величезної та багатонародної, нищівно варваризованої минулим країни (СРСР) і виведення її на шлях євразійської цивілізації.

Кожний політико-ідеологічний феномен складається з трьох елементів: (1) ідейно-образні абстракції, (2) першоконцептуальні основи та (3) пропраксеологічні проєкції. Вічних ідеологій немає. (Це стосується й релігійно-етичних ідеологій, які наразі не є предметом нашого дискурсу.) При зміні політико-формаційного устрою ім'ярек країни “безмотивно” змінюється й ім'ярек ідеологія, яка ще вчора/позавчора здавалася статико-непохитною, контекстно монолітною та світоглядно недоторканою.

Коли ж до кратологічного керма в ім'ярек країни, — шляхом політичної революції або ж радикальної соціальної реформи, — приходять нові (чи й частково нові) політичні сили, природним виявляється їхнє прагнення “дещо переглянути” змістосенс попередньої домінуючої ідеології в якості надбудовного суспільного світогляду, а то й “докорінно від нього відмовитись”. Так, приблизно, відбувалося в суверенній Україні двічі, — на початку 1990-х років (ліберально-романтичні демократи *contra* “комуно-соціалістичних ретроградів”) та влітку 2015 року (євромайданівські романтики *contra* “прихованої комуноідеологічної гідри”).

Повертаюся до розглядуваного політико-ідеологічного феномену. Стою перед запитанням: як до нього приступитися в гносеолого-методологічному плані? Виходжу з того, що політична історія конституювання якоїсь ідеології, історія її запліднення наукою та, зрештою, історія її зсинтезування в якості гуманістичного суспільного світогляду, — уся ця “потрійна історика” стає доконче зрозумілою лише у призмі **діалектичної історіології**, яка “дає наукове розуміння того, як твориться будь-яка історія, де б та коли б вона не здійснювалася” [9, с. 16]. Засадований мною колись **історіологічний метод** мені здавна підказує наступну дослідницьку процедуру. У обговорюваного політико-ідеологічного феномену **слід виявити** (1) елементну структуру, (2) його внутрішнє джерело саморозвитку та (3) систему його взаємозв'язків з соціально-політичним середовищем. Після подібного попередньо-“пізнавального бомбардування” пошукуваний об'єкт — на долоні.

Оскільки в об'єктивних підвалинах обговорюваного нами феномену декомунізації лежить тріада знайомих патридно-радянських ідейних явищ, — “ідеологія” (комуністична ідеологія) — “наука” (науковий комунізм) — світогляд (марксистсько-ленінське світобачення) — я намагатимусь вимальовувати собі okazji винайдення/виявлення в політико-духовній еволюції людства (головним чином — європейського його сегмента) таких **ментес-буттійних локусів**, де тільки-но вказана тріада (без “комуністичного начиння”) житгедіяла в органічній взаємодії вище вказаних своїх структурних елементів. У найбільш чіткому вигляді подібний політико-ідеологічний локус вперше у всесвітній історії у своїй цілісності відкрystalізувався, як уже попередньо сказано, у Франції рубежу XVIII і XIX століть. В його політико-ідейному центрі опинився **Наполеон I Бонапарте** (далі: **Наполеон**). Вдумаємось у сенсозміст кількох його творчоїдеологізаторських кроків:

(а) 1793 року на балконі паризького будинку він помітив гасло з поживклыми літерами, що склалися в слова: “свобода – рівність – братерство”. Про себе він тут же замінив слово “братерство” на слово “власність”. Якийсь час обдумував цю понятійно-смыслову “рокіровку”, а до питання в цілому повернувся через три роки;

(б) 1796 року невідомих йому авторів зазначеного тріадного гасла обізвав “ідеологістами”; трохи пізніше — “вченими, які дурять голову людям” [8, с. 8];

(в) 1800 року порадив “економічному ідеологісту” професору **Дегюту де Трасі** написати “для сучасників і нащадків щось подібне до підручника з ідеологічних питань” (підручник **де Трасі** “Елементи ідеології” вийшов друком 1801 року);

(г) 1802 року на адресу **Е.-Ж. Сійєса** (політолога, співавтора “Декларації прав людини і громадянина” та члена Директорії) розпорядився створити “Інститут ідеології” (він потім стане його директором), а самого себе **Наполеон** звелів записати “членом Інституту ідеології під № 1”. Більше того, під час другої воєнної кампанії (1804–1814 рр.) він гордовито йменував себе так: “**Наполеон I** — імператор Франції та член Інституту ідеології”;

(г) 1804 року, обмізкувавши різні “ідеологізми” навколо названої тріади, — та особливо затемненого сенсу свого акта з заміни абстрактного “братерства” на конкретницьку “власність”, — **Наполеон** прискіпливо та напружено (протягом чотирьох місяців) на всьому означеному “матеріалі” написав знаменитий, що діє й до сьогодні, “Цивільний Кодекс”, який — за оцінками сучасників — “економіко-ідейним чином переорав не лише Францію, а й усю Європу до Вісли й Дунаю”. До речі, в мемуарно-екзильних коментарях **Наполеона** до свого Кодексу вперше були вжиті поняття “власність як ринково-господарський інститут”, “ідейно-світоглядний процес” та “економістична ідеологія”.

Однак, повернемося до самих генез ідеолого-наукового новаторства **Наполеона** в політичній сфері. Ставши консулом, згодом — імператором, на чолі великої армії він розпочав амбітний процес “переорювання Європи”, — звільнення європейських народів від феодально-кріпосницьких варваризмів. А тим часом аналітичною головою й “недремним оком” він прискіпливо аксіологічним чином спостерігав за тим, як “працюють” — та чи й взагалі “працюють” — його соціально-політичні творіння, — “Інститут ідеології” та “Цивільний Кодекс”.

Тут-то **Наполеону** відкрилася цілісна — й досить позитивна — несподіванка. Ще на рубежі XVIII і XX століть **Д. де Трасі** сформулював тезу про те, що наука й ідеологія виходять з одного “матеріального джерела” — із *мислячого та чутливого людського мозку*. Він навіть насмілювався переінакшити щодо цього **Р. Декарта** (“Якщо я мислю, значить, я існую”): “Якщо я відчуваю, значить, я існую” [8, с. 8]. Наприкінці 1804 р. на “вузкій нараді трьох” (**Наполеон, де Трасі, Сійєс**) вирішили: звернути увагу всіх інститутських ідеологів, членів Французької Академії та університетської професури країни на істину, яка щойно відкристалізувалася: *наука базується на теоретичному мисленні, а ідеологія — на світоглядних почуттях*, досить часто — ілюзорних, а в політиці — нерідко й просто утопічних.

Того ж разу **Сійєс** проінформував **Наполеона** про те, що в Інституті серед ідеологів побутує набагато більше “чутливих кар’єристів”, аніж “науково мислячих професіоналів”. Та більше того: оті “кар’єрні службовці” виявляли надто чітке прагнення “будь-що увійти у владні структури”, відтісняючи від експертно-політичної роботи “писучих” професіоналів. Імператор миттєво зреагував, волонтарно звелівши “балакучих ідеологів” негайно відсторонити від участі “в практично політичних справах”. Ось тоді в анонімній полемічній статті він й написав наведені вище “оціночні” слова: “...деякі ідеологи — це вчені, які дурять людям голови”. З приводу усієї цієї повчальної колізії **С. Г. Кара-Мурза** зауважує на адресу сучасних російських ідеологів і політиків (я гадаю, що це цілком стосується й українських ідеологів і політиків): мовляв, дарма наші керманічі й ідеологи не читають **Наполеона**... А щодь та кого вони читають взагалі?..

Попри все це, цих знаменитих Великих Французів перманентно цікавила доля двох своїх ідейно-політичних феноменів, — взаємозапіднюючої ідеології й науки та їхнього інтегратора — Інституту ідеології, — та особливо цікавила поточна доля “науки” та “ідеології” в тріадній єдності з “політикою” у зв’язку із загальним поживанням внутрішнього життя Франції та вибухової активності її на всеєвропей-

ській арені. Напевно, ця турбота тут же передалася геніальному науковому ідеологу **К. А. де Сен-Сімону**, який 1813 року вперше в Європі заговорив про необхідність “застосування загальної теорії до політичної науки”.

До початку XIX ст. *політична наука* в європейських університетах розвивалася, найчастіше, “у співдружності” з теологією, а в деяких німецьких вузах — в якості окремого підрозділу загальних наук логіки та права. Досі невідомо, з чиєї ініціативи (тільки не **Наполеона**, — йому в ті роки та аж до заслання 1814 року “було не до науки...”). Інститут ідеології було реорганізовано на Вищу школу політичних наук (перша згадка про це відноситься до 1832 року). З середини XIX ст. *поняття “політична (-ні) наука (-ки)”* почало кочувати Європою, США, Південною Африкою та Австралією, лише на початку XX ст. дійшло й до Росії. Після нетривалого етапу суто академічного “визнання” її уже в 1920-х роках було заборонено в якості “прозорой вуалі для ідеологічних повій всесвітньої буржуазії” (**А. А. Жданов**). У першій половині 1980-х років у Москві в Академії суспільних наук при ЦК КПРС відкрили “секцію соціально-політичної теорії”, а в 1990 р. — “відділення політології”. У ті ж 80-ті роки світові ідеологічні публіцисти глузували з такого парадоксу: в СРСР “політичних наук немає”, а тим часом знаний радянський вчений, азербайджанець **Г. Х. Шахназаров** очолював тоді “Всесвітню Асоціацію політичних наук”.

До України феномен політичних наук дійшов на початку 1990-х років, — щоправда, в досить “відредагованому вигляді”: а) “соціально-політична теорія”, лютий 1990 року (між іншим, першу в Україні “кафедру соціально-політичної теорії” у вересні 1990 року я зорганізував у Київському технологічному інституті харчових технологій; влітку 1991 року під моїм началом вийшов друком перший в Україні науковий посібник “Соціально-політична теорія”, — і все це — творіння радянських часів, і я від свого спадку ще радянських часів аж ніяк не схильний відмовлятися); б) “політологія” (1992 р.), зрештою, в) “політична (-ні) наука (-ки)” (1993 р.). У другій половині 1990-х років політологи України створили свою профільну (у статусі “громадської”) Академію політичних наук, досі властями не визнану.

Доля французької концепції *наукової ідеології* складалася набагато перипетійніше. З 1805 р. — за ініціативою **Е.-Ж. Сійєса** — співробітники Інституту ідеології, як то кажуть, стали старанніше “ловити вітер в свої вітрила”, опанувавши сенс головної соціально-політичної ідеї “Декларації” від серпня 1789 року, — ідеї логічного розщеплення поняття “людина” на субтерміни “пересічний житель країни” (“обиватель”, — скаже в своїх мемуарах **Наполеон**) та “політичний громадянин” у пропорції двох третин на одну третину (в “помаранчевій Україні **В. Ющенко** це співвідношення виглядало жахливою диспропорцією: 98 % на 2 % — “ми/політичне керівництво” та “велика нація, яка складається з маленьких українців”). Тут же об’єктивно “стала стукати у двері” потреба в “роздеталіюванні” поняття “ідеологія”.

Про “економічну ідеологію” вже сказано, — це новела **Наполеона** (мемуари від 1819 р.). “Роздеталіюванню” самої ідеї ідеології посприяли ідейно-політичні диференціації у французькому парламенті. Після повалення Бастилії (липень 1789 р.) простий люд ще довго “танцював на стихійному майдані”, а всередині парламенту в обстановці напруженої ідейно-світоглядної безтямності та неврядовуваних прополітичних емоцій формувалися партійно-політичні фаланги “центристів”, “правих патріотів” та “лівих радикалів”, — та у приблизній відповідності до майново-економічної детерміністики поділу суспільства на “бідних”, “середній клас” та “багатих”.

“На обслуговування” науково-політологемних потреб, інтересів, цивілізаційних прагнень у сперечаннях/диспутах партійців-очільників тих фаланг народилася *“політична ідеологія”*. (Через двісті років потому в суверенній Україні цю ідеологему

прозвали “*державною ідеологією*”, яку тут же Конституція 1996 року статтею 15 “заборонила”: так від чого ж сьогодні євромайданівці “відмовляються”?) Ті ж само економіко-майнові групи “від часів **М. Робесп’єра**” стали слугувати соціальною базою для трьох політико-партійних типів, — *лівих радикалів, ліберальних “середняків” та багатих консерваторів*. Даний ідеолого-політичний поділ “борців за народну справу” зберігся в усіх, головню, середньорозвинених та високорозвинених країнах. У другій половині ХХ ст. ця диференціація не мала місця хіба що в країнах соціалістичної системи. На початку ХХІ ст. вона дісталася й суверенній Україні. Але марними були б зусилля у пошуках адекватної відповідності наукової ідейності та моделі політичної поведінки **Ікса** — радикалам, **Ігрека** — лібералам, **Зета** — консерваторам. Немає жодної взаємної відповідності між зазначеними ідеологемними типами, — бо ж вони — звичайнісінькі губерманівські “прохіндеї”. Наймовірніше за все, саме від цього “прохіндейства” нашим справжнім революційним євромайданівцям і слід відмовлятися.

На вказані економіко-майнові групи наполеонівської Франції тамтешня загальнокраїнова політична ідеологія проєціювала роздвоєний промінь: на “бідних” — *ідею соціальної справедливості*, а на дві групи майновитих — *ідею фіскальної правнормативної пропорційності*. У своїх мемуарах **Наполеон** стверджував: обидві ці ідеї, “по можливості”, ним втілено в “Цивільному Кодексі”, а тому “відтоді (1818 р.) “французи можуть і працювати на себе, й в усьому розраховувати на себе”. Подібне в суверенній Україні “в принципі” неможливе: “головну комуністичну ідею” — ідею соціальної справедливості фактично заборонили разом з Комуністичною партією, й “фіскально-пропорційна ідея” не скоро дістане адекватного політико-правового втілення. Чому ж? Скоріш за все тому, що одвічну боротьбу середнього і супербагатого класів не можуть врівноважувати чи й зовсім припиняти жодні кодекси чи конституції, — особливо ж в ситуації, коли олігархи й формують правлячий політикум, й задають йому “свій кратологічний тон” на владарювання з тим, аби зовнішній політичний світ підтекстуально зрозумів ту ситуацію *a la Вольтера*: “Якщо в цій країні й не все добре, то в ній все ж усе терпиме”.

Після 1804 р., визволившись з-під опіки **Наполеона** та **Е.-Ж. Сійєса** (перший потрапив у тенета другої воєнної кампанії, а другий готувався до політичного екзилу), **Д. де Трасі** зайнявся суто ідейно-науковими аспектами “облаштування потенціалу” й Інституту ідеології, і свого підручника “Елементи ідеології”. Досягнувши відповідних домовленостей з кількома міністрами та знаними вченими країни, він домігся деяких успіхів. Зокрема: (1) Інститут повільно “перетворювався” на вже згадану Вищу школу політичних наук; (2) за створеним у співавторстві з **Е. Делюмо** начальним посібником “Теоретичний курс політичної ідеології” почали викладати на соціогуманітарних факультетах багатьох університетів (не в приклад нам: у суверенній Україні вже двадцять років дисертації з проблем політичної ідеології захищають не за якимсь унормованим теоретичним курсом, а з орієнтиром на ... “багатокольниковий суб’єктивний фактор”, — від цього комуністичного “принципу політичної доцільності” час відмовлятися); (3) ідея самого **де Трасі** про те, що сама по собі ідеологія — “це наука про думки людей” зімпульсувала “групу **Е. Делюмо**” на створення малотиражного й мізерно форматного “спецкурсу з політичної психології”, який в кількох університетах викладався лише окремим студіозам — майбутнім розвідникам, дипломатам, спецслужбовцям. Щодо останнього позитиву, в суверенній Україні є чим “пишати-ся”: майстерно застосовувані під час виборчих кампаній “політичні психологізми” та “політичні технології” нерідко роблять з провінційного прохіндея “спасителя нації”, а з пересічного “служачки” на революційному майдані — “новаторського міністра”,

діяння яких потім роками цікавиться прокуратура. Але сьогодні я не бачу у нас в самому суспільстві готовності відмовлятися від такого спадку минулого.

Завершуючи виклад “французьких сюжетів”, стверджую: суверенна Україна набагато більше “політико-ідеологічного модернізму” отримала від двохсотлітньої наполеонівської Франції, аніж від соціалістичного СРСР. Серед тих нетлінних на віки політико-ідеологічних цінностей та світоглядних орієнтацій можу виділити такі:

- ідея корелятивного взаємозапіднення політичними науками й відповідними сферними/галузевими ідеологіями своїми предметними есенціями, що, як правило, динамізує розвиток і науки, і ідеології у ім’ярек країні;

- ідея конструкт-обов’язку політичного керівництва ім’ярек-країни виробити зрозумілу суспільству концепцію науково-ідеологічного бачення поточного моменту та перспектив цивілізаційного висходження ім’ярек країни;

- ідея необхідності вироблення в модернізованій країні науково-ідеологічних концепцій, принаймні, найбільш значущих областей державної політики у відповідних сферах/галузях суспільного життя людей;

- ідея створення в будь-якій країні на вузлових стадіях її розвитку відповідних науково-дослідних інституцій, які б на теоретико-діалектичних засадах консультували правлячий політикум ім’ярек країни;

- ідея необхідності вироблення в структурі економіко-правової системи концепту юридико-справедливого та соціогуманного податку на трудові доходи усіх верств самодіяльного населення ім’ярек країни;

- ідея політико-ідеологічного “розщеплення” *суб’єктного поняття “людина”* на 1) пересічну людину, 2) політичного громадянина та 3) політичну особу, а також *юридичного терміну “носій політичних прав”* — на 1) права людини, 2) права політичного громадянина, 3) права народів як етнічних спільностей та 4) права народонаселенських спільнот (біженці, полонені, депортовані/переміщені, мігранти тощо).

Що дивного, так це те, що вище відкрystalізовані “французькі” теми й сюжети, а по суті — благородні загальнолюдські цінності й орієнтації, — перш ніж стати “нашими”, українськими, пройшли довгий шлях у двісті років, пройшовши переосмисленські перипетії, концептуальні оновлення в методології численних наукових шкіл, витримавши адекватні/неадекватні істині політико-ідеологічні апробації, кочуючи теренами багатьох країн, — поки, зрештою, вони опинилися на величезних теренах СРСР (включно з Україною) та — без усякої “обробки/перековки” — влилися **в потенціарій теорії наукового комунізму** і — в буквальному сенсі: “автоматично”! — **в арсенал марксистсько-ленінської ідеології**.

Придивимось до цих потенціарію та арсеналу. Я важко уявляю собі наступну ситуацію: якщо прискіпливо запитати у згаданих авторів декомунізаційного законопроекту та в парламентських правників-легітиматорів, — які есенції слід було вилучити із ідейно-політологемного масиву перелічених цінностей та орієнтацій, аби ж вони — після подібної катарсизації — виглядали/виявлялися “по суті” не-комуністичними, а “чисто українезалежницькими”? Легко здогадатися, чи було б у відповідь з їхнього боку якесь зрозуміле прояснення цього питання. А тому я ще раз рекомендую вникнути у зміст губерманівського епіграфу до мого виступу, — там міститься ота гіпотетична відповідь. Адже будь-кому стане ясною “заковика”: у цьому примітивному казусі задіяні політтехнологічні “прохіндеї”, які — за чийось замовленням — відволікають громадсько-політичні сили від куди більш “гарячих” суспільних потреб зосередитись на злобу дня у колі міради проблем поточного сьогодення та від день у день тривожної перспективи, якою віє зі Сходу.

Гімн Першої Французької Республіки (“Марсельєза”) в початковому текстовому варіанті містив наступну лозунгову менталізму: “Відречемось від старого світу і навчимося працювати й жити по-новому!..” Не зайве б й нам прислухатись до цього заклику двохсотрічної давнини. Задля того ж, аби почати працювати й жити по-новому, викладені вище політико-ідеологічні цінності й орієнтири (маючи на меті їх втілення у життя по-новому!) слід “опредмечувати” за порадами науки, діяти на засадах концептів діалектичного інтелекту вчених, а не лише інде мудрих уроків здорового глузду рідного народу. Слід нагадати принципову різницю між ними, — *a la M. Борна*: “...**Інтелект** відрізняє можливе від неможливого, а **здоровий глузд** відрізняє лише доцільне від безтямного”. У цьому зв’язку та в якості останнього акорду — порада політичним кратологам духовної сфери, — майже за **Писанням**: не ходіть на зібрання нечестивих, частіше вслухайтеся у поради книжників. І не плюйте у минуле, — як попереджає раніше наведена французька поговорка, воно може вистрелити з гармати...

ДЕКОММУНИЗАЦИЯ – ЭТО НЕ ПРОСТО...

Процесс декоммунизации в Украине проходил в разное время и по разным причинам. Начинается он в 90-е годы прошлого века, и в этом Украина шла в русле пост-социалистических обществ Восточной и Центральной Европы. Тогда по результатам исследований украинских социологов Е. Головахи и Н. Паниной [2] шел процесс не только декоммунизации в идеологии, но и процесс деинституционализации, который сопровождался критическим отношением к коммунистическому прошлому и изменением социальных правил жизни всего общества.

Аналогичные процессы мы можем наблюдать и в странах Восточной Европы. Под декоммунизацией там понимали процесс отстранения от должностей на госслужбе людей, которые сотрудничали со спецслужбами коммунистических политических режимов, существовавших до 1989 года. Но в Восточной и Центральной Европе этот процесс более был известен под названием “люстрация”.

Люстрационные законы были приняты в Венгрии (1991, речь шла об отмене срока давности для политических убийств в 1944–1990 гг.) и Болгарии (1992, запрет секретарям Компартии и профессорам марксизма-ленинизма занимать руководящие должности в учебных заведениях и в местных органах власти), но в обоих случаях их отменили конституционные суды. В Украине ни о какой люстрации в 1990-х годах не могло быть и речи. По вполне понятным причинам — большинство руководящих должностей занимали и по сей день занимают представители так называемой номенклатуры, бюрократы высшего руководящего звена бывшей коммунистической партии Украины.

Практически, настоящей, а не провозглашенной декоммунизацией должны были бы стать удачно проведенные экономические и идеологические реформы, которые бы привели, в конечном счете, к глобальным трансформациям массового украинского сознания. Децентрализация экономики, либерализация идеология — это то, что было необходимо для успешной декоммунизации. Но этого не произошло. В реальности происходила борьба за власть и распределение государственной собственности между представителями новой политической и экономической элиты, которые меньше всего были заинтересованы в реализации реальных реформ.

Декоммунизация в нынешнем варианте — это процесс идеологический, призванный отвлекать массовое сознание от реальных экономических проблем. Коммунизм называют одним из проявлений тоталитаризма, но насколько можно бороться с тоталитаризмом такими же, по сути, тоталитарными методами.

Четыре декоммунизационных закона были одобрены на заседании Кабинета Министров Украины 31 марта 2015:

- “О правовом статусе и памяти борцов за независимость Украины в XX веке” (закон № 314-VIII);
- “Об увековечении победы над нацизмом во Второй мировой войне 1939–1945” (закон № 315-VIII);
- “О доступе к архивам репрессивных органов коммунистического тоталитарного режима 1917–1991 годов” (закон № 316-VIII);

- “Об осуждении коммунистического и национал-социалистического (нацистского) тоталитарных режимов и запрете пропаганды их символики” (закон № 317-VIII).

Канадский историк, заслуженный профессор Альбертского университета Дэвид Р. Марплс и вместе с ним группа из 68 иностранных и украинских ученых, экспертов и преподавателей призвала президента Порошенко не подписывать законопроекты № 2538-1 и № 2558 [1]. По их мнению, эти законы политизируют историю, противоречат одному из основных политических прав — праву на свободу слова, а следовательно направляют Украину путем России.

Президент Польши Бронислав Коморовский заявил, что закон о признании УПА (проект № 2538-1) осложняет польско-украинский исторический диалог. Думается, что реализация этих законов осложнит не только польско-украинские международные отношения. Если мы вспомним, последний Майдан, “Революция достоинства” боролась прежде всего за ускорение процесса вхождения Украины в объединенную Европу. Но насколько соотносится с европейской толерантностью и базовой системой либеральных ценностей желание одним росчерком пера перечеркнуть большой кусок украинской истории, назвав ее кровавым, тоталитарным прошлым.

Вот что пишет по поводу декоммунизации как современного процесса украинский историк А. Портнов: “Прежде всего, необходимо выписать обществу лекарства, как от коммунизма, так и от национализма. Эти стороны идеологической баррикады взаимодействуют как сообщающиеся сосуды. Они нужны друг другу, чтобы засунуть оппонента в четко определенную идеологическую нишу, навесить ему ярлык и использовать его шельмование для накопления собственного символического капитала” [3].

К сожалению, а может быть и к счастью, национализм в своем крайне правом виде не сможет стать альтернативой для создания нового украинского общества. Украина — страна очень непростая для примитивного и малообразованного менеджмента. Дело не только в том, что история Донбасса и Галичины существенно отличается. Дело в том, что в сознании людей до сих пор успешно сосуществуют совершенно разные системы ценностей: советская, постсоветская и частично либеральная западная. Попытка волевым путем решать проблемы такого народа сначала вызовет глухое недовольство, саботаж резких, непродуманных политических решений, а потом, как всегда, недоверие к существующей государственной власти. Только в диалоге разных идеологических сил, в долгих попытках поиска новой, интегрирующей национальной идее видится будущее Украины и ее реальной декоммунизации.

СУСПІЛЬНА СВІДОМІТЬ В ЕПІЦЕНТРІ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

В умовах демократичної трансформації, що здійснюється в Україні, виникла необхідність якісних змін у суспільній свідомості. Останні події показують, що перетворення, які відбуваються, не знаходять належного відгуку в свідомості більшості людей, не викликають у них відповідної трансформації системи цінностей і моделей поведінки, що не сприяє побудові єдиної нації, а це негативно позначається на перебігу соціальних і політичних перетворень.

Тоталітарна система, що протягом декількох десятиліть пригнічувала будь-яку нормальну діяльність громадянського суспільства, залишає після себе співтовариство людей, що намагаються знайти для себе якийсь *загальний принцип*, на якому можна будувати нове сумісне життя соціуму в цілому. Тому, на мою думку, доречно говорити не про зміну суспільної свідомості (як наслідок процесу декомунізації), а її еволюцію. Адже еволюція суспільної свідомості є необхідним чинником процесу суспільних трансформацій. Завдяки еволюції суспільної свідомості соціум може здійснювати свідомий вибір реакції на ті або інші події в поліетнічному суспільстві. Проте незнання або недостатня увага до процесу еволюції суспільної свідомості з урахуванням відмінностей етнонаціональних спільнот, існуючих в соціумі, їх національної специфіки можуть виступати першопричиною неспроможних і навіть трагічних за своїми наслідках рішень і в процесі управління соціальними системами, і в реальній практиці взаємодії цих систем.

Варто зазначити, що, опановуючи нову систему цінностей, людина може сприйняти з неї лише те, що вона здатна зрозуміти та усвідомити, володіючи певним рівнем мислення, особливостями чуттєвого сприйняття. Під час запровадження трансформаційних процесів можна говорити про радикальну ломку тих або інших суспільних структур, але стосовно людської свідомості така пряма аналогія буде неправомірною (у такому разі можлива лише свідомо відмова від тих або інших змістовних ідей).

У період суспільних трансформацій (які й відбуваються зараз в Україні) привертають увагу певні особливості вивчення суспільної свідомості, а саме:

- не проаналізований перехідний характер суспільної свідомості, в якому є паралельне існування так званої “старої” і “нової” свідомості;
- не врегульовані і не визначені технології заміщення старих соціальних цінностей і соціальних норм новими;
- не отримало належного осмислення поєднання протилежних тенденцій, різних форм і методів формування суспільної свідомості, коли, з одного боку, стає неминучим певне посилення впливу держави, а з іншого — в процесі демократизації зростає роль громадянського суспільства і свободи особистості;

Від вирішення цих проблем залежить розуміння суті цінностей і тенденцій розвитку того соціального середовища, в якому належить функціонувати суспільству в майбутньому

Суспільна свідомість є складним соціальним явищем. Воно, як поняття, характеризує сукупність ідей, теорій, поглядів, переконань, відчуттів, настанов, що ві-

дображають зовнішні умови життя людей. У суспільній свідомості знаходять відображення як сторони суспільного життя, так і зміни, що в ньому відбуваються. Суспільна свідомість формується тільки під впливом соціальної дійсності, має динамічну, складну структуру, яка відображає всі сфери соціально-економічного життя. Відображаючи різноманіття зв'язків і відносин, притаманних існуючим зовнішнім умовам в соціумі, суспільна свідомість може бути і активною, і нейтральною, і консервативною суспільною силою.

Виявити структуру суспільної свідомості означає розкрити рівні віддзеркалення соціальної дійсності, кожен з яких показує, як можна диференціювати суспільну свідомість. Тобто ці рівні відображають ступінь пізнання та сприйняття людиною суспільного життя.

Суспільна свідомість виступає в ролі активної сили, що безпосередньо спонукає людей до діяльності і надає, тим самим зворотну дію на соціальну реальність. Ми згодні з точкою зору Дж. Дьюї, що суспільна свідомість виникає тоді, коли індивідуальні бажання людей знаходять загальний для всіх сенс, перетворюються в загальні спрямування і цілі. Таким чином, можна сказати, що суспільна свідомість має надособистісний рівень. Її зміст може побічно, опосередковано існувати в наявних формах культури, правових документах, у функціонуванні соціальних інститутів.

Згідно теоретичному конструктору суспільної свідомості, існує три рівня відображення соціальної реальності: ірраціональний, буденний та теоретичний. Відображення поверхневих проявів соціальної реальності фіксується на рівні *ірраціональної і буденної свідомості*. Глибше проникнення в суть соціальної дійсності відбувається на рівні *теоретичної свідомості*.

Ірраціональний рівень суспільної свідомості складається з двох основних елементів — *накопиченням і переробкою інформації про соціальну реальність*. Взаємозв'язок цих двох елементів в процесі відображення людиною соціальної реальності знаходить своє втілення в міфологемах, які включають у себе когнітивні і емоційні компоненти ціннісних орієнтацій людини. Це несистематизовані погляди, уявлення, настрої, відчуття, звичаї і традиції, норми поведінки, які властиві різним соціальним верствам населення і складаються під безпосереднім впливом умов життя. Як правило, ці соціальні стереотипи, слабо пов'язані з реальною поведінкою людини.

Буденний рівень суспільної свідомості виникає і розвивається стихійно в процесі повсякденної практичної життєдіяльності людей. На цьому рівні відображення соціальної реальності відбувається *накопичення реалістичних елементів знання*. Саме на цьому рівні відбувається поєднання індивідуальних і масових компонентів суспільної свідомості. Прояви буденного рівня суспільної свідомості знаходяться на "поверхні" свідомості, чітко усвідомлюються людьми і зазвичай легко визначаються при дослідженнях, зокрема — громадської думки.

Теоретичний рівень суспільної свідомості виникає тоді, коли людина здатна самостійно розкривати закономірні зв'язки і сутність процесів, які відбуваються в соціальній реальності. Тобто, коли людина не тільки усвідомлює свою належність до певного соціально-етнічного співтовариства, але і усвідомлює становище своєї нації в системі суспільних відносин, розуміє національні інтереси, взаємини своєї нації з іншими соціально-етнічними спільнотами. Теоретичний рівень суспільної свідомості виявляється в ідеях, спробах, діях.

Еволюційно кожний рівень і спосіб регуляції соціальної дійсності нарощується над попередніми, але не відміняє їх, а доповнює і ускладнює всю систему відображення соціальної реальності.

На ірраціональному рівні суспільна свідомість знаходить своє втілення в *міфологемах*. Трансляція з покоління в покоління і закріплення в кожному подальшому з них, найбільш стабільних духовних, світоглядних і культурних цінностей відповідного соціуму, що історично склалися, зумовлюють глибинні, “кореневі” підстави його специфічного менталітету. Йдеться про традиції (стійкі способи дії людей, що історично склалися), звичаї (традиційно сталі правила суспільної поведінки), соціальні звички (певний спосіб реагування людей на суспільні явища і події).

Оскільки на рівні ірраціональної свідомості зміст міфу і власне мислення сприймається як єдина існуюча дійсність, то, відповідно, і соціальна реальність для цього рівня суспільної свідомості існує як здійснення певних міфологем. Варто зазначити, що у тоталітарних державах тільки за умови максимальної міфологізації ідеології і суспільної свідомості була можлива побудова “світлого майбутнього”. У суспільствах, що трансформуються, соціально-політичні міфи розраховані на широкі верстви населення, вони ґрунтуються на примітивних стадних інстинктах людей і тому надзвичайно доступні сприйняттю.

На буденному рівні суспільна свідомість *формується за рахунок життєвого досвіду членів соціуму*. Тобто, впливає на як на розвиток тих або інших рис людини, так і на розвиток особистості в цілому (у формі самопізнання), на залучення суб’єкта до інших людей, до верстви, нації. Саме на буденному рівні виявляються природні та надбані основи суспільної свідомості. Тому суспільна свідомість на цьому рівні відображення суспільної дійсності формується на підставі тих основ, що зумовлені релігійними, історичними, культурологічними, економічними, освітніми чинниками, а також того способу життя, який, з одного боку, детермінує ці чинники, а з іншого — сам змінюється під їх впливом.

На теоретичному рівні суспільна свідомість *збагачує індивідуальні і ментальні якості даного соціуму загальнолюдськими цінностями* та проявляється не стільки в плані фактів і результатів, що вже відбулися на рівні практичної діяльності і буденної свідомості, скільки в плані *очікуваних, потенційно можливих проявів відповідних властивостей цієї категорії свідомості*. Іншими словами, в цьому випадку суспільна свідомість дозволяє аналізувати і цілеспрямовано конструювати дійсність. А саме, відбувається коректування і перетворення в необхідних випадках тих ціннісних життєвих орієнтирів, які як на особовому рівні, так і на рівні соціуму в цілому визначають найбільш вірогідну поведінку і вчинки людей, направляють і концентрують їх енергію на досягнення поставленої мети.

Одним із основних компонентів формування теоретичної свідомості є ідеологія. На рівні ідеології прояв суспільної свідомості залежить від того, якому соціальному суб’єктові належать ті або інші ідеї, якою мірою вони адекватні національним і загальнолюдським цінностям, розкриттю духовного потенціалу кожної особистості.

Таким чином, говорячи про ефективність процесу декомунізації слід усвідомлювати на якому рівні сформована суспільна свідомість більшості членів соціуму, якими засобами (механізмами, технологіями) впроваджується цей процес. Наприклад, якщо у більшості членів соціуму сформований теоретичний рівень суспільної свідомості, то руйнування пам’ятників, збивання радянських символів на станціях метро, безглузде перейменування і т. ін. буде викликати лише нерозуміння та роздратування, тому що вони дивляться не у минуле, а у майбутнє. Якщо у більшості членів соціуму сформований буденний рівень суспільної свідомості (для України це дуже характерно), то зовнішні заходи декомунізації також будуть викликати нерозуміння та роздратування, але з інших причин — тому що вони сприймають це як “знецінення” або “знищення” їх життя, повсякденних практик. В цьому випадку доцільно

говорити не про “ломку”, “зміну”, а, саме, “еволюцію”, суспільної свідомості — через реформування соціальних інститутів держави. А от для людей зі сформованим ірраціональним рівнем суспільної свідомості такі зовнішні, різкі, швидкі заходи (“було й нема”, “зруйнували власними руками” тощо) викликають захоплення, створюють ілюзію миттєвих перетворень та змін. Проте не несуть системних зрушень в функціонуванні соціуму, спрямованих на підвищенні соціальної взаємодії, соціальної довіри між різними соціальними групами сучасного українського соціуму.

Історія свідчить про те, що змінити суспільну свідомість можливо. Прикладом цього можуть служити становлення християнства, протестантська Реформація, європейське Просвітництво, період національно-визвольних війн в Україні, встановлення комуністичного світогляду в СРСР.

Отже, життєдіяльність будь-якого суспільства — це завжди складний, суперечливий процес органічної єдності матеріального і духовного, соціальної дійсності та суспільної свідомості, які взаємодоповнюють одна одну, виступаючи одночасно як відносно самостійні явища. Це означає, що, якщо ми хочемо, щоб дійсність, яка нас оточує змінилася, треба змінити свідомість людей й разом зі свідомістю поступово, еволюційно зміниться весь спосіб життя держави.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

Європейський вибір нашої держави передбачає не тільки проведення структурних економічних реформ, а й докорінні зміни в масовій свідомості і суспільних настроях. Виховання в душі поваги до індивідуальної свободи та особистої відповідальності кожного за власне життя, пріоритету прав людини над правами держави, формування конкурентного середовища в економіці і політиці вимагає позбавлення від тягаря тоталітарної ідеології та практики, від патерналістського розуміння сутності ролі держави, долучення до політичної культури західної цивілізації.

Одним з напрямів такого виховання абсолютно виправдано уявляється визволення від такої спадщини радянського минулого, яка гальмує наш рух до магістрального шляху розвитку більшої частини людської цивілізації. Цей процес в сьогоdnішній реальності переважно набуває форму боротьби з наочними символами комуністичної епохи, в першу чергу з пам'ятниками і топонімічними позначеннями.

Зміна назв міст і вулиць, при всьому своєму значенні, стала сьогодні практично єдиною реальною справою у цілому комплексі проблем, пов'язаних з витісненням із масової свідомості комуністичних привидів. Тривалий, складний та суперечливий шлях до нового суспільства сприймається схематично і спрощено, замінюється імітацією справжніх змін. Все, що відбувається, швидше покликане відвернути увагу від справді актуальних завдань, серед яких першочерговим, на наш погляд, є реформатування всіх ланок державного апарату, створення системи дієвого громадського контролю за його діяльністю. Також надзвичайно важливим здається розробка програми з формування сучасної індивідуальної та суспільної психології, в першу чергу шляхом виховання молоді через системи освіти та масових комунікацій.

Конкретні кроки з ліквідації зовнішніх проявів радянського періоду, звичайно, дуже важливі, але і вони потребують коригування. Інститут національної пам'яті покликаний, на нашу думку, активізувати наукові вишукування по ключових темах вітчизняної історії, стимулювати зростання інтересу до української культури, сприяти формуванню у молоді почуття відповідальності за країну та державу. Він не повинен брати на себе адміністративні функції, і, у всякому разі, ставати каральним органом. Всі його рішення повинні подаватися виключно в рекомендаційному ключі.

У питанні перейменування вулиць і міст неприпустима директивність та кампанійщина. Недоцільно ділити відомих діячів минулого на своїх і чужих за випадковими критеріями, в тому числі з політичної кон'юнктури. Також не можна використовувати процеси глобального історичного характеру для сьогоdnішніх спекуляцій. Перейменування має затверджуватися виключно місцевою громадою, і ініціатива також має йти знизу. Якщо громада не підтримує зміну назви, не слід застосовувати жодних примусових заходів. Думка громади має визначатися опитуваннями за місцем проживання.

Люстрацію слід починати з судової реформи, кінцевою метою якої має стати створення системи незалежних судів. Покарання співробітників управлінської сфери має слідувати лише за порушенням ними кримінального законодавства. Єдиною

причиною звільнення повинен бути непрофесіоналізм у конкретній роботі. Важливою, але далеко не єдиною складовою професіоналізму є для нашої країни патріотизм.

Що стосується реституції, то слід визнати необхідним надання державних гарантій на можливість повернення прав власності особам, що втратили їх у період радянської влади. До них слід віднести громадян Польщі, які втратили майно внаслідок вересневих подій 1939 р.; громадян СРСР, репресованих під час колективізації та тоталітарного терору; нащадків жителів Криму, депортованих в інші райони СРСР в 1944 р.

Тільки в цьому випадку іноземні інвестори відчують довіру до нашої держави, а європейські лідери побачать незворотність політичного курсу України.

**МІЖНАРОДНА МОЛОДІЖНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**
**“Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин:
виклики, пріоритети та прогнози”**
25 травня 2017 року

М. В. БАЗИЛЬЧУК

студент 1 курсу, НН ІМВСН МАУП

наук. кер. — д-р філос. наук, проф. П. М. Лісовський

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МЮНХЕНСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Термін “глобалізація” отримав нагальне використання у сучасному інформаційному світі, що увібрав в себе загальноцивілізаційний процес та істотно впливає на духовну, економічну, правову, релігійну та інші сфери світової політики. Глобалізація передбачає посилення взаємодії та взаємозв’язків усередині держав і суспільства між ними.

Розглянемо значення щорічної Мюнхенської конференції з безпеки в системі світової глобалізації. Цей захід було започатковано у 1963 р. під назвою “Зустрічі з військової справи”. Перші десятиліття це було зібрання лідерів Північноатлантичного альянсу. Проте на початку 1990-х років минулого століття істотно було розширено як коло учасників, так і порядок денний, до якого увійшли питання глобальної безпеки. Віддзеркаленням цих процесів у 1993 р. стало перейменування заходу на Мюнхенську конференцію з питань безпеки. З 2009 р. головує на конференції є німецький правник, політик і дипломат — Вольфганг Ішінгер. Мюнхенська конференція є унікальною платформою у світі для міжнародної еліти політики з питань безпеки. У жодному іншому місті не збирається так багато представників урядів різних країн, у тому числі й тих, які ворогують, а також експертів на такій тісній території. На сьогоднішній день на Мюнхенській конференції розглядаються питання міграційної кризи, українсько-російський конфлікт, оборонні програми НАТО, війна в Сирії та інші.

На конференції у 2017 році центральними темами стали криза міжнародного порядку та ліберальної демократії, а також європейська політика у сфері безпеки й оборони. Додаткової ваги цьогорічній конференції додали певною мірою неочікувані результати президентських виборів у США і пов’язана з цим невизначеність, а також складна ситуація як усередині Європейського Союзу, так і поблизу його кордонів. У передмові до щорічного звіту Munich Security Report підготовленого Фондом “Мюнхенська конференція з безпеки” головує на Міжнародній конференції з безпеки В. Ішінгер підкреслив, що з часу завершення Другої світової війни тепер ситуація у сфері міжнародної безпеки нестабільна як ніколи. Головна теза не виключає й можливості того, що світ стоїть на порозі так званої пост-західної ери. Тобто йдеться про завершення епохи, у якій домінував західний ліберальний світовий порядок. Більше

того, В Ішингер застерігає, що люди на Заході дедалі більше зневіряються у своїй ліберальній суспільній моделі та її засадничих цінностях. З метою збереження європейської безпеки відбувається процес глобалізації між державами.

З цього може виникнути питання про можливість збереження національної ідентичності та національної культури в умовах глобалізації не лише європейських країн, а й України, яка розраховує на вступ до Європейського союзу у майбутньому.

По-перше, зауважимо, що значною мірою проблема збереження національної ідентичності пов'язана з масовими міграціями населення у другій половині ХХ століття та на початку ХХІ. По-друге, на сучасному історичному етапі спостерігаємо феномен перетину інтересів іммігрантів та представників титульної нації. Якщо у минулому столітті права національних меншин притискалися, то сьогодні представники нижчих та середніх прошарків суспільства об'єднуються для захисту загальних життєвоважливих інтересів, не дивлячись на країну походження. Тобто, відбувається процес консолідації титульної нації та іммігрантів на підставі загальних економічних та політичних інтересів, тоді як етнічні проблеми відходять на другий план. Процеси глобалізації відкривають саме перед європейцями як титульними націями зовсім не безхмарне майбутнє. У багатьох країнах Європи (Франція, Німеччина, Англія, Голандія і т. д.) проживають великі групи іммігрантів, що відрізняються від європейців високим рівнем народжуваності. Можна передбачити, що згодом відбудеться зниження кількості корінних мешканців та послаблення їх економічних, соціальних та політичних позицій. Як наслідок — ослаблення західної демократії та поступова ісламізація Європи.

На мою думку проблеми національної ідентифікації можна вирішити тільки певним комплексом дій та інституцій, головною з яких є освіта. Головним змістом освіти повинно стати вивчення історії та життєвого досвіду рідного народу, що забезпечить найбільш суттєву для кожної особистості етнічну або культурну ідентифікацію, та дозволить людині відкрити для себе свою справжню природу, духовність, автентичний досвід буття і, можливо, подальшу долю. У процесі навчання і виховання людина повинна актуалізувати та “привласнити” історію культури, перевівши її з безособової форми в особистісну, у форму суб'єктивного духу, в індивідуальне життя в культурі. Кожний наступний крок у самореалізації особистості засобами освіти означає сходження по щаблях “прогресу”, вбирання у свою свідомість і внутрішній духовний світ всього позитивного, що було досягнуто людством на попередніх етапах розвитку, “перемотування” його “у свій розум та у своє вміння”.

Отже, глобалізація ще не одержала перемогу планетарного масштабу. Відбувається лише піднесення міжнародного контролю за економічними наслідками глобалізації економіки та шляхом еволюційних змін міжнародного права. Збереження ж національної ідентичності в сучасних умовах повинно бути першочерговим завданням національних систем освіти, а також науки та виховання.

TERMINOLOGY IN ENGLISH LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES

The article deals with the problem of definite English terminology in the paradigm of the language for a special purpose. The obtained results showed that teaching the students of English as the second language and using at the same time the construction of the secondary nomination in the multi-channel form, leads to the formation of professional communicative competence.

The main characteristic of discourse is the communicative and professional; discourse serves as the transmission and storage of information and has the great impact on the recipients. An important feature of discourse, in our case, any discourse, is informative, integrity and connectivity, as follows:

Banks have an incentive to take risks because risky loans have a higher rate of return. All of these higher earnings accrue to the banks. But most of the funds at risk belong to depositors. Another, perhaps even more important reason is that banks are custodians of the checkable deposits that make up most of society's circulating medium of exchange [3].

No description could take the measure of the woman. Breasts like earthworks. A huge pillar of a neck overtopped by a pasty whiten moon of a face, in which blinked eyes so large and so dark that they seemed to be bottomless tarns. Her hair was a beautiful rich brown and it was piled atop her head in a haphazard, lunatic sprawl, held by a hairpin big enough to be a meat skewer [2].

The first example shows features of the economic discourse and the second highlights the belles-lettres discourse.

To manage their cognitive thinking, to control their speaking activities students will be able only when they consciously learned basic laws of structure and system of English as the language for special purpose on the level of such competencies as listening, reading, speaking and writing.

We use the concept of primary and secondary nomination as the main factor in the generation of coherent discourse within usage the language for special purposes.

Nominative unit is active, creative, that's why nomination always occurs within the speech activity. Nomination, by the definition of V. G. Hak, is "the process and the result of the name by which language elements are related to the objects that they represent" [1, p. 57]. It is know that nominative units in the language system are the primary ones, while in the speech they are secondary.

All secondary nomination is formed on the basis of meaning, whose name was used in the new nominative function. [1, p. 174].

Secondary category represents external and internal meaningful communications both against the backdrop of real connection and connection for background, available in a special discourse [4, p. 90].

So, text in banking discourse can be established through the secondary nomination:

The operations of individual banks are roughly similar throughout the world. In all countries banks are financial intermediaries in the business of earning profits. Financial

intermediaries stand between primary lenders or depositors and the ultimate borrowers [3].

The choice of the secondary nomination form reflects not only the attitude of the speaker to the person, but also his/her relationship to the recipient, the general conditions of the speech act.

We offer the following expansion of communicative competence in English format for special sphere using multimedia technologies:

1. The screen shows the words or phrases in English for Specific Purpose;
2. Each student on his/her computer paraphrase these words / phrases in the sentence structure;
3. Television demonstrates fragment “in a bank” from the movie;
4. Students compare the validity of their statements with the statements filmstrip characters;
5. The student generates on his computer a brief introduction on the topic “The function of the bank” and sends to the computer of the teacher;
6. The teacher receives a report, corrects errors, and sends the comments to the student via the Internet;
7. Students supply the report after the training;
8. Students spend the presentation of their reports for the next class;
9. Primary and secondary nomination distinguishes on the screen, ensuring coherence of the discourse.

After working on the speech competence development within the theme “Working at the bank”, we have English classes in the workplace. There, every place is an employee and customer service, speaking in Ukrainian, and two students, acting as client and employee and explain the whole process in English.

For training students English for specific purpose, they need to be proficient in English speech competence. First there are used simple texts, and then there is used difficult vocabulary in the secondary name.

Training students English for specific purposes using secondary nomination in a multimedia format leads to formation of professional communicative competence.

Literature

---

1. Cook G. Discourse and Literature: The Interplay of Form and Mind / G. Cook. — 2nd impr. — Oxford : OUP, 1995. — 371 p.
2. Dreiser Th. The Financier / Th. Dreiser [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gutenberg.org>. — Заголовок з екрану.
3. Kanatas, George. “Commercial Paper, Bank Reserve Requirements, and the Information Role of Loan Commitments” [Електронний ресурс]. — Режим доступу до тексту : <http://www.investors.com>. — Заголовок з екрану.
4. Poluzhyn M. Basic Problems of Speech Act Theory / M. M. Poluzhyn, Vrabel T. — Uzhhorod : Lira, 2005. — 100 p.

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ЛАТЕНТНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

На нашій планеті повною ходою йде латентна (прихована) інформаційна світова війна. Це війна нового типу і на превеликий жаль для переважної більшості людей її факт не очевидний. Народи звикли до традиційної класичної війни, — із застосуванням звичайної зброї, яку сьогодні фахівці розглядають, як зброю найнижчого пріоритету. Для багатьох війна — це коли свистять кулі, рвуться бомби й снаряди, коли ворога видно. Особливість сучасної інформаційної війни в тому, що більшість людей не відчують воєнних дій, що вона є перманентною, відбувається щоденно, щогодини, щохвилини. Вона є невидима, і про бойові дії знає лише та частина людства, яка є добре проінформована.

Специфіка нинішньої війни в тому, що вона ведеться не лише традиційними методами, а й нетрадиційними, наприклад — політичними, економічними, інформаційними, духовними, що виявилися набагато ефективнішими і руйнівними. З позиції цього підходу критерієм війни є не засоби, а досягнута мета, яка зазвичай переслідується в ході традиційної. Якщо ж подивитися на “невидиму війну” з погляду критеріїв засобів ведення, то можна впевнено сказати, що це зовсім не війна, але якщо до “невидимої війни” застосувати критерії досягнення цілей, то перед нами постане зловісна картина результатів битви: пограбування національних багатств, зміна режиму на маріонетковий та окупація політичного, економічного та інформаційного простору [1].

Різні театри воєнних дій характеризуються різними видами зброї, технологіями, способами ведення війни, сприйняттям і різним ставленням до них. Усі театри воєнних дій між собою пов'язані, а їхнє об'єднання і становить латентну інформаційну війну. Війна не обов'язково передбачає застосування збройного насильства у різноманітних формах. Головне у війні не засоби, а цілі.

Суть найважливішої технології цієї невидимої перманентної війни полягає в тому, щоб суспільство і соціально найактивніша частина не почали діяти так, як того вимагає війна і воєнна ситуація. Тому ми всі повинні визнати факт розгорнутої латентної інформаційної війни в глобалізованому світі і перевести все наше мислення і наші дії в координати війни.

Інформаційна війна — це невидима війна світових правителів з країнами і народами за скорочення населення, перетворення сучасної людини на своєрідного біоробота, поведінку якого можна запрограмувати і змоделювати на комп'ютерах. Мета війни — встановлення нового світового порядку, в якому контроль над країнами і народами здійснюватиме Світовий Уряд.

Стратеги цієї війни задоволені, тому що вони добре знають, що доки ми зайняті політичними дискусіями, вони будуть перемагати нас, а ми поступово зникати в небуття. Генерал ЦРУ Донован визначив суть нової війни таким чином: “Пропаганда

на закордон повинна використовуватися як інструмент війни — дотепна суміш чуток і брехні, правдивість — лише приманка, щоб підірвати єдність і посяяти розгубленість... За сутністю пропаганда — жало початкового проникнення... Це тільки перший крок.”

Трагедії світового масштабу розгортаються непомітно і починаються, як правило, з незначних подій, на які звичайна свідомість просто не звертає уваги, і лише з часом стає очевидним, що ці незначні події стали джерелом усієї подальшої трагедії.

Шлях до нового світового порядку — це передусім, економічна війна з перетворення світу на єдиний ринок, економічну надімперію. Своєрідний аналог західного супермаркету. Державам визначено стати його відділами з управляючими у вигляді урядів. Керівництво такою гігантською системою здійснюватиме Світовий Уряд.

На перший план виходить інформаційно-психологічна війна із використанням інформаційної зброї. Її ефективність у тому, що вона вражає сутнісну основу людини, її культурне ядро — моральність, ментальність, а також національну самобутність.

Інформаційну війну ведуть інформаційні кіллери — найманці з-поміж політиків, духовенства, інтелектуалів, котрі зраджують інтереси свого народу, йдуть проти совісті та здорового розуму. Тепер, знаючи методи війни сучасного типу ми повинні також вступити до неї. Це можемо зробити, коли: по-перше, самі не будемо піддаватися на методи впливу інформаційних кіллерів на наші моральні, духовні, національні цінності; по-друге, будемо інформувати інших про цю війну [2].

Література

---

1. Глобалізація: прихована світова інформаційна війна [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.simyapidpokrovom.lviv.ua/?p=7277>
2. Сенченко М. І. Латентна світова інформаційна війна. Київ: ФОП Стебеляк, 2014.

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КОНФЛІКТИ В ЮГОСЛАВІЇ ТА ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА НАСЕЛЕННЯ

Війни — завжди складний і неоднозначний процес, у якому відбуваються зіткнення політичних, етнічних, релігійних і моральних цінностей. Дуже часто те, що має об'єднувати народи — стає причиною конфліктів та ненависті, а однією з головних причин є політика ЗМІ [1], релігійні й політичні лідери та пропаганда на офіційному рівні. Так званий *“hate speech”* — мова ворожнечі, яка розпалює іскру непорозумінь відіграє важливу роль у процесі війни. Зазвичай, така політика є вигідною для якоїсь зі сторін або зацікавленої у війні третій країні. Результатами політики ворожнечі є безліч дрібних та великих локальних конфліктів, де в боротьбі за контроль над свідомістю населення борються ЗМІ, а на фронтах гинуть люди, які іноді фанатично вірять пропаганді *“hate speech”* [2].

Якщо взяти за приклад конфлікти в колишній Югославії, то там можна добре простежити за причинами, методами й наслідками такої пропаганди, і, головне, зробити висновки, зважаючи на помилки, допущені в ході війни. Багато з них притаманні конфлікту на Сході України.

Як відомо, колишня Югославія була багатонаціональною й полі-релігійною державою, де часто конфліктували представники різних релігійних, етнічних та політичних груп. На цьому й грали пропаганди ЗМІ. Відомий журналіст видання *The Economist* Тім Джуда у своєму блозі на *The New York Review of Books* пише про те, що нинішній конфлікт на Сході України багато в чому нагадує йому початок війни в Югославії, проте має одну важливу відмінну ознаку.

“На Балканах вказали б мені на сусіднє село і розповіли б, що вони приходили вбивати нас у 1941 році і, як ми не збираємося дозволити їм зробити це знову. На сході України немає етнічної основи для протистояння, але ненависть все ще виробляється. Майже всі говорять російською мовою, але ви можете називати себе росіянином чи українцем. Також, на відміну від Балкан, релігійні відмінності не відіграють роль. Майже кожен православний”, — зазначає Джуда.

Уряд у Києві, який прийшов до влади після проєвропейської революції для Сходу є “фашистською хунтою”, яку підтримали в Європі та США”, — зазначає він. Це, на думку дослідника, нагадує те, що сербські засоби масової інформації та інші колишні югославські ЗМІ робили, коли Югославія розпалася. Пізніше, як він зазначає, сербам нескінченно демонстрували документальні фільми про хорватських фашистів часів війни, які, як їм казали, повертаються. Тепер російські ЗМІ також кажуть, що фашисти повертаються [3].

Про важливу роль пропаганди говорить і той факт, що у квітні 1999 р. в період косовського конфлікту авіація НАТО бомбардувала телебачення й радіо Югославії, оскільки вони були, як заявив речник НАТО командор Д. Вілбі, “інструментом пропаганди й репресій” у руках югославських лідерів, які гудили натовців за “агресію”, а сербських опозиціонерів і керівництво союзної Чорногорії — за “зраду національ-

них інтересів”. Так само небезпечною вважали й “чорну” пропаганду, яку вели теле- й радіостанції боснійських сербів і яка була спрямована на зрив Дейтонських мирних угод щодо Боснії. У вересні 1998 р. США направили до Боснії три літаки з електронним оснащенням, здатним глушити небажані радіо-і телесигнали. Це сталося вже після того, як війська НАТО конфіскували апаратуру й узяли під контроль передавачі в сербській частині Боснії. У листопаді вимогу про припинення “чорного” пропагандистського мовлення отримали також електронні медіа боснійських хорватів [4].

Не менш важливу роль у війні зіграла й релігія. За результатами European Value survey на 2008 рік у Боснії та Герцеговині приблизно 50 % мусульман, 30 % православних (сербів) та решта католики. Релігія дуже сильно вплинула на перебіг війни. Деякі аналітики вважають, що релігія — це лише один з маркерів того конфлікту, але саме вона показує розподіл між людьми. Але можна впевнено сказати, що релігія мала дуже сильний вплив на населення Боснії. І сам конфлікт не був би таким сильним без фактора релігійної ідентичності. Релігія використовувалася для мобілізації людей і люди відповідно себе позиціонували. Однозначно, що великий вплив мали місцеві релігійні лідери, які проповідували та тлумачили віруючим ті події, що відбувались. Думка католиків, наприклад, дуже сильно залежала від офіційної позиції Риму. Але були випадки, коли священники ледь не благословляли солдатів, які йшли на війну, при цьому дотримуючись доктрини миру. Щодо мусульман, то на офіційному рівні вони підтримували єдність усієї Боснії, але й мали сильний політичний меседж. Усе ж мусульманська ідентичність дуже сильна й це мало свій вплив на ситуацію. На початку боснійська армія створювалась як загальна для всіх національностей країни, але згодом у ній зменшувалась кількість сербів та хорватів.

Загалом, усі релігійні лідери зовні підтримували одне одного, але в той же час, кожен з них намагався досягти монополію над думкою суспільства. Для цього використовувалися не тільки чесні методи, але й спекуляції. Джихадисти використовували у війні, окрім зброї, мову ненависті та мусульманські символи [5].

Але, не зважаючи на всі спекуляції та дискредитацію Церкви, рівень релігійності зростає. З одного боку люди опинились у страшнішій ситуації, коли зникають усілякі орієнтири. І після війни, що зрозуміло, релігія стала відігравати куди більшу соціальну роль для суспільства. Люди, що раніше не були віруючими, почали казати, що це стало новою ідеологією після комунізму. Це, врешті-решт, стало тою сполучною ланкою, що почала з'єднувати повоєнне суспільство.

Таким чином, переносючи Югославський досвід на українські реалії, можна впевнено сказати, що як політика, так і релігія, відіграють значну роль у конфлікті на Сході. Але частіше за все, релігія використовується як важіль впливу на віруючу частину суспільства, де під релігійними гаслами можна задовольнити політичні загарбницькі інтереси чи встановити власний контроль. Сама ж релігія як явище виконує синтезуючу та інтегруючу роль в суспільстві за умови її секуляризованого сприйняття. Це говорить не про байдуже ставлення політичних лідерів до подій, що відбуваються в державі, а про їхню мирну позицію та активні дії у зміні “*hate speech*” на “*speech of peace*”.

Література

---

1. Завадський І. І. Інформаційна війна — що це таке? / І. І. Завадський // Захист інформації. “Конфідент”. — 1996. — № 4.
2. Марина Дорош. Роль журналістів в умовах конфлікту: як не роз’єднати, а відновити довіру. — К.: Детектор Медіа, 2016. — 158 с.

3. Ольга Ворожбит. Світ про Україну: відлуння Югославії, “нелінійна війна” та Соломонове рішення картографів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/109208>
4. Відмінне і спільне між паблік рилейшнз і пропагандою [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z426_page_5.html
5. Тетяна Калениченко-Мухоморова. Заморожений конфлікт. 20 років після війни в югославії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://risu.org.ua/article_print.php?id=59149&name=events_people&_lang=ua&

МОВА ЯК МЕНТАЛЬНО-ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Мова виступає одним з чинників ідентифікації ментальності кожного народу. Ми будемо солідарні з думкою О. Ткаченка: “Мова — це наша національна ознака, в мові — наша культура, ступінь нашої свідомості. В мові — наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання” [1, с. 239–240]. Вважаємо, саме мова є носієм знань та досвіду попередніх поколінь українського народу. Цієї думки притримується і В. Маслова, яка говорить, що ментальність визначається як світоспоглядання в категоріях і формах рідної мови, яке поєднує в собі інтелектуальні, духовні і вольові якості національного характеру в типових його проявах, що складають певний культурний тип нації [2, с. 49].

Варто нагадати, що ще В. Гумбольдт довів, що мова не тільки засіб комунікації, а й творець дійсності, який формує у кожного народу особливе бачення світу [3, с. 98]. Мова відображає повсякденне життя людей різних пластів суспільства на певному етапі їх розвитку. На думку багатьох дослідників, сучасні процеси глобалізації вносять суттєві корективи до стану сучасної української мови, які не можна залишити без розгляду. Так, мовлення українського суспільства, а здебільшого молоді, під впливом цих процесів, зазнає значних змін. Основною з них є популярність в молодіжному середовищі сленгових слів.

Н. Тропина в своїй ґрунтовній монографії “Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование” зазначає, що сленгові слова та вирази на кшталт з’їхати з теми, шарити в музиці, ганяти понти, є зразком не мовного збіднення, а тяжіння сучасної української мови до технократизму й антропоцентризму [4, с. 10]. Вочевидь, саме побут формує сленг людини і значне місце відводить тим поняттям, які мають для неї важливе значення на сьогоднішній день. Наприклад, щоб виразити таке поняття як “чудово”, сучасна молодь вживає такі сленгові слова, як класно, суперово, круто, прикольно, кльово, кайф, бомба. Від цих прислівників формуються прикметники — це кльовий, барижний (ніякий). Слово “набридати”, сьогодні передається такими словами, як грузити, задовбати, парити, діставати, зависати в значенні “відпочити”.

Сленгові слова заповняють всі сфери життя сучасного українського народу. Є підстави стверджувати, що з одного боку, сленг паплюжить літературну українську мову, але з іншого, вносить в неї багато нових і незвичних слів, осучаснюючи її у такий специфічний спосіб. Візьмемо на себе сміливість стверджувати, що це одна з основних тенденцій української мови ХХІ-го століття.

Іншою тенденцією трансформації мови, а значить і української ментальності, є вживання суржику. Так, в словнику за редакцією О. Мельничука знаходимо визначення: “Це давнє слово, первинне значення якого буквально означало суміш жита з пшеницею, ячменю з вівсом в т. і., а також борошна з такого зерна. Друге значення терміну — це мова, в якій штучно об’єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов. В Україні суржик виник внаслідок українсько-російської інтер-

ференції” [5, с. 616]. На нашу думку, таке переплетення двох мов робить українську мову збіднілою, менш емоційно-забарвленою. Суржик, більшою мірою, вживається на побутовому рівні, але, як не прикро, він потрапляє на екрани телебачення, на сторінки газет та журналів, а часто і в наукові роботи.

Історично були загальноповсюдними скоромовки, прислів'я та приказки, які використовує український народ і сьогодні у своєму мовленні. Дослідивши їх, можемо дізнатися чим жив український народ, що його цікавило, які цілі він ставив перед собою, які цінності сповідував. Підкреслимо, що саме в цих текстах закладена сутність української нації, її ментальність. Це підтверджується багатьма дослідниками.

Українська мова багата на крилаті вислови. Сучасний український народ часто й влучно застосовує в своєму мовленні безліч висловів, пов'язаних з навчанням, мовою, родиною, дружбою, рідним краєм, наприклад: “Вік живи — вік учись”, “Одна розумна голова — добре, а дві — краще”, “Мова — душа народу”, “Добрі слова лікують, погані — вбивають”, “Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти”, “Друзі пізнаються в біді”, “Дерево міцне корінням, людина — родом і народом”, “Всяка пташка своє гніздо знає”.

В мовленні сучасного українця дедалі частіше прослідковуються американізм: перфоменс (вистава), ресепшен (приймальня), дайвер (водолаз), фаст фуд (їжа швидкого приготування). На нашу думку, це своєрідний вияв сучасної ментальності українського народу. Ми погодимось зі словами Л. Булаховського, що “сила рабського запозичення в певних соціально-історичних умовах, незалежно навіть від того, що запозичаються саме культурні слова, може призвести всередині народу або соціальної групи до шкідливого, або небезпечного для її цілісності розпаду, і не дивно, отже, що деякі народи проти цього енергійно борються і знаходять у цій боротьбі красномовних захисників права народів бути в цьому відношенні самим собою” [6, с. 270].

Слушну думку має академік Національної академії наук України, видатний поет Б. Олійник: “Ще одна загроза нашого характеру, але не менш, якщо не більш отруйна — переродження мови. Україна за роки незалежності вже встигла прихопити з англійської кілька тисяч слів. Нормалізувати ситуацію, як на мене, варто, починаючи зі створення Державного Комітету захисту української мови...” [7, с. 2].

Очевидно, що інтерференція, яка присутня в сучасній українській мові, повинна змусити кожного свідомого українця задуматися над своїм майбутнім та майбутнім своєї держави, бо втрачаючи свою мову, людина не в змозі адекватно виразити себе саму, її емоційний світ звужується та деформується.

Література

---

1. Ткаченко О. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу) / О. Ткаченко. — К.: Грамота, 2006. — 240 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. — М.: Изд. центр “Академия”, 2001. — 208 с.
3. Кононенко В., Грещук В. Збірник матеріалів Всеукр. наук. конф. “Українська мова в світі” / В. Кононенко, В. Грещук. — Івано-Франківськ: Плай, 2000. — 286 с.
4. Тропина Н. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование: монография / Н. Тропина. — Херсон: Изд-во ХГУ, 2003. — 332 с.
5. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів / О. С. Мельничук. — Київ, 1974. — 775 с.
6. Булаховський Л. Нариси з загального мовознавства. Серія друга / Л. Булаховський // Л. Булаховський. Вибрані праці: у 5 т. — Т. 1. — К., 1975. — 1983. — 496 с.
7. Селянська правда. — 2011. — № 76 (494). — С. 5.

ФЕНОМЕН ДЕМОКРАТІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Історія показує, що політичні системи мають властивість з'являтися та зникати. Зі стрімким розвитком технологій відбувався розмах людської свідомості та поглядів на світ. Це є великим поштовхом до створення нових видів держав. Таких, яких раніше ми не могли собі і уявити.

Якщо раніше, розповсюдженою формою правління була Монархія, де влада частково належить одній особі, або повністю (абсолютна монархія). Влада передавалась спадково або була виборною. То зараз, у наш час, через непристосованість та мало-ефективність Монархії прийшло дещо забуте на багато віків ще з античних часів. І це Демократія. Найбільш розповсюджена форма правління у сучасному світі, яка побудована за принципом “народного суверенітету”, коли населення саме обирає владу кожні 4–5 роки.

З приводу відношення населення до цієї форми правління ми можемо сказати, що людство поділилося на два табори: прихильників та противників Демократії. Як казав Уїнстон Черчіль: “Демократія — найгірша форма правління. Якщо не вважати всіх інших”.

Демократія за змістом свобод далека від своїх тоталітарних конкурентів, але занадто багато свободи шкідливо для людей. Звичайно, мова не йде про хаос і анархію, але коли людина відчуває, що може жити так, як їй подобається, і що ніхто, крім рідних і совісті перешкоджати не буде, вона має властивість, скажімо так, “пускатися у всі тяжкі”. Величезний список маргіналів всіх мастей постає у сучасній статистиці. Я не стверджую, що таких більшість, я щиро вірю що їх менше ніж свідомих громадян, але чомусь кожен день, виходячи на вулицю моя віра слабшає, як би пафосно це не звучало.

Одними з яскравих прикладів таких “свобод” є дозвіл на імміграцію. Не хочу вдаватися в націоналізм, але коли держава містить цілу купу нелегальних іноземних утриманців за наш рахунок, з міркувань гуманізму та обліку їх прав, патріотизм поступово згасає або ж навпаки переростає в расизм.

Пияцтво, бідність, наркоманія, корупція, моральна деградація прийшли до нас з першими віяннями демократичних свобод, і залишилися схоже надовго. Якщо дивитися з боку політика, то якою б формою не керувався уряд, народ все одно не буде задоволений, і тут демократія обертається суцільним апокаліпсисом для політичних лідерів, бо тепер народ обурюється в повний голос і має на це право, демократія як ні як. І завжди винна влада, а зовсім не “розумні” вчинки наших співгромадян.

І на ґрунті громадянської необізнаності в якості прикладу можна навести події 2014–2015 року в Україні. Люди в демократичному суспільстві вірили, що вони є дійсною силою, що приймає рішення. Але, насправді, існує вузьке коло олігархів, які приймають рішення за всіх. По мірі того, як олігархи отримують все більший обсяг влади, країна скочується в прірву політичної плутанини, що призводить до негативних наслідків, які можна спостерігати останні роки.

Як я вже акцентував раніше — технології розвиваються і будуються теорії нових політичних устроїв. Серед них є дуже цікава — глобальна демократія. Не найсвіжіша теорія, але дуже роздута у сучасному світі. В основі закладена єдина держава на усій планеті. Багатьом вченим здається, що цей сценарій подальшого політичного розвитку можливий. Одним з кращих прикладів є Євросоюз. Але в силу стандартів демократії він стає хитким — відділ Великобританії від його складу та намагання вийти з союзу Греції.

А якщо зануритись ще глибше у теорії форм держави, то можна сміливо назвати ноократію та меритократію.

Ноократія — система, вільна від вад демократії. Основним принципом є “влада розуму”. А головною ідеєю є розрахунок на те, що політики, як найрозумніші люди у країні будуть вільні від людських слабостей: думок про корупцію, зловживання владою та необ’єктивного мислення. Це будуть люди, які за ціль будуть ставити розквіт країни за допомогою розуму та технологій.

При ноократичному підході, вирішується завдання не диференціації суспільства, а його інтеграції, на основі висунутих часом життєвих імперативів (життєво важливих велінь часу), шукається не те, чим одна група населення відрізняється від інших за якимись критеріями, часто надуманих, шукається те, що нас об’єднує. При цьому вирішується завдання: як, використовуючи мінімальну кількість ресурсів, досягти максимального ефекту, причому для всього суспільства в цілому, а не якоїсь його частини, інакше (максимальний ефект тільки для групи) задача мінімізації витрат просто не вирішується! Тому, демократія поділяє людей (особливо в період передвиборних кампаній), а ноократія завжди об’єднує людей на основі життєвих імперативів.

Меритократія — принцип управління, згідно з яким керівні пости повинні займати найбільш здібні люди, незалежно від їх соціального походження і фінансового достатку.

Серед позитивних сторін цієї форми держави можна підкреслити, що керівні посади будуть обіймати люди найкращі у своїй сфері діяльності, бо вони як ніхто зможуть покращити її. Це означає, що серед політиків будуть люди, які дійсно мають відношення до політики.

Серед негативних — поки що немає універсального способу визначення “можливостей”. Головною ж відмінністю меритократії від суміжних ідеологій є наявність у нас реального історичного досвіду реалізації меритократичних механізмів. На думку ряду дослідників, Китай в деякі періоди історії був близький до реалізації меритократичної системи. Так, у часи династії Сун широко використовувалася триступенева система іспитів кэцзюй, за допомогою якої відбиралися кандидати в правителі, які краще за інших розуміють мистецтво, конфуціанство та адміністративні проблеми.

Настав час зробити висновок з усіх цих міркувань. Демократія — це вид правління, який має купу недоліків, що діє не завжди на користь країні, часом малоефективне і погано керований громадський пристрій. Але надію на майбутнє нам дає все більша кількість теорій, щодо розвитку форм правління. Жодна з них не ідеальна, має свої вади та непродумані моменти — але потрібно рухатися далі та шукати все кращі рішення наших проблем. Це і є головною метою всього людства.

ЛАТЕНТНА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА У ХОДІ РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКОГО КОНФЛІКТУ У СЕРПНІ 2008 РОКУ

Впродовж всього існування світ зазнав різноманітних змін, які мали як позитивні, так і негативні наслідки. Міжнародні відносини вступили в еру нової постбіполярної системи. Вона є результатом світового прогресу та активних глобалізаційних процесів. Суспільство увійшло в сучасну інформаційну епоху й, разом із тим, отримало нові загрози для власної безпеки як індивідуальної, так і міжнародної. ХХІ ст., без вагань, можна назвати “століттям інформаційного прориву. Позитивними сторонами використання інформації є науково-технічний прогрес, широка база інформаційних ресурсів та задоволення інформаційних потреб суспільства. На жаль, інформацію почали використовувати як засіб маніпулювання громадською думкою та спосіб деморалізації суспільства. Цей негативний процес і призвів до нового явища у міжнародних відносинах, яке отримало назву “інформаційні війни”.

Сьогодні існує безліч підходів до трактування поняття “інформаційна війна”. Ряд науковців вважають, що інформаційна війна — це форма ведення інформаційного протистояння між різними суб’єктами (державами, неурядовими, економічними або іншими структурами), який передбачає проведення комплексу заходів із нанесення шкоди інформаційній сфері конфронтуючої сторони й захисту власної інформаційної безпеки.

Мартін Лібікі — один із провідних теоретиків у галузі інформаційних війн — у своїй книзі “Що таке інформаційна війна?”, визначає 7 форм інформаційної війни:

- 1) командно-управлінська (націлена на знищення каналів зв’язку між командуванням і виконавцями);
- 2) розвідувальна (збір важливої та захист власної інформації);
- 3) психологічна (пропаганда, інформаційна обробка населення, деморалізація);
- 4) хакерська (диверсійні дії та атаки проти ворога шляхом створення спеціальних програм);
- 5) економічна (інформаційна блокада й інформаційний імперіалізм);
- 6) електронна (спрямована проти засобів електронних комунікацій — радіозв’язку, радарів, комп’ютерних мереж);
- 7) кібервійна.

Яскравими прикладами інформаційної війни на сучасному етапі є російсько-грузинський конфлікт 2008 року. Як будь-яка війна, нехай і короткострокова, події 8–12 серпня 2008 року мають широкий діапазон дії. Важко сказати, котра зі сторін конфлікту, а також тих, хто приєднався до них на рівні підтримки та оцінок, отримали однозначну перемогу. Швидше за все, однозначної перемоги, як і поразки, бути ні у кого не може. Об’єктивніше буде говорити про перемоги та поразки, на різних напрямках — воєнному, геополітичному, інформаційному.

З початку бойових дій у зоні грузинсько-російського конфлікту розпочалося інформаційне протистояння у засобах масової інформації. З одного боку – російські, осетинські та абхазькі ЗМІ, з іншого – грузинські та західні мас-медіа. Так в Росії, де основні телеканали контролюються державою, фактично був зорганізований безперервний телемарафон, основні гасла якого повторювалися голосом сотні раз на день і весь час були виведені великими буквами на екранах. Цими гаслами були “Геноцид у Південній Осетії” та “Примушення Грузії до миру”. Російське суспільство у згоді з владою країни підтримало введення військ у Південну Осетію і бойові дії на грузинській території, такі рішучі дії схвалило понад 70 % росіян. У Грузії, яка інформаційно представила себе як жертву агресії північного сусіда, зростає підтримка президента Михайла Саакашвілі.

У ході конфлікту кожна із сторін намагалася представити у ЗМІ свою версію подій. Росіяни активно висвітлюють дії своїх миротворців, “звірства” грузинських військ, котрі “розстрілюють впритул поранених, жінок, дітей”. Демонструються зруйновані будинки у Цхінвалі, “в результаті обстрілу грузинськими військами. На російському телебаченні велася вміла дозована подача інформації, яка тільки частково відображає правду: не акцентулася увага на бомбардуванні російською авіацією грузинських міст, не подавалися свідчення постраждалих грузинських мирних жителів.

Грузія своєю чергою називає дії своїх військ “наведенням конституційного порядку”, всіяко дискредитує керівництво Південної Осетії. Західні ЗМІ демонструють результати бомбардування грузинських населених пунктів. В Грузії заборонена трансляція російських телеканалів, постійно заявляється про успіхи грузинської армії і перебільшуються втрати сепаратистів і росіян. Концепція інформаційної війни з боку Грузії полягала в тому, щоб актуалізувати в очах світової спільноти образ Росії як країни-агресора. Ключовим елементом цієї кампанії були численні інтерв'ю та заяви президента Грузії М. Саакашвілі, в яких він просував версію про те, що в наміри Росії входить захоплення всієї території Грузії, отримання контролю за маршрутами постачань енергоресурсів Центральної Азії та Каспійського моря. Грузія з першого дня конфлікту зробила ставку на поширення власної версії конфлікту саме серед зарубіжних мас-медіа. На противагу обмеженням, введеним російською стороною, Тбілісі фактично став базою для роботи зарубіжних ЗМІ. З початку конфлікту Грузія припинила мовлення на своїй території російських телеканалів. Дещо пізніше ця заборона була знята щодо культурних та розважальних каналів й обмежувала лише доступ до інформаційного мовлення.

Експерти неоднозначно оцінюють наслідки інформаційної війни між Росією та Грузією. Більшість сходиться на думці, що безпосередньо в період воєнних дій та одразу після них саме Грузія продемонструвала більш ефективний і винахідливий стиль ведення пропагандистської кампанії, який дозволив грузинській стороні досягти переваги в плані нав'язування світовій громадській думці своєї версії подій. Таким чином, головного ефекту власних інформаційних операцій, Росія досягла всередині країни.

Таким чином, у військовому плані очевидна перемога Росії, проте у інформаційному протистоянні перевага зостається на боці Грузії. Події на Кавказі ще раз засвідчили, що в кризових ситуаціях значення інформаційної складової протистояння різко зростає. При цьому ефективність інформаційної боротьби залежить насамперед від добре організованої та скоординованої системи інформаційного захисту.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДІЛОВОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Німеччина є країною, в якій склалися давні та стійкі норми в діловодстві. На Заході приділяється дуже велика увага етиці ведення бізнесу. Там вважається за необхідне підтвердження домовленості або замовлення, вибачення за непередбачувану затримку його виконання, необхідно також давати проміжну відповідь, зберегти конфіденційність інформації, висловити подяку за покупку тощо.

В німецькій діловій комерційній кореспонденції дуже велику роль грає фактор формуляра, тобто засіб офіційного оформлення ділового листа. Формуляр ділового листа дає можливість отримати точні дані про фірму-партнера (структура, фінансова та юридична спроможність, стан діловодства тощо), про відправника (досвід роботи, професіоналізм, статус та положення тощо), про отримувача, про юридичну кваліфікацію ділового листа (копія чи оригінал, відноситься лист до важливих чи буденних та інше).

В Німеччині головним документом, який регламентує формулярно-композиційний вид ділового тексту, є “RegelnhierMaschinenschreiben” – DIN 5008. Однак ці правила мають більше рекомендований характер. Ступінь свободи та креативності укладача обмежується лише його досвідом та професіоналізмом, який базується перш за все на знанні норм та традицій німецькомовного діловодства, а також міжнародних тенденцій оформлення ділових паперів.

Наприклад, для влаштування на роботу за нормами німецького діловодства, претендент має подати наступні документи:

- заяву (*das Bewerbungsschreiben*);
- біографію (*der Lebenslauf*);
- копії документів про освіту та роботу (*Kopien von Schul- und Arbeitszeugnissen*).

Заява (*Das Bewerbungsschreiben*)

Заява пишеться за схемою:

1. Привід та причина (*Anlaß und Begründung*).
2. Обґрунтування придатності для вищезгаданої посади (*Herausstellender besonderen Eignung für die aus geschriebene Stellung*)
3. Посилання на можливі терміни початку роботи (*Hinweis auf den möglichen Eintrittstermin*).
4. Прохання про можливість співбесіди (*Bitte um Vorstellungsgespräch*)

Зразок

Sabine Koch Hanau, den 16.02.19...
Parkstraße 42
6450 Hanau
Lederwarenfabrik
Franz Brockmann
Schloßstraße 3

6050 Offenbach

Bewerbung um die Stelle der Bürokauffrau

Sehr geehrte Damen und Herren!

In der Frankfurter Zeitung vom 13.02 suchen Sie eine Bürokauffrau. Ich würde gern diese Arbeit übernehmen. Seit Jahren bin ich im Kaufgeschäft tätig und habe viele praktische Erfahrungen. Ich schreibe in Kurzschrift 120 Silben und auf der Maschine 150 Anschläge in der Minute. In der Freizeit habe ich mich intensiv mit elektronischer Datenverarbeitung befaßt und die Kenntnisse am eigenen Heimcomputer vertieft.

Ich interessiere mich für ausgeschriebene Stelle sehr und ich würde mich freuen, einen neuen verantwortungsvollen Wirkungskreis in Ihrem Haus zu finden.

Wann darf ich mich bei Ihnen vorstellen?

Mit freundlichen Grüßen

(Unterschrift)

Anlagen

Lebenslauf mit Lichtbild

3 Zeugnisabschriften

Автобіографія (Lebenslauf)

Автобіографія может быть написана в двух формах: свободной и табличной, причем последняя сегодня распространена больше.

Автобіографія може бути написана в двох формах: вільній та у вигляді таблиці.

Зразок

Sven Kießling

Melsunger Str. 10

3450 Holzminden 1

Lebenslauf

Persönliche Angaben

Name Sven Jochen Kießling

Geburtsdatum 27.03.19

Geburtsort Padeborn

Staatsangehörigkeit deutsch

Familienstand verheiratet, ein Kind

Schulbesuche

08.19... bis 07.19.. Grundschule in Padeborn

08.19... bis 06.19.. Orientierungsstufe in Holzminden

Berufsausbildung

08.19... bis 07.19... Ausbildung zum Großhandelskaufmann bei der Eisenwarengroßhandlung Hartmann & Sohn, BergerStr. 175, Holzminden

Berufstätigkeit

08.19.... bis 06.19 bei der Eisenwarengroßhandlung Hartmann & Sohn im Verkauf

07.19... bis z.Z. bei der Firma Leidtner, Heiztechnik, Schieferweg 25, Sachbearbeiter in der Lagerverwaltung und im Einkauf

Bundeswehr

10.19 ... bis 02.19... Grundwehrdienst, Panzergrenadierbataillon 22 in Braunschweig

Prüfungen

erweiterter Sekundarabschluß 1

Abschlußprüfung zum Großhandelskaufmann, 84 Pkt. (II)

Führerschein Klasse III

Sonstige Kenntnisse

Englisch in Wort und Schrift

Maschinenschreiben 180 Anschläge

Kurzschrift 120 Silben

Erfahrungen im Umgang mit unterschiedlichen PCs

Holzminden, 15.09.19... .

(Unterschrift)

Особлива увага в німецькому діловодстві приділяється оформленню ділових паперів для спілкування з владою (— Korrespondenz mit Behörden), коли використовуються більш консервативний стиль Verwaltungssprache/ Kanzleistil.

Якщо лист адресований діловому партнеру, то відправник вільний у виборі шрифту, однак міжнародна традиція діловодства вимагає використання Times New Roman, а в таблицях і заголовках — Arial.

На завершення необхідно підкреслити, що фактор формуляра є ознакою, яка вказує на комерційну кореспонденцію, але й ознакою, яка дозволяє виявити особливості ділової стилістики цієї чи іншої країни.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“Постнекласичні інтенції соціогуманітарного пізнання”
27 квітня 2017 року

Ю. О. МЄЛКОВ

д-р філос. наук, НН ІМВСН МАУП

**ВІД ГУМАНІТАРНОСТІ ДО ГУМАНІСТИЧНОСТІ:
ПОСТНЕКЛАСИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗНАННЯ ТА ОСВІТИ**

Одним із найбільш характерних і цікавих феноменів сучасної культурної ситуації виступає постнекласичний тип наукової раціональності, який відзначається вимогою внесення ціннісних факторів до складу пояснюючих положень науки та вказує на присутність цінностей суб'єкта, який пізнає, в результатах наукового дослідження за всієї їх орієнтації на об'єктивну значимість. У вихідному своєму вигляді поняття постнекласики концептуалізувалося передусім у сфері природознавства, яке внаслідок відкриттів другої половини ХХ ст. прийшло до вивчення складних об'єктів — систем, що саморозвиваються та є сумірними щодо людини. Наукове дослідження за постнекласичного етапу розвитку наукової раціональності вимагає все більшої міждисциплінарності й навіть метадисциплінарності; на протипагу вузькому дисциплінарному знанню доби класичної науки, сучасне наукове знання набуває рис світоглядного, навіть філософського, — за доби сьогодення вчений не може уникати питань про сутність, межі та завдання самої науки, про практичні й аксіологічні наслідки навіть суто фундаментальних теоретичних досліджень. Змінюється не просто методичні настанови пізнання, за яких уже й суб'єкт, а не лише засоби пізнання не можуть бути висунуті “за дужки” об'єктивного знання, але й роль і місце суб'єкта у процесі пізнання: якщо в парадигмі класичної раціональності суб'єкт поставав як зовнішній (і сторонній) спостерігач, то некласика тяжіє до постулювання ролі суб'єкта як актора, який активно взаємодіє з об'єктом пізнання та впливає на нього, тоді як постнекласична наука сприяє перетворенню суб'єкта на “мета спостерігача”, як людину, що не просто спостерігає ззовні чи діє, але поєднує спостереження та дію з осмисленням, з розумінням, з оцінюванням [1, с.176].

Проте, у світлі таких особливостей постнекласичного типу наукової раціональності перед філософською думкою не може не поставати питання про місце постнекласичних інтенцій у соціальному та гуманітарному пізнанні, — з огляду на те, що власне й специфіка цього різновиду пізнання концептуалізувалася саме на тлі класичного природознавства з його принциповим усуненням за межі знання всього людського, всього суб'єктного. Однозначна позитивістська редукція соціогуманітарного знання до природничого за доби класики замінилися на початку ХХ століття, зі становленням некласичного типу наукової раціональності обґрунтуванням чи не протилежності двох типів знання, природничого та гуманітарного, які — згідно по-

глядів Баденської школи неокантіанства — розрізнялися і за предметом, і за методом, досліджували відповідно тільки загальне та повторюване або ж лише одиничне та унікальне. Втім, сучасний, постнекласичний поворот природознавства до спроб досягнути одиничні й унікальні явища, якими за визначенням виявляються складні людиномірні системи, при чому й методом розуміння, а не лише пояснення, не означають і “розчинення” природничого знання в соціальному та гуманітарному, у душі того ж модерного редукціонізму. Скоріше, мова має йти, з одного боку, про подолання самої дихотомії природничого та гуманітарного знання, старої дихотомії “фактів” і “цінностей”, про зняття опозиції “Science vs. Humanities” [див. 3].

З іншого боку, використання, скажімо, синергетики в гуманітарних дослідженнях може подекуди означати не більш аніж спробу механістичного розгляду людини та її суспільства — класичними методами, як неживу істоту, як не суб’єкта свідомої самоорганізації, а як об’єкта для маніпуляцій, — цебто, спробу некритичної екстраполяції природничої методології, нехай і сучасної, на соціальну сферу, яка призводить, зокрема, до сумнівних тверджень про нібито чисту спонтанність, “безсуб’єктність” і “ціннісну нейтральність” процесів самоорганізації соціуму. Іншими словами, власне гуманітарні науки не меншою мірою, ніж природничі, виявляються вразливими для спокуси дегуманізації.

Гуманітарність очевидно не тотожна *гуманістичності*, оскільки означає передусім маніфестації людини в якості об’єкта — зокрема, об’єкта пізнання з боку гуманітарних дисциплін; на відміну від — чи на доповнення до — цього, гуманізм, гуманістичність постає в якості визнання людини суб’єктом — суб’єктом дії, суб’єктом цілепокладання, суб’єктом цінностей. Саме як раз завдяки постнекласичним дослідженням ми маємо змогу не просто зіставити чи протиставити ці два аспекти, дві смислові інтенції наукового знання про людину, а й запропонувати перспективу, так би мовити, “гуманізації гуманітаристики”, оскільки людиномірність як характерна риса постнекласичного типу наукової раціональності виступає актуальною для гуманітарних наук тією ж мірою, що й для наук природничих. Як діалектична установка на зняття класичних дихотомій та на досягнення “єдності багатоманітності”, постає й вагомим методологічним орієнтиром для втілення цінностей гуманізму в дисциплінарній матриці сучасної науки, знімаючи тим самим суперечність суб’єктивності (в тому числі й як усвідомлення наявності певної позиції зацікавленого дослідника) та об’єктивності як ідеалу наукового дослідження, який виявляється в даному аспекті не відмовою від людських цінностей, але їх конкретизацією в плані максимального охоплення позицій та інтересів усіх людей.

Гуманітаризація як гуманізація може означати в цьому відношенні саме інтенцію розвитку людиномірності всього нашого знання в цілому — аж до людиномірності сенсу власне людського існування. Оскільки не так уже й рідко такі сенси задаються людині ззовні, і задаються чужими щодо її інтересів Левіафано-подібними утвореннями — на кшталт національної держави взірця доби Модерну, що виявляються сьогодні багато в чому неадекватним суб’єктом історичного процесу, занадто далеким і відчуженим від повсякденного життя кожної простої людини — й водночас занадто дрібним і партикулярним для виразу інтересів людства в цілому, як постнекласичної єдності в багатоманітності.

Слід зазначити, що людиномірність як гуманістична інтенція сьогоденного знання не є тотожною класично-егоїстичному антропоцентризмові, а постає скоріше як відображення такої парадигмальної для сучасного природознавства й навіть для сучасної гуманітаристики риси як екологічність. Етимологічно походючи від “домогосподарства”, екологія як світоглядний орієнтир (а не просто наукова дисципліна)

означає налаштування на сприйняття всього світу як домішки людини — якою вона не тільки й не стільки користується для свого життя, скільки має відчувати свою відповідальність за неї. Світ постає “людиною мірним”, тобто сумірним щодо людини, — а людина починає виступати як смисловий центр буття світу, його речник. Так, наприклад, і в галузі економіки, як науки, що також містить “домашн” приставку у своїй назві, розвивалися й розвиваються концепції “людиною мірної” економіки як важливої галузі знання та практики, — ідеї “гуманістичної економіки” нобелівського лауреата Амартії Сена [4] чи ідеї “економіки для людини” німецького дослідника Ернста-Фрідріха Шумахера [2], — які наголошують на тому, що цінністю та мірилом економічної науки й економічної діяльності має бути окрема людина та її добробут, а не великі корпорації чи держави з їх нелюдськими масштабами та показниками.

Не менш, а то й більш важливою виявляється потреба осмислення постнекласичних інтенцій гуманітарного знання в галузі освіти: врахування конкретної особливості студента, визнання в ньому чи в ній повноправного суб’єкта — а не об’єкта — освітнього процесу, — тобто виховання й актуалізація передусім особистості як того в людині, що може бути лише метою, а не засобом, — виступає однією з найбільш нагальних настанов у трансформації сучасної педагогічної парадигми. У той же час, “особистісний” підхід виступав і виступає характерним як для вітчизняної традиції, так і для філософської освіти з її “трансляцією особистості”, а тому може бути розглянутий як перспективний напрям подальших досліджень із зазначеної тематики.

Література

---

1. Мелков Ю. А. Человекомерность постнеклассической науки : монография / Ю. А. Мелков. — К. : Изд. ПАРАПАН, 2014. — 254 с.
2. Шумахер Э. Ф. Малое прекрасно: экономика для человека : пер. с англ. / Эрнст Фридрих Шумахер. — М. : РСПИ, 2007. — 490 с.
3. Dobronravova I. S. Overcoming Classical Dichotomies of Science and Humanities / Iryna Dobronravova, Yuriy Myelkov // Towards Otherland. Languages of Science and Languages Beyond / Ed. by Rainer Zimmermann and Vladimir Budanov. — Kassel : Kassel University Press, 2005. — P. 129–142.
4. Sen A. On Ethics and Economics. — Oxford : Basil Blackwell, 1987. — xiii, 133 p.

ФРАКТАЛЬНІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ

Наприкінці ХХ століття в результаті досягнень синергетики та міждисциплінарного дослідницького буму стало ясно, що, поряд із нерівноважністю та нелінійністю, фрактальність, тобто нерегулярна в довільному збільшенні подібність малих частин структури до її самої, виступає іманентною якістю живої і неживої природи.

Фрактальною є і природа людської особистості, її ідентичності. У своїй роботі “Я та Воно” засновник психоаналізу З. Фрейд порівнює особистісне Я з цибулиною: “... якщо його распотрошить, можна було б виявити всі послідовні ідентифікації, які утворили його свого часу” [1, с. 32]. Будь-яка самоідентичність суб’єкта, його сингулярність та “одиночність”, згідно з метрами психоаналізу Жаком Лаканом і Славоєм Жижеком, завжди розколота [2]. Так само фрактальність властива об’єктивуючому простору людської діяльності: соціальному, економічному, історичному, геополітичному, культурному тощо.

Філологи в останній третині ХХ століття почали теоретичну і практичну підготовку фрактальних идеографічних (семантичних) словників, які розвивають дерева категорій за змістом [3; 4]. Подання таких словників в електронному вигляді дозволяє користувачеві моментально переходити на будь-який фрактальний рівень смислових категорій. Таким чином, фрактальне структурування мови все ближче відображає (вербалізує) фрактальну структуру нашого всесвіту, людської свідомості та суспільства.

Геоаксіологіческая фрактальна дихотомія “Схід – Захід”, що корелює з ціннісною опозицією “влада – свобода”, в епоху Холодної війни в Європі в найбільш вираженому інституціональному вигляді проходила німецько-німецьким кордоном. Як зазначає *Der Tagesspiegel*, “німці були інтегровані до військових альянсів – як на Заході, так і на Сході. Це було свого роду гарантією, що в них (*німців*. – І. П.) знову не прокинуться амбіції розв’язати загарбницькі війни й поневолити своїх сусідів” [5]. Після краху СРСР і очолюваного ним Східного блоку (Варшавський договір) геополітично й інституційно демаркований кордон переважаючого впливу в діхтомії “Схід – Захід” поступово зміщується все далі на схід, дотепер формалізувавшись у вигляді лінії розмежування сторін за Мінськими угодами 2014–2015 рр. При цьому дихотомічне “чорно-біле” протиставлення “Росія – Захід” стрімко, особливо з весни 2014 р., наростає і в українському, і в російському, і в західному дискурсі.

Умовно кажучи, “чорно-біла” дихотомія дійсно має місце, але не стільки в хроматичному вираженні, скільки як умовно-дискретне співвідношення агрегованих ціннісних “бітів” (умовно абстрагованих елементарних частинок), наприклад, якщо 1 – білий (властивий свободі), а 0 – чорний (властивий владній деспотії), то реальне “хроматичне” співвідношення дихотомії “свобода – влада” (умовно “Захід – Схід”), складатиме, наприклад, 111 – 00 або 11 – 0000. Такі ціннісні “біти” можуть представляти, наприклад, рівні підтримки відповідно ліберальних і тоталітарних політиків.

Значення фрактальної дихотомії цінностей можуть визначатися як в горизонтальному (територіально-просторовому), так і вертикальному зрізі (від мікросоціуму до макросоціуму). Причому зазначена ціннісна матриця може бути представлена і в хронологічному зрізі, що дозволяє здійснювати її динамічне тлумачення.

Наведемо приклад. Збройний конфлікт на Донбасі має геополітичний й ціннісний характер, але самі цінності значною мірою визначаються етнонаціональною та мовною ідентичністю населення. Ще одним фактором ціннісної ідентичності може виступати історична приналежність конкретних адміністративно-територіальних утворень до тих чи інших політій, різних за своєю цивілізаційною та політико-ціннісною природою.

За результатами останнього Всеукраїнського перепису населення (2001 р.), українці в національному складі населення Луганської області складають 58,0 %, росіяни — 39,0 %. Проте на 2001 рік українську мову вважали рідною лише 30 % населення Луганської області, зокрема 63,8 % сільського та 25,5 % міського. У 8 з 12 районів Луганської області, де українська влада здійснює повноваження [6], українську мову як рідну, вказали від 93,8 % (Марківський) до 62,8 % (Троїцький) населення, тоді як із 6 районів, в яких органи державної влади України тимчасово не здійснюють свої повноваження, лише в одному — Довжанському (колишньому Свердловському) більше половини населення (56,0 %) вказали рідною українську мову [7].

Проведений автором фрактальний аналіз ціннісної ідентичності населення міст обласного підпорядкування та районів Луганської області за трьома критеріями — етнонаціональної, мовної ідентичності і дореволюційної (дорадянської) приналежності відповідно до Катеринославської, Харківської губернії або Облaсті війська Донського — показав, що найбільш конфліктуючу ідентичність мають міста обласного підпорядкування Брянка, Алчевськ, Голубівка (колишній Кіровськ), Кадіївка (колишній Стаханов), Северодонецьк та Перевальський район. Найсильнішу проукраїнську ідентичність мають переважно сільські північні райони (історична Слобожанщина та історичні землі Війська Запорозького): Біловодський, Білокуракинський, Кремінський, Марківський, Міловський, Новопсковський, Сватівський, Старобільський, Попаснянський та Троїцький райони. Найбільш сильна проєвразійська (проросійська) ідентичність присутня в містах Сорокине (колишній Краснодон), Антрацит, Довжанськ, Хрустальний (колишній Красний Луч) та Станічно-Луганському районі, причому останній, на відміну від вищеперерахованих міст, нині контролюється українською владою.

У цьому контексті вбачається актуальним вибудовування фрактальних таблиць ціннісної ідентичності в розрізі регіонів (областей), районів та адміністративно-територіальних одиниць місцевого самоврядування. Зазначені таблиці мають складатися фрактально вглиб — до рівня окремих населених пунктів, їх історичних та функціональних частин, вулиць, мікрорайонів тощо — і фрактально вгору — до рівня регіонів (областей) України, країн Центрально-Східної Європи і пострадянського простору, всієї Європи, Євразії і т.п. При цьому кількість науково обґрунтованих критеріїв ціннісної ідентичності може як завгодно зростати. Пошук “червоних” (проблемних) індикаторів слід здійснювати в режимі автоматичного пошуку на всю фрактальну глибину таблиці за кожним показником (індексом).

Показники ціннісної ідентичності повинні стати предметом постійного моніторингу з боку органів влади, політиків, науковців та громадськості. Також і в структурах Держстату України вбачається за доцільне переходити до фрактальних інтерактивних статистичних таблиць, за якими — майбутнє.

Література

---

1. Цит. за: Уварова С. Г. Субъект как сюжет / С. Г. Уварова // Психоанализ. Часопис. — 2012. — № 1 (16). — С. 30–35.
2. Философ Славой Жижек: “Абсолютный цинизм — это изначально нежизнеспособная позиция”. Интервью // Теории и практики. — Москва. — Август 2012. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://theoryandpractice.ru/posts/5280-filosof-slavoy-zhizhek-absolyutnyu-tsinizm--eto-iznachalno-nezhiznesposobnaya-pozitsiya>
3. Морковкин В. В. Идеографические словари / В. В. Морковкин. — М.: МГУ, 1970. — 72 с.
4. Русский семантический словарь: Опыт автоматического построения тезауруса: от понятия к слову / Ю. Н. Караулов, В. И. Молчанов, В. А. Афанасьев, Н. В. Михалев / отв. ред. С. Г. Бархударов. — М.: Наука, 1983. — 566 с.
5. Marschall, Ch. von. Steht die Nato vor dem Aus? / Christoph von Marschall, Markus Grabitz // Der Tagesspiegel. — 14.02.2017 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.tagesspiegel.de/politik/westliches-verteidigungsbuendnis-steht-die-nato-vor-dem-aus/19392156.html>
6. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 р. № 1085-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-p>
7. Всеукраїнський перепис населення 2001 / Результати / Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство / Розподіл населення за національністю та рідною мовою. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: 2001.ukrcensus.gov.ua

СТРУКТУРАЛІЗМ І ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ

Стиль і напрями сучасного наукового пізнання значною мірою пов'язані із структуралізмом, який виявився ефективним при вирішенні складних проблем в багатьох галузях науки. Сформований за основними логіко-гносеологічними характеристиками в структурній лінгвістиці і математиці, він був поширений на якісно нові ділянки знання. За допомогою цього методу було виявлено закономірності, спільні для гуманітарних і природничих наук, що сприяло розробці більш цілісної наукової картини світу. В якнайзагальнішому вигляді структурний підхід можна розглядати як спосіб наукового мислення, в якому основна увага концентрується не на конкретній природі окремих елементів досліджуваної множини, а на системі взаємозв'язків між ними.

Структуралізм як метод наукового дослідження щільно пов'язаний з рядом принципів і категорій традиційної філософії, які постають як його онтологічні засади. Найпершими серед них є принципи всезагального взаємозв'язку, системності, розвитку, категорії “форма і зміст”, “протиірччя”. Структуралізм дозволяє уточнити їх суть і виступає як проміжний засіб їх зв'язку із конкретними напрямками наукових досліджень. Так, принцип взаємозв'язку у понятійному апараті структурного підходу виявляється через поняття “структурне відношення”, “синхронія”; принцип системності обґрунтовує цілісність структурності, ієрархічність структури. Під впливом системних і структурних досліджень значний розвиток і конкретизацію отримують нові напрями у філософії (філософський структуралізм, постструктуралізм, постмодернізм). Принцип розвитку відображено в поняттях, що характеризують структурний підхід: “діахронія”, “генезис”. Прагнення пом'якшити опозицію понять “синхронія-діахронія” у лінгвістиці та деяких інших гуманітарних науках дозволяє частково включити в конкретне наукове дослідження принципи взаємозв'язку і розвитку, взяті у єдності. В свою чергу, дискусія з приводу проблеми “синхронія-діахронія” примушує звертатися до філософських досліджень, вдосконалювати категоріальний апарат філософії, робити його більш гнучким.

Базове поняття структуралізму (структура) безпосередньо пов'язане із філософськими категоріями “форма” і “зміст”. Структуру зазвичай ототожнюють із формою, і це має певні підстави, оскільки структурність виявляється насамперед у формі. Основоположник структурної лінгвістики Ф. де Соссюр, абсолютизуючи цей момент, писав, що “мова є формою, а не субстанцією” [3, с. 154]. Водночас поняття “структура” у сучасному пізнавальному процесі відображає не лише зовнішні, суто формальні, але й глибинні, сутнісні відношення. Підкреслюючи це, керуються гегелівською традицією і ототожнюють структуру із поняттям “внутрішня форма”. Слід зазначити, що поняття структури не тотожне поняттю форми. Форма як філософська категорія є більш загальною, ніж структура.

Поняття “внутрішня форма”, “зовнішня форма”, “зміст” не є достатніми для відображення багатьох явищ дійсності. Оскільки поняття форми все більше використо-

вується для позначення внутрішньої організації змісту, то проблематика, пов'язана із формою, знаходить свій сучасний вираз і розвиток у категорії структури. У наш час гуманітарне наукове пізнання орієнтується більшою мірою не на дослідження чистих форм чи лише змістів. Прагнення до абсолютизації формальних аспектів наукових досліджень в значній мірі долається. Увагу спрямовано на розгляд взаємозв'язку формального і змістовного, моменти їх єдності і взаємопроникнення. Ті, хто застосовують структурні методи, намагаються підкреслити саме таку спрямованість своїх досліджень. Так, у літературознавстві, як зазначав Я. Мукаржовський, “справжній структурний аналіз художнього твору має семантичний характер, причому семантичний розгляд охоплює всі компоненти твору, як “змістові”, так і “формальні” [4, с. 192].

Терміном “постструктуралізм” позначають ряд концепцій гуманітарних наук, що подібно до структуралізму тяжіють до розробки проблем філософії мови, але головну увагу звертають на позаструктурні параметри, “виворіт” структури і на цій основі розвивають відмінну від класичної структуралістської епістемологію. Представниками його вважають вчених і філософів Ж. Дериду, Ж. Дельоза, Ф. Гваттари, Ж. Бодрійяра, Ю. Крістеву, Ж. Ліотара, П. Клосовські, Ф. Джеймісона, також Р. Барта і М. Фуко в пізньому періоді творчості та ін. На нашу думку, до впливових представників постструктуралізму належить також У. Еко.

У дослідженнях постструктуралістів структура більшою мірою постає категорією епістемології. Так, М. Фуко концентрує увагу на дослідженні археологічних структур, які змінюються відповідно до епохи. Ці структури отримали красномовну назву епістем. Вальтер Онг наголошує, що у пошуку істини треба прагнути до цілісного підходу, що може бути забезпечений пізнавальною структурою, через яку можливе гармонійне зіставлення всіх часткових опрацювань [1, с. 17]. Разом з тим у постструктуралізмі поняття структури переосмислюється. Так, розробляючи концепцію “гри структури”, Ж. Деріда відмовляється від пріоритету центру в структурі, який традиційно (і у структуралізмі) вважався її організуючим принципом, надавав їй чітких меж і містився в середині її. Натомість центр у структурі за Дерріда є тим, що “керує цією структурою, і водночас сам відсторонюється від структурності,...він парадоксальним чином знаходиться у центрі цілості і однак до неї не належить” [2, с. 396]. Тут відображено орієнтацію на нелінійні процеси і їх адекватне пізнання, властиву й іншим представникам постструктуралізму

В межах постструктуралізму особливе методологічне значення має принцип трансгресії, спрямований на подолання різноманітних кордонів і міждисциплінарних розмежувань. Застосування поняття “трансгресія” як інструменту наукового дослідження гуманітарних галузей дозволило М. Фуко спрямувати увагу на вивчення тих аспектів, які раніше не були предметом наукового пізнання. У дисциплінах (історія ідей, наук, філософії, літератури), які, незважаючи на свою назву, в багатьох питаннях не надаються традиційним методам, увага перемістилася від широких єдностей, що описувалися як “епохи” чи “віка”, до феноменів розриву. Тепер під розлогими неперервностями думки, під масивними і однорідними виявами духа чи колективної ментальності, під впертим становленням науки, яка постійно прагне продовжити своє існування і водночас набути закінченості, намагаються віднайти феномени перервності, статус і природа яких вельми різні. Увага спрямовується на епістемологічні акти і пороги. Під сумнів ставиться можливість безконечного накопичування знань; їх повільне дозрівання переривається. Відбувається вже не пошук мовчазних начал, не безмежне сходження до засновників, а виділення нового типу раціональності і його численних наслідків. Аналіз зміщення і перетворення понять

вимагає тепер не опису впливів, традицій, культурних тягlostей, а радше, опису внутрішніх зв'язків, аксіом, дедуктивних ланцюжків, сумісностей. З такої точки зору історія будь-якого наукового поняття не завжди і не в усьому є історією його постійного витончення, безперервно зростаючої раціональності, а радше історією різних полів його утворення і валідності, послідовних правил його застосування, множини теоретичних середовищ, в яких відбулася і завершилася його вироблення [5, с. 37–38].

Література

---

1. Жицінський Ю. Бог постмодерністів. Великі питання філософії в сучасній критиці модерну / Ю. Жицінський; [пер. з польськ. А. Величко]. — Львів: Вид-во Українського католицького Ун-ту, 2004. — 200 с.
2. Новейший философский словарь. — Минск, 2003. — 1280 с.
3. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр; [пер. с фр. А. М. Сухотин, А. А. Холодович, А. С. Бобович, А. Б. Черняк, И. А. Перельмутер и др.]. — М.: Прогресс, 1977. — 695 с.
4. Структурализм: “за” и “против”. — М., 1975.
5. Фуко М. Археология знания / М. Фуко; [пер. с фр. М. Б. Ракова, А. Ю. Серебрянникова]. — СПб.: ИЦ “Гуманитарная Академия”; Университетская книга, 2004. — 416 с.

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ

Природа повсякденності подвійна. З одного боку, її реальність організована навкруги конкретної людини, представляє приватне “тут” і “зараз”, і тому їй притаманна суб’єктивність. У той же час у межах свого повсякденного світу людина живе та взаємодіє з іншими оточуючими її людьми. В ході історичного дослідження аналізується не тільки індивідуальний контекст, але контекст соціальний, політичний, культурний. Історик вивчає руйнування одного устрою життя, та виникнення іншого устрою, іншої повсякденності, яка, у порівнянні з попередньою, може показатися незвичною, алогічною, і не зовсім повсякденною. Подібний аналіз дозволяє прослідити трансформацію ціннісно-нормативної системи, роль у цьому процесі окремих осіб, що намагаються змінити стиль життя як у масштабі суспільства в цілому, так і на індивідуальному рівні.

Історію повсякденності не можна зводити до побутових зарисовок з минулого. Самий скрупульозний опис побуту не здатний представити людей, що колись жили, були наділені задумами, які здійснилися, або мріями, які не вдалося реалізувати. Побут виглядає таким, що поволі та мало змінюється, таким, що чинить опір змінам. Подроблиці побуту робили його зрозумілим людині більш пізнього часу, і до певного моменту ця зрозумілість цілком влаштовувала дослідників. Історики повсякденності багато що запозичили у етнографів, наприклад, інтерес до дослідження житла, системи харчування, стилю одягу. Принципова відмінність вивчення історії повсякденності від етнографічних досліджень побуту полягає у розумінні значущості історії подій, у прагненні показати різноманіття індивідуальних реакцій на череду політичних подій. Погляд через призму повсякденності дозволяє побачити історію у іншій перспективі.

Історія повсякденності ставить задачу не розглядувати дрібниці, а розглядіти подроблиці, оскільки перше місце посідає не сам опис матеріального предмету, але ставлення до нього людей. Побутові деталі допомагають досліднику відшукати в історії те, що висловлювало на той момент “дух часу”, співвіднести приватне існування людини з ходом історичних подій. Одна побутова деталь може дозволити історикю повсякденності типізувати біографічне. Історик виходить з розуміння того, що для самих мешканців побут є звичайним та природним. Він є фоном, на якому реалізуються життєві плани, складаються відносини між людьми. І тому головним для дослідника повинен бути наступний крок — збагнення повсякденних турбот, тривог, надій людей досліджуваної епохи. Необхідно побачити їх світ “зсередини”, зрозуміти значення, що його наповнювали.

Ознакою соціальної історії є увага не до вироблюваного продукту, а до його споживача. Кожний предмет, яким користувалися люди у минулому, набув символічного потенціалу, періодично знаходив нові значення, ставав частиною нових соціальних ритуалів, означав просування вгору або вниз по соціальним сходам. Наприклад, вибір певного одягу, типа плаття означав вибір своєї ролі у театрі епохи. За вимогами

до одягу завжди стояли конкретні культурні коди. Пануючий стиль одягу міг або означати встановлення свободи та рівності, або підкреслювати непорушність соціальної ієрархії. Обстановка та внутрішнє вбрання кімнат підтверджували самостійну репрезентацію сім'ї в очах відвідувачів. Історія міста буде неповною без історії ринкових площ та скверів, а історія оселі — без вивчення того, як використовувався її внутрішній простір. Навіть за невеликими жєстами міг стояти важкий принциповий вибір. Цілком очевидно, що існує зв'язок навіть між нинішньою “споживацькою культурою” і інтересом до раніше існуючих форм споживання, проте історики цієї проблеми чудово віддають собі звіт у небезпеці зняття тимчасової дистанції.

Люди беруть участь у житті суспільства, рухомі не біологічним інстинктом, а повсякденними людськими потребами — зокрема, і необхідністю полегшити життєдіяльність свою і своїх близьких, прихильністю до свого способу життя, до речей, що його утворюють, цінностями, прагненням захистити та поліпшити свій світ, ненавистю до його ворогів.

Феномен повсякденності представляє пастку для дослідника. Її загальне розуміння оманливе, її повна ясність ілюзорна, доступність для спостереження не є доступністю для наукового аналізу. Реконструкція повсякденного життя пов'язана із складністю узагальнення та оцінювання різноманітних фактів, які розкривають її внутрішню неоднорідність та мінливу динамічність. Дослідницький процес повинен обов'язково супроводжуватися реконструкцією окремих елементів у єдину систему їх взаємозв'язку.

І традиційний історик, і історик повсякденності мають об'єктом свого наукового дослідження людську історію. Але для першого ключем прочитання є велика історія подій — військова, політична, державна, династична, дипломатична, класова. Зовні його уваги залишаються буденні, побутові деталі, суб'єктивні, особові характеристики. Історика повсякденності цікавить все: і історія побуту, і історія подій, точніше, вплив тих або інших подій на повсякденний побут людей, і історія казусів, і історія ментальностей та ментальних стереотипів, тобто історична психологія, а разом з нею історія особистих переживань людини. Іншими словами, підходи історика повсякденності інтеграційні.

Для цього напряму властиве особливе ставлення до джерела. Традиційний історик, відтворюючи минуле, спирається на історичні джерела, перш за все, письмові документи. Історик повсякденності слідує тим же шляхом. Тільки перелік джерел, що знаходяться у його розпорядженні, значно ширше та різноманітніше. Це не тільки власне історичні документи, неофіційні письмові та усні свідчення, образотворчо-візуальні документи, але і неісторичні — літературні, лінгвістичні, культурологічні.

Обов'язковим для історика повсякденності є аналіз текстології. Ключовим моментом сучасної джерелознавчої парадигми методології історії є розуміння джерела як продукту цілеспрямованої людської діяльності, явища культури. Це орієнтує, у свою чергу, на системне вивчення джерел, на звернення до всього об'єму творинь культури, які відобразили у собі соціальні, історичні, географічні, інформаційні, управлінські та інші аспекти розвитку суспільства та особи, влади та права, моралі, мотивів та стереотипів людської поведінки. Історику належить вчитуватися у тексти, використовувати нові засоби, щоб розкрити те, що криється за прямими висловами, і розшифрувати приховане значення, аналізувати правила та способи прочитання історичного тексту тією аудиторією, якій він призначався, і багато що інше.

Історики повсякденності відходять від установки, згідно з якою історичні джерела говорять самі за себе. Такий підхід перетворював історичне дослідження на докладний опис джерела. Для аналізу повсякденності характерне уважне прочитання

тексту джерела, спроби проникнути у його внутрішні значення, облік недомовленого і того, що випадково проривається. Історик, який ставить завдання реконструювати за допомогою джерел, що збереглися, “типове” для певного часу та певної соціальної групи, прагне з’ясувати мотивацію дій всіх учасників історичного процесу, і через це наблизитися до розуміння цих дій. При цьому фахівці з історії повсякденності відмовляються виступати у ролі об’єктивного судді минулого, відмовляються від бажання встати “над” джерелом, і над його автором. Натомість вони ведуть “діалог” з джерелом, користуючись тими прийомами, які в змозі забезпечити цей діалог, ставлять перед текстом питання, які його укладач або автор самі б ніколи не поставили, оскільки питання ці народжені сучасним станом наукових знань.

Користуючись психологічним прийомом вживання у сокровенне та водночас банальне, дослідник повсякденності неминуче створює більш суб’єктивне знання, ніж знання, яке отримано за допомогою традиційного етнографічного або історичного опису. Праця дослідника повсякденності — інтерпретація чужих думок та слів — завжди є “перекладом” з чужої емоційної мови. У цьому випадку він зближується з дослідниками історії психології та фахівцями з історії приватного життя.

Радощі та страждання, мрії та надії людей попередніх поколінь часто залишають лише випадкові сліди у історичних джерелах, до того ж певним чином “зашифровані”. Тому іноді єдиним способом вийти з тупика стає переоцінка тих свідочств, які вже використовувалися раніше у іншому ракурсі. Це можуть бути газетні статті та фотографії, за допомогою яких відбувається витягання деталей та прикмет буденного побуту. Корисним може бути залучення свідочств іноземців, яким більше впадають на очі культурні розбіжності у повсякденному побуті.

Історик, у результаті, повинен привести свої мікроісторичні дослідження до єдиної системи взаємозв’язків, тільки у такому вигляді маленькі елементи допоможуть відповісти на великі питання. Не випадково критики історії повсякденності як “зворушливих розповідей з життя людей з маси” затверджують, що авторам робіт з історії повсякденності є чому повчитися у фахівців з соціальної історії — вони мають на увазі складність перетворення безлічі “історій” у цільну картину. В ідеалі дослідження з історії повсякденності повинні писатися іншою мовою, у яку дослідник може вкласти і своє власне емоційне сприйняття наочного світу, оточуючого людину минулого.

Вивчаючи структури повсякденності, які існували у минулому, люди здатні по-іншому оцінити свій кожний сьогоднішній день, його скороминущість, стрімкість, і у той же час зв’язаність з іншими такими ж днями, своїми та чужими. Кожний з таких днів постає не випадковістю, але невід’ємною частинкою внутрішнього змісту, наповнення всієї культурної традиції. З другого боку, вивчення історії повсякденності примушує розглянути типологію там, де вона гірше за все помітна, тобто у індивідуальних рішеннях, що приймаються у різних ситуаціях. І тоді з’ясовується, що історія повторюється тому, що поволи міняємося ми самі — не відвернуті, віртуальні соціальні структури, а саме ми, живі люди. “Історія повсякденності” доводить: люди не однаково рухаються по одній і тій самій колії, а тому індуктивний шлях — шлях до пізнання загального (уявлень про світ деякої групи людей або всього суспільства) через окреме (життя, “повсякденності” окремих людей) — дуже продуктивний шлях відтворення життя минулих століть.

Отже, на наш погляд, категорія повсякденного включає сферу подій публічного повсякденного життя, перш за все, дрібні приватні події, у межах яких люди шукають шляхи пристосування до подій зовнішнього світу. У повсякденність входять всілякі обставини приватного домашнього життя, побут у найширшому значенні, а

також емоційна сторона подій та явищ, переживання буденних фактів та побутових обставин окремими людьми та групами людей. У широкому сенсі наше повсякденне життя — це діяльність по задоволенню наших потреб, характер яких і можливість реалізації залежить не тільки і не стільки від нас самих, скільки від характеру епохи та рівня соціально-економічного розвитку суспільства. До виключень з повсякденності звичайно відносять свята. У випадку, якщо свята розігруються по одному і тому ж сценарію, що повторюється, тоді вони, хай незвичайні, яскраві, неповторні, теж перетворюються на частину повсякденної рутини. Надзвичайні події порушують сумовитий перебіг буденного життя, хоча переживання цієї події відноситься до повсякденного існування. Втім, повторюваність надзвичайних подій вводить їх до кола звичних явищ. Незвичайні форми відпочинку, незвичайний спосіб життя, який ніким не повторюється, можуть вважатися повсякденними практиками для окремих категорій громадян, але тут неможливі які-небудь узагальнення. Тут дослідник вступає у сферу історії казусу.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ ЯК СУТНІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕРЖАВНО-СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Постійні зміни у формуванні комунікативної політики органів державної влади — закономірність розвитку цивілізованої демократичної держави, необхідна умова своєчасного і ефективного врахування потреб та запитів громадськості. Це, в свою чергу, вимагає узагальнення корпусу знань щодо цілісного бачення комунікації на різних рівнях її формування і розвитку, що мають на меті осмислити та висловити ці зміни. Одним із таких рівнів є філософський.

Сучасний контекст філософських досліджень комунікації, як сутнісної характеристики державно-суспільних відносин, є досить різноманітним. Він полягає в вивченні змін в адаптації та застосуванні комунікації як ефективного засобу постійного діалогу влади з громадськістю на паритетних началах, провокування критичного мислення та обопільну відповідальність. Принциповими, в даному випадку, є те, що державні органи зобов'язані не просто інформувати населення, а обґрунтовувати, пояснювати, залучати громадськість до обговорення діяльності державних органів та суспільних проблем. Діалог потрібен щодо того, які питання слід порушувати, чи правильно визначені проблеми, які інтереси і ризики у тих чи інших проблем, чи враховані всі альтернативи, як посилити здатність розв'язувати подібні проблеми у майбутньому тощо. Важливо пропонувати альтернативні шляхи тлумачення і розв'язання суспільних проблем [1].

Традиційна академічна філософія розглядає проблеми налагодження суспільної комунікації як готовність держави та населення, що включає, зокрема, такі фактори:

- очікування населення, потребу та бажання взаємодії, політичну структурованість, згуртованість навколо певних цінностей, обізнаність із відповідними питаннями тощо (власне, стан громадянського суспільства);
- політична воля та вплив культурно-політичної еліти;
- прозорість та підзвітність владних інституцій (налагодження демократичних механізмів управління); готовність владних структур до взаємодії;
- незалежні засоби масової інформації;
- ресурсна (кадрова, матеріально-технічна, фінансова тощо) забезпеченість.

Сучасні філософські дослідження стосуються змін у формуванні феномену зв'язків органів державної влади з громадськістю, що можуть бути витлумачені як:

- мистецтво та суспільна наука про аналіз тенденцій, прогнозування їх наслідків, консультування керівництва та імплементація запланованих програм дій, які мають слугувати інтересам як організації, так і суспільства;

- заплановані та постійні зусилля для встановлення та підтримання вільного волевиявлення та взаєморозуміння між організаціями та громадськістю;
- функція маркетингу, що передбачає вивчення й аналіз настроїв громадськості, гармонізацію політики організації або особи із суспільними інтересами, сприяє реалізації програми дій, спрямованих на досягнення громадського розуміння та схвалення;
- функція менеджменту, що спрямована на створення та підтримку взаємовигідних відносин між організацією та громадськістю, від чого залежить успіх чи невдача;
- складова системи публічної інформації, від якої значною мірою залежить, як громадськість формує свої політичні переконання та відповідні щоденні рішення.

Поглиблення вивчення філософських аспектів комунікації в державному управлінні, розширення проблематики, її багатоаспектність порушує питання щодо прозорості та відкритості комунікативного процесу. Прозора відкрита влада, належним чином, забезпечує діалог з громадськістю на всіх етапах прийняття рішень та постійний доступ до повної (з чітко окресленими винятками засекречування), об'єктивної, точної, зрозумілої інформації про діяльність органів державної влади та її посадових осіб згідно з нормами чинного законодавства [2].

Дослідивши основні принципи побудови теорії комунікації, приходимо до висновку, що прозора відкрита влада — чесна та відверта, відповідальна, підзвітна та підконтрольна громадськості (на постійній основі), прогнозована та адекватна суспільним реаліям, чутлива до альтернатив розвитку політики, уважна до різних позицій громадян, а відтак, залучає громадян до процесів прийняття рішень.

Прозорість вказує на принципову наявність повної адекватної інформації про те, що відбувається. Прозорість виступає умовою реалізації відкритості.

Відкритість, у широкому розумінні, передбачає здатність почути, вислухати, визнати іншу точку зору і критично переоцінити свої позиції. Якщо ці умови відсутні — комунікація приречена бути невдалою [3].

Література

---

1. Іщук С. М. Філософія комунікації: основні парадигми / С. М. Іщук // Вісн. Нац. авіаційного ун-ту. Серія : Філософія. Культурологія. — 2010. — № 2. — С. 95–99. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2010_2_22
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2004 року № 2265-IV “Про прийняття за основу Закону України про інформаційну відкритість органів державної влади та вищих посадових осіб України” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулювання [Електронний ресурс] / В. І. Мельниченко // Державне управління: теорія і практика. — 2007. — № 1. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2007-1/txts/07mviozr.htm>. — Назва з екрану.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФЛЕКСІЇ НОВОГО КОСМІЧНОГО ПОРЯДКУ В ПОСТСУЧАСНОСТІ: КІБЕРБЕЗПЕЧНІ ВИМІРИ

Вважається, що формування нового космічного порядку є процесом створення кібербезпеки та впровадження її в свідомість кожної особи, держави та соціуму. Для цього саме кібербезпека створює ефективно діючі умови для вирішення особистих і суспільних проблем. Досліджується ентропія як критеріальний апарат теорії випадкових функцій у системі нового космічного порядку. Прогнозовано, що роль кібербезпеки набуває фундаментального значення на тлі докорінних змін від пост-тоталітарного розвитку соціуму до постдемократичного як стратегічний прорив глобальних цінностей у майбутнє.

Одним із основних пріоритетів глобалізованого світу є процес створення кібербезпеки та впровадження її в свідомість кожної особи, держави та соціуму. Виходячи із нестабільності соціального розвитку, варто визначити, що інформологія — це системно-діяльнісне явище, спрямоване на оволодіння інформаційно-інтелектуальним ресурсом у лексико-семантичному полі розширеної свідомості.

У цьому сенсі кібербезпека як структура основи інформології містить у собі розробку і реалізацією інноваційних технологій, систем акумуляції і передачі даних, що забезпечують вичерпне та своєчасне використання інформації та знань з метою убезпечення від будь-яких загроз у різних сферах діяльності людини (людей, людства). Іншими словами, кібербезпека означає — створити ефективно діючі умови для вирішення особистих і суспільних проблем. Адже сьогодні інформологія виступає як важливий інноваційний феномен, що перебуває в процесі глобалізації. Це, в свою чергу, надає можливість кібербезпеці як соціотехнічному пріоритету світу виділити чотири основні пріоритетні напрямки: електронізацію, комп'ютеризацію, медіатизацію та інтелектуалізацію. Також це є критеріальним оператором ентропії (невизначеності досвіду з кінцевим числом можливих результатів) у теорії випадкових функцій.

При цьому, електронізація є широкою можливістю насичення людинорозмірних систем відповідною технікою у космічній інформаційній системі, що облегує доступ до певної інформації і, таким чином, кібер-убезпечує діяльність людини. Адже сьогодні без комп'ютера сам процес інформології уявляється немислимим.

В силу означеного глобальна й мобільна комп'ютеризація веде до наступної стадії розвитку кібербезпеки — це медіатизація, що є процесом комунікативних взаємодій людей і географічних регіонів на основі убезпечення новітніми інформаційними технологіями.

Крім того, інтелектуалізація як людський ресурс кібербезпеки породжує проблему не управління інформацією, а проблему інформаційного управління системами різного рівня складності. Саме формування нового космічного порядку, в якому має місце трансформація знань в інформаційні ресурси з огляду врахування рівня розвитку всіх сегментів інформології, сприяє вирішенню насущних завдань.

За цих умов і складається новий космічний порядок у системі кібербезпеки, в якому здійснюється модернізація пріоритетів світової політики на базі нових технологій та інформаційної структури.

Відображення модернізації в постучасності визначається здатністю до постіндустріальних трансформацій на основі діалектичного поєднання локального й універсального, зміцненням соціально-політичних і культурних особливостей, збереженням суверенітету, національної самобутності.

Разом з тим не можна не визнати, що сучасне становище ускладнюється нерозумінням того, що причина всіх криз (небезпек, загроз) криється в духовно-моральному паралічі суспільства, людини. При цьому вирішальний конфлікт на початку XXI ст. полягає в суперечностях соціуму промислової цивілізації й соціуму, культури.

Роль кібербезпеки саме є у системі знань набуває на етапі постіндустріального розвитку соціуму фундаментального значення. Оскільки на цьому етапі система знань надає можливість творити гуманне творіння, в якому найважливішою новою якістю в кібербезпеці постала здатність вчитись навчатись. Адже сучасна інформаційна техніка та технології спрощують доступ до знань, забезпечують її вільну циркуляцію як вияв екзистенціального імперативу інноваційної людини.

Якщо припустити, що формування соціальної природи людини з відповідним типом знань завершується на індустріальному етапі розвитку суспільства, структурними одиницями якого є національної держави, то сьогодні відбувається активне творення віртуальної або “кібер”-орієнтованої природи людини, націленої на майбутнє вже в масштабах глобального планетарію.

Внаслідок цього процесу відбуваються грандіозні трансформації, зокрема, формується радикальне відчуження знання від субстанційної природи, яка народжує і народженої як Природи природного світу. При цьому, варто означити вчення французького дослідника Жана Бодриєра про симулякри, зокрема, симулякри другого та третього рівня (“виробництво” та “симуляція” відповідно) [1, с. 177].

“Не можна не помітити: сьогодні відбувається нічим не прикриті тягіння до віртуального та пов'язаних з ним технологій. І якщо віртуальне дійсно означає зникнення реальності, то воно, мабуть, і є поки що негативно усвідомленим, але сміливим специфічним вибором самого людства. Людство вирішило клонувати власну тілесність та власне майно в іншому, відмінному від попереднього всесвіті, воно, по суті, вважалося зникнути як людський рід, щоб закарбувати себе в роді штучному, значно більш життєздатному та ефективному... Поле віртуального — це ніщо інше, як область, де різноманітні предмети вимірюються однією й тією самою мірою, якою є подвійність, комбінація нуля та одиниці” [1, с. 154].

Отже, інтернаціоналізація як інфоглобалізація є фактором міжнародної інтеграції економічних, політичних і соціальних систем країн у світовий контекст та основним ретранслятором глобальних цінностей, підходів та технологій на рівні тієї чи іншої держави.

Література

---

1. Бодриєр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодриєр. — Екатеринбург : У-Фактория, 2006. — 200 с.
2. Лісовський П. М. Феноменологія мудрості : духовні пріоритети та імперативи (соціально-філософський контекст) : монографія / П. М. Лісовський. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. — 351 с.

3. Лісовський П. М. Військова психологія : методологічний аналіз : навч. посіб. — К. : Кондор, 2017. — 290 с.
4. Лісовський П. М. Безпекознавство : особистість, держава, суспільство (системний аналіз) : навч. посіб. / П. М. Лісовський, Ю. П. Лісовська. — К. : Кондор, 2017. — 368 с.
5. Рябека О. Г. Дрейф планетарного світу : погляд у третє тисячоліття : монографія / О. Г. Рябека. — К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. — 588 с.

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ В ПОСТНЕКЛАСИЧНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Філософія як особливий тип світогляду, як галузь знань має специфічну особливість — бути втіленням “духу” епохи, відображати головні цінності, світоглядні орієнтири того чи іншого суспільства. Тож питання про роль філософії в сучасному суспільстві, про її статус в системі сучасної постнекласичної освіти вимагає аналізу парадигм класичної — некласичної — постнекласичної освіти.

Так, основними принципами, що структурують систему класичної освіти, є наступні: принцип універсальності, принцип університетської автономії, культ вчителя (викладача), освіта під певний ідеальний зразок. Вони відповідають парадигмі науки Нового часу XVII–XVIII ст., яка прагне віднайти безумовне і незмінне знання. Ця парадигма на довгі роки закріпила безмежну віру людини в ідеали епохи Прогресу і безкінечний Прогрес на основі стрімкого розвитку науки і техніки.

Некласичне трактування освіти, в тому числі і університетської, зароджується на початку XX ст., коли сам термін “некласичний” виникає як інваріант осмислення науки нового типу, побудованої на некласичному типі раціональності.

Піддається сумніву позиція суб’єкта пізнання як “зовнішнього спостерігача”, визнається вплив на істинність знання суб’єктивних факторів. Наукове знання починає розглядатися в контексті впливу на нього психологічних і соціальних факторів. Тепер для отримання істинного знання необхідне встановлення діалогу не лише між різними теоретичними концепціями, а й навіть, між наукою і не-наукою.

Що стосується філософії, то вже починаючи з XIX століття розпадаються класичні форми філософування, поширюється ірраціоналізм, інтуїтивізм, філософія життя, та, з іншого боку, позитивізм, діалектичний та історичний матеріалізм, в XX столітті — екзистенціалізм, неопозитивізм, структуралізм та ін.

Некласична раціональність змінює диспозицію сфер знання в науці. Все більше життєвого простору надається гуманітарним наукам, які легше адаптуються до нових вимог наукової раціональності. Так виникає новий принцип в осмисленні ролі університетського знання — гуманістична домінанта.

В цілому, відбувається культурологізація філософського мислення, яке орієнтується не на пізнання світу, а на його розуміння і переживання. В філософії поширення набуває герменевтика — мистецтво тлумачення та інтерпретації текстів, причому під текстом розуміється будь-яке явище культури. У зв’язку з розвитком гуманітарних знань виникає проблема відмінності методів соціально-гуманітарних наук і точних, природничих.

Наступний принцип некласичної освіти. У зв’язку із стрімким зростанням обсягу і якості знань протягом всього XX ст., університет вже не в змозі активно діяти на всіх напрямках наукових пошуків і розробок. Тож новим принципом некласичної освіти стає перехід від переважно виробництва знань (як це було в дослідницькому університеті) до відтворювального типу знань і викладання.

Крім того, можна говорити про демократизацію освіти. Адже кількість навчальних закладів і людей, що в них навчаються різко зросло. З'явився попит на редуковане, тобто спрощене знання, популяризоване і максимально орієнтоване на практичні цілі. А наслідком цього є усередненість освіти і втрата автономії.

Чи не найсуттєвішою трансформацією при виникненні неklasичного типу освіти є її комерціалізація. З'являється якісно нова модель університетської освіти, що була названа прагматичною моделлю. На думку одного з науковців, Г. Карр'є, в прагматичному університеті така функція, як "пошук істини", відходить на другий план, а роль університету зводиться до пропозиції програм навчання відповідно до потреб суспільства. Разом з тим, внаслідок комерціалізації та прагматизації освіти збільшилась різноманітність і варіативність освітніх форм, спеціалізацій професійних орієнтацій тощо.

Ще одним принципом неklasичної освітньої парадигми можна вважати індивідуалізацію освіти. В ХХ ст. відбувся методологічний та світоглядний переворот у розумінні ролі особистості як активного суб'єкта, що самостійно конструює себе і свій образ світу. Велику роль при цьому відіграє безперервна самоосвіта.

Як вже зазначалось, в неklasичній парадигмі відбувається заміна суб'єкт-об'єктної диспозиції на суб'єкт-суб'єктні відносини. В освіті наслідком таких змін стало поширення діалогічного характеру освіти. Діалог прийшов на зміну монологічному стилю викладання, що втілював культ вчителя.

Отже, основними принципами неklasичної освіти є наступні: принцип гуманістичної домінанти, відтворювальний тип знань і викладання, демократизація, прагматизація і комерціалізація, різноманіття і варіативність форм навчання, індивідуалізація та самоосвіта, діалогічний характер освіти.

Сьогоднішній ситуації постмодерну характерні такі риси, як глобалізація, інформатизація, ситуація культурної багатозначності та невизначеності, криза раціоналістичної парадигми та ін. Це створило основу для появи нової постнеklasичної парадигми, за якою стирається межа між суб'єктом і об'єктом пізнання, наука перестає бути ціннісно-нейтральною, на зміну пошуку абсолютної істини приходять рівність різних точок зору, практика, домінують принципи релятивізму та плюралізму.

Ідея університету в новій культурній ситуації потребує якісного перегляду. Сьогодні існує не одне, а багато знань, комерціалізація освіти змушує цінувати знання не за істинність, а за практичне значення, сучасні комп'ютерні технології перетворюють набуття знань на вміння оперувати великою кількістю даних.

В даному контексті процес освіти не можна трактувати як процес передачі знань або набуття навичок. Навчання повинно викликати рух, активність у свідомості студентів, стимулювати їх до розвитку власних сил і здібностей, що дозволить їм діяти в умовах невизначеності. Оновлений університет повинен запропонувати людині пізнавальні та смисложиттєві стратегії, в чому безсумнівною є роль філософії.

Сама філософія стає іншою, втілюючи ознаки сучасного світу — актуальними стають плюралізм в філософії як співіснування багатьох напрямів і шкіл, а також поліцентричність як відсутність єдиного центру розвитку філософії. Розширюється філософська проблематика, з'являються нові напрями в філософії, такі як філософія ненасилля, філософія глобальних проблем, філософія політики, філософія освіти, філософія психології, філософія мови, філософія економіки та інші.

На сьогоднішній день в суспільстві актуальною стає проблема кризи соціальної ідентичності. В ситуації невизначеності особистість змушена апелювати не до авторитету соціальних інститутів, а до самої себе. Але в ситуації постмодерну всі запропоновані культурні зразки, стратегії виявляються потенційно рівноцінними.

Тож єдиний можливий вихід — формування здатності до створення, конструювання власної ідентичності з вже існуючих.

Постнекласичний університет, який відкритий впливам соціокультурних зовнішніх факторів, може стати майданчиком для вироблення різноманітних моделей ідентифікації. В цьому плані вираз “вчити життю” в сучасному університеті набуває особливого смислу: вчити досвіду конструювання власної ідентичності (особистості), що знадобиться в наступному соціальному житті, де людина буде експериментувати з образом себе. Сучасний університет повинен навчати не наукам, а технологіям дій в різних статусах і ролях (“я як соціолог”, “я як менеджер”, “я як громадянин” тощо).

Оскільки сучасне суспільство вимагає від особистості високого рівня динаміки, то мова йде про принцип безперервної освіти, як у формі перепідготовки спеціаліста-професіонала, так і в формі додаткової освіти. При цьому сучасний університет повинен допомогти людині виробити здатність до соціокультурного проектування і конструювання. На зміну класичному принципу “засвоєння” певних культурних зразків приходять принцип “породження” культурних форм задля існування в нестабільних ситуаціях. “Засвоєння” не зникає, а перетворюється на допоміжну функцію.

Таким чином, головними принципами системи постнекласичної освіти є наступні: розвиток здатності до конструювання особистої ідентичності, соціокультурного проектування, принцип безперервної освіти, міждисциплінарності, інноваційної освіти та інші.

Значення філософії в сучасному освітньому процесі розкривається в контексті того, що постнекласична університетська освіта передбачає оволодіння не лише професійними знаннями та навичками, але й тими компетенціями, що дозволяють молодим людям вирішувати стратегічні завдання, мислити творчо і критично, вміти протистояти нав’язуваним соціальним штампам, формувати і усвідомлювати смисло-ціннісні орієнтири життя.

КРУГЛИЙ СТІЛ
**“Держава та громадянське суспільство:
динаміка складної взаємодії”**
25 вересня 2017 року

Т. О. КОСТЮК

канд. політ. наук, НН ІМВСН МАУП

**ДЕРЖАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ:
ДИНАМІКА СКЛАДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Кожна держава це не лише політичний інститут, основною функцією якого є генерування та прийняття законів у внутрішній політиці та розробка стратегії ведення зовнішньої політики. Держава — це передусім її громадяни, суспільство. Лише розвинене та політично активне суспільство, коло інтересів якого не обмежується мікросоціумом, здатне ефективно впливати на розвиток державної політики за умови демократичного принципу невтручання держави у діяльність громадянського суспільства як політичного інституту. Тобто, атрибутивна характеристика “громадянське” щодо суспільства співвідноситься, відповідно, з характеристикою “соціальна, правова” щодо держави. Як держава в демократичній країні поступово набуває ознак правової і соціальної, так і суспільство за умов демократичного політичного режиму набуває іманентно властивих йому якостей громадянського, оскільки повертається до свого стану політично організованого соціуму.

Українська держава налічує довгу історію існування, її суспільство завжди було зрілим і прогресивним, дало світові чимало видатних науковців, мислителів, вчених, культурних діячів, політиків. Якщо говорити про новітню історію України та розбудову громадянського суспільства, то українські та закордонні політологи схильні вважати події кінця 2004 року, відомі як Помаранчева революція, своєрідним початком прирощення суспільством функцій суб’єкта політики та переходу від пасивного та аполітичногоспостерігача за процесами в державі до їх активного учасника. Революція Гідності 2013–2014 рр. визнається своєрідним апогеєм процесу становлення громадянського суспільства як політичного інституту в Україні.

Наразі Україна за підтримки світової спільноти активно розробляє і впроваджує в життя реформи, спрямовані на встановлення не декларативної, а діючої демократії. Проте її розвиток не обмежується лише додержанням належних виборчих процедур, багатопартійності та умов для справедливої, прозорої політичної конкуренції. Активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливими елементами будь-якої демократичної системи. І ця ланка прогальмовує. З одного боку — через ненадання державою належної уваги і значимості розбудові громадянського суспільства, а з іншого — через відсутність практики діалогу між суспільством і державними інститутами. Потреба держави в активній і ефективній співпраці з суспільством зумовлена необхідністю створення сприятливих умов для реалізації і захисту консти-

туційних прав і свобод людини і громадянина, функціонування правової держави, різноманітних форм демократії участі і взаємодії громадськості з органами державної влади, в тому числі, у формуванні та реалізації державної політики.

Будучи сферою самовиявлення і реалізації інтересів вільних громадян, громадянське суспільство відіграє одну із ключових ролей у впровадженні важливих суспільних змін, належного врядування, участі громадськості в управлінні державними справами, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердження підзвітної та відповідальної правової держави, розв'язання політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем.

Виходячи з очевидної необхідності встановлення конструктивного діалогу між такими політичними інститутами, як держава і громадянське суспільство, нами вважається за доречне запропонувати наступне:

1. Залучення організацій громадянського суспільства до надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів. Для цього необхідно:

- розробити та ухвалити державні стандарти соціальних послуг, універсальні для надавачів таких послуг незалежно від форми власності;
- затвердити порядок оцінки потреб одержувачів щодо окремих соціальних послуг, на підставі якої визначаються нормативні засади державного фінансування таких послуг, із обов'язковим залученням до визначення такого порядку громадськості;
- затвердити нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України перелік соціальних послуг, оплата яких відбувається на нормативних засадах одержувачами цих послуг (ваучери, інші казначейські зобов'язання);
- забезпечити рівні можливості громадських, благодійних організацій з одного боку та державних установ та організацій з іншого щодо надання соціальних послуг за рахунок державного та місцевих бюджетів;
- визначити критерії та порядок державних перевірок та публічної звітності суб'єктів усіх форм власності та підпорядкування, що надають соціальні послуги, які включено до переліку;
- визнати право громадських та благодійних організацій, що надають соціальні послуги, на оренду державного та комунального майна без обов'язкової участі у конкурсах, або передбачити відшкодування їх витрат на оренду державного та комунального майна;
- виключити вартість соціальних послуг, що фінансуються на нормативних засадах, з оподаткованого доходу фізичних осіб.

2. Забезпечення умов та сталих практик участі громадян у формуванні політики на усіх рівнях. Для цього необхідно:

- передбачити необхідність ухвалення на рівні органів місцевого самоврядування у кожній територіальній громаді статуту територіальної громади, у якому, зокрема, визначити:
  - а) порядок реалізації місцевої ініціативи;
  - б) порядок проведення громадських слухань;
  - в) порядок консультацій із громадськістю щодо формування та реалізації місцевого бюджету;
  - г) порядок проведення громадського обговорення містобудівної документації;
  - д) положення про конкурс соціальних проектів;
  - е) положення про органи самоорганізації населення (ОСН);
  - є) порядок проведення загальних зборів громадян;
  - ж) бюджетний регламент.

- Встановити на рівні закону обов'язок органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування проводити публічні консультації з громадськістю та визначити перелік випадків, у яких такі консультації обов'язкові.
- Запровадити механізм зупинення розгляду та/або дії нормативно-правових актів та рішень органів місцевого самоврядування у разі порушення вимог щодо консультацій з громадськістю в процесі їх підготовки;
- Запровадити обов'язкові публічні консультації з громадськістю процесі підготовки проектів державного та місцевого бюджетів;
- Передбачити можливість здійснення громадської експертизи діяльності бюджетних установ, які надають адміністративні та соціальні послуги;
- Встановити на рівні закону гарантії реалізації права на мирні зібрання. Встановити вичерпний перелік підстав для обмеження та заборони мирних зібрань. Гарантувати можливість проведення спонтанних зібрань, контр-зібрань, одночасних зібрань;
- Запровадити практику електронних петицій на рівні всіх органів виконавчої влади і місцевого самоврядування;
- Визначити на рівні закону порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання.
- Визначити на рівні закону порядок ініціювання і проведення місцевого референдуму;
- Визначити на рівні закону гарантії захисту свободи мирних зібрань.

3. Підвищення рівня громадянської та правової культури громадян. Для цього необхідно:

- Забезпечити надання населенню правових консультацій з питань створення та правового регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства;
- Запровадити в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах навчальних курсів з питань розвитку громадянського суспільства в Україні;
- Сприяти проведенню органами місцевого самоврядування, органами самоорганізації населення просвітницьких заходів щодо поширення інформації про можливості місцевої демократії;
- Проведення заходів правової освіти громадян, популяризацію серед населення участі громадян у діяльності інститутів громадянського суспільства.

4. Інституалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Для цього необхідно:

- Створити при Кабінеті Міністрів України міжвідомчу координаційну раду з питань сприяння розвитку громадянського суспільства з обов'язковим залученням представників організацій громадянського суспільства;
- Створити державний Фонд сприяння розвитку громадянського суспільства для надання фінансової підтримки громадським ініціативам, спрямованим на розвиток громадянського суспільства;
- Визначити представника Кабінету Міністрів України, безпосередньо відповідального за формування та реалізацію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства;
- Передбачити обов'язкову експертизу проектів публічно-правових рішень (проектів законів та постанов Кабінету Міністрів України) на відповідність принципам і цілям державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства;
- Підвищити організаційну і кадрову спроможність структурних підрозділів органів влади, які відповідають за зв'язки із громадськістю;

- Забезпечити методичну підтримку та підвищення кваліфікації державних службовців щодо реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства.

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що громадянське суспільство є своєрідним індикатором демократичного режиму в державі. За його відсутності або бездіяльності, викликані аполітичністю громадян чи контролюючо-ревізійною роллю держави в його діяльності, в країні неодмінно встановлюється тоталітарний режим.

ФРАКТАЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Проблема співіснування множинності культур у переважній більшості країн сучасного світу та визнання неефективності наявної політики керування багатокультурністю в суспільстві зумовлюють потребу у більш глибокому та філософському розгляді способів існування культур у світі та їх співвідношення з проблемою національної ідентичності. На мій погляд, неадекватність існуючих підходів до розв'язання проблеми співіснування багатоманітності культур і визнання загальної кризи концепції мультикультуралізму [див.: 2; 5] викликані, передусім, не завжди вірним, метафізичним підходом до осмислення діалектичного відношення єдності та багатоманітності, що становить собою не лише давній предмет розвідок з боку філософської думки, але й поле особливого інтересу новітніх ідей сучасної наукової думки. Зокрема, концепція постнекласичної науки, на протилежність найбільш розповсюдженому, релятивістичному трактуванню постмодерністського мислення, виступає як установка на подолання опозиції класичної єдності та некласичної багатоманітності, вказуючи на можливість їх діалектичного поєднання, на можливість одиничного виступати як особливе, як таке, що уособлює в собі всезагальне, універсальне.

Саме тому має сенс говорити не просто про єдність чи множинність як форму існування культури у світі, а про її “*фрактальність*” — використовуючи термін сучасного природознавства, в якому фракталами йменуються такі утворення, що при зміні масштабу їх розгляду повністю відтворюють свою структуру. Якщо звертатися до історії філософської думки, то ця ідея багато в чому нагадує монадологію Г. Лейбніця: монада становить собою сад, повний рослин, чи ставок, повний риб, — але кожний листок в цьому саду чи кожна крапля води в такому ставку є такий само сад і такий само ставок.

Мені здається, що культура є таким саме монаднісним, фрактальним утворенням, і розуміння цієї її властивості вкрай необхідне для адекватного розуміння проблеми мультикультуралізму в сучасному світі. Інакше кажучи, протистояння “єдності та множинності” культури, зокрема й у плані усвідомлення тієї загрози, яку культурне багатоманіття може скласти для особистісної ідентичності або для національної безпеки, полягає в невірному тлумаченні такого багатоманіття — в лінійному, модерновому дусі, в якому “єдність і множинність” виключають одна одну, а ідентичність розглядається метафізично, як стала та незмінна якість людської особистості [див.: 8].

Проблема, власне, полягає не в множинності, а в невірній контекстуальності, в намаганні постулювати одну з багатьох можливих ідентичностей *поза контекстом її релевантності* (наприклад, коли, скажімо, в соціологічних опитах з приводу ідентичності, що їх пропонують громадянам, дозволяється обирати лише один варіант відповіді: відчуваю себе християнином *або* громадянином певної країни, чи передусім представником етносу, а потім уже носієм тієї або іншої мови). В реальності ж — і в теорії нелінійних процесів соціальної динаміки — ці різноманітні ідентичності не виключають одна одну, а співіснують одна з одною, актуалізуючись в різних

контекстах чи на різних рівнях життєдіяльності, співіснуючи не стільки в “горизонтальному” плані, на просторі якоїсь держави чи іншого територіального утворення, — а в “вертикальному”, в якості ієрархії особистісних культурних ідентичностей, в серці кожної людини.

Так, якщо, скажімо, подивитися на Землю десь із космосу, ми побачимо одну єдину загальнолюдську культуру: саме це буде релевантним щодо даного контексту розгляду. Проте, якщо придивитись дещо ближче, ця єдина культура розпадеться на наших очах на європейську, американську, африканську, азіатську, слов'янську. При розгляді, наприклад, останньої з цих “великих” культур з більш близької відстані, ми зможемо виокремити у слов'янській культурі — східнослов'янську, західнослов'янську та південнослов'янську культури. Надалі, у східнослов'янській культурі ми зможемо побачити російську, українську та білоруську — і так далі, аж до того, що в кожному з нас, мабуть, можна знайти риси багатьох культур — і західноєвропейської, і російської, і української, — а часто навіть і елементи таких культур, що не існують більш у глобальному політичному плані — як давньоєврейська чи візантійська.

Єдність, таким чином, не виключає множинності, як і універсальність не заперечує одиничності, — навпаки, універсальне тільки й може проявлятися в реальному житті як одиничне. Самоцінність багатоманітності, яка стає визнаним фактом як у біологічній науці (феномен біорозмаїття), так і в суспільно-гуманітарних дисциплінах, консолідується у такому напрямі як “екологія культури” [7], акцентуючи нашу увагу не лише на розмаїтті, але й на цілісності та системності кожної наявної людської культури: серед елементів культури не можна виокремити “цінні” та “нецінні”, намагаючись штучним, лінійним шляхом змінити чи “вдосконалити” культуру. Проте, самоцінність множинності не виключає, а навпаки, передбачає й самоцінність єдності — в тому випадку, якщо така єдність розуміється не у квазікласичному, фундаменталістському дусі як домінуюча одноманітність, уніфікація чи заміщення цінностей конкретних культур абстрактними “загальнолюдськими цінностями”, а — у відповідності до нелінійного підходу — як бачення багатоманітності як “доповняльної”, як намагання дійти рівня взаємоповаги, взаємовизнання та взаєморозуміння множинності культур у перспективі забезпечення існування та розвитку людства в XXI столітті.

В цьому відношенні, мультикультуралізм як установка на принципову множинність культур у світі й у певній країні жодним чином не заважає національній ідентичності українця (або якоїсь іще з особистісних ідентичностей). Скоріше, навпаки: проліферації людських ідентичностей і розвитку людства заважає насадження “єдино вірної” сингулярно-партикулярної ідентичності на противагу універсалізму. Так, подібним насадженням виступають фемінізм, расизм, націоналізм, шовінізм і багато інших подібних “змів” — як штучне культивування однієї-єдиної людської ідентичності — й тому ідентичності абстрактної, навіть якщо серед інших ідентичностей вона і виступала первісно як природна й органічна. В якості прикладу можна навести свідчення хорватської письменниці Славенки Дракуліч: раніше, до епохи незалежності країн Югославії, людина могла ідентифікуватися за різними критеріями, але нині національна ідентичність придушила всі інші можливі підстави для самохарактеристики: “Бути хорваткою стало моєю долею... Я визначаюся національністю, і лише нею... Поруч із мільйонами інших хорватів, я була пришпилена до стіни національності... Ось що робить із нами війна, зводячи нас до одного виміру: нації. Проблема такої національності, однак, у тому, що якщо раніше я визначалася своєю освітою, своєю роботою, своїми ідеями, своїм характером, — і, так, своєю національ-

ністю також, — тепер я відчуваю себе позбавленою всього того. Я — ніхто, бо я більше не особистість. Я одна з 4,5 мільйонів хорватів... Я більше не в змозі вибирати... Так що зараз, в новій Хорватській державі, нікому не дозволяється не бути хорватом” [10, р. 50–52].

Національна ідентичність є такою ж самоцінністю, як і будь-які інші культурні ідентичності, — проте, розглядати її в лінійному дусі ексклюзивності буде неправомірним — і вже тому, що сама нація є продуктом певного історичного етапу розвитку людської культури. Її не можна механічним чином екстраполювати на минуле або на майбутнє, або вважати правомірними її претензії на ексклюзивність. Розглянемо для наочності такий приклад. 2010 року одним із лауреатів Нобелівської премії був оголошений Андрій Гейм — німець за національністю, що народився і прожив велику частину життя в СРСР і в Росії, а нині є громадянином Нідерландів, який постійно проживає і працює у Великобританії. За старою, лінійною логікою — зовсім незрозуміло, яка з усіх перерахованих держав може вважати цю Нобелівську премію “свою”? Сам учений відповідав на це питання досить виразно і по-філософськи: “Коли я був маленьким хлопчиком, я болів за свою дворову футбольну команду. Потім я вболівав за команду своєї вулиці, далі — за команду свого міста, а потім уже за збірну своєї країни. Ми ввели цей штучний розподіл на двори, міста і країни. Насправді ми всі — просто люди. Наука в нас у всіх спільна. Я вважаю себе європейським ученим. Але, звичайно, я, як і раніше, пишаюся своєю освітою, що отримав на фізтеху” [1].

При всій повазі до думки Нобелівського лауреата (яка повністю відповідає логіці класичної науки, що вона із самого свого зародження за доби Нового часу дійсно не визнавала жодних кордонів і конституювала собою універсальну, інтернаціональну спільноту вчених усього світу), слід дещо скорегувати: розподіл людей на спільноти певного рівня не завжди є штучним. Так, зокрема, “розподіл на двори та міста” є цілком органічним: той саме Андрій Гейм може природно вважати себе сочинцем за походженням (і зовсім не обов’язково при цьому ще й “росіянином”), про що він і сам каже в інших інтерв’ю. Звання випускника прославленого МФТІ в нього ніхто відняти не може, і справедлива в цьому відношенні гордість багатьох мешканців Росії за успіх свого співвітчизника, що досягнутий багато в чому завдяки *руській* культурі і завдяки *радянській* освіті та науковій школі, але при цьому й усупереч *російській* державі. Оскільки саме ця остання, в силу всіляких причин, як-от недостатнє фінансування фундаментальних наукових досліджень або ж банальна побутова невлаштованість та некомфортна для проживання сумлінної людини атмосфера 1990-х років, — змусила багатьох учених, включаючи майбутніх лауреатів Нобелівської премії, емігрувати, змінюючи при цьому громадянство — але ніяк не культуру, не отриману освіту, не природну свою ідентичність, зрештою. А тому саме поділ на держави, а не на двори та міста, виявляється, в міру постулювання його *ексклюзивності*, штучним.

Проте, іноді можна почути, що за доби мультикультуралізму на зміну єдиній державній ідентичності приходять інші, але настільки ж штучні. Так, прихильник націоналізму Ентоні Сміт запевняє, що “європейська ідентичність”, настільки популярна в останні роки, — це штучний витвір, який не здатний прийти на зміну національним ідентичностям, які становлять собою єдину реальну основу соціального життя людини [9, с. 205]. Однак, можна заперечити, що така ідентичність не більш штучна, ніж ідентичності “французька” чи “німецька”, колись дійсно створені більш-менш насильницьким шляхом за рахунок знищення ідентичностей бургундця та провансальця, шляхом підпорядкування франконця чи баварця прусському діалектові та прусському поліцейсько-державному устрою. Зрозуміло, що європейська ідентичність на початку XXI століття такими методами не створюється: вона просто вияв-

ляється найбільш адекватною *на глобальному рівні*, там, де ідентичності “двору та міста” попросту далекі від проблем, що розглядаються, виявляючись нерелевантними.

В якості яскравого прикладу: в історичній драмі норвезького письменника Генріка Ібсена “Боротьба за престол” герой, норвезький король Гокон Гоконсон (XIII ст.) бачить мету свого життя у створенні об’єднаної нації: “Норвегія була *державою* — стане *народом*. Трьондер ішов проти вікверінга, агдеверінг — против хордалендінга, хологалендінг — проти согндьоля; віднині всі мають об’єднатися — і знати й усвідомлювати, що всі вони складають одне ціле” [4, с. 71].

Наведені назви давньонорвезьких племен є досить незвичними для сучасного вуха — адже норвезька культура таки об’єдналася, навіть якщо, звичайно, консолідація нації була й залишається справою значно складнішою, ніж те могло здаватися Ібсену за доби романтизму XIX ст., й у будь-якому випадку — не справою одного героя-короля чи навіть одного покоління норвежців, що могла бути здійснена вольовим зусиллям “згори”. Проте, в нашого сучасника може виникнути природне побоювання: чи не є визнання єдності людської культури та історичного характеру її розвитку вказівкою на те, що в більш або менш віддаленому майбутньому має відбутися становлення єдиної “загальнолюдської” культури, по відношенню до якої німці та англійці, росіяни та українці, євреї та американці будуть виступати чимось на зразок край забутих вікверінгів чи хологалендінгів по відношенню до ідентичності та культури норвезької — або на зразок полян і древлян по відношенню до руської культури?

На мій погляд, ці побоювання є безпідставними — й саме в силу усвідомлення фрактального чи ієрархічного характеру людської культури, у світлі якого єдність і множинність як характеристики культури виступають у перспективі нелінійного розгляду як такі, що доповняють, а не виключають одна одну. Перед нами вже не стоїть жорстка класична альтернатива: “або — або”. Загальнолюдська культура є, за виразом видатного київського філософа С. Б. Кримського, “верхнім поверхом” щодо національних культур [6, с. 138], або мета-культурою, що не позбавляє множинність чи національну ідентичність їх цінності чи права на існування, але скоріше просто конкретизує контекст їх застосовності. Приналежність культури та ідентичності до “верхнього” чи “нижчого” ступеня ієрархії на вказує на більшу чи меншу значимість або цінність, але — повторимо — лише на міру їх універсальної релевантності. А це значить, що “європейськість” або й “людськість” анітрохи не заперечують “німецькості” чи “французькості” — навпаки, вони може створюватися й існувати лише на їхній основі, при цьому просто активуючись, актуалізуючись іншим часом і в іншому контексті. Саме це має на увазі Ю. Габермас, зазначаючи: “Європейська ідентичність і так уже не може означати нічого іншого, крім єдності в національному розмаїтті; між іншим, німецький федералізм після розгрому Пруссії та примирення між конфесіями пропонує для цього не найгіршу модель” [3, с. 228].

Таким чином, можна зробити висновок, що мультикультуралізм у сучасному світі має сенс розуміти, виходячи з принципів нелінійного та діалектичного підходу, як фрактальність людської культури, як “єдність багатоманітності”, на противагу квазі-класичному постулюванню єдності та множинності культури як факторів, що нібито виключають один одного. Така постановка питання дозволяє й затверджувати національну культурну ідентичність як таку, що не може претендувати на ексклюзивний статус і не заперечується визнанням універсальної загальнолюдської культури в якості “вищого рівня” конституювання людської ідентичності, але передбачається таким конституюванням, так само як і вся множинність культурних ідентичностей людської особистості, що зазнає проліферації та сприяє особистісному культурному розвитку.

Література

---

1. Андре Гейм: “Мы не знаем, к чему приведет это открытие” : Интервью телерадиокомпании БиБиСи [Электронный документ]. — Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/10/101005_andre_geim_iv.shtml
2. Бандурка А. С. Строката ковдра мультикультуралізму : монографія / А. С. Бандурка. — Харків : Золота миля, 2013. — 198 с.
3. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії : пер. з нім. / Юрген Габермас. — Львів : Астролябія, 2006. — 416 с.
4. Ибсен Г. Борьба за престол : пер. с норв. / Генрик Ибсен // Ибсен Г. Собрание сочинений : в 4 т. — М. : Искусство, 1956. — Т. 2. — С. 5–128.
5. Кризис мультикультурализма и проблемы национальной политики / под ред. М. Б. Погребинского и А. К. Толпыго. — М. : Весь мир, 2013. — 400 с.
6. Крымский С. Б. Цивилизационный статус глобализации / С. Б. Крымский // Практична філософія. — 2001. — № 2 (3). — С. 133–138.
7. Лихачев Д. С. Экология культуры / Д. С. Лихачев // Лихачев Д. С. Русская культура. — М. : Искусство, 2000. — С. 91–102.
8. Мелков Ю. А. Проблема единства и множественности культур в условиях глобализации / Ю. А. Мелков // Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій (матеріали конференції). — К. : НАУ, 2003. — С. 78–81.
9. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху : пер. з англ. / Ентоні Сміт. — К. : Ніка-центр, 2006. — 320 с.
10. Drakulić S. The Balkan Express: Fragments from the Other Side of War / Slavenka Drakulić. — New York : W.W.Norton & Co., 1993. — 146 p.

ДИАЛОГ КУЛЬТУР В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

К началу XXI в. проблема диалога и, в частности, диалога культур стала одним из ведущих научных и общественных дискурсов. Практики построения диалогических отношений продемонстрировала философская мысль XX в., апеллируя к исследовательскому опыту таких выдающихся философов, как А. С. Лаппо-Данилевский, М. Бубер, М. М. Бахтин, М. Ю. Лотман, В. С. Библер.

В современном мире для объяснения построения диалогических практик современных культур, зачастую выделяют три основных позиции: а) полноценный равноправный диалог; б) фиктивно-диалогическую связь — навязывание одной из сторон способов, механизмов кодификации культурных смыслов другой; в) “культурообращение” (так называемый “псевдодиалог”) — сознательную позицию изоляционизма, восприятие внешних форм взаимодействия культур [5, с. 42].

В целом, идеальная модель взаимодействия культур в XXI в., представляется в виде объектно-субъектного диалога, равноправного диалога культур, отличных по культурно-историческому пути становления, ценностному ядру, ментальности. При этом диалог рассматривается как способ культурообмена, взаимообогащения культур, в противоположность сознательной или географически обусловленной позиции изоляционизма, приводящей к исчерпанию собственного потенциала, консервации и вырождению культуры.

Вместе с тем, равноправный диалог подразумевает равное положение контактирующих сторон, в противном случае — ожидается некоторая уступка со стороны “сильнейшего”.

Нельзя не отметить тревожащий ученых процесс, что в настоящее время остается весьма значительной дистанция между культурой постиндустриального общества, разделяющего “постматериалистические” ценности, основанные на формировании и поддержании творческого начала в социуме, и культурами развивающихся стран, где по-прежнему актуальны традиционные ценности данных культур (причиной чему служат медленные темпы экономического развития, низкий социальный уровень жизни, политическая нестабильность — причин, ограничивающих возможность полноценного участия в диалоге).

Следует отметить, что еще недавно фигурировавшее в американской глобалистике понятие “культурная глобализация”, оказалось неприменимо к реалиям: вместо культурной глобализации следует признать сложный и неоднозначный процесс формирования культур, как правило, берущих начало в национальных и региональных началах.

Конституирование новой системы ценностей, опирающейся на коды локальных культур, оборачивается кризисом идентичности и порождает локализацию. Глобализация и локализация в данном контексте выступают как взаимосвязанные процессы, характеризующие изменчивость культурных систем в условиях расширения, трансформации культурного пространства. При этом усиление доминанты одной социальной или региональной культуры над остальными, культурная гомогениза-

ция — очевидный результат глобализации, как полагает Р. Робертсон, предлагая, однако, ставить акцент на гетерогенной основе глобализации, которая реализуется в идее глокализации, аккумулирующей и синтезирующей современные тенденции глобализации и локализации [9, с. 31].

Другой известный глобалист Э. Бауман критически отозвался о концепции глокализации, полагая, что “глокализация — процесс ...основанный прежде всего на перераспределении привилегий и дискриминации, богатства и бедности, силы и бессилия, свободы и зависимости. ...Глокализация — это монополизация возможностей свободы действий” [1, с. 134].

Глокализация, присутствие локального в глобальном, или инкорпорирование элементов одной культурной системы в пространство другой по принципу коллажной сборки, представляется инверсионным откатом к восприятию “живой” культуры как набора этнографических признаков. “Отличить подмигивание от моргания”, по тонкому замечанию К. Гирца, — выявить, почувствовать смысловые нюансы другой культуры на основе фрагментов, репрезентированных в своей предметной изолированности/конечности, лишенных историко-культурного контекста и территориальной соотнесенности, представляется проблематичным. “Локальное в глобальном” является прежде всего эстетизацией исторически зафиксированных форм культурного опыта, неизбежно обреченных служить символической основой [3, с. 335].

Наиболее распространенная концепция взаимодействия культур в глобализирующемся пространстве — концепция мультикультурализма, предполагающая “интеграцию без ассимиляции”. Мультикультурализм — сосуществование множества культур в одном пространстве, как правило, имеющем государственные границы. Практика мультикультурализма продолжает традиции постмодернизма, ориентированного на открытость, плюрализм и взаимопроницаемость культурных миров, и представляет американскую модель диалога культур в условиях глобализации.

Мультикультурализм — своеобразный интертекст, в котором выстраивается сложная конфигурация межкультурного взаимодействия, своего рода матрица осуществляемого диалога культур.

Интеграция поликультурного населения государства в данном случае координируется не этническими механизмами сплочения, а социальными. При этом манера целеполагания, исторический возраст культуры и выработанная в ходе генезиса технология трансляции и воспроизводства исторического опыта, одним словом, механизмы функционирования подструктур, компонентов культуры определяют согласие или отказ от диалога, точнее полилога, степень принятия инновационного звена и способность его адаптации к местным условиям.

Кроме того, состоятельность межкультурного диалога предполагает глубокое восприятие контактирующими сторонами своей собственной культуры в качестве предпосылки, необходимой для понимания “другого” культурного пространства. В силу этого диалог культур в эпоху глобализации все в большей степени сводится к культуuroбращению или фиктивно-диалогическим связям.

Касаясь вопросов культурной гомогенизации и “транскультуры”, следует заметить, что речь, в большей степени, идет о космополитичной, интернализационной культуре мегаполисов, полиэтничных по своему составу государств, инфраструктура которых располагает к формированию надэтнических механизмов интеграции общества.

Культурная гомогенизация по сценарию доминирования одной культуры, национальной или региональной, над остальными соответствует экспансионистской политике стран, “опрокинутых вовне”. В данном случае культура, как совокупность

ценностей, мировоззренческих установок, поведенческих клише, является силой, дестабилизирующей социокультурное пространство стран-противников и стран-реципиентов. Культура выступает своеобразным средством нейтрализации конкурентов, “мягкой мощью”, к которой прибегают лидирующие на настоящий момент в глобализационном процессе страны.

“Глобальная культура, — полагает А. И. Уткин, — будет неизбежно походить на доминирующие культуры прошлого” [7, с. 175].

Точку зрения на культуру, как способ укрепления имперского центра, разделяет З. Бжезинский, подтверждая свою позицию примерами из истории Римской империи и Британии, акцентируя роль США как супердержавы в современном мире. При этом, система аргументации, выстроенная в доказательство культурного превосходства Америки, не может не вызывать недоумения: американская культура направлена на “постоянное маневрирование, диалог, диффузию и стремление к формальному консенсусу” [2, с. 22–23].

Так, несмотря на ее некоторую примитивность, Америка пользуется не имеющей себе равных притягательностью, особенно среди молодежи всего мира. “Префигуративная” культура, согласно концепции М. Мид, в которой старшее поколение ориентировано на молодежь, — это преобладание в ряду возрастных субкультур системы ценностей молодежной субкультуры [4]. Среди причин, “отсылающих в мир детства”, следует выделить зависимость механизмов “межпоколенных” отношений от средств коммуникации, преобладающих в обществе, степень влияния темпов технологизации и информатизации социума на динамику таких связей.

Помимо этого, в современной культуре продолжается повсеместное влияние информационных технологий, распространению которых способствует массовая культура, заимствующая и использующая коды других культур на поверхностном, фрагментарном и упрощенном уровне, имитируя и тиражируя образцы высокой культуры.

Историческая культурология предоставляет самые различные аналоги бытования массовой культуры: “низовая культура”, или демократическая, “культура повседневности”, “срединная культура”, отчасти “городская культура”. Известно, что современная массовая культура весьма популяризирована в силу значительного ее роста и развития средств массовой информации. Последние в свою очередь производят образы желаемого, соблазны, клиширующие стиль жизни, мировоззренческие установки, устанавливающих модели социального поведения мужчин/женщин, иначе — формирующих культурные стереотипы.

К. Саломон указывает на существование определенной взаимосвязи между производственным процессом и навязыванием СМИ культурных стереотипов: “Глобальные культурные стереотипы являются индикаторами и акселераторами “временных предпочтений” и одновременно мультипликаторами инвестиций и производственных процессов”, — артикулируя в будущее “общество потребления”, мобилизованное и структурированное группой рисков” [6, с. 108].

Исходя из этого, монополизированное положение массовой культуры — другой вариант культурной гомогенизации.

Глобализационные (горизонтальные) процессы обозначили темпоральную дистанцию и ментальные отличия в основаниях современных культур. Масштабная вовлеченность в культуругенетический процесс, интенсифицированный информационной революцией, выявила гетерогенность общего культурного пространства. Изменения, вызванные глобализацией, затронули не только формы культур, но и типы их восприятия и интерпретации.

В результате глобальная гомогенизация, осмысляемая как унификация материальной сферы культур, обнаружила различие как в исторической динамике ценностей, так и в их иерархическом строении и обусловила кризис в понимании как своей собственной, так и “другой” культуры.

“Миграция во времени” становится, в большей степени, внутренним выражением территориальной миграции. Именно поэтому, обращение к духовному потенциалу культуры, как способу сохранения адекватности общества, является “ответом” локальных культур на глобальный вызов и свидетельствует об усилении роли культуры в надтранстерриториальной коммуникации, а также о трансформации прежнего и формировании нового/иного культурного ландшафта.

Литература

---

1. Бауман З. Глокализация, или кому глобализация, а кому локализация / Глобализация: Контуры XXI века: Реф. сб.; отв. ред. Ю. И. Игрицкий, П. В. Малиновский. — М., 2002. — 282 с.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и ее геостратегические императивы. — М.: Междунар. отношения, 1998. — 318 с.
3. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития / отв. ред. М. С. Горбачев. — М.: Альпина Паблишер, 2009. — 412 с.
4. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями / М. Мид. Культура и мир детства. Избранные произведения. — М.: Наука, 2010. — С. 322–361.
5. Пономарева Г. М. Проблемы коммуникационного взаимодействия культур // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. Вып. 5. — М., 2011. — С. 32–46.
6. Саломон К. Культурная экспансия и экономическая глобализация // Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 1. — С. 87–116.
7. Уткин А. И. Глобализация: процесс и осмысление. — М.: Логос, 2010. — 312 с.
8. Crane D. Culture and Globalization. Theoretical Models and Emerging Trends / Global Culture: Media, Arts, Policy, and Globalization. Edited by D. Crane, N. Kawashima and K. Kawasaki. — L.; N.Y.: Routledge, 2002. — P. 1.
9. Robertson R. Globalization or Glocalization? / Globalization. Critical Concepts in Sociology. Edited by R. Robertson and K. E. White. Vol. 3. — L.; N.Y.: Routledge, Taylor and Francis Group, 2003. — P. 24–38.

ГРОМАДЯНСТВО І ГРОМАДЯНСЬКА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

Важливою передумовою для встановлення правового статусу особи в державі є громадянство. Так, громадянство — це політична і правова приналежність особи до конкретної держави. Це особливий зв'язок між державою й особою, що базується на юридичному визнанні державою цієї особи своїм громадянином і набутих ним, у зв'язку з цим, прав і обов'язків. Як наслідок, на громадянина поширюється суверенітет держави, він користується всіма правами, свободами і перебуває під захистом держави як усередині країни, так і за її межами. У свою чергу громадянин додержується законів і виконує встановлені обов'язки перед державою.

Перелік фундаментальних прав та основних обов'язків міститься у основоположному законі держави — Конституції. Об'єм правового статусу громадянина є важливим для визначення рівня впорядкованості суспільних відносин.

В наш час всі відносини, пов'язані з громадянством, регламентуються, згідно зі статтею № 3 закону України “Про громадянство України” від 8 жовтня 1991 року, Конституцією України, цим законом та прийнятими відповідно до них законодавчими актами України.

У Законі зазначено, що в Україні встановлено єдине громадянство, а також передбачені підстави для належності особи до громадянства України. Громадянами України є:

1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України;

2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України “Про громадянство України” (13 листопада 1991 року) проживали в Україні і не були громадянами інших держав;

3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено напис “громадянин України”, та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України;

4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

Регламентування питань громадянства державами здійснюється як внутрішнім, так і міжнародним правом. Хоча і ті і інші норми представляють собою комплекс права, але в лише своїй сукупності вони дають повну уяву про загальну спрямованість узаконеної волі правлячого класу відповідної держави при урегулюванні питань населення.

Громадян, однак, не можна розглядати лише як сукупність осіб, які проживають на території держави, тому що за цією ознакою утворюється населення країни — ка-

тегорія демографічна, а не правова. Не можна називати громадянами і всіх осіб, на яких поширюється влада держави, тому що вона обов'язкова в рівній мірі і для іноземних громадян, і для осіб без громадянства, які проживають на її території. Часто аналогічні норми закріплюються в текстах основних законів. Наприклад, в пункті 1 ст. 15 Конституції Португалії записано: "Іноземці та апатриди, які знаходяться або проживають на території Португалії, користуються правами та несуть обов'язки, відповідні правам та обов'язкам португальського громадянина".

У відношенні кожної людини громадянство оформляється документами, які його підтверджують. Такими документами в Україні є паспорт громадянина України, військова книжка, свідоцтво про народження тощо.

Право на громадянство є невід'ємним правом людини і ніхто не може бути позбавлений громадянства і права на вихід з громадянства.

Характер відносин між державою та його громадянином — ключовий фактор демократії любого типу.

Функціональна роль феномена громадянства значною мірою залежить від того, наскільки ця якісна характеристика поширена, типова для нації, тобто "націоналізована".

Багато факторів впливають на перетворення індивідуума в повноцінного, активного громадянина. Серед них політична і законодавча система, соціальні інститути — сім'я і школа, засоби масової інформації. Усе це формує почуття громадянського обов'язку і політичної самовпевненості індивідуума в суспільстві.

Процес навчання соціально прийнятної поведінки — політична соціалізація. Якщо йдеться про формування якості громадянина, то процес набуває характеру громадянської соціалізації. Із цього процесу випливають відповідні цінності, відносини, переконання та інші чинники, які формують ставлення людини до політичної системи. Ці фактори становлять ядро національної політичної культури.

Сучасні дослідження процесу громадянської соціалізації, політичного змужніння індивідів у суспільстві виходять з концепції політичного характеру громадянства.

Мислителі класичних часів не переставали повторювати, що громадянське виховання — обов'язкова складова частина громадянськості. Воно розпочинається в дитинстві, з пояснення основних цінностей суспільства, і триває все життя через знання і дотримання законів.

Більш ефективним, ніж закони в справі передачі громадянського досвіду молоді, є шкільне виховання, — коли держава здійснює свій вплив через систему народної освіти на підростаюче покоління до моменту повного формування його духовності, моральних принципів.

Значну роль у громадянській соціалізації відіграють засоби масової інформації. Вони виконують функції соціальної комунікації, інформування і виховання, формування громадянських цінностей, створюють відповідний соціально-політичний клімат. Виділяються п'ять елементів масової комунікації: хто?, що?, як?, кому?, з яким ефектом?

У недемократичних державах телебачення, радіо, преса перебувають у власності держави і під її пильним контролем.

Громадянська соціалізація особи значною мірою залежить від історичної пам'яті народу, яка має чималий потенціал формування національної самосвідомості. Як зазначає український історик та археограф Ярослав Дашкевич, йдеться про засвоєння демократичних національних цінностей.

РОСІЯ – ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ І ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ

Російська Федерація, як держава- правонаступник СРСР, успадкувала від свого попередника серед всього іншого певні риси політичного режиму радянського періоду. На даний момент влада в РФ зосереджена повністю в руках Володимира Путіна та створена фактично однопартійна система, при якій опозиція носить суто формальний характер, жорстко придушуються опозиційні сили, які не вписуються в політичну парадигму Кремля та зелене світло дається лише тим політичним силам, котрі слідують за генеральною “лінією партії”. Тобто, виходячи зі сказаного, можна сказати, що російська політична система має чітко визначений характер авторитаризму і все більше, особливо з початку військової агресії проти України, все більше вже набуває ознак тоталітаризму.

В такій ситуації, розвинене громадянське суспільство буде ворогом режиму і оскільки авторитаризм, за своєю природою не поєднується з механізмами громадянського суспільства, то цілком зрозуміло, чому правлячий режим веде активну боротьбу з найменшими зародками активності опозиції, виникненню альтернативних точок зору, та що важливіше їх розповсюдженню. При цьому активно використовується державний апарат примусу та силові ресурси і це дуже яскраво ілюструє сучасний російський режим.

За класичним визначенням, громадянське суспільство – це сукупність соціальних утворень (груп, колективів), об’єднаних специфічними інтересами (економічними, етнічними, культурними і так далі), реалізованими поза сферою діяльності держави і дозволяють контролювати дії державної машини. Громадянське суспільство – суспільство з розвинутими економічними, культурними, правовими і політичними відносинами між його членами. Громадянське суспільство реалізується у вигляді самоорганізованих посередницьких груп. Така картина звісно не відповідає сучасним російським реаліям, більше того на практиці склалися прямо протилежні риси, такі як:

- “Вертикаль влади”, на верхівці якої фактичний диктатор Путін;
- “ручне керування” державою та суспільством, патерналізм, наратив “сильної державної влади”;
- “Суверенна демократія” – ліквідація незалежності законодавчої, судової влади та ЗМІ;
- Вибіркове “судочинство”; де-факто однопартійна система (монізм “Єдиної Росії”);
- Правовий нігілізм, нехтування міжнародним правом та базовими конституційними нормами;
- Зрощення держапарату з організованою злочинністю.

Серед елементів громадянського суспільства, які все ж склалися в Росії (але, навіть вони в дняких випадках діють лише формально та іноді носять навіть просто карикатурний характер) можна назвати, такі:

- склалися політичні рухи та партії, масові організації;
- асоціації виробників і суспільства споживачів;
- конфесійні спільноти;
- етнічні спільноти, земляцтва і культурно-національні організації і центри;
- творчі спілки та організації;
- спортивні об'єднання.

Але, навіть ці інститути та структури в багатьох випадках на низьких рівнях розвитку і завжди існує для них небезпека втручання з боку влади, якщо позиція членів цих організацій, їхня діяльність суперечить інтересам центральної влади.

Однією з функцій громадянського суспільства є протидія владним структурам, як захист від узурпації влади, а в Росії таку узурпацію можна спостерігати неозброєним оком, і з цього аспекту вже можна казати про нерозвиненість громадянського суспільства та взагалі близький до нуля рівень політичної культури серед населення і владою така ситуація всіяко підтримується. Цікаво буде відмітити, що в діючій Конституції РФ не міститься терміну “громадянське суспільство”. Засади ГС формально закріплені в загальних конституційних нормах визнання прав на приватну власність, підтримку конкуренції та ін. Але потрібно розглядати не лише формально декларовану картину, а й особливо ретельно реальний стан речей, який доволі сильно відрізняється від заявлених засад.

Наприклад, можна виділити наступні комплексні проблеми на шляху розвитку демократії та громадянського суспільства, які і свідчать про реальний стан речей:

- Не забезпечується рівність громадян і організацій перед законом і судом. Про це, зокрема, говорить виборче застосування закону в політичних цілях, а також залежність суду від виконавчої влади;
- Ставиться під сумнів свобода слова і преси — через різні форми тиску на засоби масової інформації, неугодні владі;
- Свобода підприємництва тільки декларується, а реально не здійснюється владою через засилля корумпованого чиновницького апарату;
- Наявність стійких стереотипів масової політичної свідомості, системи цінностей, сформованих тоталітарним режимом. Такі цінності, як приватна власність, нерівність, конкуренція, породжують психологічний дискомфорт у більшості населення;
- Відсутність у населення адекватного розуміння сутності соціально-економічних і політичних процесів;
- Громадянська апатія населення;
- Відсутність політичної культури громадянськості у переважній частині суспільства і т. д.
- Зберігаються нерівні умови доступу до освіти, охорони здоров'я та культури, що обмежує свободу розвитку особистості;
- Не дотримуються гарантії місцевого самоврядування у зв'язку з фінансовою залежністю і адміністративним тиском регіональних органів державної влади.

Масштаби названих проблем такі, що в РФ вони характеризують глобальну ситуацію в країні.

Правова держава можлива тільки в тому випадку, якщо законів дотримується сама влада. Сучасне російське суспільство далеко від громадянського, поки воно залишається пасивним об'єктом маніпуляцій з боку влади.

З самого початку, перших спроб формування демократичної держави в РФ цей процес ускладнюється проблемою стабілізації суспільно-політичних структур, уповільненим виходом до цивілізованих ринкових відносин, відсутністю широкого со-

ціального прошарку власників (так званого середнього класу), невисокою ефективністю механізмів правового захисту особистості.

Сама ідея громадянського суспільства вельми слабо поширена в широких масах, у свідомості російського суспільства.

Однією з причин такої ситуації є те що, взагалі спроби лібералізації та демократизації в Росії почалися пізніше, ніж в країнах Заходу, але враховуючи сучасний стан речей, коли ці процеси фактично повністю загальмувалися, не можна впевнено казати, що розвиток Росії в демократичноу векторі це справа часу, оскільки встановлена така політична система, яка повністю суперечить таким процесам. Для будь-яких рішучих змін необхідна кардинальна зміна влади в РФ на всіх рівнях та зміна політичної системи, а це якраз і неможливе без розвитку політично свідомості у громадян, активізації опозиційних сил, активізації, розвитку активізму і якраз через це російська влада і чинить опір фактично власному народу, що вже є прямою ознакою тоталітаризму. Якщо ситуація і далі не зміниться, то тоді вже буде реальний варіант проведення масового терору в традиціях найбільш тоталітарних режимів.

Природно, громадянське суспільство західного зразка в Росії не можливе навіть в основних рисах. Спроба держави побудувати громадянське суспільство передбачає рівний діалог з населенням. А для цього правлячій еліті потрібно визначитися, чи служить вона російському народу або тільки має свої власні корисливі інтереси.

XXI ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ СТУДЕНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

“Психологічні проблеми молоді у сучасному світі”

14 квітня 2017 року

Н. В. КОЛЯДЕНКО

д-р психол. наук, НН ІМВСН МАУП

СИНДРОМ РЕТТА ЯК ПОТЕНЦІЙНО КУРАБЕЛЬНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ

Дитячий аутизм входить до групи загальних (первазивних) хвороб, є важким розладом розвитку зі втратою цікавості до оточуючого світу й наявністю стереотипно повторюваних рухів. Особливе місце серед розладів спектру аутизму посідає синдром Ретта, який проявляється втратою вербальної комунікації та порушенням психомоторики з характерними руховими стереотипіями. Такі хворі вважаються важко недоумкуватими, а, отже, безперспективними щодо навчання та лікування.

Проведені нами імунологічні дослідження дозволили встановити, що при синдромі Ретта, як і при ряді інших захворювань спектру аутизму, спостерігається генетично обумовлене порушення фолатного циклу, що спричиняє імунодефіцит. Внаслідок цього збільшується вразливість до герпесвірусів, насамперед вірусу Епштейна-Бара та герпесвірусу 7-го типу, які стають активною ланкою етіопатогенезу захворювання і значною мірою обумовлюють його клінічну картину, призводячи до демієлінізації та порушення нейротрансмісії. Нами доведений виражений потенціуючий вплив високодозової внутрішньовенної імуноглобулінотерапії на процес мієлінізації/ремієлінізації в білій речовині півкуль головного мозку в дітей з розладами спектру аутизму, асоційованими з генетичним дефіцитом фолатного циклу. Сучасна комплексна антивірусна та імуностимулююча терапія дозволяє досягти відновлення мієлінової оболонки, що прослідковувалося нами в динаміці МРТ-досліджень, зокрема, чотирьох пацієнток віком від 2 до 13 років із синдромом Ретта.

Попри те, що хворі на синдром Ретта визнаються важко недоумкуватими, ряд зарубіжних авторів стверджують про їх здатність навчатися й підтримувати результати навчання протягом часу, відмічають позитивні результати інтенсивного поведінкового втручання, систематичного навчання й музичної терапії. Це підтверджують і результати наших досліджень. Було виявлено, що хворими на синдром Ретта інформація сприймається та засвоюється, зберігається не лише в короткочасній, але й в довготривалій пам'яті, але відтворити її, отримати зворотній зв'язок дуже важко. Провідним аналізатором у дівчаток із синдромом Ретта є слуховий, також дуже важливим є зоровий контакт, що підтверджує дані зарубіжних науковців. Вдалося виявити наявність у досліджуваних дівчаток із синдромом Ретта розуміння зверненої мови, почуття гумору, усвідомлення та запам'ятовування сюжету книжок та кінофільмів(мультфільмів), розуміння порівнянь та аналогій, переносного змісту

висловлювань. З'ясовано, що діти із синдромом Ретта дуже боляче реагують на негативні висловлювання оточуючих, в значній мірі усвідомлюють свою неспроможність, що викликає страхи та невпевненість, ще більше занурення у внутрішній світ. Нам вдалося досягти більшої "включеності" пацієток в навколишні події, зацікавленості зовнішнім світом, сформувати стійкий емоційний зв'язок. На основі зорового контакту, міміки, звуків встановлено систему порозуміння. Вироблені навички втримання ложки та олівця, при роботі "рука в руці" пацієтки охоче займаються малюванням, в'язанням і дуже радіють результатам своєї праці, особливо позитивній оцінці сторонніх осіб. Вони можуть запам'ятовувати букви та цифри, навіть вимовляти окремі склади та здійснювати прості арифметичні дії. Для підвищення мотивації до розвиваючих занять, формування цілеспрямованої уваги нами було розроблено ряд іграшок-тренажерів із зображенням очей та звуковими ефектами та доведено їх ефективність.

Таким чином, синдром Ретта як особлива форма психоневрологічного розладу, пов'язана з генетичним дефіцитом фолатного циклу, є потенційно курабельною хворобою, що дає надію подолання цього інвалідизуючого захворювання, яке раніше вважалося невиліковним. Комплексний етіопатогенетичний підхід до лікування в поєднанні з активним, цілеспрямованим і систематичним реабілітаційним соціально-педагогічним втручанням дозволяє значно покращити стан здоров'я та якість життя таких пацієнтів.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ НЕВРОТИЧНИХ РОЗЛАДІВ

У сучасний період, особливо в умовах кризи у суспільстві, відзначається неухильне зростання несприятливих форм психічної патології, в основному за рахунок збільшення захворюваності невротичними розладами. Невротичні розлади сучасності в умовах патоморфозу характеризуються резистентністю, затяжним перебігом, призводять до формування, не тільки тимчасової, а й стійкої втрати працездатності. Незважаючи на те, що кількість по більшій частині емпіричних досліджень, присвячених вивченню психологічних наслідків перебування людини в травматичній ситуації, за останні роки швидко збільшується, багато теоретико-методологічних аспектів цієї проблеми залишаються або невирішеними, або дискусійними.

В Україні, зокрема, спостерігається зростання кількості невротичних порушень, зумовлених: безперервними бойовими діями, що відбуваються на сході України; політичною нестабільністю, загальним гальмуванням економічного зростання, що загрожує подальшим зростанням безробіття і падінням рівня життя населення; змінами виробничих відносин, соціально-психологічних стереотипів і цінностей в умовах ринкових перетворень.

Встановлено, що в генезі невротичної хвороби основне значення належить макрота-мікросоціальним факторам, які набувають якості психогенії (тобто стають етіопатогенетичними чинниками) або сприяють розвитку захворювань. Але в умовах сучасного патоморфозу відбулися певні зміни в оцінці соціальних факторів та їх ролі і значення в процесі соціальної адаптації та відновленні якості життя. Без визначення характеристик соціальних факторів в генезі невротичної хвороби неможлива оцінка значущості їхнього впливу на виникнення і розвиток захворювання та ефективність психокорекційних заходів. Усе вище означене зумовлює необхідність комплексного вивчення впливу соціальних чинників на патогенез невротичних розладів.

Результати вивчення закономірностей клінічних факторів на особливості розвитку невротичних розладів у залежності від впливу мікросоціальних та макросоціальних чинників показало їх певну специфіку. Аналіз клінічних проявів виявив, що серед осіб з невротичними розладами у 27,3 % спостерігався астеничний синдром, астено-депресивний синдром — у 34,1 % та астено-іпохондричний — у 38,6 %. Аналізуючи вплив соціальних факторів, виявлено що, найчастіше з макросоціальних факторів зустрічалися: відсутність перспективи у 40,9 %, безробіття у 34,1 %, вимушена міграція у 29,5 %, загроза безробіття у 27,3 %, міжособистісні конфлікти у виробничому колективі у 22,7 %. Дані макросоціальні фактори вплинули на відреагування в певних умовах, порушили основу індивідуальної адаптації до несприятливих психічних факторів, викликали порушення комунікативних відносин (головним чином у вигляді невротичних розладів). Мікросоціальними факторами найчастішими у осіб з невротичними розладами були такі: погіршення матеріально-побутових умов — 29,5 %, сімейні конфлікти та особистісні захворювання — 27,3 %, матеріальна скрута — 25 %, вимушені зміни в сімейному статусі (поїздки за кордон, тимчасові

розлучення) — 18,2 %. Особливості життя та здатність виживати і нормально функціонувати в таких умовах, нерідко ворожих до біологічної та психологічної природи призводить до вимушеного пристосування, яке небажане, але спочатку уявляється можливим. Насправді не може бути істинною адаптацією до навколишніх умов і фактично нерідко досягається ціною невротичних розладів.

В результаті дослідження осіб з невротичними розладами спостерігалась емоційна напруженість, виражена потреба у фізичному та психологічному спокої та розслабленні, виникала просто крайня та невідкладна необхідність у всьому, що може принести задоволення та спокій, зниження працездатності через фізичну астению, пасивна пригніченість. Аналізуючи обстежених родичів осіб з невротичними розладами, визначено, що у даній групі обстежених визначалася напруженість, потреба у спокої та розслабленні. Родичі відчували психологічні напруження та збудження, потяг звільнитися від надмірного подразнення, потребу у розвантаженні та полегшенні. Виявлено, що більшість родичів (56,8 %), відчували внутрішній неспокій, страх (перед залежністю, примусом, страх перед втратою, простором, спустошенням, обмеженнями). Родичі осіб з невротичними розладами подавляють незадоволеність, яка виявляється у надмірній чутливості, подразливості, надмірній нетерпимості, все це потребує вольового напруження. Терпима готовність до компромісів — тільки видається, спостерігається вимушена пристосованість, а реакцією самозахисту є відмежування особистісної емоційної сфери. Встановлено, що досліджувані з невротичними розладами, мають властивість реагувати на різноманітні стреси підвищеним рівнем особистісної та реактивної тривожності, неприємними переживаннями, стурбованістю, неспокоєм, порушенням вегетативної нервової системи. При дослідженні їх встановлено, що у 56,8 % родичів високий та помірний рівень реактивної тривожності, а у 63,3 % — високий та помірний рівень особистісної тривожності. Тривога родичів у цій групі характеризується різною інтенсивністю, наявністю усвідомлених неприємних переживань, що виникають як реакція на стреси, частіше соціально-психологічного характеру. Виявилось, що у осіб з невротичними розладами вираженими є: потреба в емоційній теплоті (100 %), травматичний невроз (100 %), потреба відчувати себе захищеною (99,1 %), агресія направлена на себе (98,5 %), страх (96,3 %), тривожність та бажання контролювати її (94,6 %), занепокоєння (83,6 %), сексуальні проблеми (79,6 %), зниження загального фону настрою (76,5 %), залежність від інших (78,5 %), чутливість (75,9 %), депресивні реакції (65,7 %), агресія направлена на інших (59,6 %), відчуження від дійсності (56,4 %), пильність (54,2 %); найменше виражені: ворожість (33,5 %), гнів (16,3 %). Аналізуючи дані анкети, у групах осіб з невротичними розладами та їхніх родичів, виявлено що вказівки на певні фактори у родичів та пацієнтів, які привели до захворювання на неврастенію, співпадають. Такими факторами виявилися: створення загрози майбутньому, погіршення умов проживання, погіршення якості харчування, матеріальні труднощі, проблеми в суспільстві. Найбільша розбіжність спостерігалася при порівнянні таких факторів: погіршення дружніх відносин, зменшення спілкування за межами дому, погіршення дозвілля, погіршення взаєморозуміння. Оцінка родичів відрізнялася, вони не надавали такого великого значення міжособистісному спілкуванню і не пов'язували погіршення дружніх відносин, зменшення спілкування із розвитком невротичного захворювання. Отже, при профілактиці невротичних розладів слід враховувати наступні чинники неврозогенезу: мікросоціальні (погіршення матеріально-побутових умов, сімейні конфлікти, вимушена міграція, службові конфлікти, хвороби близьких, смерть рідних та близьких), макросоціальні (безробіття, відсутність перспективи, негативний вплив засобів масової інформації).

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Визначено, що в групі підлітків з високим рівнем Інтернет-залежності користувачів мережею Інтернет чоловічої статі більше на 30 %. Подібний феномен можливо пояснити гендерним стереотипом специфічним для нашої країни, зокрема невираженою реакцією емансипації, недостатнім усвідомленням своєї чоловічої ролі в якості гендерної самоідентифікації та гіпомаскуліною поведінкою в реальному житті. Передумови виникнення Інтернет-залежної поведінки підлітків зумовлюються сукупністю мікросоціальних та індивідуально-психологічних чинників, які визначають психологічні особливості її прояву, тобто зовнішнім соціальним середовищем (особливо мікросередовищем), та індивідуальними особливостями особистості підлітка, що зумовлюють його індивідуальне реагування на різні “життєві невдачі”.

Дослідження адиктивної поведінки підлітків з Інтернет-залежністю показало, що провідними патернами Інтернет-залежної поведінки є: 1) “Інформаційне подорожжання мережею”; 2) “Дефіцитарно-замісна комунікація”; 3) “Регулювання емоцій”; 4) “Опосередкування реальної комунікативної сфери”; 5) “Засіб реалізації сексуальної функції”.

Домінують три мотиви перебування підлітка в Інтернет-мережі: пошук цікавої або розважальної інформації, пошук “негативної” інформації (порно, насильство, тероризм) та мотив афіліації. Саме ці мотиви сприяють формуванню високого рівня залежності від Інтернет-мережі, що можна пояснити віковими особливостями досліджуваних: активною перебудовою організму, значними зрушеннями у психічному розвитку, залишками “дитячості” у психології особистості, значним “зміщенням” інтересів тощо, а також впливом ЗМІ, які пропагують секс, насильство та різноманітні форми розваг.

Визначено основні типи поведінки підлітків в мережі Інтернет: obsесивно-пошуковий тип (39,2 % – низького, 22,2 % – середнього, 2,9 % – високого рівня ІЗП); компенсаторний тип (відповідно 12 %, 27,3 % та 76,4 %); емоційно-залежний тип (28,3 %, 42,4 % та 15 %); комунікативний тип (15,7 %, 3 % та 0,7 %); кіберсексуальний тип (4,8 %, 5,1 % та 5 %).

За результатами наших спостережень за підлітками, можна припустити, що динаміка змін або взаємних послідовних метаморфоз типів поведінки в мережі Інтернет у підлітків проходить наступним чином: спочатку діяльності у віртуальній інформаційній мережі на перший план виступає obsесивно-пошуковий, а потім компенсаторний та емоційно-залежний тип. Тобто, спочатку виникає нав’язливий інтерес, далі відбувається заміщення нереалізованого у реальному житті спілкуванні й вже потім на суто емоційному рівні формується залежність. На основі представлених результатів емпіричного дослідження можливо зробити висновок, що подібна динаміка є загальною моделлю механізмів утворення Інтернет-залежної поведінки в молодіжному середовищі. Але для того, щоб це стверджувати необхідні додаткові,

довготривалі дослідження. Емпіричне дослідження психологічних чинників Інтернет-залежної поведінки підлітків виявило, що високий рівень прояву Інтернет-залежності у підлітковому віці корелює з такими індивідуально-психологічними особливостями, як:

– *занижена самооцінка* (виявлена у 68,8 %). В індивідуальних бесідах з цією категорією учнів було з'ясовано, що саме бажання спілкуватися в мережі, у них викликає незадоволення своїм соціальним статусом та характером стосунків з оточуючими ($p \leq 0,01$). В таких випадках спілкування, як засіб взаємодії з Інтернет-середовищем дає можливість одержання “сурогату психотерапевтичної допомоги”, підтримки, співчуття і розуміння. На відміну від подібного роду контактів у реальному житті, замісне спілкування в Інтернеті має більшу відкритість, конфіденційність, розмаїтість проблем, відкритих для обговорення.

– *достовірно високий рівень прояву суб'єктивного відчуття самотності* (75,1 %). У перехідний період відбувається активне відкриття власного внутрішнього світу. Цей процес пов'язаний як з позитивними переживаннями, так і зі станом тривожності. Разом з усвідомленням власної унікальності, неповторності, приходять почуття самотності. “Я” в перехідному віці досить нестійке, нестабільне, а тому часто виникає відчуття внутрішньої пустоти, яку потрібно чимось заповнити. Зростає потреба у спілкуванні, яке будеться на суперечливому переплетінні двох потреб: уособлення (приватизації) і афіліації, потреби у залученні до будь-якої соціальної групи, де статус “бути на рівних” ще потрібно заслужити, що не завжди вдається в реальному житті.

– *наявність симптомокомплексу алекситимії* (57,2 %). Виявлена недостатність усвідомлення підлітками з ІЗП свого внутрішнього досвіду дозволяє припустити, що для них характерні наявність симптомокомплексу алекситимії ($p \leq 0,01$), труднощі в ідентифікації й опису своїх почуттів, нездатність до диференціації, ригідність і конкретність.

– *високий рівень прояву депресивного психічного стану* 43,5 %. Як правило, ознаки депресивного синдрому були ситуаційно обумовлені ($p \leq 0,01$). Підлітки відзначали зниження настрою, песимістичні думки, “втрату відчуттів”, “втрату відчуття реальності”, поганий сон, шум у вухах, напруження очей. Треба відмітити, що в одних випадках депресивна симптоматика передувала захопленню мережею Інтернет (підліток не склав іспити по закінченню 9 класу), а в інших — виступала наслідком надцінного захоплення комп'ютерною діяльністю (надмірні матеріальні витрати на мережеві ігри, комп'ютерне забезпечення, тощо).

– *високий рівень схильності до психоактивних речовин*. Під час розвитку у підлітків Інтернет-залежності виникає ситуація, коли молода людина намагається позбавитися однієї адиктивної реалізації, але потрапляє в іншу. Відзначали в своєму житті періоди зловживання алкоголем (55,1 %), наркотиками (54,2 %) або будь-якими іншими речовинами, що змінюють стан свідомості, підлітки з високим рівнем Інтернет-залежності, що підтверджує припущення про наявність поліадиктивних проявів (в даному питанні йдеться мова про хімічні адиктивні реалізації) у Інтернет-залежних. Таким чином, Інтернет-залежність формується у адиктивно-схильної особистості відповідно динаміці, яка характерна класичному адиктивному процесу, або являється новою адиктивною реалізацією у вже сформованого адикта.

– у 66,5 % досліджених на низькому рівні сформовані *організаторські*, а у 75,4 % *комунікативні здібності*. Спостерігається пряма залежність: чим нижчий рівень розвитку комунікативних і організаційних здібностей, тим вищий рівень Інтернет-залежності формується у підлітків ($p \leq 0,01$).

– *виражені акцентуації характеру* (переважно – гіпертимна 34,6 %, шизоїдна 25,3 %, нестійка 19,3 %);

– *соціальна дезадаптація* (58,1 %). Найчастіше її причинами були конфлікти у сім'ї, емоційна напруженість вдома та непорозуміння з батьками, гіпер- та гіпопротекційний типи виховання, тобто відсутність спільних інтересів, недостатня увага, байдужість, або навпаки надмірна суворість. Наслідками соціальної дезадаптації стали порушення взаємин підлітків із суспільством взагалі та різними мікросоціальними групами.

Встановлено, що високий рівень прояву Інтернет-залежності у підлітків перш за все пов'язаний з порушеннями міжособистісної взаємодії з близьким оточенням – батьками, вчителями, однолітками. З'ясовано, що стимулами, які провокують занурення підлітків у світ віртуальних подій, є: неможливість задоволення основних потреб молодого людини у визнанні, повазі, любові; заборона бажаного, перешкоди на шляху досягнення мети; образи, обман; невміння або небажання відповідати за свої слова, дії, вчинки у реальному житті. В сім'ях, де батькам не вистачає часу для виховання, виникає дефіцит уваги й емоційних зв'язків із власними дітьми. Підлітки залишаються віч-на-віч зі своїми проблемами й інтересами. Окрім того, проблему комунікативної депривації вони не в змозі вирішити також й з однолітками. Тому одна з пріоритетних потреб підліткового віку – потреба в спілкуванні – реалізується в основному у всесвітньому інформаційному просторі, що й призводить до формування високого рівня залежності від Інтернет-мережі.

Разом з цим, підтверджено слабку поінформованість вчителів щодо проблеми Інтернет-залежної поведінки підлітків, і доцільність проведення заходів, спрямованих на заповнення інформаційного вакууму, що включає в себе надання інформації з проблем надмірного використання ресурсів Інтернет в підлітковому віці.

В. І. ВУС

канд. психол. наук, НН ІМВСН МАУП

В. А. ВІХРОВСЬКА

д-р філос. в галузі психології, МАУП

ВЗАЄМИНИ З БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКА

На ранніх етапах дитинства розвиток особистості зумовлюється психологічними очікуваннями батьків (осіб, які здійснюють виховний вплив). Саме батьківська соціально-психологічна модель розвитку дитини за багатьма напрямками й детермінує специфіку формування дитячої особистості. Тому, в контексті дослідження особливостей розвитку позитивного само ставлення дошкільника (в умовах різновікових груп), вивчались й особливості ставлень батьків до власних дітей, та дошкільників між собою.

Відповідно до моделі організації виховного процесу (Вус В. І.), дослідженням були охоплені очікування батьків стосовно соціального та особистісного розвитку дитини, ставлення до розвитку дитини у навчальному закладі (характер взаємин з педагогами та однолітками), вибір форм виховного впливу та духовної активності дитини, індивідуальний характер ставлень батьків до себе та до соціуму.

З цією метою була застосована методика “Батьківський опитувальник”. Відповіді досліджуваних, за допомогою методу контент-аналізу, були виокремлені в семантичні напрями. Статистична обробка даних здійснювалась на основі цих напрямів. Досліджувані прагнуть бачити власну дитину самореалізованою, гармонійною, всебічно розвинутою, з бажанням самовдосконалюватись, наповненою моральними чеснотами. Батьки схильні вважати, що до дітей слід ставитись як до унікальної особистості з неповторним духовним світом, індивідуальності, прагнучи сприяти гармонійному та всебічному розвитку дитини. За результатами аналізу здійсненого дослідження простежуються розбіжності у поглядах батьків щодо специфіки організації навчально-виховного процесу, конкретних напрямків та форм здійснення виховного впливу. Найвним, також, є й низький рівень ціннісно-сислової згуртованості досліджуваних.

Виявлено неоднозначне ставлення батьків до ступеня важливості поняття “мораль” та “моральні якості”, доцільності цих категорій для повноцінного розвитку дитини. Можливо стверджувати про різновекторність здійснення формувального впливу на моральну сферу дитини. Досліджувані схильні пов’язувати поняття “мораль” та “соціально схвалювана поведінка”.

З метою оптимізації та гармонізації формувального впливу на особистість дитини доцільним є узгодження світоглядних установок, поєднання аксіологічних позицій педагогів та батьків.

У контексті вивчення характеру впливу батьківських (осіб, що здійснюють виховний вплив) світоглядних установок, аксіологічних позицій та специфіки соціаль-

но-психологічних моделей розвитку на процес розвитку позитивного самоствавлення дитини, був здійснений кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона) показників методик Мельник І. С., “Батьківський опитувальник” (Вус В. І.) та методики вивчення самоповаги (Дятленко).

Отримані результати емпіричного дослідження дозволяють виокремити такі детермінанти гармонійного розвитку позитивного самоствавлення дошкільника:

- ступінь узгодженості (у батьків та педагогів) очікувань та соціально-психологічних моделей розвитку дитини (єдність та систематичність виховних впливів);
- рівень взаємоповаги та взаємоприйняття аксіологічних позицій та світоглядних установок учасників навчально-виховного процесу;
- проєкція (батьками та педагогами) християнських та морально-етичних цінностей на праксис повсякденного життя, як можливість для дитини засвоювати взірці, моделі поведінки;
- позитивна оцінка учасниками виховного процесу особистісних якостей дошкільника;
- спрямування зусиль дитини на отримання соціально схвалюваних здобутків (кар’єрне та освітнє зростання);
- формування адекватної самооцінки.

ПРОБЛЕМЫ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ США

Психические заболевания сейчас очень распространены среди студентов США. Согласно исследованиям психического здоровья, проведенным Американской Национальной ассоциацией по психическим заболеваниям NAMI, каждый четвертый студент имеет диагностированное заболевание; 40 % студентов не обращаются за помощью; 80% не в состоянии справиться со своими обязанностями; 50 % настолько раздражены, что участвуют в драках в своем учебном заведении.

Депрессия среди студентов высших учебных заведений возникает во многих формах, а в ходе опроса, проведенного 2013 Американской Ассоциацией руководителей центров по психологическому консультированию университетов и колледжей [1], 36,4 % студентов высших учебных заведений США в определенной степени испытывают депрессию. Согласно исследованию, депрессия является главной причиной того, что студенты бросают учебу, и узловой проблемой, которая, если ее запустить, может привести к появлению других симптомов или даже к самоубийству. По данным Американской психологической ассоциации АРА, депрессия является наиболее распространенным психическим расстройством.

По данным АРА, симптомы депрессии включают в себя (среди прочего): *симптомы физического самочувствия*: изменения в особенностях сна — как увеличение продолжительности сна, так и нарушения сна; изменения в аппетите, включая потерю аппетита или переедание; *эмоциональные симптомы*: грусть, ощущение, что со всем зашиваешься, ощущение отчаяния, безнадежности и беспомощности; *симптомы, связанные с мышлением*: пессимистические настроения, трудности сосредоточиться и концентрировать внимание, что приводит к трудностям с чтением и выполнением рабочих задач.

Выявление этих проблем в других может быть сложным, поскольку студенты часто преуменьшают или просто никогда не говорят о том, что их сильно беспокоит, нередко из-за чувства незащищенности, страха выделяться или опорочить себя, а коллеги легко могут поставить друг другу неправильный диагноз, тем самым ухудшая ситуацию.

Стрессы от пребывания вдали от дома, процесс обучения и поиска своего пути могут вызвать сильное чувство неполноценности. Человек может чувствовать себя беспомощным, вы словно делаете все автоматически, спустя рукава, особенно когда понимаете, что вас не увлекает то, что, по общему мнению, должно было бы. Если не принять меры, эти чувства могут привести к депрессии. Исходя из этого, важно знать, и как проявлять признаки депрессии, и как оставаться здоровым.

Следует осознавать свою собственную возможную склонность к депрессии. Знание того, как справиться со стрессом, чувством одиночества, ностальгией, может помочь вам осознать, когда вы погружаетесь в депрессию. Но многим, кто уже в депрессии, трудно заглянуть во внутрь себя. Депрессия может представлять собой последовательность безрадостных мыслей и чувств ненужности и никчемности. Когда

вы в депрессии, самоанализ и осмысления не всегда возможны, но важно попробовать.

Если говорить о вариантах помощи за пределами вуза, большую роль играют группы поддержки. В США Общество помощи лицам, страдающим депрессией и биполярными расстройствами DBSA, имеет удобного географического указателя, который помогает DBSA поддерживать связь с группами поддержки на всей территории США. Аналогично, Американская ассоциация по проблемам тревожности и депрессии тоже предлагает комплекс полезных средств поддержки ADAA. По данным ADAA, тревожные расстройства являются в настоящее время наиболее распространенным психическим заболеванием в США. Согласно отчету организации, тревожными расстройствами пораженные 40 млн взрослых американцев старше 18 лет, однако только одна треть из них обратились за медицинской помощью и прошли лечение. В ADAA говорят, что почти 75 % пораженных тревожным расстройством испытывают первый приступ до достижения ими 22-летнего возраста. Типы тревожного расстройства могут включать *генерализованное тревожное расстройство* (ГТР) — постоянная, сильная тревожность, мешающая повседневной деятельности. *Обсессивно-компульсивное расстройство* (ОКР) — необоснованные мысли, страхи и навязчивые идеи, которые приводят к повторяющемуся поведению или навязчивым идеям. *Паническое расстройство* — характеризуется частыми внезапными приступами страха, паники и постоянной трусостью. *Посттравматическое стрессовое расстройство* (ПТСР) — состояние, вызванное участием или присутствием при ужасном событии. *Социально тревожное расстройство* (СТР) — расстройство, при котором повседневное общение и взаимоотношения вызывают иррациональную тревогу, страх, застенчивость и замешательство.

Студенты очных отделений могут рассчитывать на относительно доступные варианты лечения, а ADDA ведет список недорогих планов лечения и доступных вам средств [2].

В отчете Американских Центров по контролю и профилактике заболеваний за 2011 год [3] сообщалось о 39 518 самоубийств в США, что делало их десятой по счету главной причиной смертей в том году. В 2013 году самоубийство было десятой по счету главной причиной смерти в США по данным ADDA, а по данным университета Эмори, каждый год в высших учебных заведениях США имеет место более 1000 смертей в результате самоубийства.

Признаки суицидальных настроений у каждого человека разные. По данным ADDA, часто наблюдаемые настораживающие признаки могут проявляться в речи, настроении и поведении человека [4].

В США за конкретным советом можно обратиться в интерактивные программы предупреждения самоубийств, например, в клинику скорой психологической помощи Crisis Clinic.

Миллионы студентов, в США наживают себе в течение студенческих лет расстройства пищевого поведения. Подавляющее их большинство не обращаются за помощью или не осознают масштаба своей проблемы. Расстройства пищевого поведения чрезвычайно распространены среди представителей любого возраста и пола — по крайней мере 30 млн человек в Соединенных Штатах страдают какой-либо тип расстройства пищевого поведения. Из всех психических расстройств люди, страдающие расстройствами пищевого поведения, показывают высокий уровень смертности: каждые 62 минуты один человек в США умирает непосредственно в результате расстройства пищевого поведения.

Употребление алкоголя и наркотиков стало обычным делом повсеместно во многих студенческих городках везде в США. Для некоторых студентов, то что начинается как неформальная традиция, может стать окончательно сложившейся зависимостью. Зависимость определяется как подчинение, зависимое положение и неоднократное злоупотребление такими веществами как наркотики или алкоголь. Национальный институт по исследованию проблем злоупотребления алкоголем и алкоголизма NIAAA сообщает, что 25 % студентов регулярно выпивают, говорят о проблемах с учебой, связанных с их алкогольными привычками; примерно 60 % опрошенных студентов употребляли алкоголь, и почти двое из трех этих студентов чрезмерно потребляли алкоголь в течение того же периода; почти 20 % студентов отвечают критериям расстройства, связанного с употреблением алкоголя [5].

В Американском Национальном исследовании по проблемам употребления наркотических веществ и здоровья 2012 года, проведенном под эгидой Министерства здравоохранения и социальных служб США, говорится, что 21,3 % молодежи в возрасте от 18 до 25 лет употребляли запрещенные наркотики [6]. В этой же возрастной группе 3,8 % признались в употреблении психотерапевтических средств не для медицинских целей.

Литература

---

1. College students' mental health is a growing concern, survey finds June 2013, Vol 44, № 6 p. 1.
2. <https://adaa.org/finding-help/treatment/low-cost-treatment>
3. National Vital Statistics Reports. Volume 65, Number 4. June 30, 2016. https://www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr65/nvsr65_04.pdf
4. Suicide and Prevention. <https://adaa.org/understanding-anxiety/suicide>
5. Anxiety and depression association of America. <https://adaa.org/>
6. The National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism. <https://www.niaaa.nih.gov/alcohol-health/special-populations-co-occurring-disorders/college-drinking>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ СЛУЖБ

Задля більш ґрунтовного вивчення феномену професійної самореалізації пожежників та рятувальників ми вважаємо за доцільне здійснити науковий розгляд його контексту (а саме, психологічну специфіку умов здійснення професійної діяльності).

Вивчення соціально-психологічних особливостей професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних служб у науково-психологічній літературі представлено у двох умовних напрямках:

- вивчення соціально-психологічних характеристик професійної діяльності пожежно-рятувальних служб;
- вивчення професійно важливих якостей та індивідуально-психологічних особливостей, необхідних для оптимального здійснення професійної діяльності.

Питанням психологічного супроводу та підвищення ефективності діяльності рятувальників у сучасній психологічній науці опікуються такі дослідники, як Л. О. Гонтаренко, Д. В. Лебедев, С. Ю. Лебедева, А. С. Куфлієвський, С. М. Миронець, Н. В. Оніщенко та ін. Ю. О. Приходько зазначає, що психологічний аналіз професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних служб є основою для вирішення багатьох науково-практичних завдань пов'язаних з її ефективністю та успішністю.

Спираючись на класифікацію професій Є. О. Клімова, науковець стверджує, що:

- за основною метою професійна діяльність пожежно-рятувальних служб належить до класу дослідницько-гностично-перетворювального;
- за умовами праці діяльність пожежних-рятувальників, належить до такої, що пов'язана з працею в умовах моральної відповідальності за життя, здоров'я та матеріальні цінності;
- за ознаками основних засобів праці — до професій, що пов'язані із застосуванням автоматичних та автоматизованих систем.

У переліку професій професійна діяльність пожежних-рятувальників віднесена до діяльності в особливих — таких, що виходять за межі звичайних — умовах праці. Поняття “особливості” умов праці у психологічній літературі визначається через стан загрози життю та здоров'ю; тривалість діяльності без відпочинку і сну; діяльність за умов дефіциту часу, інтенсивного інформаційного навантаження, сенсорної депривації, гравітаційних впливів, дії психотравмуючих чинників.

Особливість службової діяльності пожежних-рятувальників МНС України проявляється у використанні засобів, зумовлених специфічністю об'єкта, їх діяльність протікає на тлі прямої небезпеки для життя, де гарантією безпеки виступають високий ступінь їх підготовленості, професіоналізму, прояв морально-бойових і психологічних якостей.

О. С. Колесніченко визначає такі особливості професійної діяльності пожежно-рятувальних служб МНС:

- безперервна нервово-психічна напруга, що викликається систематичною роботою в незвичайному середовищі (при високій температурі, сильній концентрації диму, обмеженій видимості тощо), постійною загрозою життю і здоров'ю (можливі обвалення конструкцій, вибухи пари і газів, отруєння токсичними речовинами, що виділяються в результаті процесів горіння), негативними емоційними діями (винесення поранених і обпалених людей і тощо);
- великі фізичні навантаження, пов'язані з демонтажем конструкцій і устаткування, прокладенням рукавних ліній, роботами з пожежним устаткуванням різного призначення, винесенням матеріальних цінностей, високим темпом роботи тощо;
- необхідність підтримувати інтенсивність і концентрацію уваги, щоб стежити за зміною обстановки на пожежі, тримати в полі зору стан численних конструкцій технологічних агрегатів і установок в процесі виконання бойового завдання на об'єкті, що горить;
- труднощі, зумовлені необхідністю проведення робіт в обмеженому просторі (у тунелях, підземних галереях, газопровідних і кабельних комунікаціях), що ускладнює дії, порушує звичні способи просування, робочі пози (просування повзучи, робота лежачи тощо);
- висока відповідальність кожного рятувальника при відносній самостійності дій і прийнятті рішень по рятуванню життя людей, матеріальних цінностей і тощо;
- наявність несподіваних і несподівано виникаючих перешкод, що ускладнюють виконання завдання.

T. V. DANYLOVA

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

G. V. SALATA

Kyiv University of Culture

BEYOND BIOLOGICAL AND SOCIAL: A HOLISTIC APPROACH TO MENTAL HEALTH

The complex multifaceted essence of human as a biological, psychological, social being has attracted the attention of researchers and has caused hot debates during centuries. Still now, human being, her/his nature requires a broader understanding in the context of the synthesis of long-standing philosophical, psychological, religious traditions and contemporary sciences. A profound comprehension of the phenomenon of human, her/his nature is essential for clinical psychology and psychiatry.

The study of mental disorders is usually based on a particular model of human that can be defined as biopsychosocial. Although almost all researchers agree that biological, social and psychological factors are inextricably linked, there are significant differences in determining the causes of disorders, and accordingly in choosing treatment methods for them. Some scholars emphasize the predominant role of biology and neurology in mental health and human conduct. They consider that the tendency to provide predominantly nonspecific care even in serious situations, which require medication, does not benefit patients. On the other hand, their opponents support the idea that social, environmental dimension of human comes to the fore and professionals have to focus on these factors.

Although scientists are still that focused on the “nature-nurture” dichotomy, today we have come to the conclusion that the correct answer to this difficult question is neither biology nor social/cultural factors but their particular combination. Human mind and brain are not independent entities – on the contrary, they represent the different aspects of the same reality. The modern world demonstrates an urgent need for an integral, holistic paradigm of a human. Awareness of the integral unity of human nature attracts the attention of researchers to the expansion of the functional field of treatment options for the various mental disorders and related psychosomatic diseases.

Through the lens of the unity of body and spirit, oriental practices are becoming increasingly popular in the Western world. In recent years, body-mind practices, such as Tai Chi, Qigong, Yoga, meditation, have been recognized by professionals in the field of mental health. Their positive impact on stress, anxiety, depression, chronic diseases is well-known. Their incorporation into our daily life brings many benefits. Nowadays, contemporary science is actively exploring the effect of spiritual and physical practices, which expand consciousness, on physical and mental health. However, additional multidisciplinary research and unbiased analysis of the results is required.

The expansion of the cognitive horizons also led to the revival of psychedelic medicine. For contemporary brain researchers an exploration of psychedelic drugs, which alter the “normal” brain state, is a way of studying human consciousness, modeling certain pathological conditions and their potential treatment. “This is to neuroscience what the Higgs

boson was to particle physics”, professor D. Nutt emphasizes. An effective treatment for people with mental disorders should be based on a new transdisciplinary paradigm of human and implemented by an interdisciplinary team of specialists.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ДИТИНИ

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми здійснення формувального впливу на розвиток позитивного само ставлення дитини вказує на наявність таких основних психологічно орієнтованих методичних моделей: “формувальна”, “вільна”, “діалогічна”, “особистісна”, “збагачуюча”, “розвивальна”, “активізуюча” та “релігійна” моделі.

“Православна модель”. Православна психологія прагне інтегрувати релігійні цінності з гуманістичними світоглядними установками сучасності, та будувати навчально-виховний процес на засадах православ'я. Головні завдання при формуванні духовної сфери для кожної вікової категорії:

1. Вік до 3-х років. Головне завдання — відчуття/переживання дитиною любові до неї.
2. Дошкільне дитинство (3–6 років). Головне завдання — виховання звички до справ милосердя.
3. Молодший шкільний вік (7–10 років). Головне завдання — учеництво. Тут особливо важлива особистість вчителя.
4. Підлітковий вік (11–14 років). Головне завдання — пізнання Братства усіх людей. Тут особливо важливі навички спілкування.
5. Юність (15–20 років). Головне завдання — обрання власного шляху.
6. Молодість (21–29 років). Головне завдання — устрій земного життя людини.
7. Зрілість (30–56 років). Головне завдання — служіння.
8. Літній вік (56–75 років). Головне завдання — наставництво.
9. Старість (після 75 років). Головне завдання — остаточне приготування до зустрічі з Богом.

Результатом здійснення такого (релігійно-морального) ціннісно-формувального впливу на аксіосферу дитини у кожному віці повинно бути формування відповідних “базових підвалин особистості”:

- Вік до 3-х років. Базова довіра до світу.
- Від 3 до 6 років. Ціннісна орієнтація.
- 7–10 років. Здатність до творчості.
- Підлітковий вік (11–14 років). Почуття обов'язку, відповідальності.
- Юність (15–20 років). Становлення теократичного світогляду.

“Психолого-педагогічні принципи К. Д. Ушинського”. Саме ця психолого-педагогічна модель суто орієнтована на різновікові групи у навчальних закладах. Організація навчально-виховного процесу на засадах педагогіки К. Д. Ушинського визначається трьома принципами, як обов'язковими елементами діяльності дошкільного закладу: духовністю, народністю та науковістю. Сукупність даних принципів створює необхідні умови для формування та розвитку духовної та моральної сфер особистості, визначає структуру та систему побудови виховного та навчального процесів, слугує обов'язковою умовою комплексного улаштування життєдіяльності ДНЗ.

Духовно-моральне виховання як комплекс виховних і навчальних засобів, збудованих на православній і українській народній традиціях, вихованні патріотизму, почуття прекрасного, визначенні пріоритетності сімейного виховання. Обов'язковою умовою педагогічного процесу є використання рідної мови.

Розвивальне навчання без поділу функцій. К. Д. Ушинський, не відокремлюючи навчання від виховання, підкреслюючи їх єдність, надає перевагу вихованню, в основу якого закладено принцип народності. Так навчання поєднується з вихованням. Здійснення розвивального навчання ґрунтується на засадах посильності, послідовності та обґрунтованості з урахуванням психологічних особливостей дітей. Важливо пов'язати процеси виховання і навчання з життям. Таким чином забезпечується єдність теорії і практики навчально-виховного процесу.

Психолого-педагогічними інструментами виступають теоретичне та практичне опанування знань з антропології, педагогіки, вікової та педагогічної психології тощо; сприяння всебічному розвитку особистості педагога, оскільки у вихованні все ґрунтується на особистості вихователя. Важливі не тільки знання та вміння вихователя, а й творчість, що привносить вихователь у навчально-виховний процес, внутрішня особиста духовно-моральна позиція. Тільки гармонійна особистість, якою повинен бути або до чого повинен прагнути вихователь, може виховувати і навчати дитину відповідно.

Виховними засобами виступають вільна ініціативна діяльність дитини (вільна гра, вільна праця, самостійність, творче самовираження); моделювання середовища проживання (організація ігор, підбір іграшок, дизайн інтер'єру приміщення (архітектура, форма, колір та освітлення), будівля дитячого садка (архітектура, форма, колір), ландшафт майданчика дитячого садка). Вихователі повинні досконало володіти прийомами організації та моделювання середовища проживання дітей, у просторі та часі.

Підхід К. Д. Ушинського до значення гри та праці для дошкільного віку є надзвичайно важливим, оскільки узгоджується з психофізіологічним розвитком дитини. Поділ гри і праці для дитини дошкільного віку є неправильним розумінням її природи. Завдання навчання дитини ігрової діяльності без урахування підготовки дитини до праці, є хибним і навіть шкідливим. Гра без праці шкідлива для дитини так само, як і праця без гри.

ОСОБЛИВОСТІ АКСІОГЕНЕЗУ ПІДЛІТКІВ ПРИ ПОЄДНАННІ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ ІЗ ВСЕБІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЇХ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність для сучасного суспільства проблеми формування у підростаючого покоління духовно-моральних цінностей зумовлює необхідність пошуку шляхів оптимізації цього процесу. Оскільки релігійні заклади освіти є невід'ємною складовою сучасної культури, а суспільство плекає великі надії, що діяльність цих закладів справлятиме позитивний вплив на сучасну молодь, то існує нагальна необхідність визначення особливостей становлення духовно-ціннісних орієнтацій та світогляду сучасних школярів у процесі релігійної освіти.

На жаль, можна константувати, що переважна більшість підлітків, вихованців катехитичних шкіл, по завершенні програми навчання у цих закладах втрачають інтерес до релігії. У них спостерігається дезактуалізація релігійно-моральних цінностей. На фоні загального неприйняття психології, психологічних методів та знань у душпастирській практиці Церкви, відбувається зміщення особистісних проблем людини у релігійну площину, що призводить до таких патологічних проявів у процесі духовного розвитку, як псевдорелігійність, віра в прикмети, ритуалізм, обрядовість, тощо.

Саме тому, у дослідженні зосереджена увага на вивченні особливостей впливу різних напрямів, форм та методів роботи, які використовуються у системі релігійної освіти (Православної, Католицької Церков, інших християнських деномінацій), на аксіогенез підлітків.

За результатами спостережень та аналізу сучасної теологічної літератури були виокремлені наступні групи “направів” формування духовно-моральних цінностей, які застосовуються у сучасній церковно-пастирській практиці: вивчення теологічних дисциплін; поєднання релігійної освіти із всебічним розвитком особистості підлітка; несистематичні заняття; включення релігійно-етичних дисциплін у процес традиційної освіти; збереження національно-культурної самобутності; соціальне служіння Церкви. Групи екуменічного спілкування.

Розглянута вибірка складається з вихованців катехитичної школи м. Н. та скаутів зі Всеукраїнського православного скаутського табору “Скелі у моря” (73 підлітка). Дослідження проведено серед дітей віком 10–15 років.

Учнів регулярно задіюють у різноманітних Всеукраїнських та міжнародних конкурсах (напр., православна вікторина “Що? Де? Коли?”, тощо), дитячих та скаутських православних таборах, спортивних, туристичних та хореографічних гуртках. У скаутських групах релігійному вихованню відводиться лише 20–30 хвилин на день (вранішня та вечірня молитви), теологічні дисципліни не вивчаються. Однак усі заняття скаутів проводяться під егідою Церкви та під керівництвом священників. Головний акцент робиться на формуванні не суто релігійних, а загальнолюдських цінностей та якостей. До участі у Богослужіннях дітей заохочують, але не зобов'язують.

Хоча серед цінностей містичного модусу досліджувані обирали саме релігійні цінності. Тобто, простежується диференціація позитиву та негативу щодо релігійної сфери. Однак, на когнітивно-негативному рівні виявлено відкидання цінності “масові Богослужіння” (зазначену цінність досліджувані вважають неважливою у житті). Цей факт вказує на те, що підлітки негативно ставляться до церковно-літургійного способу життя, не схильні сприймати храми як важливу соціальну інституцію. Та й загалом, досліджувані не схильні навіть і декларувати важливість для них релігійних цінностей. Цінностям містичного модусу вони не надають такого високого значення як у попередній вибірці.

Емоційну підтримку у досліджуваних знаходять цінності прагматично-життєвого, соціального, гносеологічного та естетичного модусів. Найбільше значення у житті вони надають цінностям прагматично-життєвого модусу.

Відсутність у релігійних цінностей значимих кореляційних зв'язків з іншими цінностями та особистісними особливостями на когнітивно- та діяльнісно-позитивному рівнях вказує на неактуальність релігії для особистісного розвитку досліджуваних, несформованість теократичного світогляду. Досліджувані не вміють та не вважають за доцільне проектувати релігійні цінності у площину повсякденного життя.

Водночас, необхідно зауважити, що високі рангові місця на позитивному рівні цінності “спілкування з духовними людьми” вказують на усвідомлення підлітками важливості значення взаємин з людьми, що пов'язані із Церквою (священники, педагоги катехитичних шкіл, керівники скаутських організацій, гуртків, журі конкурсів та вікторин).

Виявлена ще одна цікава тенденція – на емоційно-позитивному рівні наявні достовірні кореляційні зв'язки цінності “молитва у храмі наодинці” з цінностями “благополуччя у сім'ї” ($r = 0,44, p \leq 0,05$) та “підкорювати, маніпулювати” ($r = 0,45, p \leq 0,05$). Тобто, підлітки усвідомлюють, що релігійні цінності – це ефективний спосіб маніпулювати думкою батьків. При організації скаутських таборів, для батьків робиться акцент на визначенні “православний табір”. Насправді ж, релігія та молитва займають, як вже вказувалось раніше, лише незначну кількість часу.

Відсутність значимих кореляційних зв'язків псевдорелігійних цінностей містичного модусу з іншими цінностями та особистісними особливостями на діяльнісно-негативному рівні, невелика кількість вірогідних кореляцій на емоційно- та когнітивно-негативному рівнях (див. Додаток В) свідчать, що досліджувані більше схильні покладатись на власні сили, вміння та якості ніж очікувати “манни з Неба”. Та й домінування цінності “розвиток особистості” на позитивному рівні вказує на активний процес саморозвитку, самоорганізації. Однак, зафіксоване значне розходження думок при ранжуванні цієї цінності на емоційно- та діяльнісно-позитивному рівнях ($\sigma = 4,41$ при $M = 4,25$ та $\sigma = 4,06$ при $M = 3,47$) вказує на невизначенність шляхів становлення індивідуальної духовності, багатовекторність процесу її формування. Водночас, цей процес проектується на практично-життєвську діяльність (пріоритет прагматично-життєвого ціннісного модусу на позитивному рівні), а не на релігійну сферу, як очікувалось.

Таким чином, можливо стверджувати, що прагнення поєднувати релігійну освіту із розвитком пізнавальної, естетичної та вольової сфер підлітка сприяють синкретичному поєднанню релігії та повсякденного життя у сприйнятті підлітків. Однак, попри весь цей позитив, такий підхід призводить й до певного “нехтування” релігією.

SUBJECTIVE WELFARE AS A COMPONENT OF THE MENTAL HEALTH OF MODERN YOUTH OF UKRAINE

The article is dedicated to the analysis of subjective wellness of different social age and gender groups of modern youth of Ukraine aged 12–20. The results are found by author's questionnaire "Psychological social questionnaire". The phenomenological picture of subjective wellness: trust to the world and people; the satisfaction of the process of life and self being, the feeling of happiness, the feeling of stream, fulfillment of life, inner motivation (taking part in useful activity). The results have shown that during adolescence the rates of subjective wellness decrease (the factor of age). The significant differences in statistics between boys and girls (the gender factor) haven't been found out. The content and level of subjective wellness depends the most on social situation of development and factor of group-social differentiation (the orphan children, sentenced children, students from technical schools have the low rates, the students of military schools, modern secondary schools (gymnasiums, lyceums), students members of Junior Science Academy have high rates.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціально-економічні зміни, що мають місце в умовах переходу до ринкових відносин, вимагають нових підходів у формуванні особистості школяра. Дедалі гострішою стає залежність місця держави в цивілізованому світі від її можливостей у створенні умов для вільного самовизначення громадян, набуття ними доступних знань і професійної майстерності, самореалізації в тій галузі, де найповніше можна проявити свої обдарування. Успішне вирішення цієї проблеми в основному залежить від позитивних результатів у формуванні особистості майбутнього працівника на всіх етапах його шкільного життя. На цьому наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, Законі України “Про загальну середню освіту”, Концепції державної системи професійної орієнтації населення та Концепції профільного навчання. У названих документах закладено один із основних нововведень – профілізація навчання в середніх загальноосвітніх закладах. Тому актуальністю нашого дослідження є одне із завдань профільної школи допомогти старшокласникам у виборі майбутньої професії, адже підготовка учня до вибору профілю навчання – це фактично перший серйозний етап вибору професії.

Результати за методикою Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) показали наступний розподіл, що представники по вибірці хлопців переважають за напрямом Людина – техніка – 45 %, високі результати по шкалі Людина – знак (всі професії, пов’язані з розрахунками, цифровими і буквеними знаками, в тому числі і музичні спеціальності) – 35 % (4,6 балів) тобто можемо говорити про перевагу у хлопців схильності до знакових професій, точними науками; решта шкал менш представлені по вибірці: Людина – природа – 5 % (2,4 балів), професії, пов’язані з рослинництвом, тваринництвом і лісним господарством хлопців даної групи приваблюють на низькому рівні, Людина – людина – 10 % (3,2 балів) – професії, пов’язані з обслуговуванням людей, спілкуванням також слабо представлені у виборі, що означає малу зацікавленість ними досліджуваними, Людина – художній образ – 5 % (2,3 балів) – вибір творчих спеціальностей на низькому рівні прояву.

У дівчат тенденція протилежна, вони найбільше обирають напрям діяльності Людина – людина – 45 % (5,5 балів) – всі професії, пов’язані з обслуговуванням людей, спілкуванням, трохи слабше представлений напрям Людина – художній образ – 30 % (4,2 балів) – всі творчі спеціальності, спеціальності за напрямом людина – природа представлені 15 % (2,9 балів), а напрям Людина – техніка – взагалі не представлений. Тобто дівчата надають перевагу спілкуванню з людьми та обслуговуванню. Тому варто зазначити, що результати за методикою показали про надання переваги дівчатами напрямом майбутньої професійної діяльності у роботі з людьми, творчими професіями, гуманітарної сфери, а хлопці більше схильні до праці в сфері, пов’язаній з технікою, точними науками.

Таким чином по вибірці респондентів спостерігаються певні гендерні відмінності між обиранням представниками різної статі напрямів для майбутньої професійної діяльності, що і проявилось в результатах. Хлопці віддають перевагу техніці, точним наукам та військовій справі, що зазвичай є переважно чоловічими справами. Дівчата ж обирають більше гуманітарну сферу діяльності, домашнє господарство, медицину, та творчі професії в сфері мистецтва.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІМ'Ї НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ

Нині в Україні спостерігається значне збільшення проблемних сімей, що призводить до соціально-психологічної та педагогічної дезадаптації дітей. Але життя сім'ї, її звичаї, захоплення, ідеали, уподобання, заняття, розваги, весь побут її життя в свою чергу є відображенням життя усього суспільства. Як би замкнено не існувала сім'я, члени її рідко бувають у змозі ліквідувати зовнішні на неї впливи. Тому особистість дитини формується під впливом сукупності суспільних відносин, особливо системи тих конкретних відносин, в яких безпосередньо проходить її життя та діяльність. Рівень моральної культури батьків, їх життєві плани і прагнення, досвід соціального спілкування старших, сімейні традиції, вся атмосфера у рідному домі часто має вирішальне значення в розвитку особистості дитини.

Проведений аналіз літературних джерел показав, що у підлітковому віці спостерігається підвищена агресивність і конфліктність, які обумовлені специфікою даного вікового періоду.

Це вік самоствердження серед однолітків, протесту і бунту проти старших, вік сильних емоцій і переживань. Розвиток на цьому етапі йде швидкими темпами, особливо багато змін спостерігається в плані формування особистості. Головна особливість підлітка – особистісна нестабільність. Всі ці процеси перебудови організму тривалі і нелегкі, але необхідні для перетворення дитини в повноцінну особистість. Саме цим обумовлюється виникнення вікової кризи.

Емпіричне дослідження встановлення зв'язку між стилями сімейного виховання та розвитком особистості дитини підліткового віку засвідчив наступне:

- діти, які виховуються в умовах завищеної уваги і турботи про дитину (стиль “домінуюча гіперпротекція”), що проявляється в надмірній опіці та постійному контролі, великій кількості заборон та обмежень характеризуються слабкістю “Зверх-Я”, імпульсивністю, нерішучістю, нетерплячістю;
- діти схильні нехтувати своїми обов'язками, часто конфліктують з батьками і вчителями. У них відзначається непостійність, незібраність, відсутність стійкої мотивації;
- діти виявляють підвищену збудливість, активність у них деколи поєднується з самовпевненістю. Для них характерно моторне занепокоєння, відволікання, недостатня концентрація уваги.

Підліткам, які виховуються в стилі “потураюча гіперпротекція” властиві слабкість сили “Я”, суворість, жорстокість, наявність тривожності, відчуженість, контроль бажань. Діти в таких сім'ях хворобливо реагують на невдачі, оцінюють себе як менш здатних в порівнянні з однолітками, виявляють нестійкість настрою, погано контролюють свої емоції, відчувають труднощі в пристосуванні до нових умов. Діти часто сповнені передчуттям невдач, легко виводяться з душевної рівноваги, часто мають знижений настрій, не вміють контролювати свою поведінку щодо соціальних нормативів, погано організовані.

Стосовно стилю “підвищена моральна відповідальність” ми встановили, що діти відрізняються також слабкістю “Я”, залежністю від групи, суворістю, жорстокістю, афектотимією, фрустрованістю. Батьки при цьому вірять у наявність у дитини особливих здібностей і талантів, розраховують на досягнення нею у майбутньому житті видатних успіхів. Підліток весь час відчуває, що рідні від нього чекають дуже багато. Такий тип виховання сприяє виникненню почуття тривожності, розвитку різних страхів і побоювань. І як наслідок, діти в таких сім’ях гостро реагують на невдачі, відчувають труднощі в пристосуванні до нових умов. має виражену схильність до самотвердження, протиставлення себе як дітям, так і дорослим, і відрізняється прагненням до лідерства і домінування.

Якщо підліток виховується у збідненому емоційному оточенні, нестачі турботи й контролю, відсутності інтересу батьків до захоплень і переживань дитини у неї формується нерішучість, стурбованість, відчуженість, схильність до почуття провини, конформність, схильна до впливів зовнішнього середовища.

Якщо підліток виховується в стилі “жорстокого ставлення”, емоційного відторгнення, частих фізичних чи моральних покарань, відсутності задоволення потреб дитини у неї формується конформність, імпульсивність, стурбованість, нерішучість, нездатність контролювати свою поведінку щодо соціальних нормативів і адекватно себе оцінювати. Діти в таких сім’ях хворобливо реагують на невдачі, оцінюють себе як менш здатних в порівнянні з однолітками, виявляють нестійкість настрою, погано контролюють свої емоції, відчувають труднощі в пристосуванні до нових умов.

Підліток, що виховується в стилі “гіпопротекція”, сповнена передчуттям невдач, легко виводиться з душевної рівноваги, часто має понижений настрій, що може стати є основою виникнення невротичності. Вона відчуває, що старші відносяться до неї досить байдуже, тяготяться необхідністю доглядати й піклуватися про неї.

Серед характерологічних особливостей дівчаток, які виховуються батьками з деструктивним стилем, виявляється специфічний симптомокомплекс особистісних рис. Вони виявляють схильність до ризику, безпечність, хоробрість, сміливість, безрозсудність у виборі партнерів по спілкуванню, емоційну значимість соціальних контактів, експансивність, прагнення до лідерства в групі, імпульсивність. Одночасно вони соціально несміливо, боязкі, соромливі в спілкуванні з дорослими, чутливі до загрози з їхнього боку, чого не спостерігається у дівчаток, що виховуються батьками з конструктивним стилем.

Для хлопчиків, що виховуються батьками з деструктивним стилем, характерна надлишкова фемінність деяких особистісних рис. За показниками, що відображають розвиток у хлопчиків, виявляються ознаки ретардації стосовно інтелектуальної і волевої зрілості, що є ще одним підтвердженням впливу стилю виховання на формування особистості.

Була розроблена система форм, методів роботи психолога з оптимізації взаємин батьків із дітьми підліткового віку. Ми дійшли висновку, що об’єктами уваги психологічної служби повинні, насамперед, стати сім’ї з несприятливими для виховання дітей умовами і при наданні психологічної допомоги сім’ї за мету повинно ставитися забезпечення сприятливих умов психологічного розвитку дітей підліткового віку.

Змістом роботи шкільних психологів з батьками є індивідуальні консультації, батьківські збори, тренінги.

Завдання психолога — навчити батьків самостійно конструювати власну поведінку при взаємодії з дитиною. Батьки повинні відчути, що єдино вірного способу вирішення тієї або іншої проблеми не існує.

Основний метод формування групи як цілого — інтеракційний, коли акцент ставиться на дію механізму зворотного зв'язку при загальній емоційній підтримці, моделювання конфліктних ситуацій і вибір способів їх вирішення.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства визріла гостра необхідність невпинно долати усталені стереотипи освіти, шукати нові ідеї задля створення школи самореалізації, школи життєтворчості, полікультурного виховання, в якій утверджується проєктивна, особистісно зорієнтована педагогіка, де дитина є головним пріоритетом і цінністю, суб'єктом культури і життя. Головне завдання сучасної школи — розвиток особистості школяра, його соціалізація, розвиток його самостійності та активності, становлення як суб'єкта діяльності, максимальна реалізація його творчого потенціалу задля сприяння всебічному та гармонійному особистісному розвитку, інтелектуальному зростанню, формуванню психічних процесів. Саме початкове навчання є рушієм і фундаментом становлення всебічно розвиненої особистості. Зміни, що відбуваються у сфері міжособистісних стосунків дитини молодшого шкільного віку, мають надзвичайно велике значення для подальшого повноцінного розвитку психіки. Одним із важливих чинників ефективної учбової діяльності та успішного особистісного становлення молодшого школяра та його соціалізації є розвиток міжособистісних стосунків з іншими дітьми та дорослими, що є необхідною умовою пізнання навколишнього світу, самопізнання, усвідомленого та чіткого відображення навчального матеріалу та його міцного засвоєння. Перешкодою у соціалізації дитини молодшого шкільного віку може стати проблема дефіциту уваги та гіперактивності.

Проблема дефіциту уваги і гіперактивності у дітей у наш час привертає пильну увагу психологів, лікарів, соціологів, педагогів в усьому світі. Підвищена увага науковців зумовлена насамперед тим, що синдром дефіциту уваги і гіперактивності (СДУГ) є найчастішою причиною порушення поведінки і труднощів навчання у дошкільному та молодшому шкільному віці. У літературі можна зустріти й інші назви даного феномену: “гіпердинамічний синдром”, і відповідне визначення дітей: “гіпердинамічні” чи “гіперактивні”. Усі ці поняття стосуються одного й того ж явища [8].

За даними різних дослідників на дефіцит уваги з гіперактивністю страждають 3–5 % дітей. Він трапляється у кожного шостого чи десятого хлопчика. Дівчатка від нього потерпають рідше: на 4–5 хлопчиків припадає одна дівчинка. Це пов'язано з більшою стійкістю жіночого організму до різних шкідливих впливів. Має значення і те, що прояви синдрому у дівчаток менше привертають до себе увагу, їх пізніше розпізнають і це потім обертається особливими труднощами соціальної адаптації дівчинки-підлітка.

Синдром дефіциту уваги належить до так званої мінімальної мозкової дисфункції (ММД). Вона виникає через різні шкідливі впливи на плід під час вагітності чи ускладнених пологах. Суттєве значення має спадковість: часто виявляється, що хтось із батьків у дитинстві теж мав подібні проблеми.

У всіх випадках мінімальна мозкова дисфункція — це легке ушкодження центральної нервової системи, яке з віком за сприятливих умов виховання компенсується. Вважають, що синдром дефіциту уваги з гіперактивністю поступово згладжується і минає до 14–15 років. Найбільш прогресуючим він буває в періоди вікових криз трьох і шести-семи років. Без своєчасної корекції цей синдром призводить до труднощів у навчанні та пов'язаних з ними різних особистісних розладів, девіантної поведінки підлітків, соціальної дезадаптованості надалі. Найбільші негативні наслідки спричиняються неправильним ставленням до “важкої” дитини й відсутністю комплексної психолого-педагогічної корекції у віці до 9–12 років.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК ІЗ СПІВЗАЛЕЖНІСТЮ

В умовах розповсюдженості залежностей різного характеру в українському суспільстві збільшується і кількість випадків співзалежності — негативних змін особистості внаслідок тривалого спілкування з залежним. Співзалежність — патологічний стан, що характеризується глибоким проникненням і сильною емоційною, соціальною або навіть фізичною залежністю від іншої людини. Це хвороблива, на рівні манії, залежність у взаєминах одне від одного. Співзалежність є досить поширеним явищем, бо залежними можуть бути не тільки хімічно залежні, але й інваліди, діти та взагалі будь-хто з особливими потребами.

Агресія співзалежних часто не усвідомлювана і не пред'явлена відкрито, вона ховається під різними масками і проявляється переважно маніпулятивно. Співзалежні часто порушують чужі кордони, що само по собі вже є агресивною дією. Співзалежним складно усвідомлювати свою агресію і проявляти її прямим способом.

Проблема співзалежності висвітлювалася низкою вітчизняних і зарубіжних учених. Серед вітчизняних авторів її досліджували О. Ю. Ніконова (гендерні відмінності при співзалежності), І. П. Лисенко (сімейні проблеми узалежнених), В. В. Хабайлюк (прояв залежності в сімейних стосунках), І. Є. Корнієнко (психологічні дисфункції при алкогольному узалежненні) та ін.

Психологічна складова співзалежності, на нашу думку, відображена у визначеннях S. Wegscheider-Crus та R. Subby, які розуміють співзалежність як особливий психічний стан. Так, R. Subby, у 1984 р. запропонував визначення співзалежності — це “емоційний, психологічний та поведінковий стан, що виник в результаті тривалого впливу пригнічуючих правил, які перешкоджали відкритому прояву почуттів та обговоренню особистісних і міжособистісних проблем”.

Проте дотепер в нашій країні бракує теоретико-емпіричних досліджень психологічних особливостей жінок із співзалежністю, зокрема особливостей агресивної поведінки. Це є важливим аспектом, адже проблеми з проявом та усвідомленням агресивності співзалежними жінками призводять до неконтрольованих форм прояву агресивної поведінки і, відповідно, дезадаптації у сімейних стосунках. У статті було розглянуто дослідження психологічних особливостей агресивної поведінки жінок із співзалежністю, результати розробки і обґрунтування психологічної програми корекції. Співзалежність — це патологічний стан, що характеризується глибоким проникненням і сильною емоційною, соціальною і навіть фізичною залежністю від іншої людини. Це хвороблива, на рівні манії, залежність у взаєминах одне від одного. Агресія співзалежних часто не усвідомлювана і не пред'явлена відкрито, вона ховається під різними масками і проявляється переважно у вигляді маніпуляцій та порушення чужих кордонів. Ми виявили, що співзалежність поєднується з високим рівнем вразливості та запальності, що обумовлює високу конфліктність у стосунках. Проблемою співзалежних жінок є недостатній рівень позитивної агресивності і завищений рівень деструктивної, а також заборона на прямий вияв агресії. Поведінка

співзалежних обумовлена домінуванням афіліативної потреби, нав'язливим бажанням подобатись партнеру, прагненням до любові і надмірними переживаннями щодо ставлення партнера, а також страхом його втратити. Більша частина співзалежних жінок виявили занижену самооцінку, невпевненість в собі і самокритичність. Ми вважаємо, що необхідне подальше вивчення цієї актуальної теми і розробка дієвих програм психокорекції.

УДОСКОНАЛЕННЯ СТИЛЮ КЕРІВНИЦТВА В КОМЕРЦІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ПП “АЛМА-ВЕКО, ФУД”

За останнє двадцятиріччя у закордонній та українській вітчизняній психології значно зріс інтерес до стильових особливостей особистості, зокрема стилю керівництва. Результативність діяльності комерційної організації залежить від ефективної діяльності керівників: від їх здатності налагоджувати ефективну роботу сучасного підприємства, приймати сміливі, нестандартні рішення, наполегливо домагатися їх виконання, використовуючи найсучасніші, результативні стилі взаємодії з підлеглими, а отже від стилю керівництва.

Грунтуючись на досвіді роботи в сотнях компаній в п'ятдесяти країнах, Іцхак Адізес, один з всесвітньо визнаних експертів у галузі підвищення ефективності ведення бізнесу та урядової діяльності шляхом внесення кардинальних змін, розробив діагностично-терапевтичну методологію здійснення організаційних змін, відому як методологія Адізеса.

Для виконання цих функцій менеджер повинен виконувати чотири ролі. Залежно від домінуючої функції І. Адізес виділяє чотири типи керівників: виробник (продюсер) — Раеі; адміністратор — рАеі; підприємець — раЕі; інтегратор — раЕІ. Великі літери (Р, А, Е, І) в коді показують, що функція блискуче виконується, малі літери (р, а, е, і) позначають, що функція виконується керівником задовільно. Погане виконання або невиконання функцій позначається прочерком.

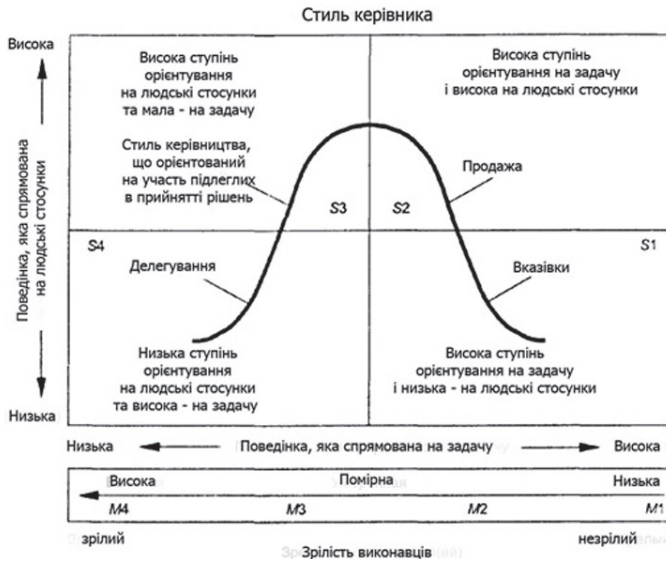
Автори виділяють такі стилі керівництва як: наказовий, тренувальний, що підтримує і стиль делегування, відповідні рівням розвитку працівників, припускаючи, що стиль керівництва повинен змінюватися в залежності від ситуації (див. рис. 1).

У процесі досліджень стилів керівництва, Лайкерт виявив, що спостерігаються відмінності в ефективності діяльності організацій визначаються тим, з яких позицій керівництво підходить до організації роботи співробітників. Було виявлено два стилі керівництва: керівництво, орієнтоване на виконання завдання, і керівництво, орієнтоване на взаємини, підбір кадрів і роботу з ними.

Дослідження Лайкерта показали, що найефективніші керівники приділяють увагу насамперед людським аспектам проблем, що стоять перед їх підлеглими, і будують відносини, засновані на взаємодопомозі. Заслуга цього дослідника — в тому, що він поглибив існуючі уявлення про ділові відносини між співробітниками і показав, як принципи згадуваної нами теорії можуть бути реалізовані в структурі організації.

Стиль керівництва ми розглядаємо як самостійне явище, що має свої психологічні детермінанти, зокрема: позиції, цінності, відношення, особливості спілкування, схильності особистості до конфліктної поведінки, соціальні ролі.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що так, дійсно, стилі керівництва залежать від наступних психологічних детермінант: включення, контролю, афекту, ціннісних орієнтацій, поведінки особистості в конфліктній ситуації,

Рис. 1. Модель ситуаційного лідерства П. Херсі і К. Бланшара

функцій діяльності свого підрозділу. Найбільш ефективними стилями керівництва в ПП “Алма-Веко, Фуд” є партнерський (колегіальний) та дипломатичний (змішаний) стилі керівництва.

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
ІМ. КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО**

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
**“Україна – незалежна, демократична, соціальна,
правова держава: реалії сьогодення та перспективи”**
27 жовтня 2017 року

О. В. ІВАНЕНКО

канд. юрид. наук, доц., ННІП МАУП

**ІНФОРМАЦІЙНА ЕНТРОПІЯ ТА ЕНТРОПІЙНА
ІНФОРМАЦІЯ У ГАЛУЗІ ПРАВА:
ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ**

Інформація у реальній дійсності зазвичай розглядається в процесі руху, передачі, вона усуває у правових системах невизначеність і, насамперед, пов'язана із наразі невідомими фактами або явищами. Тому логічним буде виходити із того, що вивчення інформації у взаємозв'язку із ентропією як мірою невизначеності, невпорядкованості правової систем є її тлумаченням як міри інформаційних можливостей системи.

В межах високоорганізованих цілісних систем функціонують специфічні механізми управління, головною метою яких є досягнення тих цілей, які стоять перед кожною із систем, й визначають характер їх функціонування та розвитку. Загальною рисою в процесах управління є його антиентропійний характер. По суті кожний процес управління є антиподом процесу дезорганізації, і дозволяє стабілізувати систему, зберегти її якісну визначеність, підтримати її динамічну рівновагу із навколишнім середовищем та забезпечити досягнення того чи іншого корисного результату.

Слід зауважити, що зберегти свою якісну визначеність та цілісність високоорганізована система здатна лише за умови обмеженості впливів як з середини, так й ззовні. Такого роду вплив не повинен бути занадто сильним, аби не зруйнувати систему, але в той же час й достатнім, щоб процес управління міг би здійснюватися безперешкодно. На наш погляд, такою формою впливу є інформація.

Працюючи із соціально-правовою інформацією необхідно враховувати не лише її цінність, але й корисність, ефективність, оптимальність, різноманітність тощо. Виходячи з цього, поняття цінності набуває конкретного якісного навантаження. У правовій реальності цінність інформації може бути як позитивною, так і негативною з точки зору як джерела, так й отримувача.

Зрозуміло, що в розрізі управління у галузі права поведінка суб'єктів управління характеризується постановкою певних юридично значущих цілей, а також їх до-

сягненням. Іноді виникає певна невизначеність стосовно цілей, засобів та методів їх досягнення. Проте така дезорганізація зникає у разі отримання відповідної нормативно-правової інформації. Для суб'єктів управління у галузі права найбільшої цінності набуватиме та інформація, яка усуватиме невизначеність у системі, міститиме моделі правового регулювання, варіанти необхідної юридично значущої поведінки [1].

Цінність нормативно-правової інформації визначається на усіх рівнях її сприйняття. Відбір такої інформації передбачає наявність всім відомої свободи суб'єкта управління у галузі права, який при цьому обирає найбільш цінні повідомлення, відомості та використовує їх для досягнення поставлених цілей. У кожному конкретному випадку той чи інший варіант правової інформації може виявитися більш або менш значущим в процесі прийняття та реалізації юридичних рішень. Тому ми можемо вести мову про неоднакову здатність зменшити за допомогою норм права ентропію у системних утвореннях тощо. А отже, інформаційна цінність норм права може характеризуватися в даному випадку з урахуванням діяльності суб'єктів управління, їх цілей, особливостей правового впливу.

Відомо, що не вся нормативно-правова інформація може виконувати функцію усунення невизначеності у правових утвореннях, регулювати правовідносини, поведінку людей. Той масив інформації, який не несе корисного навантаження, називається надлишковим. Такого роду інформація може призвести до збільшення ентропії у правовій системі, іноді вона ускладнює сприйняття та усвідомлення юридичних месиджів, відомостей, переважваючи їх питаннями, які дублюють одне одного тощо. Тому, досліджуючи взаємозв'язок ентропії та нормативно-правової інформації, що циркулює у суспільстві, необхідно звернути увагу на даний факт.

Надлишок нормативно-правової інформації тягне за собою її викривлення на різних рівнях: на рівні сприйняття даної інформації суб'єктом управління в галузі права, на рівні руху інформації від суб'єкта до об'єкта управління (неправильне тлумачення норм права, невірне їх застосування, викривлення правових норм в процесі реалізації управлінських рішень тощо) [2, с. 4].

В такому разі сутнісне перенавантаження правових норм можна розглядати на рівні окремих юридичних норм (по горизонталі, повторення правових приписів у суміжних нормах), на рівні правового системного утворення (по вертикалі, тобто взаємодія суб'єктів правового впливу, принципів та норм, інститутів і норм), співвідношення галузей права та галузей законодавства, повторення норм, правових рішень у часі тощо.

У разі зменшення або збільшення інформації, що надходить із навколишнього середовища або діє у самій системі може відбуватися несподівана зміна стану системи — біфуркація. Дійсно, після накопичення ентропії вище критичного рівня, подальше існування системи є неможливим, і вона або руйнується, або змінює власну структуру, входячи у новий життєвий цикл.

Інформаційна потужність правової системи визначається як здатністю її елементів генерувати упорядковану інформацію, так й здатністю гіперциклу її утримувати, відбирати та продукувати. Структура правової системи визначає траєкторію її еволюції у напрямі щодо досягнення стану аттрактора, досягнувши якого система еволюціонує навколо свого стану рівноваги. Тому її подальший розвиток, нарощування інформаційної потужності видається можливим виключно за умови долання процесу структурних змін, викликаних або потужним зовнішнім впливом, або накопиченням внутрішнього хаосу, що призводить до незворотних змін та відхилення від стану рівноваги [3, с. 36].

Рівновага правових систем під час проходження етапів детермінованої еволюції супроводжується збільшенням ентропії, яка у межах заданого гіперциклу досягає максимального значення у стані-аттракторі. У стані-аттракторі правова система досягає меж свого розширення та знаходиться у рівновазі у рамках заданого гіперциклу (структури) та стану навколишнього середовища. Подальше розширення системи стримується зростанням ентропії, що здатна зруйнувати структуру системи, занурити її у хаотичний стан. Можливості подолання негентропійного бар'єру у розвитку системи у стані ентропійного потенціалу пов'язані з її структурними перетвореннями та досягненням якісно нового стану, що характеризується вищим рівнем упорядкованості [4, с. 83].

Таким чином, слід наголосити на особливо важливому значенні перехідних періодів структурних змін правових систем. Не дивлячись на те, що існує значний науковий інтерес до вивчення таких періодів, сутнісні їх ознаки є малодослідженими. І це не випадковість, оскільки невизначеність, яка внутрішньо притаманна процесам структурних змін, надзвичайно ускладнює як формулювання загальних закономірностей, так й наукове прогнозування.

Проблема правової ентропії наразі залишається однією із слабо досліджених юридичною наукою. Разом із тим, слід наголосити, що поняття правової ентропії дає можливість проаналізувати процеси, що відбуваються у реальній правовій дійсності. Нормативно-правова ж інформація є мірою упорядкованості правової системи і покликана забезпечувати зниження рівня правової ентропії.

Джерела

---

1. Ерохин В. И., Ерохина Ю. В. Информация как мера упорядоченности правовой системы (теоретико-исторический аспект) / В. И. Ерохин, Ю. В. Ерохина. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/informatsiya-kak-mera-uporyadochenosti-pravovoy-sistemy-teoretiko-istoricheskiy-aspekt>
2. Любичанковский В. А. Эволюция понятия “состояние” в классической физике / В. А. Любичанковский // Теоретический журнал “Средо”. — № 1. — 2000. — С. 4.
3. Павлова Ю. В. Правовая энтропия: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Ю. В. Павлова. — Владимир, 2004. — 173 с.
4. Грунина В. А. Синергетические основы правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / В. А. Грунина. — М., 2007. — 171 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Час від часу ми стаємо свідками значних корупційних скандалів, герої яких — лідери розвинених держав світу і керівники міжнародних організацій. Суми хабарів, про які йдеться, багаторазово перевершують прибутки наших корупціонерів. У одному із своїх бюлетенів міжнародна громадська організація “Трансперенсі Інтернешнл”, мета якої — опір корупції у бізнесі на міжнародному і національних рівнях, підтверджувала: Корупція стала звичним явищем у багатьох головних індустриальних державах, багатство й сталі політичні традиції яких дають змогу, проте, приховати розмах величезного збитку, який завдається корупцією соціальній і гуманітарній сферам.

Окремим країнам вдалося створити ефективні механізми протидії корупції.

Досить ефективний адміністративний контроль за державними службовцями здійснюється у Великій Британії [1, с. 84].

Великобританія є країною, яка є менш корумпованою порівняно з іншими країнами Європи. Для цієї країни традиційними є високі стандарти громадського контролю за поведінкою державних службовців, які є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін та ефективної протидії корупційним проявам з боку державних службовців.

В юриспруденції Великобританії не існує загально визначеного терміна “корупція”, закріпленого в нормативно-правових актах, але існує велика кількість дефініцій цього поняття [2, с. 203].

Відповідальність за корупційні правопорушення встановлена на рівні прецедентного права. Відповідно до цих джерел суб’єктом корупційного правопорушення може бути публічний службовець, який сам або спільно з іншою особою вимагає, отримує або дає згоду на отримання для себе або іншої особи матеріальну вигоду всупереч закону, в обмін на дії або утримання від певних дій щодо питання чи прийняття рішення, яке стосується його компетенції. Якщо особа отримує подарунок і при цьому розуміє, що це хабар, то її вважають такою, що уклала корупційну угоду навіть за умови, якщо ця посадова особа не мала наміру її виконувати.

Особливістю є те, що у британському праві корупція визначена досить вузько: це хабарництво або отримання винагороди чи іншого доходу в обмін на сприятливе рішення. Ця країна має найдавніші традиції протидії корупції. Перший Закон про корупцію у державних органах був прийнятий ще у 1889 р. Закони про попередження корупції 1906 та 1916 рр. були реакцією суспільства на наростання цього явища.

Значний вплив на поведінку державних службовців у Великій Британії справляє велика кількість громадських об’єднань, які мають можливість здійснювати нагляд за розслідуванням справи про корупційне діяння.

У цій країні надзвичайно висока роль громадської думки, вона стежить за негативними явищами у державі. Здебільшого громадські дебати точаться навколо питань, пов’язаних із лобіюванням та купівлею політичного впливу, проблем, ство-

рених зміною меж приватної і державної власності, моральним кліматом, хабарництвом, зловживаннями місцевих органів влади, поліції, митної служби.

Безпосередньо корупційні процеси у Великій Британії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 р. Його зусилля зосереджені на основних сферах суспільного життя, які викликають найбільшу стурбованість громадськості. Насамперед це члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику, колишні міністри та інші посадові особи, які працюють у тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді.

За результатами роботи Комітету Палата Громад парламенту вирішила призначити парламентського директора стандартів, заборонити протекцію та розголосити сторонні заробітки членів парламенту.

Характеризуючи законодавство про боротьбу з корупцією Великобританії, необхідно, на нашу думку, звернути увагу на високу правову культуру громадян та сталі традиції професійної етики державної служби. Певною мірою таке ставлення суспільства до корупції можна вважати зразковим.

Загальновідомо, що основними джерелами права в Великобританії є судові прецеденти, які становлять загальне право. Парламентські акти є окремими джерелами права й становлять статутне право. Такий унікальний розподіл на загальне та статутне право має істотне значення, зокрема при визначенні кримінально-правових та адміністративно-правових санкцій за корупційні правопорушення. Наприклад, у випадку, коли відповідальність за правопорушення передбачається парламентським актом, покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу, як правило, встановлюється цим актом у вигляді визначеного або максимального розміру або строку. Якщо таких вказівок немає, це означає, що суд самостійно визначає розмір штрафу або строк позбавлення волі.

Суб'єктами корупційних правопорушень у Великобританії є так звані публічні посадові особи, хоча у певних випадках ними можуть бути й інші державні службовці та будь-які особи, у тому ж числі юридичні.

Закон про народне представництво 1983 р. передбачає кримінальну відповідальність за хабарництво, пов'язане з проведенням виборів до парламенту або до місцевих органів влади. Це корупційне правопорушення полягає в дачі хабара, прямо або опосередковано, у виді грошей або у виді сприяння в одержанні посади виборцю, щоб він віддав свій голос або утримався від голосування на користь хабародавця або іншої особи. Одержання хабара, а також домовленість про підкуп, караються незалежно від того, коли відбулося прийняття хабара: до, під час або після виборів.

До іншої групи корупційних правопорушень належать склади, що традиційно в Українському праві розглядаються як посадові злочини. Це такі злочини, як зловживання владою, порушення довіри й обман, недбалість при виконанні обов'язків, невиконання обов'язків та протиправне поширення службової інформації, отриманої посадовою особою в силу покладених на неї службових повноважень.

Для високих чиновників розроблений та затверджений спеціальний статут, де детально обумовлені не лише фінансові та бізнесові обов'язки, а й принципи проведення та ставлення до роботи. Порушення статуту призводить не лише до негайного звільнення, а й до втрати державної пенсії та пільг.

Підсумовуючи, необхідно також підкреслити дві особливості законодавства Великобританії про боротьбу з корупцією. Перша — це порівняно давній термін прийняття багатьох нормативних актів антикорупційної спрямованості. Протягом тривалого часу ці акти діють, практично не зазнавши змін. Друга особливість — це

порівняно “м’які” санкції за вчинення корупційних правопорушень. Складається враження, що ніхто у Великобританії не сподівається на велику користь від застосування виключно репресивних заходів у справі боротьби з корупцією.

Джерела

---

1. Grabosky Peter N. Citizen coproduction and corruption control / Grabosky Peter N. // *Corruption and Reform*. — 1999. — Vol. 5. — P. 125–151.
2. *Corruption, Inequality, and the Rule of Law : The Bulging Pocket Makes the Easy Life* / By Eric M. Uslaner. — Cambridge University Press, 2008. — 360 p.

А. М. КИСЛИЙ

д-р юрид. наук, ННІП МАУП

М. М. ДЕНИСЕНКО

здобувач СК-1 ННІ КРД НА СБ України

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Вивчення будь-якого суспільного феномену потребує його періодизації, виділення об'єктивних історичних етапів його становлення і розвитку. Так, С. Р. Тагієвим запропоновано періодизацію розвитку системи правового регулювання негласної слідчої (розшукової) діяльності на території нашої держави [1]. Водночас, для наведення обгрунтованої періодизації розвитку інституту негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) слід виділити певні об'єктивні критерії у вказаній сфері.

Фахівці слушно звертають увагу на пряму залежність специфіки та дієвості методів розшукової діяльності від державного устрою і моральних засад, на яких ґрунтується існування конкретної спільності людей [2]. Також можна відзначити, що розвиток системи регулювання негласної слідчої (розшукової) діяльності перебуває у тісному зв'язку із засадами організації кримінального процесу як такого. Саме зміна принципів кримінального судочинства є тим важелем, який спонукає на сучасному етапі до змін у регулюванні системи розшуку.

На нашу думку, таємні заходи, які проводились з метою розкриття або попередження злочинів до Нового часу, не можна назвати оперативно-розшуковими заходами або негласними слідчими (розшуковими) діями в тому сенсі, який нині вкладається в ці поняття. Опитування та спостереження, що, як вбачається, були єдиними формами розшукової діяльності на цьому етапі, не потребували особливих професійних навичок і виконувалися, за необхідності, військовими адміністраторами та тимчасово залученими особами. Як і в будь-якій іншій сфері суспільного життя на початкових етапах розвитку, при розслідуванні злочинів керувалися пануючими у суспільстві уявленнями про справедливе і несправедливе, допустиме і недопустиме.

Ускладнення форм і методів негласної розшукової діяльності, зростання її масштабів, а отже і впливу на суспільне життя, викликало необхідність її формальної регламентації. Спочатку така регламентація здійснювалася з метою впорядкування діяльності відповідних органів та установ, а також для забезпечення інтересів самої правлячої верхівки, оскільки негласна розшукова діяльність найтіснішим чином була пов'язана із питаннями здійснення владних функцій. Така регламентація ще не мала публічного характеру і здійснювалася у формі відомчих інструкцій, циркулярів, які визначали права, обов'язки та відповідальність певних службових осіб.

Становлення національних держав, вільних від станових обмежень, необхідність залучення до демократичних політичних процесів практично всього дорослого населення країни, докорінно змінило й систему розслідування злочинів. За-

гальновизнано, що першою до нової системи регулювання розшукової діяльності серед країн континентальної правової системи перейшла Франція із прийняттям у 1808 році Кодексу кримінального розслідування [3]. Зокрема, визначальне значення для становлення системи регламентації негласної слідчої та розшукової діяльності мали положення ст. 10 вказаного Кодексу, відповідно до яких під час проведення дізнання префекти департаментів поліції мали право особисто або через посадових осіб судової поліції вживати необхідні заходи для розкриття злочинів і викриття винних. В країнах англо-саксонської системи права вказані зрушення розпочалися ще раніше [4]. Саме на цьому етапі вперше можна казати про публічну, тобто власне правову, регламентацію вказаної сфери.

Нарешті, останній етап розвитку системи регулювання розшукової діяльності пов'язаний із становленням інституту прав людини і діяльності міжнародних правових установ як у сфері захисту прав людини, так і розшукової діяльності. Коротко оглянемо вказані етапи на території України і спробуємо виділити їх найбільш характерні риси і закономірності їхнього розвитку.

Враховуючи викладене, ми можемо виділити наступні етапи становлення системи нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій:

1. *Регулювання звичаєм.* На цьому етапі відсутні будь-які письмові джерела, які б встановлювали порядок проведення негласних розшукових дій; особи, що їх проводять, керуються пануючими у суспільстві уявленнями про справедливе і несправедливе, допустиме і недопустиме. Застосовуються найбільш прості методи негласного отримання інформації: таємне опитування, таємний огляд місця. Для України вказаний етап не має суттєвих відмінностей від інших країн, хронологічно він тривав з часів становлення Давньоруської держави до XVIII століття.

2. *Регулювання закритими (відомчими) актами.* На цьому етапі ускладнення суспільного життя потребувало відповідних механізмів регулювання, у тому числі у сфері протидії злочинності і захисту державних інтересів. Формується відповідний апарат, який виконує функції таємного отримання інформації на професійній основі. Функціонування такого апарату вже не може регулюватися звичаєвим правом, тому вищими владними органами видаються письмові приписи, які поступово узагальнюються і набувають форму таємних відомчих інструкцій. На цьому етапі застосовуються вже більш складні методи негласного отримання інформації, у тому числі систематичне таємне спостереження, впровадження інформаторів до злочинних груп. Тобто, від суто пасивних методів, які застосовуються виключно після вчинення злочину, правоохоронні органи переходять до формування системи попередження злочинів.

Саме в цей період формується класична методика негласного отримання інформації, яка досягає рівня наукової дисципліни; поширюється застосування технічних засобів отримання інформації, проводяться відповідні наукові дослідження методів негласного отримання інформації. Україна проходила цей етап у складі Російської імперії, а потім СРСР з XVIII ст. до часу набуття незалежності.

3. *Регулювання публічними нормативними актами або етап процесуалізації негласних слідчих (розшукових) дій.* Перехід до цього етапу був пов'язаний із кількома чинниками. По-перше, становлення демократичних форм державного устрою потребувало підвищення суспільного контролю над діяльністю правоохоронних органів. У сфері негласної розшукової діяльності для більшості демократичних країн оптимальною формою такого контролю став судовий нагляд. Для забезпечення цього нагляду необхідно було прийняти закони, якими мав керуватися суд при визначенні дозволеного і недозволеного у цій сфері.

По-друге, перехід від інквізиційного до сучасного кримінального процесу, заснованого на принципах усності, гласності та змагальності сторін, потребував нормативного регулювання процесу збирання доказів. При цьому інформація, отримана у позапроцесуальний спосіб, не могла бути використана як доказ в суді, що призводило до втрати доказового матеріалу, отриманого за допомогою НСРД. Тому виникла необхідність процесуалізації негласних слідчих (розшукових) дій.

По-третє, розширення можливостей розшукового апарату та розвиток нових технічних систем отримання інформації створювало небезпеку зловживання можливостями втручання в приватне життя, що потребувало чіткого визначення і закріплення в законі випадків, коли таке втручання є правомірним. На цьому етапі, наряду з традиційними методами, широко застосовуються технічні засоби негласного отримання інформації, як то аудіоконтроль, оперативна фото- та відеозйомка.

Специфіка України полягає в тому, що етап процесуалізації негласних слідчих (розшукових) дій проходив суперечливо і непослідовно. Перша спроба нормативного регулювання системи негласного отримання інформації була здійснена ще під час судової реформи 1864 року, однак спочатку реакційна політика царського уряду, а потім більшовицький переворот і створення тоталітарної держави згорнули ці прогресивні тенденції, і на десятиліття затримали формування системи нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. Повною мірою України перейшла до вказаного етапу тільки з прийняттям КПК 2012 року.

4. Регулювання системи негласних слідчих (розшукових) дій із урахуванням міжнародних норм у сфері захисту прав людини. На сучасному етапі імплементація міжнародно-правових норм є одним з головних чинників сучасної еволюції національних систем організації правоохоронної діяльності [4]. Важливим чинником вказаних нововведень було те, що у 1997 р. Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини (надалі — Конвенція), і практика Європейського суду з прав людини стала обов'язковою для врахування національними судами [5].

Крім того, розвиток міждержавних економічних зв'язків, інтернаціоналізація злочинності, екстериторіальний характер діяльності терористичних груп змушують правоохоронні органи різних країн шукати найбільш дієві механізми співробітництва у сфері оперативно-розшукової діяльності, що викликає необхідність уніфікації відповідного законодавства. Специфіка методів негласної розшукової діяльності на цьому етапі полягає у широкому застосуванні технічних засобів та цифрових технологій, що також потребує розвитку нормативної бази у цій сфері.

Наразі важко сказати, в яких формах відбуватиметься вдосконалення нормативної бази проведення НСРД, водночас можна окреслити головні тенденції цього етапу, для якого будуть характерні:

- запровадження міжнародних стандартів у сфері НСРД, участь міжнародних експертів в розробці відповідного вітчизняного законодавства;
- урахування практики міжнародних судових установ, зокрема, Європейського суду з прав людини, при проведенні НСРД та використанні їх результатів;
- спеціальне нормативне регулювання процесуального закріплення результатів негласних слідчих (розшукових) дій, проведених поза межами держави;
- спеціальне нормативне регулювання порядку проведення НСРД правоохоронними органами іноземних держав на території України.

Вказані тенденції створюють підґрунтя для подальшого розвитку і вдосконалення системи нормативного регулювання провадження негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів в кримінальному судочинстві.

Джерела

---

1. Тагиев С. Р. Генезис становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій // Вісн. Луганського держ. ун-ту внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. — 2015. — № 2. — С. 295.
2. Сервецький І. Генезис методів оперативно-розшукової діяльності // Вісн. Академії управління МВС. — 2009. — № 1. — С. 83.
3. Головки Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л. В. Головки. — М.: СПАРК, 1995. — С. 20.
4. Жалдак С. І. Стандарти нормативно-правової регламентації негласних актів розслідування в європейському кримінальному процесуальному законодавстві // Вісн. Академії адвокатури України. — Т. 11. — № 3 (31). — 2014. — С. 112.
5. Глушков В. О. Урахування Європейської Конвенції з прав людини й основних свобод у правовому регулюванні інтрузивних оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій / В. О. Глушков, О. А. Білічак // Держава та регіони: наук.-виробнич. журнал. Серія: Право. — Запоріжжя, 2012. — № 4 (38). — С. 179–185, С. 179–185.

СУЧАСНІ МУНІЦИПАЛЬНІ КОНЦЕПЦІЇ

Питання створення в Україні системи місцевого самоврядування виникло в перші роки її незалежності, що було зумовлене формуванням правової держави та громадянського суспільства.

Початок наукового розроблення положень щодо місцевого самоврядування було обумовлено прийняттям президією України у 1994 році постанови “про концепцію регіональної політики України” [5, 82].

Основними нормативно-правовими актами, в яких закріплені положення про місцеве самоврядування є:

1. Конституція України.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування.
3. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”.

Згідно стю 7 Конституції України в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. Також Конституція України містить розділ XI “Місцеве самоврядування” [1].

Наступним нормативно правовим актом, який регулює місцеве самоврядування є Європейська Хартія міського самоврядування, в преамбулі якої зазначено, що органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму [2]. Європейська Хартія місцевого самоврядування ратифікована Законом України “Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування” [3].

Також в Україні діє спеціальний закон — Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”, який відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, про що зазначено в преамбулі і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, про що зазначено в преамбулі даного закону [4].

В сучасній правовій доктрині існує декілька концепцій щодо визначення місцевого самоврядування. Наріжним каменем поділу зазначених концепцій є питання природи місцевого самоврядування, тобто, чи є місцеве самоврядування природним правом територіальної громади або воно є наданим державою громади, волею держави.

Класичною теорією місцевого самоврядування є “державницька” теорія. Засновниками цієї концепції є німецькі вчені Л. Штейн та Р. Гнейст, які зазначали, що місцеве самоврядування — це самостійне виконання відмінних від держави місцевих прав, а здійснення муніципальними утвореннями завдань державного управління. Згідно даної концепції місцеве самоврядування — це одна з форм організації місцевого державного управління. Визначення місцевого самоврядування базується саме на концепції Л. Штейна та Р. Гнейста [5, 83].

Згідно ч. 1 ст. 3 Європейської Хартії місцевого самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [2].

Вихідним для представників “державницької” теорії місцевого самоврядування є сприйняття місцевого самоврядування як делегування владних повноважень від держави на місцевий рівень.

Вказана концепція знайшла свій подальший розвиток у працях радянських вчених М. І. Лазаревського, О. Д. Градовського, В. Ю. Безобразова. На їхню думку, повноваження органів місцевого самоврядування та органів державної виконавчої влади за своєю юридичною природою не мають принципової відмінності, тому що визначаються правовими приписами, встановленими державою. Відмінність елементів механізму держави та місцевого самоврядування полягає в їх суб’єкті, так як державно-владні функції у сфері місцевого самоврядування виконують недержавні за своїм походженням органи.

В. С. Журавський, В. О. Серьогін, О. Н. Ярмиш виокремлюють такі прояви державницької організації публічної влади на місцях в Україні:

1. Територія місцевої громади є державною територією, а місцеві жителі є громадянами держави.
2. Місцеві справи вирішуються самостійно, але в руслі єдиної державної політики.
3. Встановлення компетенції органів місцевого самоврядування є прерогативою держави тощо.

На думку Ю. Панейка місцеве самоврядування є децентралізованою державною владою, яка ієрархічно не підпорядковується державним органам і самостійні в межах закону і правового порядку.

Деякі вчені-державники вважають, що не повинно існувати підпорядкування органів місцевого самоврядування органам державної влади. Незважаючи на деякі розбіжності, усі прихильники цієї теорії розглядають місцеве самоврядування як демократичну систему державного управління на місцях.

Другою основною теорією місцевого самоврядування є громадівська теорія. Представники цієї концепції стверджують, що держава лише визнає право на місцеве самоврядування, а не делегує його.

Перші погляди в рамках громадівської концепції з’явилися у XIX ст. Найповніше та найґрунтовніше трактування цієї концепції надано А. Арсеном у 1871 році. Він визначав, що громада має право на самостійне та незалежне від центральної влади функціонування по самій своїй природі, причому держава не створює громаду, а лише визнає її. Відомими представниками цієї концепції були також Х. Зачарія, Н. Ю. Гербер та інші.

Ознаки громадівської теорії:

1. Справи громади є відмінними від справ держави.
2. Громада володіє спеціальним комплексом прав, які роблять неможливим втручання держави у її справи.
3. Посадові особи місцевого самоврядування не є представниками держави і представляють громаду.

В. В. Кравченко та М. В. Пітнік зазначають, що визначення місцевого самоврядування, яке надається у ст. 140 Конституції України базується на громадівській теорії та надає право самостійно вирішувати питання місцевого значення тільки територіальним громадам [5, 83–84].

Згідно ч. 1 ст. 140 Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1].

На сьогоднішній день в Україні функціонують такі засади громадівської теорії:

1. Органи місцевого самоврядування самостійно реалізують надані їм повноваження і органи державної виконавчої влади не мають права втручатися в законну діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування.
2. Матеріально-фінансову основу місцевого самоврядування складає комунальна власність і місцевий бюджет.
3. Територіальні громади можуть мати власну символіку і статут, що відбивають історичні, національно-культурні, соціально-економічні особливості відповідної території.
4. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування, прийняті в межах їхніх повноважень, обов'язкові на території місцевого самоврядування для усіх фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до цієї теорії органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення повинні діяти за принципом: дозволено все, що не заборонено законом. В. С. Куйбіда зазначає, що громадівська теорія веде до виникнення “держави у державі”, що й прирєкло цю концепцію на загибель. На сьогоднішній день у світі не існує жодної держави, де б було відсутнє втручання державної влади у справи муніципальних утворень. Тобто в повному обсязі громадівська теорія не використовується жодною країною.

На сьогоднішній день у більшості країн світу, у тому числі і в Україні, для визначення місцевого самоврядування використовується так звана змішана громадівська-державна концепція чи концепція муніципального дуалізму.

М. П. Драгоманов, Б. М. Чичерін та деякі американські вчені — представники змішаної теорії розглядають місцеве самоврядування як правову форму подолання відчуженості особи від держави, невід’ємний атрибут існування правової демократичної держави.

Відповідно до громадівська-державницької теорії органи місцевого самоврядування не залежать від держави тільки в громадських справах, а й у політичній сфері вони розглядаються як державні органи, які виконують її функції та повноваження [5, 84].

Джерела

---

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254К / 96-ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Європейська Хартія Місцевого Самоврядування від 15.10.1985 // Офіційний Вісник України. 201. — № 24, / № 39, 2013. — Ст. 1418.
3. Закон України “Про Ратифікацію Європейської Хартії Місцевого Самоврядування” від 15.07.1997 р. № 452/97-Вр // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1997. — № 38. — Ст. 249.
4. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 р. № 280/97-Вр (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1997. — № 24. — Ст. 170.
5. Русанова С. Ю. Становлення та розвиток наукових знань про місцеве самоврядування: теоретико-правовий аспект // Юрид. вісник. — № 3 (16). — 2010. — С. 82–86.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ – ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Кардинальна зміна вектору розвитку України продиктувала необхідність рішучих і невідкладних заходів у побудові нового державного механізму, пріоритетом якого стає гарантування прав і свобод людини та виховання нової свідомості громадян. З цією метою оголошено початок 62 реформ. З них пріоритетними визначено вісім реформ і дві програми. Однією з головних реформ, яку сьогодні потребує українське суспільство, найнагальнішою, на переконання як експертів, так і простих українців, є боротьба з корупцією [1].

Відповідно така настанова вимагає розробки і впровадження як організаційних, так і правових новел з метою усунення можливих корупційних проявів.

Сучасна юридична доктрина виділяє два підходи до визначення корупції: в вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі корупція — це сукупність злочинів, що вчиняються посадовими особами у корисливих цілях. У широкому сенсі — це негативне соціальне явище, що деструктивно впливає на державний механізм, спричиняючи значну шкоду державному ладу Країни.

В Україні вже напрацьована велика кількість наукових праць, які аналізують причини і умови, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень, але, на жаль, це питання і досі залишається актуальним. Тому, вважаємо за потрібне репрезентувати власні дослідження щодо проблем корупції і механізму її нейтралізації на найвищому рівні правового регулювання — Конституції України.

Ми вже зазначали, що корупція є деструктивним фактором, який негативно впливає на державний лад як систему політико-правових, економічних, соціальних, адміністративних відносин, що встановлюються законодавством у державі й організації державної влади.

Основи державного ладу України закріплені у першому розділі Конституції України, саме цей розділ має особливий порядок внесення змін та доповнень. Відповідно, внесення антикорупційних принципів функціонування державного механізму саме у перший розділ Конституції України унеможливить підлаштування конституційних норм під інтереси кожної політичної сили, що приходять до влади.

Позитивним, на наш погляд, мав би бути результат проведеного референдуму, який носив би дорадчий характер. Народ України є єдиним джерелом влади. Застосовуючи шляхи реалізації принципу народовладдя, держава зобов'язала відповідальніше ставитись до прийнятого рішення громадянами України. З іншого боку, такий захід зняв би напругу у відносинах між державною владою та громадянами. Відповідні результати необхідно було б внести до Конституції України як вихідний принцип буття нашої країни.

Ми вважаємо за потрібне винесення змін до Конституції України, доповнивши статтю 5 Конституції України: “Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування”, слід доповнити абзац сло-

вами: "...а також безпосередньо з питань організації і здійснення протидії корупції". Саме така новела буде фундаментальним принципом забезпечення принципу народовладдя.

Слід звернути увагу на положення статті 6 Конституції України "Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову". Такий поділ є класичним, але усі реформи, особливо ті, що стосуються антикорупційної діяльності, слід передбачити поза будь якою гілкою влади. Це слід також зазначити в Конституції України. Доповнивши статтю 6: "... Антикорупційні органи є незалежними і не входять до жодної гілки влади і мають мету забезпечити протидію корупційним проявам в усіх гілках влади". Саме така фундаментальна норма зведе до мінімуму політичний вплив на осіб, які будуть забезпечувати антикорупційну діяльність в Україні.

Вищезазначені пропозиції мають стратегічний характер, оскільки потребують значних фінансових ресурсів, але такі кроки, на наш погляд, є необхідними.

Щодо таких змін, які носять більш концептуальний характер, слід відзначити ті новації, які вже прийняті і внесені до Конституції України Законом України "Про внесення змін та доповнень до Конституції України (щодо правосуддя)". Закріплені зміни зазначеним законом безумовно приведуть до позитивних результатів, у тому числі протидії корупційним правопорушенням. Але цього, на наш погляд, є недостатнім. Слід звернути увагу, що якщо не реформувати орган, який ініціює та приймає закони, реформи будуть носити лише формальний характер.

Враховуючи той факт, що в Україні кожні п'ять років будуть проведені чергові вибори до Верховної Ради України, слід вже почати роботу над пропозиціями щодо змін до Конституції України з питання формування єдиного законодавчого органу в Україні — Верховної Ради України.

Хотілось навести приклад норми, яка усуває корупційні прояви, що виникають саме у парламенті. Конституція Турецької Республіки, а саме стаття 76, вказує на підняття вікового цензу парламентарів (на момент виборів представнику народу повинно виповнитись 30 років), також за цією нормою втрачають пасивне виборче право особи, які були засуджені (хочу дослівно вказати "постыдныє") злочини як розтрата, корупція, хабарництво, розкрадання, шахрайство, підробка документів, зловживання довірою, злочинне банкрутство, контрабанду, злочинний зговір у підкупі посадових осіб, осіб які вчинили злочини, що пов'язані з розголошенням державної таємниці, брали участь в ідеологічних та анархістських виступах чи були помічені у підбурюванні до таких дій, навіть якщо такі особи були амністовані [2].

Отже, на останок хотілось би ще раз наголосити на проведенні більш фундаментальних змін чинного законодавства. Конституція України, як основний закон держави, повинна містити у собі принципово нові підходи в організації механізму протидії корупції.

Джерела

---

1. Тарасенко Н. Боротьба з корупцією в Україні: успіхи, проблеми, перспективи// [Електронне джерело]. — Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?Itemid=376&catid=64&id=1532:antikoruptionsijna-reforma-2&option=com_content&view=article
2. Конституція Турецької Республіки від 7 листопада 1982 г. [Електронне джерело]. — Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Pravo/111459.htm>
3. Конституція України. Станом на 10 вересня 2015 року.: Офіц. Текст. — К.: Алерта, 2015. — 80 с.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2016. — № 28. — Ст. 532. [Електронне джерело]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>
5. Литвиненко В. І., Пригунов П. Я. та ін. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: наук.-аналіт. доп. / [В. І. Литвиненко, П. Я. Пригунов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук В. І. Литвиненка. — Київ: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2016. — 89 с.

КОРУПЦІЯ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ЧИННИК СТОСОВНО ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОТРЕБА ЩОДО ІНФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДНОЇ ПОЛІТИКИ

---

*І вірші дедалі гірші,
І рими стають старими.
Хто носить герби на пальцях
І контрабаси в кишенях,
Знаходить без номерні станції
І довго висить між дверима.
Ти — з фільму братів Дарденнів,
І мухи десь там, під повіками,
Лоскочуть зеленими лапками
Сітківка спалахує сланцями
І зрима стає незримим,
Щоб знову споганити рими,
І де тепер ця атараксія?
Так помирають атмани.
Не раджу реанімацію
Софія Костицька (“Дисоціація”)
[1, с. 188]*

Корупція має прояви на різних рівнях суспільства і так само відображається у різноманітних суспільних відносинах або їх “групах”. При цьому можна відзначити деструктивний вплив цього явища, що виражаючись подібним чином, може спричинити шкоду як стосовно індивідів (окремих осіб), так і стосовно системи у цілому (як системи права, так і щодо спеціальних систем у їх структурному вираженні на зразок держави, юридичних осіб, галузей економіки, політичної системи, системи національної безпеки, банківської системи, пенітенціарної системи тощо). У будь-якому разі можна констатувати, що з розвитком відповідної тенденції наслідки спричинятимуть внутрішні дисбаланси, що у разі невжиття контрзаходів буде призводити до посилення кризових явищ зі створенням комплексних системних загроз.

У якості актуального прикладу можна вказати на реалізацію реформ без додаткового процедурного опрацювання, коли представники окремих органів державної влади позбуваються належної заробітної платні й змушені звільнитися через невідповідність інституційних змін чинному бюджетному законодавству. Таким чином, це є яскравим зразком збереження сталих корупційних відносин у кадровій політиці держави, коли фахові якості осіб зумовлюють не доопрацювання спеціальних проблемних питань. Але разом з тим виникає можливість значних деструктивних наслідків з мільярдними збитками для держави за умов долучення до корупційного

середовища фахівців високого рівня, коли корупція на вищих рівнях “управлінських ланцюгів” породжує ланцюгові призначення з корупційним елементом, а у підсумку — прояви некомпетентності зі створенням загроз для “уражених” систем.

У будь-якому разі, можна констатувати, що корупція призводить до причинно-наслідкових реакцій деструктивного характеру. При цьому вагомою проблемою є непоінформованість щодо подібного з боку зацікавлених сторін, у якості котрих можуть виступати як органи державної влади, так і пересічні громадяни. Важливим є і питання щодо розробки публічної політики стосовно запобігання і боротьби з корупцією з урахуванням наведеної ситуації. Так, створення дієвої підсистеми інформування громадськості не лише щодо фактів корупції і притягнення винних до відповідальності, але й щодо фактів уникнення такої відповідальності має стати одним з дієвих елементів впливу на суспільні відносини. З правової точки зору юридичне оформлення пов’язаних з цим заходів має відбуватися шлях імплементації відповідних положень до чинних нормативно-правових актів (наприклад, щодо функціонування підсистеми спеціального антикорупційного громадського моніторингу в пенітенціарній системі України з внесенням відповідних поправок до Кримінально-виконавчого кодексу України).

При цьому вразливим є елемент донесення до громадськості згаданих відомостей, що пов’язані з проявами корупції. У разі його нейтралізації з необхідністю виникне загроза соціальної апатії і зневіри громадян у антикорупційних ініціативах, що загалом матиме наслідком полегшення реалізації заходів щодо поширення корупції, а у підсумку — розростання корупційного середовища зі здобуттям домінуючого становища системного рівня, коли корупційний чинник превалює у соціальному і державному житті.

Так, нагальним є питання щодо блокування ініціатив посадових осіб держави і приватних компаній, які спрямовані на дискредитацію і нейтралізацію викривачів корупції, а також осіб, котрі здійснюють аналітичне опрацювання корупційної діяльності на системному рівні. Подібне блокування носить значною мірою політичний характер, оскільки базисом для корупційного середовища виступає корупційна діяльність у політичному середовищі країни, що дозволяє реалізовувати неправові ініціативи з корупційним елементом.

За відсутності поширення згаданої інформації серед громадян і їх реакції на подібну ситуацію деструктивні наслідки корупції у цілому призводять до далекосяжних наслідків, зокрема “прості схеми призводять до мільярдних збитків держкомпаній, знижуючи їх конкурентоспроможність і вбиваючи потенціал” [2]. Подібним чином корупція в органах державної влади призводить до деградації важливих для країни і громадян елементів державного механізму (зокрема, пенітенціарної системи — з нівелюванням самого правового концепту виправлення засуджених) за умови замовчування негативних тенденцій.

Загалом, наслідки корупції завжди зачіпають ті чи інші права людини, зумовлюючи системну деградацію суспільства щодо його потенціальних можливостей. Натомість розширення можливостей для впливу громадськості (громадянського суспільства) на подібну ситуацію шляхом створення правових механізмів для її безпосереднього впливу на посадових осіб з тим аби припинити протиправні діяння або загалом ремоделювати суспільні відносини у тій чи іншій сфері досі має бути актуалізованим у нормах права. Останнє питання набуває політичного характеру, оскільки події в Україні засвідчують прагнення окремих посадових осіб звести антикорупційну діяльність до “крапкових” заходів стосовно окремих корупційних діянь при нейтралізації системної діяльності, яка має базуватися на загальній публічній політиці

щодо запобігання і боротьби з корупцією. У реалізації останньої мають брати участь не лише органи державної влади, але й громадянське суспільство та пересічні громадяни. Це є можливим виключно за умови існування дієвих інструментів впливу на суспільні відносини, використання яких разом з тим не має спричиняти зловживань або загроз національній безпеці, що актуалізується за умов сучасної України. Зокрема, проблемним є питання щодо звільнення вищих посадових осіб держави за умови незадовільних наслідків їх діяльності з блокуванням можливостей для їх кар'єрного просування (наприклад, потреба щодо звільнення керівництва контролорозвідувальних органів за умови масових терактів (що засвідчило його некомпетентність), як це мало б відбутися у Російській Федерації). Розробка таких правових інструментів і їх імплементація лишається нагальною.

Джерела

---

1. Костицька С. Лабіринти метаморфоз: поезії / Софія Костицька. — Обране і нове. — Дрогобич: Коло, 2016. — 256 с.
2. Схеми против независимости: 26 примеров системной коррупции в Украине [Електронний ресурс] / М. Бровинская, Е. Головатюк, А. Некрашук, С. Юрасов, С. Шевчук, А. Самофалов // Информационное агентство “ЛІГАБізнесІнформ”. — 2017. Режим доступу: http://www.liga.net/projects/corruption_schemes/ (дата звернення: 17.10.2017 р.).

О Н О В Л Е Н І М О Д Е Л І П О Д А Т К О В И Х П Р А В О В И Х В І Д Н О С И Н В У К Р А І Н І

Українське суспільство перебуває на новому історичному етапі свого розвитку. Прагнення вступу до європейської спільноти актуалізували питання модернізації податкових правових відносин. Виробляються новітні форми правовідносин у сфері оподаткування, сутність яких полягає не лише у забезпеченні надходжень до бюджетів усіх рівнів у вигляді податків і зборів, але й налагодження дієвого механізму оподаткування з імплементацією європейських податкових норм в українське податкове законодавство з метою досягнення балансу приватних та публічних інтересів учасників податкових правових відносин.

Науково-теоретичним підґрунтям даного дослідження стали наукові праці таких учених, як О. Л. Гамалій, П. П. Дубинецька, А. В. Коструба, М. П. Кучерявенко, Л. О. Матвейчук, Р. А. Сидорук та ін.

Правове регулювання податкових правових відносин здійснюється відповідно до вимог Конституції України, Податкового кодексу України, Митного кодексу України, чинних міжнародних договорів, що регулюють питання оподаткування і згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, спеціальних законів стосовно регулювання окремих питань у сфері оподаткування.

Загальні засади та принципи правового регулювання податкових правовідносин визначає Конституція України. Так, згідно статті 67 Конституції України кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, визначених законом [3]. З метою визначення більш детальних положень оподаткування та впорядкування розрізних у великій кількості нормативно-правових документів окремих податкових норм, у 2010 році було прийнято Податковий кодекс України. Цей документ закріпив основні засади податкового законодавства України, поняття та види податків і зборів, права та обов'язки платників податків і контролюючого органу, строки сплати податків, сутність податкового обов'язку та інше. Так, П. П. Дубинецька акцентувала увагу, що головним швидким результатом податкової реформи було значне зростання надходжень до бюджету у перший рік після впровадження Податкового кодексу України (з 1 січня 2011 року) [2, с. 8].

Податкові правові відносини виникають у повсякденній практичній реалізації завдань держави у сфері справляння податків і зборів. Суб'єкти таких правовідносин завжди є нерівними, адже держава в особі контролюючого органу має право вимагати від іншого учасника (платника податку) поведінки, яка передбачена податковою правовою нормою.

Саме нормотворча діяльність держави трансформує модель податкових правовідносин та відкриває доступ суб'єктам підприємництва до європейського ринку. Так, протягом останніх років зусилля законодавця були направлені на гармонізацію українського податкового законодавства з аналогічним законодавством ЄС, що позитивно вплинуло на національну фіскальну систему.

Принципи оподаткування регламентовані статтею 4 Податкового кодексу України та мають практичне значення під час реалізації податкових правових норм. До них належать: загальність оподаткування, рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства, презумпцію правомірності рішень платника податку, фіскальну достатність, соціальну справедливість, економічність оподаткування, нейтральність оподаткування, стабільність, рівномірність та зручність сплати, єдиний підхід до встановлення податків та зборів [7]. На нашу думку, в розумінні принципів податкових правових відносин слід додатково виокреслити принципи відповідальності держави за формування та реалізацію політики у податковій сфері та законності адміністрування податків і зборів.

Так, на думку О. Л. Гамалій, взаємна відповідальність громадянина і держави має ґрунтуватися на первинності прав людини та громадянина. Якщо держава починає створювати штучні, необґрунтовані правові приписи, які обмежують права і свободи людини і громадянина з метою задоволення потреб правлячої або більш заможної групи, то така держава не може називатися правовою і демократичною [1, с. 29–30].

Життєвий цикл податкових правових відносин пов'язаний з процесами їх виникнення, реалізації, зміни та припинення. Так, Р. А. Сидорук зазначає, що податкові правовідносини, врегульовані нормами податкового права, тобто вони виникають, змінюються або припиняються лише на основі правових норм, які знаходять своє вираження в нормах податкового законодавства [8, с. 147].

На думку М. П. Кучерявенко, податкові правові відносини виникають, змінюються, припиняються і реалізуються на підставі певного комплексу різних за змістом взаємозалежних юридичних явищ, взаємодія яких припускає розвиток правовідносин [5, с. 18–19].

Юридичні факти як явища реальної дійсності втілюються в податковій нормі, мають конкретні юридичні наслідки, адже перетворюють суб'єктів податкового права в учасників відповідних податкових правових відносин. Таким чином, саме правостановлюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі юридичні факти є підґрунтям динаміки податкових правових відносин. Як вважає А. В. Коструба, головною ознакою юридичних фактів є те, що правові моделі реальної дійсності знаходять своє відображення в нормах права, тобто мають юридичне віддзеркалення і саме ця ознака дозволяє припускати чи є конкретна життєва обставина юридичним фактом [4, с. 171]. Наприклад, в податковому праві загальні податкові правові відносини припиняються на підставі наступних юридичних фактів: смерть фізичної особи-платника податків; визнання її недієздатною або безвісно відсутньою; примусова чи добровільна ліквідація юридичної особи.

Підвищення рівня динаміки податкових правових відносин пов'язано з комплексом інноваційних методичних та методологічних підходів до процесу адміністрування податків і зборів контролюючим органом.

Відповідно до Стратегічного плану розвитку Державної фіскальної служби України на 2015–2018 роки, затвердженого наказом Державної фіскальної служби України від 12.02.2015 № 80, передбачено забезпечення єдиного підходу до застосування законодавства, зменшення адміністративного навантаження на громадян та бізнес, розроблення і впровадження ефективної моделі надання послуг громадянам та бізнесу, розвиток наявних і впровадження інноваційних електронних сервісів для громадян та бізнесу. Сплікування платників податків з контролюючим органом завдяки дієвості податкового права переходить у рамки конструктивного діалогу, коли кожен

суб'єкт господарювання відчуває захищеність з боку держави, гарантованість своїх прав та законних інтересів.

До новацій у податковій сфері можна віднести впровадження електронного документообігу та механізмів звітування платників податків шляхом подання податкової звітності засобами електронного зв'язку. Як зазначає Л. О. Матвейчук електронний формат діяльності в податковій сфері в Україні закріплений на законодавчому рівні в частині формування та подання обов'язкової звітності до державних органів в електронному вигляді, надання адміністративних послуг в електронній формі з використанням мережі Інтернет, електронних інформаційних ресурсів органів державної податкової служби, автоматизації функцій адміністрування податків і зборів [6, с. 59].

Електронний формат взаємодії платників податків і контролюючого органу призвели до появи новітніх електронних форм податкового контролю та профілактичних заходів щодо попередження порушень законодавства у податковій сфері. Завдяки інноваційним перетворенням в органах Державної фіскальної служби України, для безперервного оперативного контролю формування дохідної частини Державного бюджету, запроваджено систему електронного адміністрування податку на додану вартість (далі — СЕА ПДВ). З 01.07.2015 платники повинні не лише подавати звітність по ПДВ в електронному вигляді, але й реєструвати податкові накладні в електронній формі в Єдиному реєстрі податкових накладних. СЕА ПДВ покликана руйнувати схеми ухилення від оподаткування, у тому числі через створення офшорних компаній — однокористувачів або використання розрахунків за допомогою конвертаційних послуг комерційних банків. Таким чином, налагоджена СЕА ПДВ є дієвим кроком гармонізації механізму справляння податку на додану вартість до аналогічного механізму у країнах ЄС, коли сплата відбувається за фактом споживання своєчасно та в повному обсязі. Крім того, з 1 липня 2017 року налагоджена система моніторингу відповідності податкових накладних/розрахунків коригування критерію оцінювання ступенів ризику, яка дозволяє їх блокувати у несумлінних платників податків.

Джерела

---

1. Гамалій О. Л. Права громадян як об'єкт адміністративно-правового захисту органами державної влади // *Право і безпека*. — 2014. — № 1 (52). — С. 28–33.
2. Дубинецька П. П. Податкове регулювання в системі управління національним господарством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 08.00.03 / П. П. Дубинецька; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2015. — 20 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 1996. — № 30. — Ст. 141; 2011. — № 10. — Ст. 68.
4. Коструба А. В. Правоприпинення як стадія механізму правового регулювання цивільних правовідносин / А. Коструба // *Вісн. Нац. академії правових наук України*. — 2013. — № 4 (75). — С. 142–148.
5. Кучерявенко М. П. Податкове право: навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.; за ред. проф. М. П. Кучерявенка. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 400 с.
6. Матвейчук Л. О. Організаційно-правові механізми електронної взаємодії у сфері оподаткування в контексті Податкового кодексу України / Л. О. Матвейчук // *Вісн. НАДУ при Президентіві України*. — 2016. — № 2. — С. 58–66.
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
8. Сидорук Р. А. Поняття та особливості податкових правовідносин / Р. А. Сидорук // *Наук. вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія : Юриспруденція*. — 2013. — № 6–2. Том 1. — С. 146–149.

Т. О. КУРЧИНА

д-р філос. в галузі політології, здобувач МАУП

М. Ф. ЧОРНА

д-р філос. в галузі права, здобувач МАУП

А. І. ТВЕРДОХЛІБ

магістр права, аспірант, ННІП МАУП

ФЕНОМЕН ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ

Поняття правової культури досліджувалось науковцями під кутом різних підходів до самого поняття культура. Їх різноманітність проаналізували у своїх працях такі вчені-юристи, як В. П. Сальников, А. П. Семітко, Г. І. Балюк, Є. І. Федик, Ф. М. Медвідь, М. І. Козюбра, Ю. С. Шемшученко та ін.

Вагомий внесок у формування правової культури та традицій людства зробили Сократ, Платон та Арістотель — мислителі “золотого віку” афінської демократії. Звідси починається зародження й розвиток правової культури.

Як вирішальні віхи в подальшому розвитку правової культури авторами визначаються формування римського права, виникнення й поширення християнства, перегляд правових норм в епоху Просвітництва, морально-правова концепція Ж.-Ж. Руссо, вироблення І. Кантом поняття морального закону.

Аналіз розвитку української правосвідомості дозволяє зробити такі висновки: упродовж тих історичних періодів, коли в Україні існувала самостійна держава (Київська Русь, козаччина, доба Центральної Ради), правова культура українського народу мала цілком сформовану структуру й високий рівень розвитку. Знаходячись в умовах так званої “прикордонної” цивілізації, Україна не могла не запозичити тих чи інших (а відтак — і правових) ознак культури. В той же час українці вносили до них свої традиції та стиль; українська правова культура в наведені періоди відзначалася природним демократизмом, гуманністю й лібералізмом; усвідомлення саме національних традицій права дозволяє на історичному фундаменті української культури відбудовувати правове виховання, формувати правові пріоритети, правосвідомість” [7, 9–10]. Таким чином, в Україні існує власний фундамент для формування правової культури всього суспільства і кожного громадянина.

“Право і культура є взаємопов’язаними, взаємодіючими між собою категоріями. Це зумовлено тим, що право є елементом культури суспільства, його соціальною цінністю. Цей зв’язок і взаємодія простежуються по багатьох напрямках. Виявлення і усвідомлення цих напрямів має важливе значення для побудови правової держави,” — зазначає академік Ю. С. Шемшученко [10, 4–5]. Визначаючи поняття “культура”, він підкреслює, що воно походить від латинського слова “культиваре”, яке означає “обробляти землю”. Пізніше це поняття набуло нових відтінків і стало означати систему цінностей, створених людиною. Тут йдеться як про цінності матеріальної, так і духовної культури. В основі єдності правової культури і правової системи, підкреслює Ю. С. Шемшученко, є єдність правової норми і реальної поведінки людей.

Саме ця єдність обумовлює досягнення соціальної ефективності права [10, 5]. Таку єдність обґрунтовує і філософія права:

- Право як культурний феномен є частиною загальнолюдської культури. Правова культура — це весь правовий космос, який охоплює всі моменти правової форми суспільного життя людей.

- Правову культуру можна умовно назвати “другою природою”, — відзначає академік РАН В.С. Нерсисянц. Але ця “друга природа” не механічна добудова до основної “першої природи”, а культурна трансформація і культивування всієї природи окремих людей і народів [6, 43].

- Важливим для правильного визначення правової культури є розуміння загальної культури у поглядах вчених-філософів. Так, Г. І. Горак розглядає культуру не просто як надбання людства, сукупність матеріальних і духовних благ [4, 493]. Такої ж думки дотримується і вчений-філософ Є. К. Бистрицький [1, 189].

- Культура, на думку З. Фрейда демонструє дві свої сторони. З одного боку, вона охоплює всі набуті людьми знання та вміння, що дають людині можливість опанувати силами природи й отримати від неї матеріальні блага для задоволення власних потреб. З іншого боку, в неї входять всі ті встановлення, які необхідні для впорядкування взаємовідносин між собою, особливо для розподілу отриманих матеріальних благ [9, 292]. Другу частину цього визначення можна віднести до характеристики, в першу чергу, правової культури. На нашу думку, чим більш справедливо у діючому праві розподіляються матеріальні блага, тим вища правова культура.

Тільки об’єктивно справедливий розподіл матеріальних цінностей викликає задоволення, а отже і повагу до правових форм, за якими цей розподіл здійснюється. Адже основою права є право власності і його захист. Ще Гегель зазначав, що “зовнішню сферу права і свободи складає власність... Стороною власності, як такої, є та всезагальна сторона, що володіння є прояв моєї волі, яка іншим повинна розглядатись як щось абсолютне” [3, 96–100].

- Правова культура, на думку В. А. Бурмистрова, є специфічним способом спілкування і співпраці суб’єктів політичного і правового життя суспільства, вираженого в різних формах правомірної поведінки і мислення (свідомості), основаних на вільному виборі гарантованих законами правових засобів досягнення наміченої мети [2, 10, 14].

- Правова культура є невід’ємним елементом загальної культури суспільства і у своєму діалектичному розвитку тісно взаємодіє з іншими видами культури — політичною, моральною, етичною, естетичною, екологічною тощо, які також виконують функцію соціоправової орієнтації людей у конкретному суспільстві. За своєю природою правова культура найбільше взаємопов’язана з моральною. Адже “повага до права” як сутність правової культури є моральною категорією. У сучасних умовах ми спостерігаємо наростання гуманістичного змісту права. Мораль знаходить свою об’єктивацію у праві, а право стає об’єктивною мораллю. У зв’язку з цим можна простежити зв’язок культури нормативно-правових актів з політичною культурою. У вищих представницьких органах повинні працювати особи з розвинутою моральною свідомістю, оскільки вони представляють найкращі сподівання своїх виборців. Водночас із цим мораль кожного з обраних суб’єктивна. І тільки в межах представницького колегіального органу знімаються протиріччя, мораль об’єктивується і знаходить свій вираз у праві, отримує правову форму. Але треба зазначити, що “правова культура повністю не збігається з жодним іншим видом культури, утворюючи своєрідне, унікальне сполучення як матеріальних, так і ідеальних духовних компонентів. Тому вона має свої, притаманні лише їй специфічні властивості, що відрізняють її

від інших форм культури завдяки її безпосередньому зв'язку з державою, законодавством, політикою. Це й робить правову культуру одним із головних факторів життя держави, суспільства, особи. Особливе місце правової культури в загальній системі культури зумовлене саме роллю права як соціального явища, здатного ввести в суспільне життя єдиний загальний порядок. Особливістю правової культури є її реалізація у специфічних правових цінностях, нормах поведінки громадян і юридичних осіб” [8, 266–268; 5, 23–26]. Одночасно правова культура є складовою частиною й важливим початком демократії, оскільки справжня демократія не існує поза законом. Таким чином, ми можемо стверджувати, що правова культура має динамічний аспект, який визначають як якісний стан правового життя суспільства та ідеальну форму, що визначена суспільно-політичною практикою як сукупність критеріїв оцінки існуючої правової культури і являє собою систему правових цінностей, “ідеальних” правових форм. Вказана ідеальна, “досконала” правова культура відображає належний стан правової системи, який забезпечує основні права і свободи людини і громадянина. Цей ідеал наявний у свідомості значної кількості людей і тому не може бути змінений з волі окремих індивідів; отже, має самобутнє онтологічне буття, існує об’єктивно. Такий підхід є діалектичним і пов’язаний з новими концепціями праворозуміння. Так, юридико-лібертарна концепція визначає, що право (правова культура) — це реально, об’єктивно існуючі феномени, які не залежать від визнання чи невизнання, наприклад, державою [6, 60].

Отже сучасне прочитання феномену правової культури вимагає більш повного врахування всіх складових правової реальності.

Джерела

---

1. Быстрицкий Е. К. Феномен личности: мировоззрение, культура бытие / АН УССР, Ин-т философии. — Киев: Наук. думка, 1991. — 231 с.
2. Бурмистров В. А. Роль правовой культуры в формировании социалистического правового государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Харьков, 1991. — 17 с.
3. Гегель Г. В. Философия права / пер. с нем. — Москва, 1990. — 524 с.; Гегель Г. В. Ф. / Першоджерела філософії права / упоряд. В. А. Жадько. — Запоріжжя, 1998. — С. 67.
4. Горак Г. І. Індивідна взаємодія як основа суспільної організації // Філософія: курс лекцій. — Київ: Наук. думка, 1993. — С. 492–503.
5. Медвідь Ф. М., Мельниченко Я. Б., Твердохліб А. І. Правова доктрина: історико-філософські засади формування // Правова доктрина та юридична практика: основні шляхи взаємовпливу та підвищення ефективності: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2017 р. Тези наукових доповідей. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. — С. 23–26.
6. Нерсисянц В. С. Философия права: учебник для вузов. — Москва: ИНФРА. М-НОРМА, 1997. — 652 с.
7. Твердохліб Л. В. Формування правової культури старшокласників у навчальних закладах нового типу: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Луганський держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 1999. — 22 с.
8. Федик Є. Правова культура та її різновиди (загальнотеоретична характеристика) // Право та культура: теорія і практика. — Київ: МП “Леся”, 1997. — С. 266–268.
9. Фрейд З. Будущее одной иллюзии // Философия: учебник / под ред. В. Д. Губина, Т. Ю. Сидориной, В. П. Филатова. — Москва: Тон, 1997. — С. 290–295.
10. Шемшученко Ю. Теоретичні засади взаємодії права і культури // Право та культура: теорія і практика / Міжнар. наук.-практ. конф. — Київ: МП “Леся”, 1997. — С. 4–5.

ПРАВОВА ОХОРОНА ЗНАКІВ ДЛЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ (ТОРГІВЕЛЬНИХ МАРОК) В УКРАЇНІ

Знак для товарів і послуг сьогодні розглядається світовою спільнотою як невід'ємний елемент ринкових відносин, важливий фактор підвищення конкурентоспроможності продукції, захисту від недобросовісної конкуренції. Виконуючи функцію індивідуалізації товарів і послуг суб'єктів підприємницької діяльності, гарантуючи якість цих товарів і послуг, товарний знак стає дедалі важливішим важелем в умовах активізації торгівлі та глобалізації міжнародного торгівельного простору.

В усіх країнах світу політика держави у сфері інтелектуальної власності знаходить своє визначення в законодавчому врегулюванні відносин, що виникають у цій сфері. Це стосується всіх об'єктів інтелектуальної власності, в тому числі знаків для товарів і послуг. З 1994 р. в нашій державі діє Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, в якому викладені правові засади щодо охорони прав на товарний знак. Норми щодо набуття, здійснення та захисту прав на знаки для товарів і послуг містяться також у цивільному, кримінальному, адміністративному, митному законодавстві, законах України “Про захист від недобросовісної конкуренції” та деяких інших нормативно-правових актах [10].

Частиною національного законодавства є також норми міжнародних договорів, до яких приєдналась Україна, зокрема Паризької конвенції про охорону промислової власності, Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, Договору щодо законів про товарні знаки (ТЛГ). Положення щодо охорони прав на знаки для товарів і послуг містять кілька десятків підзаконних актів, які надають механізми реалізації законодавчих норм.

Сьогодні питання щодо правової охорони та захисту торговельних марок є досить важливим не лише на національному рівні, а й на міжнародному. Адже нині є досить багато правових відносин не тільки щодо торговельних марок, але й права інтелектуальної власності в цілому, які необхідно вирішувати.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про охорону прав на знаки для товарів та послуг”, який Верховна Рада України прийняла 15 грудня 1993 р. знак є позначенням, за яким товари й послуги одних осіб різняться від однорідних товарів і послуг інших осіб. У США визначення товарного знака сформульовано конкретніше (слово, назва, символ, девіз або їх комбінація). Українське формулювання відкриває більший простір для маневру, даючи змогу використовувати товарні знаки найрізноманітніші позначення. Зокрема, у пункті 1.4 “Правил складання, подання та розгляду заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг”, затверджених наказом Держпатенту України 28 липня 1995 р. № 116, зазначалося, що об'єктами правової охорони можуть бути такі знаки: [7]

- словесні, у вигляді слів або сполучення літер;
- зображувальні, у формі графічних композицій на площині;
- об'ємні, у вигляді фігур або їх тривимірних композицій;
- комбінації вищезазначених позначень.

Сутність правової охорони торговельних марок буде визначатися її призначенням в процесі функціонування торговельних марок взагалі. Варто зазначити, що функціональне призначення торговельних марок визначають як специфіку їх місця і значення в життєдіяльності суспільства та цивільно-правового обігу, так і особливості їх правової охорони. В юридичній літературі зазначається, що функціональне призначення знаку має подвійне розуміння:

- відповідно до першого підходу товарний знак розглядають як один із засобів захисту прав споживачів, основна роль якого полягає в юридичному гарантуванні якості маркованої продукції. Таке розуміння призначення товарних знаків застосовувалось, зокрема, країнами з плановою економікою, які на законодавчому рівні вимагали обов'язкову реєстрацію знаків до початку їх використання в господарській діяльності та передбачали здійснення контролю за їх використанням;

- у відповідності до іншого підходу, так званого ліберального, товарний знак є лише гарантією певного походження товару чи послуги. Юридичною гарантією якості позначеної продукції визнається лише певна категорія знаків, яким дана функція притаманна в силу їх особливого призначення (зокрема, сертифікаційні знаки, котрі є не чим іншим, як знаками, що юридично гарантують певну якість). В усіх інших випадках власник знака відповідає за якість маркованої продукції лише в межах, встановлених законодавством про захист прав споживачів, та виходячи із власного інтересу представляти на ринок товари під своїм позначенням такої якості, яка здатна буде задовольнити потреби певної групи населення. Тобто “функція гарантії якості є лише похідною від функції гарантії походження товару [9, с. 19–20].

Трансформуючи зазначені підходи до розуміння функціонального призначення торговельних марок, на нашу думку, їх охорона може бути виокремлено в межах наступних площин:

- правова охорона торговельних марок виконує гарантуюче значення відносно останніх щодо їх можливості індивідуалізувати товари та послуги через їх виокремлення серед однорідних товарів і послуг, які знаходяться на ринку;

- правова охорона торговельних марок надає змогу забезпечити зазначення джерела походження товару або послуги шляхом фіксації його виробника або надавача. Споживач, отримуючи послугу або купуючи товар, який містить розпізнавальний охоронюваний знак, обирає конкретного виробника серед конкурентів;

- правова охорона торговельних марок забезпечує інформаційне їх призначення щодо інформування споживача про якість товару або послуги, тим самим споживачі товару або послуги в подальшому віддаватимуть перевагу товарам або послугам, які позначаються певною торговельною маркою;

- правова охорона торговельних марок надає змогу публічного її розповсюдження та рекламування товарів і послуг.

Питання правової охорони торговельних марок на сьогодні набуває особливої актуальності, про що відзначається в юридичній літературі, оскільки “чим більше поширеності набуває даний знак, тим більше ризику зазіхань на нього зі сторони інших”. Це потребує відповідного багатоаспектного підходу до їх вивчення. Окремим питанням правової охорони торговельних марок є проблема юридичної відповідальності за порушення прав власника або користувача торговельної марки, оскільки саме юридична відповідальність виконує карну, попереджувальну та виховну функцію щодо непорушності прав суб'єктів [10].

Закон “Про охорону прав на знаки для товарів та послуг” передбачає лише цивільно-правову відповідальність за порушення прав власника свідоцтва на торговельну марку. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства у

сфері торговельних знаків в Україні була встановлена Кримінальним кодексом від 5 квітня 2001 р. Нині стаття 229 Кримінального кодексу України яка має назву “Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару” визначає зміст цього діяння та міру відповідальності за скоєння цього правопорушення.

В Україні є і адміністративна відповідальність. Частиною першою статті 1643 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлено, що неправомірне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а також імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені, тягне накладення штрафу розміром від тридцяти до сорока чотирьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва та сировини чи без такої”.

Узагальнюючи зазначені вище підходи до розуміння поняття охорона, на можна впевнено сказати, що правова охорона торговельної марки являє собою сукупність правових заходів, способів та методів, спрямованих на забезпечення нормальної реалізації прав на торгівельну марку відповідно до волевиявлення її власника або законного експлуатанта, а також на захист вказаних прав у випадку їх порушення або оспорування [10].

Джерела

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // www.rada.gov.ua
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // www.rada.gov.ua
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р. № 1798 – XII // www.rada.gov.ua
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // www.rada.gov.ua
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // www.rada.gov.ua
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // www.rada.gov.ua
7. Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” від 15 грудня 1993 р. № 3689-XII // www.rada.gov.ua
8. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності” від 22 травня 2003 р. № 850-IV // www.rada.gov.ua
9. Андрощук Г. О. Правова охорона товарних знаків у країнах СНД: стан і тенденції / Г. О. Андрощук // Проблеми науки. – 2015. – № 10. – С. 31–33.
10. Бошицький Ю. Л., Козлова О. О., Андрощук Г. О. Комерційні найменування: основні правові аспекти [Наук.-практ. вид.] / Ю. Л. Бошицький, О. О. Козлова, Г. О. Андрощук / [за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. – К.: Вид-во Юрид. думка, 2016. – 216 с.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ ДО СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Відповідальність у господарському праві — це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання — господарські правопорушення.

Господарське правопорушення — це протиправна дія або бездіяльність суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушує суб'єктивні права іншого учасника відносин або третіх осіб. Господарські правопорушення можна класифікувати за видами і систематизувати в окремі групи за певними критеріями.

Так, залежно від юридичної підстави (тобто які юридичні норми порушені) розрізняються договірні та позадоговірні правопорушення. В свою чергу договірні правопорушення поділяються;

1) правопорушення на стадії **ВИНИКНЕННЯ** договорів:

- порушення строків укладання договорів;
- процедури врегулювання розбіжностей, що виникають при їх укладанні;
- укладання договорів, що суперечать вимогам закону, цілям діяльності юридичної особи, або укладання договору з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства (статті 48, 49 і 50 ЦК);
- порушення строків виконання договірних та інших господарських зобов'язань щодо поставки продукції та товарів (найпоширеніші в господарській практиці), перевезення вантажів, виконання робіт та ін.;
- прострочення виконання зобов'язання загалом тягне за собою сплату боржником визначеної законом чи договором неустойки, штрафу, пені (статті 179, 213–215 і 356 ЦК);
- порушення господарських зобов'язань щодо якості поставленої продукції (товарів), виконаних робіт, наданих послуг;
- порушення державної дисципліни цін, пов'язані з виконанням договорів. Закон України “Про ціни і ціноутворення” передбачає, що у разі порушення підприємством ціни (при реалізації за договором продукції) надлишкове одержана сума підлягає вилученню в дохід відповідного бюджету;
- порушення у сфері кредитних та розрахункових відносин, пов'язані з виконанням господарських договорів;

2) порушення господарських зобов'язань щодо перевезень вантажів:

- зобов'язань з планів перевезень (неподаних перевізних засобів, пред'явлення вантажів до перевезення);
- простій транспортних засобів під навантаженням і розвантаженням понад встановлені терміни;

- втрата, нестача, пошкодження вантажу;
- прострочення доставки вантажу тощо.

Господарсько-правовій відповідальності властиві особливі ознаки.

У функціональному відношенні господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання господарських та інших зобов'язань [2].

Отже, її головною метою є забезпечення правопорядку у сфері економіки (в господарських відносинах).

Функції господарсько-правової відповідальності визначаються як сукупність дій щодо застосування до правопорушника у сфері господарювання передбачених законом чи договором санкцій, а також правових наслідків такого застосування. Види і зміст функцій господарсько-правової відповідальності в теорії господарського права визначаються по-різному. Узагальнено є підстави виділити п'ять основних функцій.

Стимулююча функція. Господарсько-правова відповідальність, яка полягає у застосуванні до правопорушника економічних (майнових) санкцій, передбачає спонукання (стимулювання) його і до припинення правопорушення, і до реального виконання зобов'язання. Стимулююча функція властива, практично всім видам санкцій, передбачених або санкціонованих нормами господарського права. Вона має на меті, а насамперед, задовольнити економічний інтерес.

Суб'єкти господарської діяльності повинні здійснювати її за правилами, встановленими законодавчими актами. Якщо ці правила порушуються, до суб'єктів господарювання, як визначає коментована стаття, можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового чи майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення та ліквідацію його наслідків [6].

Адміністративно-господарські санкції відрізняються від інших санкцій, що застосовуються до суб'єктів господарювання, наявністю у цих відносинах особливого суб'єкта — такого, в якому, за виразом фахівців, уособлюється так звана публічна адміністрація — у вигляді або державних органів виконавчої влади, або виконавчих органів місцевого самоврядування.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання; застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпортних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання; інші адміністративно-господарські санкції [5, с. 136].

Джерела

---

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 5–17.
2. Цивільний Кодекс України. — Харків: Одиссей, 2015. — 856 с.
3. Господарський кодекс України. — Харків: Одиссей, 2015. — 824 с.

4. Господарсько-процесуальний кодекс України з постановними матеріалами. — К.: Юстиція, 2015. — 544 с.
5. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. — 4-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 640 с.
6. Науково-практичний коментар до господарського кодексу України / за заг. ред. Л. Г. Знаменського, В. С. Щербини. — К.: Юрінком Інтер, 2014. — 440 с.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ, А ТАКОЖ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ – ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Валютний контроль є невід'ємною складовою та фундаментом для розвитку нормальної економіки європейської країни. Тому аналітичний та комплексний підхід до розгляду правового режиму валютного контролю в Україні є запорукою до побудови нового креативного погляду на проблеми в валютній галузі, а в подальшому до застосування запропонованих інноваційних ідей в галузі фінансової політики держави.

На сьогодні в Україні склалася система нормативних актів, регулюючих валютні відносини. Під такою системою треба розуміти узяті в єдності і взаємозв'язку сукупність юридичних норм, за допомогою яких держава та уповноважені нею органи здійснюють упорядкування суспільних відносин, що виникають у процесі збору, акумуляції, розподілу і використання валютних фондів [3, с. 17].

Система валютного законодавства України є явищем складним як з конструкційної, так і з динамічної точок зору. Конструкційно вона містить у своєму складі норми, які мають різну юридичну силу і прийняті відповідно різними державними й іншими уповноваженими органами. До складу цієї системи входять закони України, постанови Верховної Ради України, декрети КМУ, укази Президента України, різні інструктивні вказівки Національного банку України і інші нормативно-правові акти.

Зазначимо, що ці нормативно-правові акти можна поділити на декілька груп. Серед них можна назвати нормативні акти, що містять загальні питання валютного регулювання, порядок встановлення курсу національної валюти України до іноземних валют, порядок проведення операцій з іноземною валютою; порядок використання іноземної валюти як засобу платежу на території України, порядок проведення операцій з готівковою іноземною валютою, питання валютних операцій іноземних інвесторів на території України; питання кредитування в іноземній валюті, порядок використання іноземної валюти фізичними особами. Крім зазначених вище, до сфери валютного регулювання належать питання щодо розрахунків за експортно-імпортними операціями, діяльності пунктів обміну іноземної валюти, правового статусу валютних і майнових цінностей юридичних осіб України за кордоном, організації бухгалтерського обліку та звітності по валютних операціях.

Важливою складовою частиною правового регулювання валютних відносин є встановлений в Україні правовий режим їх здійснення. Він має відмінності від правового режиму державної валютної монополії, сутність якого полягає у винятковому праві держави й уповноважених органів на здійснення усередині країни операцій з іноземною валютою та іншими валютними цінностями [6, с. 146].

Правовий режим валютних відносин в Україні можна визначити, як режим валютних обмежень, під яким необхідно розуміти сукупність заходів і нормативних правил, установлених у законодавчому або адміністративному порядку та направлених на обмеження операцій з валютними цінностями.

Сутність такого режиму полягає в припиненні вільних операцій з валютними цінностями і введення певного порядку їх здійснення. В теорії держави та права такий режим прийнято іменувати загально дозволеним, тобто при цьому режимі встановлюється загальний дозвіл, в рамках якого закон визначає обмеження в здійсненні і забороні здійснення конкретних дій. У відповідності з вказаним загальним дозволом кожний конкретний суб'єкт має право бути власником валютних цінностей з повною правомочністю — володіння, користування і розпорядження. Але вказану правомочність власник може реалізувати тільки способами, передбаченими законом.

Головною відмінністю таких суспільних явищ, як валютні обмеження і валютна монополія, є те, що в першому випадку має місце дозвіл недержавним суб'єктам здійснювати операції з валютними цінностями, чого немає при валютній монополії, де, незважаючи на те, що центральний державний банк міг давати і давав доручення на здійснення під його контролем валютних операцій іншим організаціям, але ці організації були державними.

Слід відзначити, що будь-який установлений державою правовий режим, у тому числі і режим валютних обмежень, тільки тоді буде дієвим, коли держава може забезпечити й закріпити його дотримання всіма розпорядчими засобами, які в неї є. Одним з найважливіших засобів забезпечення і дієвості встановленої державою моделі взаємозв'язків валютних відносин з іншими соціальними об'єктами є контроль за їх дотриманням [5, с. 374].

Під формою валютного контролю слід розуміти специфічний спосіб взаємодії органів і агентів валютного контролю в процесі здійснення контрольних заходів щодо резидентів і нерезидентів на предмет дотримання ними валютного законодавства України, а також нормативних актів органів валютного регулювання і актів органів валютного контролю при здійсненні валютних операцій [2, с. 145].

У фінансово-правовій теорії та практиці здійснення валютного контролю традиційно виділяються наступні його форми: попередній, поточний і наступний.

Попередній валютний контроль проводиться до здійснення валютних операцій в цілях їх санкціонування. Наприклад, до видачі дозволу на здійснення валютних операцій за контрактом (кредитним договором), а також на відкриття рахунку в банку-нерезиденті орган валютного контролю зобов'язаний перевірити достовірність поданої резидентом документації; до здійснення банківських операцій з обслуговування валютного рахунку клієнта уповноважений банк повинен перевірити відповідність інформації, зазначеної резидентом в розрахунковому документі, відомостям, що містяться в документах, що є підставою для проведення валютних операцій, а також дотримання резидентом і нерезидентом порядку оформлення розрахункових документів відповідно до вимог, встановленими нормативними актами Національного банку України.

Попередня реалізація органами і агентами валютного контролю своїх функцій має велике значення для попередження валютних правопорушень і сприяє зміцненню фінансової дисципліни.

Результати попереднього валютного контролю зовні можуть бути оформлені у вигляді дозволів на здійснення валютних операцій, висновків про відповідність наданої документації чинному законодавству і т. д.

Поточний валютний контроль проводиться під час здійснення будь-яких валютних операцій: купівлі-продажу іноземної валюти та валютних цінностей, відкритті резидентом валютного рахунку, здійсненні міжнародних розрахунків і т. д. Поточний валютний контроль реалізується в повсякденній діяльності органів та агентів валютного контролю. Наприклад, при перетині митного кордону України митні ор-

гани перевіряють правильність оформлення декларації на вивезення готівкової валюти; під час здійснення розрахунків по валютному рахунку уповноважений банк перевіряє відповідність інформації, зазначеної резидентом в довідці про валютні операції, відомостям, що містяться в документах, що є підставою для проведення валютних операцій, а також дотримання резидентом порядку оформлення довідки про валютні операції, встановленого Національним банком України.

Особливістю поточного валютного контролю є його проведення в ході реалізації господарських чи фінансових операцій, тому інакше його називають оперативним контролем. Він ґрунтується на документах та інформації, що надаються резидентами органам і агентам валютного контролю, на даних бухгалтерського обліку, первинних документах, порядку ведення касових операцій, що дозволяє і контролюючим органам, і підконтрольним суб'єктам швидко реагувати на зміни у фінансовій діяльності, попереджати порушення валютного законодавства.

Наступний фінансовий контроль проводиться після завершення валютних операцій шляхом зіставлення документів та інформації, що підтверджують здійснення валютних операцій, виконання зобов'язань за валютними контрактами, проведення перевірок повноти та достовірності обліку та звітності за валютними операціями резидентів і нерезидентів.

Результатом подальшого валютного контролю є: видача органами валютного контролю приписів, які зобов'язують учасників валютних правовідносин усунути виявлені порушення валютного законодавства та актів органів валютного регулювання; відмова уповноваженими банками своїм клієнтам у здійсненні валютних операцій, а також у відкритті рахунку у разі неподання встановлених документів або подання недостовірних документів.

Головною метою подальшого валютного контролю є попередження, виявлення і припинення валютних правопорушень.

Подальший контроль відрізняється поглибленим аналізом валютних операцій будь-якого суб'єкта за певний період і дозволяє визначити ступінь ефективності проведених раніше попереднього і поточного фінансового контролю [4, с. 112].

Практична реалізація валютного контролю здійснюється з використанням певних методів.

Метод валютного контролю — це специфічний прийом і спосіб його здійснення. Методи валютного контролю можна поділити на основні, спеціалізовані та додаткові.

Основні методи валютного контролю — спостереження (постійне ознайомлення з діяльністю підконтрольного об'єкта без використання складних прийомів отримання та оцінки інформації) і перевірка (поглиблене вивчення діяльності підконтрольного об'єкта) [2, с. 146].

Результатом методу спостереження в багатьох випадках стає прийняття підзаконного НПА, що регулює нагальні питання предмету спостереження.

Перевірка являє собою один з основних методів валютного контролю та передбачає дослідження певного кола питань з метою виявлення та припинення порушень валютного законодавства. У ході здійснення перевірки контролюючі органи аналізують правильність здійснення валютних операцій підконтрольного об'єкта, залучаючи максимальну кількість документальних джерел інформації. Об'єктом перевірки можуть бути будь-які валютні операції, вчинені резидентами або нерезидентами, а також операції, пов'язані з відкриттям і веденням рахунків [4, с. 112].

Спеціалізовані методи валютного контролю: обстеження — стосується конкретного питання і зачіпає широке коло підконтрольних об'єктів, і ревізія — всебічне

вивчення фінансово-господарської діяльності підконтрольного об'єкта шляхом зіставлення документальних та фактичних даних.

Додаткові методи валютного контролю: аналіз та запит.

Аналіз передбачає обробку документальної інформації з використанням спеціальних аналітичних прийомів [2, с. 147].

Запит передбачає витребування органом або агентом валютного контролю документів або інформації, які містять відомості про валютні операції і рахунки, відкриті резидентами або нерезидентами відповідно до валютного законодавства. Цей метод контролю застосовується органами валютного контролю, які мають право вимагати від агентів валютного контролю, резидентів і нерезидентів інформацію та документи, а також агентами валютного контролю, наділеними повноваженнями витребувати у осіб, які вчиняють валютні операції, необхідні відомості [4, с. 113].

Висвітлений у ході статті правовий режим, форми та методи валютного контролю є невід'ємною частиною економіки України. Оскільки для здійснення валютного контролю державні органи та банківські установи, як агенти валютного контролю, наділені контрольними повноваженнями, що зобов'язує їх обмінюватись інформацією, проводити перевірки, вимагати необхідні дані та здійснювати інші правочини, закріплені та не заборонені законодавством.

Валютний контроль буває в таких формах: попередній, поточний, оперативний, наступний.

Метод валютного контролю — це специфічний прийом і спосіб його здійснення. Методи валютного контролю можна поділити на основні (спостереження і перевірка), спеціалізовані (обстеження і ревізія) та додаткові (аналіз та запит).

Джерела

---

1. Алексеев И. В., Колісник М. К. Гроші та кредит: навч. посіб. — К.: Знання, 2009. — 253 с.
2. Банки и небанковские кредитные организации и их операции: учебник / под ред. Е. Ф. Жукова. — М.: Вузовский учебник, 2005.
3. Джвага А. В. Правові основи валютного регулювання та валютного контролю в Україні. [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Класичний приватний ун-т. — З., 2015. — 21с.
4. Крохина Ю. А. Валютное право : учебник [для вузов] / Ю. А. Крохина, Ю. Л. Смирникова, Ю. В. Татина ; под ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. А. Крохиной. — М. : Высшее образование, 2007. — 378 с.
5. Роль В. Ф., Сергієнко В. В., Попова С. М. Фінансове право: навч. посіб. — К.: Центр учбової л-ри, 2011. — 392 с.
6. Северин О. Є. Правове регулювання валютних операцій суб'єктів господарської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 04 / О. Є. Северин. — Донецьк, 2003. — 216 с.

РОЗВИТОК УНІВЕРСАЛЬНОЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ МОРЯКІВ

Характеризуючи універсальну міжнародно-правову систему захисту праці моряків, насамперед, варто зазначити, що нормотворчі зусилля Міжнародної організації праці в даному напрямі вживалися починаючи з 20-х років ХХ століття. Так, першими міжнародно-правовими актами, спрямованими на захист трудових відносин моряків були Конвенції Міжнародної організації праці “Про обов’язковий медичний огляд дітей та підлітків зайнятих на борту суден” від № 16 від 25.10.1921 року; “Про трудові договори моряків” № 22 від 7 червня 1926 року; “Про зобов’язання судовласників у разі хвороби, травми або смерті моряків” № 55 від 6 жовтня 1936 року; “Про медичний огляд моряків” № 73 від 6 червня 1946 року тощо.

На сучасному етапі центральне місце в системі міжнародно-правових актів про працю на морі відіграє прийнята в 2006 році Конвенція Міжнародної організації праці “Про працю в морському судноплаванні”. В науці міжнародного права акцентується увага на комплексному характері зазначеної Конвенції, що одержала назву “Міжнародний біль про права моряків”, оскільки вона узагальнює та систематизує раніше прийняті МОП міжнародно-правові норми щодо захисту праці моряків [1]. Ми поділяємо думку О. Онищенко, який констатує наявність в досліджуваній Конвенції норм як матеріального так і процесуального права та її важливе значення для систематизації контрольних механізмів щодо захисту прав моряків, що, зокрема, ґрунтуються на інститутах сертифікації та інспектування [2].

Слід вказати на наявність таких структурних елементів Конвенції як статті, Правила, а також Кодекс. При цьому, статті та Правила Конвенції включають положення в яких йдеться про основоположні принципи та права, а порядок виконання вказаних Правил деталізовано прописано на рівні Кодексу. Відповідно до ст. 2 Конвенції поняття “моряк” означає особу, що працює за наймом на борту судна на будь-якій посаді. Даною Конвенцією покладається обов’язок на держави-учасниці щодо необхідності забезпечення соціальних та трудових прав моряків за допомогою їх відображення в національному законодавстві та на рівні колективних договорів. Вказані основоположні соціально-трудові права моряків зазначено в ст. 4 Конвенції, де передбачено:

- право на надійне та безпечне робоче місце;
- право на гідні умови життя на борту та праці;
- право на справедливі умови зайнятості;
- право на соціальний захист, включаючи медичне та соціально-побутове обслуговування моряків.

Слід зазначити, що імперативний обов’язок держав-учасниць щодо забезпечення дотримання основоположних прав та принципів у сфері праці стосовно моряків передбачено статтею 3 досліджуваної Конвенції. Відповідно до вказаних положень конвенції, вихідними принципами визнається: скасування усіх форм обов’язкової або примусової праці; визнання права на колективні переговори та свободу асоціації

у сфері праці; неприпустимість будь-яких форм дискримінації у сфері праці, а також викорінення дитячої праці.

Варто, також, зазначити наступні важливі для забезпечення захисту трудових прав моряків положення вказаної Конвенції, зокрема:

- заборона залучення до роботи на судні осіб молодше шістнадцяти років;
- заборона застосування нічної праці на борту суден осіб молодше вісімнадцяти років;
- неприпустимість допуску до роботи на судні без документально засвідченої придатності особи за станом здоров'я до такого виду роботи;
- неприпустимість допуску до роботи на борту судна осіб, які не пройшли відповідне професійне навчання та не підтвердили свою кваліфікацію;
- необхідність створення для всіх моряків умов безкоштовного доступу до адекватної системи забезпечення ефективної зайнятості на борту судна;
- необхідність забезпечення права моряків на справедливий трудовий договір;
- право всіх моряків одержувати винагороду за свою працю відповідно до свого трудового договору повністю та регулярно;
- неприпустимість перевищення максимальної тривалості робочого часу моряків — не більше чотирнадцяти годин протягом двадцяти чотирьох часового періоду, та не більше сімдесяти двох годин протягом семиденного періоду[3].

Варто зазначити, що загальні положення що стосуються правового статусу моряків, в тому числі, їх трудових прав знаходять відображення в Кодексі торгівельного мореплавства України від 1995 року. Так, відповідно до статті 54 Кодексу, умови працевлаштування, права та обов'язки екіпажу судна, оплата праці та умови роботи на судні, а також підстави та порядок звільнення моряків підлягають регулюванню законодавством нашої держави, вказаним Кодексом, трудовими та колективними договорами, галузевими та генеральними тарифними угодами, а також статутами служби на суднах. Згідно статті 57 зазначеного Кодексу на судновласника покладаються обов'язки стосовно необхідності:

- забезпечення безпечних умов і режиму праці на судні;
- вжиття заходів, застосовуючи для цього всі необхідні засоби та устаткування, для забезпечення охорони здоров'я екіпажу;
- підтримки належного стану приміщень судна;
- забезпечення постачання води та продовольства належної якості та в достатній кількості [4].

Отже, вищезазначене дає підстави констатувати наявність ґрунтовної системи міжнародно-правових норм, спрямованих на захист праці моряків на універсальному рівні, участь в якій прагне активізувати і наша держава. Водночас, для нашої держави, на жаль, залишається актуальною низка невирішених питань щодо захисту соціально-економічних, в тому числі, трудових прав моряків. До заходів, які, на нашу думку, сприятимуть оптимізації системи правового захисту моряків, в першу чергу, слід віднести посилення контролю стосовно прозорості системи працевлаштування моряків; посилення відповідальності роботодавців за недотримання вимог правових норм стосовно охорони праці на морі, а також активізацію зусиль соціальних партнерів стосовно розробки та реалізації дієвих програмних положень, спрямованих на захист соціально-економічних, в тому числі, трудових прав моряків.

Література

---

1. Тішко Д. А. Міжнародно-правові стандарти регулювання праці моряків // Актуальні проблеми держави і права. — № 4. — 2011. — С. 52–57.
2. Онищенко О. Загальні тенденції нормативно-правового регулювання системи та механізму реалізації і захисту прав моряків (в площині питання ратифікації Україною Конвенції МОП 2006 року про працю у морському судноплаванні: теоретико-правові аспекти) // Юрид. журнал. Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=4055>
3. Про працю в морському судноплаванні. Конвенція МОП від 23.02.2006. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_519
4. Кодекс торговельного мореплавання України // Відомості Верховної Ради від 21.11.1995 р. — № 47. — Ст. 349.

Ф. М. МЕДВІДЬ

канд. філос. наук, д-р наук в галузі політол., ННІП МАУП

А. М. МЕДВІДЬ

д-р філос. в галузі політол.

Е. В. ЧОРНИЙ

здобувач, ННІП МАУП

ПРАВОВА ДОКТРИНА ЯК ДЖЕРЕЛО (ФОРМА) ПРАВА

Дослідження сутності правової доктрини як джерела (форми) права в умовах проведення правової реформи в Україні обумовлено розвитком сучасної національної правової системи України [10, 40–66]. Закріплення на конституційному рівні положення про те, що Україна є правовою державою передбачає загальну орієнтацію, спрямування, прагнення Української держави встановити “панування” (верховенство) права в усіх сферах суспільного життя. Правова доктрина, уособлюючи правові ідеї, концепції та принципи, вдосконалює чинне законодавство. У процесі застосування норм права, зокрема під час прийняття відповідного рішення, положення вироблені правовою доктриною безумовно враховуються, тим самим набуваючи якості джерела (форми) права [3, 6–9].

У процесі здійснення правової реформи в Україні виникає проблема ефективності правового регулювання. В останні роки простежується тенденція визнання правової доктрини як форми права поряд із аналогічним значенням правових звичаїв, судової практики та нормативно-правових договорів. Питання про надання тим чи іншим джерелам права визначальної якості, вирішується на основі аналізу специфічних правотворчих властивостей кожного [9, 774–843].

Теоретичний аналіз правової доктрини простежується в ряді досліджень, присвячених аналізу джерел права взагалі або окремих його різновидів у провідних вітчизняних правознавців М. І. Кагадія, О. М. Ковальчука, М. І. Козюбри, В. О. Котюка, М. В. Кармаліти, С. І. Максимова, Б. В. Малишева, Н. М. Пархоменко, О. В. Петришина, О. Ф. Скакун, В. Я. Тація, Р. Б. Тополевського, Д. Ю. Хорошковської та ін. Правова доктрина розглядається як джерело (форма) права, що містить систему основоположних поглядів правознавців на державно-правові явища, науково обґрунтовує соціально важливі проблеми з метою більш ефективного їх вирішення та визначає стратегічні перспективи правового розвитку держави. Питання дослідження суті правової доктрини є важливим як в теоретичному, так і практичному значенні. Вона актуальна для визначення правильного напрямку правової політики держави як у правовій, так і політичній сферах життєдіяльності суспільства. Розвиток сучасної загальної теорії джерел права на нових засадах є неможливим без визначення місця та ролі в ній правової доктрини. Підсилює теоретичне значення осмислення правової доктрини, на наш погляд, і перегляд панівної в юридичній науці радянських часів концепції, згідно якої фактично єдиним прийнятним джерелом права визнавався нормативно-правовий акт (закон), а категорія “система джерел права” заміщала категорією “система законодавства”. Суто позитивістський підхід до поняття

“джерело права” спрощував дану проблему і нівелював її значення для юридичної практики. Тривалі наукові суперечки відносно поняття та системи джерел права, відсутність нормативної бази, яка б встановлювала різновиди та чітку ієрархію джерел права в Україні, доводять про необхідність дослідження правотворчих факторів. Значення та місце правової доктрини в правовій системі нашої держави не визначені. Актуальність прийняття закону України про джерела (форми) права, на думку фахівців, необхідність якого визначається тривалий час як у наукових колах, так і в практичній діяльності законотворців, є беззаперечним і з точки зору визначення місця правової доктрини в системі джерел (форм) права [8, 317–331].

Категорія “доктрина” (лат. *doctrina* — вчення, наука) — вчення, наукова або філософська теорія, система теоретично обґрунтованих поглядів на суттєво важливі соціально-політичні, правові, моральні, релігійні, воєнні та інші питання. Доктрина виступає найбільш концептуалізованою формою існування ідеології, яка безпосередньо орієнтована на практичну дію, втілення в життя, дотримання в політиці і повсякденній поведінці [6, 75–110; 7, 219–229]. На відміну від ідеології, доктрина часто може існувати у вигляді конкретного документа, Здебільшого категорію “доктрина” вживають для позначення концептуальних засад політичної філософії і практичної політики (зовнішньополітична доктрина, військова доктрина, доктрина інформаційної безпеки України, стратегія національної безпеки України, концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів та ін.). Доктриною також можна вважати певні сутнісні положення ідеологічної системи, за умов збереження яких вона зберігає свою самобутність і визначеність [9, 774–809].

Політична доктрина, як базова, на наш погляд, виступає основоположним принципом діяльності суб’єктів політичного процесу, заснованого на певній політичній ідеології. Вона відбиває бачення політичної системи, шляхів її розвитку функціонального призначення, засобів і методів розв’язання політичних проблем, вибору політичних пріоритетів. З її допомогою визначаються конкретні напрями здійснення політичної влади, змінюється характер політичних інститутів, ціннісні орієнтири і зміст політичних принципів, норм, фіксується зв’язок певних політичних ідей і політичних інтересів [4, 170–177; 5].

У національному праві роль доктрини залежить також і від особливостей правової системи і національної культури. Термін “доктрина” застосовується, на думку С. Василєва, в широкому плані: а) як учення, філософсько-правова теорія; б) як думки вчених-юристів із тих або інших питань, що стосується суті й змісту різних юридичних актів, із питань нормотворчості й правозастосування; в) як наукові праці найбільш авторитетних дослідників у сфері держави і права; г) у вигляді коментарів різних кодексів, окремих законів, “анотованих версій” (моделей) різних нормативно-правових актів [2, 29].

До характерних рис правової доктрини дослідники відносять: правова доктрина — це система уявлень (ідей) про право; Мета правової доктрини — забезпечення порядку у суспільних відносинах, вирішення юридичних казусів; суб’єктами, які створюють правову доктрину, виступають, як правило, вчені-юристи. У той же час доктрини, на відміну від наукових праць, можуть бути і не персоніфіковані. Вони можуть бути представлені школами, ідеями, але не особами У зв’язку із цим обґрунтованим є погляд на доктрину як на прийняту в науці думку; процес створення доктрини не підпорядкований будь-яким процесуальним нормам; наявність об’єктивної форми (письмове вираження); санкціонування правової доктрини державою (визнання обов’язковості правової доктрини державою, застосування правової доктри-

ни судовими та іншими юрисдикційними органами, вказівка на правову доктрину в законодавстві). Звідси правова доктрина може бути визначена як система уявлень (ідей) про право, що сформульована вченими-юристами з метою забезпечення порядку в суспільних відносинах і вирішення юридичних казусів, яка має письмове вираження і санкціонована державою [9, 774–887].

На авторитетну думку дослідників призначення правової доктрини виявляється: доктрина сприяє усуненню прогалин у праві, ліквідує суперечність правових норм; доктрина забезпечує тлумачення права відповідно до його букви і духу [1, 79]; правова доктрина як система уявлень і цінностей впливає на свідомість і волю всіх суб'єктів правової дійсності, починаючи з правотворців та осіб, які застосовують право, і закінчуючи суб'єктами правовідносин [2, 29]; правова доктрина, виступаючи частиною суспільної правосвідомості, відображає своєрідність національної правової культури і самотутність юридичного мислення [12, 8–11; 11, 262–294].

Отже, правова доктрина виступає значним чинником упорядкування суспільних відносин, оскільки усі її напрями відповідно до особливостей свого предмету є чутливими до реальних суспільних проблем. Важливість доктринальних розробок у теорії права підтверджується також і тим, що вони свідчать про сприйняття права, розуміння його сутності та змісту. У різних правових системах правова доктрина, незважаючи на всі відмінності історичного розвитку, наукових поглядів і стилів мислення, вирішує одні й ті ж юридичні проблеми.

Джерела

---

1. Бошно С. В. Доктрина как форма и источник права [Текст] / С. В. Бошно // Журнал Российского права. — 2003. — № 12.
2. Васильев А. А. Правовая доктрина как источник права: вопросы теории и истории [Текст]: монография / А. А. Васильев. — М.: Юрлитинформ, 2009. — 272 с.
3. Кармаліта М. Правова доктрина у романо-германській та англосаксонській правових сім'ях [Текст] / М. Кармаліта // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 2. — С. 6–9.
4. Медвідь Ф. М. Політико-правова доктрина Івана Франка // Політичний менеджмент. — 2006. — № 6 (21). — С. 170–177.
5. Медвідь Ф. М. Пророк національного відродження. Політико-правова доктрина Тараса Шевченка // Юрид. Вісн. України. Загальнонаціональна правова газета. — 2014. — № 9 (974). — 1–7 березня.
6. Недюха М. П. Системний аналіз історичних типів європейської ідеології. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 195 с.
7. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: монографія / М. П. Недюха. — К.: МП “Леся”, 2012. — 400 с.
8. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. — К.: Юридична думка, 2008. — 336 с.
9. Правова доктрина України : у 5 т. — Х. : Право, 2013. — Т. 1. Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. — 976 с.
10. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми функціонування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — 728 с.
11. Рудакевич О. М. Національна політична культура: теорія, методологія, український досвід: монографія. — Тернопіль: ТНЕУ, вид-во “Економічна думка”, 2010. — 456 с.
12. Сорокин В. В. Судебная практика или правовая доктрина [Текст] В. В. Сорокин // Арбитражный и гражданский процесс. — 2002. — № 8.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІПОТЕКИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Для розвитку іпотечних відносин в країні має бути наявне законодавство, яке б на комплексній основі забезпечило створення належної правової бази.

На даний час в Україні набули чинності такі основоположні документи в галузі іпотечного кредитування:

Земельний кодекс України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України “Про іпотеку”, Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”, Закон України “Про оцінку земель”, Закон України “Про охорону земель”, Закон України “Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю”, Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень”, Закон України “Про цінні папери і фондовий ринок”, Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні”, Закон України “Про організацію формування та обігу кредитних історій”, Закон України “Про іпотечні облигації”, Закон України “Про Державний земельний кадастр”, Закон України “Про реалізацію соціальних ініціатив Президента України щодо здешевлення вартості іпотечних кредитів”, Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння іпотечному кредитуванню”, постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2004 р. № 1330 “Деякі питання Державної іпотечної установи”, постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 410 “Про затвердження Тимчасового порядку державної реєстрації іпотек”, постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 422 “Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання”, розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 559-р “Про схвалення Концепції створення національної системи іпотечного кредитування”, постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 р. № 358 “Про затвердження Порядку і правил обов’язкового страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування”, постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2012 р. № 343 “Про затвердження Порядку здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов” [1].

Правові основи функціонування іпотечного кредитування в Україні визначено в Законі “Про іпотеку” [2]. Цей закон вважається одним із найпрогресивніших у Центральній та Східній Європі, оскільки зорієнтований на захист інтересів кредиторів і системно регулює іпотечні відносини.

Відносини у сфері іпотечного кредитування регламентуються Законом України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати” [3].

Згідно з даним Законом іпотечний кредит — це правовідносини, які виникають на підставі договору про іпотечний кредит між кредитором і боржником з приводу надання коштів у користування з встановленням іпотеки.

Керуючим іпотекою є банк, який здійснює обслуговування іпотечних активів.

Іпотечний кредит реалізується під час виконання договору про іпотечний кредит за умови дотримання встановлених цим Законом вимог. Кредитор до укладення договору про іпотечний кредит має розкрити основні економічні та правові вимоги щодо надання кредиту. Ця інформація має бути оприлюднена кредитором у письмовій формі і містити:

- опис усіх грошових зборів і витрат, пов'язаних з установами іпотеки;
- принципи визначення плати за договором про іпотечний кредит;
- положення про інфляційне застереження;
- порядок дострокового виконання основного зобов'язання у разі неплатоспроможності боржника або невиконання боржником своїх зобов'язань за договором про іпотечний кредит та юридичні наслідки цього невиконання;
- право боржника попереджати кредитора про можливе невиконання основного зобов'язання;
- інші умови за рішенням кредитора.

Умови договору про іпотечний кредит та іпотечного договору розробляє кредитор.

Кредитор може запроваджувати додаткові процедури щодо встановлення платоспроможності та ідентифікації боржника.

У договорі про іпотечний кредит можуть бути зазначені:

- вартість основного зобов'язання та порядок його амортизації, строки та розміри платежів з урахуванням інфляційного застереження або умови, що дозволять їх визначити;
- право кредитора самостійно встановлювати розмір часток платежів, отриманих за договором про іпотечний кредит, та розподіляти їх між ціною зобов'язання та доходом кредитора;
- згода боржника на приєднання його основного зобов'язання до консолідованого іпотечного боргу та включення іпотеки до іпотечного пулу;
- право кредитора відчужувати основне зобов'язання або право отримання платежів за договором про іпотечний кредит;
- інфляційне застереження;
- умови страхування фінансових ризиків щодо:
  - невиконання основного зобов'язання;
  - неотримання платежів за цим договором;
  - несвоєчасної реалізації предмета іпотеки;
  - несвоєчасного отримання суми, вирученої від реалізації предмета іпотеки, або недостатнього її розміру для задоволення вимог кредитора.

Умови договору про іпотечний кредит, включений до консолідованого іпотечного боргу, змін не підлягають. [4]

Ст. 73 Закону України “Про нотаріат” передбачає, що нотаріус накладає заборону відчуження нерухомого майна за місцем розташування нерухомого майна або за місцезнаходженням однієї із сторін договору.

Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (ст. 250) також визначає можливість накладення заборони за як, місцем розташування нерухомого майна, так і за місцезнаходженням однієї із сторін договору.

Як правило при посвідченні договору іпотеки заборона накладається нотаріусом відповідно до умов договору за повідомленням Іпотекодержателя [5].

Створення повноцінної системи державної реєстрації прав на нерухоме майно визначено основним фактором успішного розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні. Тому необхідно визначити обґрунтовані підходи до побудови цієї системи, до яких слід віднести: а) принцип “єдиного вікна”, згідно з яким права власності на нерухомість та будь-які їх обмеження мають реєструватися в єдиному державному реєстрі; б) формування системи державної реєстрації прав на нерухомість на основі земельного кадастру; в) вільний доступ іпотечних кредиторів до бази даних державного реєстру; г) ведення реєстру прав на нерухомість з використанням електронних носіїв інформації.

На перший погляд, у законодавстві чітко визначено порядок здійснення необхідних дій: є договір — питання вирішується на підставі положень договору в позасудовому порядку; є напис нотаріуса — можна виконати його; а якщо є рішення суду, то взагалі проблем немає, бо державний виконавець зробить належне [6].

Можливо, саме наявність великого масиву нормативно-правових актів призводить до застосування різних підходів правового регулювання одних і тих самих питань і негативно впливає на судову практику та практику роботи державної виконавчої служби.

Мабуть, це викликано тим, що раніше поняття застави нерухомого майна розглядалося переважно як категорія більш теоретична, а нині, як юридичний інструмент, вона має дещо інше змістове навантаження й тому законодавство виявилось не пристосованим до регулювання відносин, що виникають під час реалізації механізму звернення стягнення на нерухоме майно.

Недосконалість правового регулювання питань звернення стягнення на заставлене майно створює умови, за яких фактично обидві сторони потрапляють у невідгідні для кожної з них ситуації.

Законотворці наданому етапі повинні подумати щодо спрощення процедури звернення стягнення на заставлене майно та її вдосконалення.

Джерела

---

1. Гнатківський Б. М. Іпотечний ринок: навч. посіб. / Б. М. Гнатківський. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. — 342 с.
2. Закон України “Про іпотеку” від 5 червня 2003 р. №898-IV// Відомості Верховної Ради.
3. Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати” від 19 червня 2003 р. №979-IV// Відомості Верховної Ради.
4. Ващенко Ю. В. Банківське право: навч. посіб. — К.: Центр навч. л-ри, 2006. — 344 с.
5. Закон України “Про нотаріат” від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII// Відомості Верховної Ради.
6. Головченко О. Справедливість як фундаментальний принцип права у практичній площині // Віче. — 2012. — № 20. — С. 7.

ЦІННІСНІ ОСНОВИ ПРАВА: СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ

Під цінністю права розуміється його спроможність служити метою і засобом задоволення науково обґрунтованих, соціально справедливих загальнолюдських потреб та інтересів громадян та їх об'єднань. Цінності в праві слід сприймати як шкалу виміру самого права. Цінності у праві — це те сутнісне, що дозволяє праву залишатися самим собою. Правова аксіологія спрямована на розрізнення цінності та оцінюваного факту (явища, об'єкта, відносин і т. ін.) і визначення (з позицій і в контексті відповідної ієрархії і системи цінностей) його ціннісного значення і сенсу. Цінність при цьому належить до сфери цілей, значень повинності, нормативності, формальності в її відрізненні від сфери емпіричного, суцього, фактичного. До предмета правової аксіології входить вивчення цінності права, ціннісно-правового значення закону і держави [3, 72–75].

Можна виділити, на думку фахівців, основні прояви цінності права. Соціальна цінність права полягає в тому, що воно, втілюючи загальну, групову та індивідуальну волю (інтерес) учасників суспільних відносин, сприяє розвитку тих відносин, у яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому. Інструментальна цінність права — один із проявів його загальносоціальної цінності — полягає у тому, що право є регулятором суспільних відносин, інструментом для вирішення різних завдань, у тому числі для забезпечення функціонування інших соціальних інститутів (держави, соціального керування, моралі та ін.) та інших соціальних благ. Власна цінність права як соціального явища полягає у тому, що право виступає як міра: а) свободи та б) справедливості. Стверджуючи принципи свободи і справедливості, право набуває глибокого особистого значення, стає цінністю для окремої людини, конкретної групи та суспільства в цілому, відкриває особі доступ до благ і виступає дієвим засобом її соціальної захищеності. Як писав український мислитель Б. Кістяківський, “право лише там, де є свободи особи”. У цьому проявляється гуманістичний характер права. Саме через свою власну цінність право входить до арсеналу загальнолюдських цінностей, що виробляються поколіннями людей протягом історії.

Поняття цінності, або вартості широко використовується у філософсько-гуманітарних та соціально-психологічних науках для акцентуації уваги на власне людському, гуманістичному значенні певних явищ, людських прагнень, потреб, оцінок, вчинків. Теорія цінностей, або аксіологія — це філософське учення про природу цінностей, про їх зв'язок між собою, з іншими культурними чинниками та самою людиною. Поняття “цінність” та “істина” відображають особливості сприйняття навколишнього світу. Якщо істина — це відповідність між уявленнями людини та дійсністю, то цінність — це відношення між уявленням про те, яким повинен бути об'єкт, і самим об'єктом. Коли об'єкт відповідає поставленим вимогам, він вважається позитивно цінним, не відповідає — негативно цінним. Разом з тим цінність є невід'ємним елементом будь-якої діяльності людини. Будь-яка діяльність невіддільна від постановки мети, наслідування норм і правил, систематизації та підведення вчинків під зразки, відділення важливого та фундаментального від менш істотно-

го та другорядного. Тобто поняття “мета”, “норма”, “правило”, “система”, “ієрархія”, “зразок”, “фундаментальне”, “другорядне” мають, окрім суто пізнавального змісту, важливе оцінкове значення. Тому істина та цінність взаємодоповнюють одне одного, і ні одне з них не може бути замінене іншим [7; 5]. Цінності також розглядають як механізми змістовного утримання та вкорінення людини у світі. Вони виконують такі важливі функції: 1) пов’язують між собою часові виміри життя людини, формують уявлення про майбутнє як світ нових можливостей; 2) виділяють у просторі життя людини значущі елементи не лише реального, але і належного; 3) задають граничні рамки соціокультурної активності людини через системи пріоритетів, оцінок, сенсів; 4) будують складні та багаторівневі системи ціннісних орієнтацій або відношень; 5) вносять метафізичний вимір у життя людини, дають можливість оцінити, побачити себе з точки зору вічності [1, 130–182]. Отже, цінність — це багатозначне поняття, і точніше зміст його конкретизується у багатоманітній типології вартостей. Цінністю може бути названий кожний із трьох елементів, з яких складається ситуація оцінювання: оцінюваний об’єкт; взірець, який становить основу оцінки; власне ситуація визначення відповідності оцінюваного об’єкта уявленню про те, яким він повинен бути. Відповідно до оцінюваного об’єкта виділяють “предметні цінності”. Уся багатоманітність предметів людської діяльності, різноманітних соціальних відносин, окремих людей та міжособистісного спілкування може виступати як “предметні цінності”, тобто оцінюватись у плані добра і зла, красивого та відразливого, допустимого та забороненого, справедливого та несправедливого тощо. Таке розуміння вартостей є більше властивим для буденної свідомості [2, 89–96]. Друге поняття цінностей позначає способи і критерії — “суб’єктні цінності” — це ідеали, взірці та оцінки, імперативи та заборони, цілі і проекти, які виражені у формі нормативних понять. Вони широко використовуються в аксіології, соціології та теоретичному мисленні. Відповідно виділяють природні цінності (природа жива і нежива, природні копалини) та культурні вартості (свобода, творчість, любов, спілкування, діяльність). Відповідно до структури особистості виділяють біопсихічні цінності (збереження здоров’я) та духовні цінності, які структурують за формами духовної культури: моральні (сенс життя та щастя, добро, обов’язок, відповідальність, сумління, честь, гідність), естетичні (прекрасне, піднесене, відразливе), релігійні (віра), наукові (істина), політичні (мир, справедливість, демократія), правові (закон і правопорядок). Ці цінності мають загальнолюдське значення, є умовами людського цілепокладання у певній сфері діяльності. Таке розуміння цінностей отримує своє завершення у понятті “загальнолюдських вартостей” та уявленні про існування окремого “світу цінностей”.

“Загальнолюдські цінності” утворюють пріоритети соціокультурного розвитку націй, народів, особистостей, закріплені соціальною практикою та життєвим досвідом людини. Вони є універсальними формами вироблення соціальних зразків, ідеалів для кожної історичної та культурної епохи. Наповнюючись в кожній соціокультурній традиції власним змістом, вони виступають у будь-якому типі культури в ролі вартості. Основоположною загальнолюдською цінністю постає саме життя та проблема його збереження і розвитку у природній, соціальній та індивідуальній формах. Подальша ієрархія вартостей визначається найважливішими сферами самоутвердження людини: сім’я, освіта, праця, суспільна діяльність, творчість тощо. Цінності добра, краси, істини, віри та свободи характеризують ще як абсолютні цінності в тому розумінні, що вони є найважливішими орієнтирами світоглядних, моральних, ідейних пошуків людства загалом, сприяють збереженню людськості у суперечливих і парадоксальних історичних колізіях [4; 6]. У сучасну епоху глобальних змін вони є фундаментальними основами культури, забезпечують гармонію, міру,

рівновагу цілісного світу людини. У загальнолюдській моралі зберігаються цінності мирного співіснування, ідеали гуманізму, справедливості, гідності особистості. Величезне значення зберігають Біблійні моральні заповіді. Отже, сучасне розуміння і прочитання цінностей, зокрема у праві, актуальне.

Свобода як соціокультурна цінність фіксує можливість діяльності та поведінки в умовах відсутності зовнішнього цілепокладання. Вона постає умовою для функціонування та реалізації цінностей у цілеспрямованій діяльності людини. “Бути — це означає бути приреченим до буття вільним”, — наголошував Ж.-П. Сартр. Свобода реалізується як результат інтелектуального осмислення в умовах повної самовладності над власною волею. Складовими здійснення цього вольового акту є: 1) усвідомлення уявлення про об’єкт, умови, обставини певної ситуації, яке здійснюється через раціональне осмислення; 2) цільова мотивація, яка визначається через систему цінностей, пріоритетів, надання переваг; 3) вольове рішення, через яке людина призначається до реалізації цієї цінності, інтересу, потреби; 4) вольове прагнення до певної мети. Розуміння свободи залежить від аналізу значення усіх її складових, особливо впливу зовнішніх чинників на можливість вільного волевиявлення. Крайньою позицією є переконання, що свобода — це можливість робити усе, що забажається, або повне заперечення можливості свободи як такої. При цьому сам вибір як такий в принципі не залежить від певної необхідності [8, 176–234]. Отже, право як соціальне явище ґрунтується на глибоких ціннісних основах. Право саме виступає як цінність, як форма свободи. Основною цінністю права виступає справедливість.

Джерела

---

1. Денисенко В. М., Климончук В. Й. Аксиологія динаміки політичних процесів. — Львів, 2000. — 246 с.
2. Медвідь Ф. М., Новак О. П. Право як соціальне явище // Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. “Розвиток Української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів”, присвячений 80-річчю від дня народження канд. юрид. наук, проф., каф. упр. безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності Юрія Валер’яновича Александрова (19 лютого 2015 р.). — К.: МАУП, 2015. — С. 89–96.
3. Медвідь Ф. М., Мельниченко Я. Б. Право як цінність // “Дні науки філософського факультету-2016”, Міжн. наук. конф. (2016; Київ). Міжнародна наукова конференція “Дні науки філософського факультету-2016”, 20–21 квітня квітня 2016 р. [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. — К.: Вид.-поліграф. центр “Київський ун-т”, 2016. — Ч. 9. — С. 72–75.
4. Нерсесянц В. С. Философия права / В. С. Нерсесянц. — М.: Норма Инфра-М, 1997. — 658 с.
5. Сліпець П. П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації: монографія. — К., 2009.
6. Філософія права: підручник. — Харків: Право, 2009. — 208 с.
7. Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. — М.: Республика, 1992. — 510 с.
8. Цепеліус Р. Філософія права: підручник; пер. з нім. — К.: Тандем, 2000. — 300 с.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дослідження в галузі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в цей час здобувають особливої актуальності. У цій сфері важливі як нові теоретичні результати, так і узагальнення вже наявного досвіду.

Економічна криза, у якій в теперішній час знаходиться Україна, вимагає ефективного застосування заходів зовнішньоекономічної політики для підвищення рівня економічного зростання країни. У нинішніх умовах, коли все більша частина економічного навантаження лягає на регіони, саме від ефективності регіональної зовнішньоекономічної політики залежать стан виробництва, рівень технічної оснащеності основних фондів підприємств, можливості структурної перебудови економіки, рішення соціальних і економічних проблем регіону. Однак на сучасному етапі розвитку така політика в Україні не має позитивних результатів, про що свідчить депресивний стан багатьох регіонів країни. Тому на сьогодні все більш актуальною стає задача розробки такої моделі регулювання зовнішньої торгівлі, яка була б адекватна ситуації, що сформувалась. Розробка концепції формування стратегії розвитку регіону в зовнішньоекономічній діяльності може стати основою для прийняття регіональною владою ефективних управлінських рішень у цій галузі.

Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” (16.04.1991 р.) визначає засади регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) після відміни монополії зовнішньої торгівлі та валютної монополії [5].

Вводиться принцип свободи зовнішньоекономічної діяльності, що полягає в праві суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати в зовнішньоекономічні зв’язки, здійснювати її в будь-яких формах, що прямо не заборонені чинними законами, виключному праві власності суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності.

Верховна Рада приймає, змінює та скасовує закони, що стосуються ЗЕД; затверджує головні напрями зовнішньоекономічної політики; розглядає, затверджує та змінює структуру органів державного регулювання ЗЕД; укладає міжнародні договори; встановлює спеціальні режими ЗЕД на території України; затверджує списки товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензування або забороняється.

Кабінет Міністрів:

здійснює координації діяльності міністерств, комітетів, відомств з питань ЗЕД, торгівельних представництв України за кордоном; приймає нормативні акти з питань ЗЕД; проводить переговори та укладає угоди з питань ЗЕД, забезпечує виконання міжнародних договорів; забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану, здійснює плани щодо раціонального використання коштів Державного валютного фонду [4, с. 178].

Національний банк України здійснює зберігання і використання золотовалютного резерву та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України; представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших

держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладає відповідні міжбанківські угоди; регулює курс гривні до грошових одиниць інших держав; здійснює облік і розрахунки по даних і одержаних державних кредитах і позиках, проводить операції з централізованими валютними резервами, які виділяються з Державного валютного фонду в розпорядженні Національного банку.

Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами ЗЕД виходу на зовнішній ринок, координацію їх ЗЕД, в тому числі відповідно до міжнародних договорів України; здійснює контроль за додержанням всіма суб'єктами ЗЕД чинних законів та умов міжнародних договорів України; здійснює заходи нетарифного регулювання ЗЕД, зокрема реєстрацію учасників ЗЕД, реєстрацію окремих видів контрактів.

Державне управління митного контролю здійснює митний контроль згідно з чинними законами.

Антимонopolний комітет здійснює контроль за додержанням суб'єктами ЗЕД антимонопольного законодавства.

До органів місцевого управління ЗЕД належать місцеві ради народних депутатів та їх виконавчі та розпорядчі органи;

територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання ЗЕД.

Державне замовлення на виробництво, експорт і імпорт товарів розміщується державними органами управління та місцевими Радами народних депутатів, як правило, на конкурентній основі. Суб'єкти ЗЕД приймають державні замовлення виключно на добровільних засадах на умовах і в обсязі, які визначаються контрактами, що укладаються між цими суб'єктами та державним замовником.

Закон визначає засади, на яких здійснюється захист вітчизняного виробника: принципи митного регулювання, ліцензування квотування зовнішньоекономічних операцій, умови заборони окремих видів експорту та імпорту, порядок встановлення і використання технічних, фармакологічних, санітарних, ветеринарних та екологічних стандартів та вимог.

Закон визначає також вимоги до зовнішньоекономічних контрактів, правила введення розрахунків, кредитування та страхування зовнішньоекономічних операцій, спеціальних імпорتنих процедур, загальні засади відповідальності суб'єктів ЗЕД [4, с. 126].

Закон України "Про торгово-промислові палати в Україні" прийнятий 02.12.1997 р. Завданням торгово-промислових палат (ТПП) є сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, експорту українських товарів і послуг, подання практичної допомоги підприємцям у проведенні торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках, освоєні нових форм співробітництва; представлення інтересів членів палати з питань господарської діяльності як в Україні, так і за її межами; організація взаємодії між суб'єктами підприємницької діяльності, координація їх взаємовідносин з державою в особі її органів; участь в організації в Україні і за кордоном професійного навчання і стажування фахівців-громадян України з питань підприємництва, розвитку конкуренції, а також у розробленні та реалізації державних і міждержавних програм у цій галузі; сприяння в організації структури інформаційного обслуговування підприємництва; надання послуг для здійснення комерційної діяльності іноземним фірмам та організаціям; надання довідково-інформаційних послуг, основних відомостей, що не є комерційною таємницею, про діяльність українських підприємств і підприємств зарубіжних країн згідно з національним законодавством, сприяння поширенню, зокрема через засоби масової інформації, знань про економіку і науково-технічні досягнення, законодавство, звичаї та правила торгівлі

в Україні і зарубіжних країнах, можливості зовнішньоекономічного співробітництва українських підприємств; встановлення і розвиток зв'язків з іноземними підприємцями, а також організаціями, що об'єднують або представляють їх, участь у роботі міжнародних неурядових організацій; сприяння розвитку торгових та інших чесних звичаїв у підприємницькій діяльності, участь у підприємницькій діяльності, участь у розробленні правил професійної етики у конкуренції для різних форм підприємницької діяльності, галузей економіки, спілок та об'єднань підприємців; виконання інших завдань, передбачених статутом ТПП.

Закон України “Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності” (23.12.1998 р.) [5] визначає бартерну операцію в галузі ЗЕД як один з видів експортно-імпортних операцій, оформлених бартерним договором або договором із змішаною формою оплати, яким частково оплата експортних (імпортних) поставок передбачена в натуральній формі, що передбачає збалансований за вартістю обмін товарами, роботами, послугами у будь-якому поєднанні, не опосередкований рухом коштів у готівковій або безготівковій формі.

Джерела

---

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 5–17.
2. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 р.
3. Господарський кодекс України. — Харків: Одіссей, 2015. — 824 с.
4. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. — 4-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 640 с.
5. Науково-практичний коментар до господарського кодексу України / за заг. ред. Л. Г. Знаменського, В. С. Щербини. — К.: Юрінком Інтер, 2014. — 440 с.

ФОРМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розрізняють різні форми господарсько-правової відповідальності — залежно від характеру та спрямованості впливу, механізму реалізації, фактичних підстав застосування. В юридичній літературі немає єдиної точки зору щодо кількості форм господарсько-правової відповідальності. Відповідно до однієї з доктринальних класифікацій, формами господарсько-правової відповідальності є:

- відшкодування збитків;
- сплата неустойки;
- конфіскація як вид господарсько-правових санкцій;
- господарсько-адміністративні штрафи;
- оперативно-господарські санкції;
- планово-госпрозрахункові (оціночні) санкції;
- господарсько-організаційні санкції.

У Господарському Кодексі України законодавець закріпив лише чотири форми господарсько-правової відповідальності, назвавши їх видами господарсько-правових санкцій: відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції, адміністративно-господарські санкції. При цьому проявами адміністративно-господарських санкцій, відповідно до ГК, є санкції майнового характеру (вилучення майна/прибутку, що за своїми правовими наслідками подібне до конфіскації; адміністративно-господарські штрафи) та організаційного характеру (зупинення дії або анулювання ліцензій, скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання та ін.). Крім того, перелік адміністративно-господарських санкцій, передбачених Господарським Кодексом України, є відкритим, а відтак — доцільною буде характеристика форм господарсько-правової відповідальності, зазначених у вищенаведених доктринальній класифікації [1].

Відшкодування збитків — це відновлення майнового стану учасника господарських правовідносин за рахунок іншого суб'єкта — правопорушника.

Ця форма відповідальності передбачається як Господарським кодексом, так і Цивільним Кодексом, численними законами.

Позитивні риси і недоліки цієї форми господарсько-правової відповідальності:

- позитивні риси: є універсальною (застосовується і в горизонтальних, і у вертикальних відносинах, договірних та позадоговірних); передбачається законом, а, отже, не потребує спеціальної згадки про неї в договорі;
- недоліки: складна для застосування форма господарсько-правової відповідальності:
  - а) важко довести факт наявності збитків, їх обсяг (збитки можуть виникнути через значний проміжок часу; до того ж існуючі методики визначення складу і розміру збитків є недосконалими);

- б) необхідно довести наявність всіх чотирьох елементів складу правопорушення — протиправну поведінку особи, що заподіяла збитки; наявність збитків, їх склад і розмір; причинний зв'язок між протиправною поведінкою і заподіяними збитками; вину порушника (питання доведення вини порушника постає у тих випадках, коли він намагається довести наявність підстав, що виключають його відповідальність) [2, с. 236].

Штрафні санкції (неустойка) — назва цієї форми відповідальності не уніфікована, оскільки законодавець по-різному її визначає.

Неустойка (штрафні санкції) — це визначена законом або договором грошова сума, яку боржник сплачує кредиторів у разі невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань.

Позитиви і негативи штрафних санкцій (неустойки):

- позитиви: швидкість (скорочений строк позовної давності — шість місяців) та зручність застосування (незалежно від наявності збитків);
- негативи: обмежена сфера застосування — лише договірні відносини.

Конфіскація — це безоплатне вилучення в доход бюджету майна (коштів) суб'єкта господарювання — правопорушника у випадках, прямо передбачених законом.

Випадки застосування конфіскації:

- визнання недійсним господарського зобов'язання як такого, що вчинене з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави та суспільства;
- здійснення комерційним банком забороненої законом виробничої діяльності;
- у сфері ціноутворення (зокрема, щодо підприємств-монополістів, ціни на продукцію яких регулюються державою) та в деяких інших випадках;
- у сфері антимонопольно-конкурентного регулювання; так, відповідно до Господарського Кодексу, підлягає безоплатному вилученню до Державного бюджету України прибуток (дохід), незаконно одержаний суб'єктами підприємницької діяльності в результаті порушення статей Господарського Кодексу (зловживання монопольним становищем на ринку), (укладення антиконкурентних угод) і (актів недобросовісної конкуренції);
- у сфері оподаткування; підлягають вилученню в дохід відповідного бюджету прибуток (дохід), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, несплаченого за прихований об'єкт оподаткування; крім того, з порушника стягується у випадках і порядку, передбачених законом, штраф, але не більш як у двократному розмірі вилученої суми, а у разі повторного порушення протягом року після застосування цієї санкції — у трикратному розмірі вилученої суми [3].

Юридичною підставою застосування конфіскації є лише закон; фактичні підстави — протиправна поведінка, а у випадку виконання зобов'язання, визнаного недійсним як такого, що завідомо суперечить інтересам держави та суспільства, — ще й вина (прямий умисел) порушника.

Господарсько-адміністративний штраф — це грошова сума, що сплачується до державного бюджету суб'єктом господарювання — правопорушником у передбачених законом випадках.

Форми господарсько-адміністративного штрафу:

- в процентному або кратному відношенні до суми порушення;
- в певній кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Оперативно-господарські санкції — це передбачені законодавством заходи економічного впливу кредитора на господарюючого суб'єкта-боржника (правопорушника), спрямовані на попередження або зменшення втрат кредитора від порушень боржника.

Характерні риси цих санкцій:

- застосовуються лише в господарсько-договірних відносинах;
- застосовуються на розсуд кредитора;
- передбачаються законом або договором;
- мета застосування — захист інтересів кредитора;
- виражаються переважно у заходах організаційного характеру;
- юридичні підстави застосування — договір;
- фактичні підстави — невиконання (неналежне виконання договірних зобов'язань).

Планово-госпрозрахункові санкції — це передбачені чинним законодавством заходи економічного впливу на господарюючого суб'єкта в зв'язку з порушенням ним планових нормативів і планових завдань.

Господарсько-організаційні санкції — це передбачені законом заходи організаційного впливу (обмеження) на суб'єкта господарювання, що застосовуються компетентними державними органами або за їх ініціативою судом у передбачених законом випадках.

До них належать:

- обмеження або призупинення діяльності господарюючого суб'єкта до усунення виявлених в його діяльності недоліків (у разі недотримання вимог екологічного законодавства, санітарно-епідеміологічних правил);
- призупинення дії ліцензії (патенту);
- скасування ліцензій;
- скасування державної реєстрації;
- примусова реорганізація (в зв'язку з допущеним суб'єктом підприємницької діяльності — монополістом на ринку певного товару — монополістичного правопорушення);
- застосування антидемпінгових заходів;
- припинення експортно-імпортних операцій;
- зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання;
- застосування індивідуального режиму ліцензування;
- примусова ліквідація (у разі скасування державної реєстрації);
- скасування ліцензій, якщо вся діяльність господарської організації ліцензується; визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом, якщо після погашення його боргів у нього не залишилося майна, необхідного для продовження своєї попередньої діяльності) [3].

Джерела

---

1. Господарський кодекс України. — Харків: Одиссей, 2015. — 824 с.
2. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. — 4-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 640 с.
3. Науково-практичний коментар до господарського кодексу України / за заг. ред. Л. Г. Знаменського, В. С. Щербини. — К.: Юрінком Інтер, 2014. — 440 с.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Науково-технічна діяльність традиційно вважається сферою активної державної політики. Річ у тім, що наукові ідеї не можуть бути безпосередньо використані в господарській діяльності, метою якої є прибуток. Тому організації й компанії неохоче йдуть на пряме фінансування досліджень, хоча відчують потребу в їх результатах. У сучасних умовах держава багато в чому бере на себе функцію забезпечення бізнесу одним з найважливіших ресурсів інноваційного процесу — науковими знаннями та ідеями.

Держава покликана визначити мету і принципи своєї політики та власні пріоритети в науково-технічній та інноваційній діяльності. Цілями науково-технічної й інноваційної політики розвинутих країн світу, як правило, є збільшення внеску науки і техніки в розвиток економіки країни; забезпечення прогресивних перетворень у сфері матеріального виробництва; підвищення конкурентоспроможності національного продукту на світовому ринку; зміцнення безпеки й обороноздатності країни; поліпшення екологічного стану; збереження і розвиток сформованих наукових шкіл [7, с. 67].

На державному рівні розробляються принципи інноваційної політики, на підставі яких вона буде здійснюватися в науці та інноваційній сфері, а також механізм її реалізації. Ці принципи залежать від сформованої господарської системи країни, глибини впливу державних інститутів на економічну діяльність.

Затверджена в Конституції України державна науково-технічна політика як об'єктивно-інституційна форма здійснення державного регулювання науки швидко виявила власні особливості:

1) основні принципи її проведення: загальнодержавний масштаб здійснення; допомога держави науковим установам, закладам і підприємствам у впровадженні інновацій; сприяння поєднанню фундаментальних і прикладних досліджень з метою найшвидшого впровадження їх результатів у виробництво. Ці заходи сприяють прискоренню суспільних перетворень;

2) постановка гостро актуальної мети: прогнозування світового науково-технічного прогресу; пошук і консолідація джерел фінансування національних витрат на розвиток науки; системний розвиток науково-технічних технологій і науково-соціальних технологій; створення інноваційної сфери як частини світового інноваціотворення; формування національного ринку інновацій; підвищення наукоємного виробництва і ресурсозберігання, особливо енергоносіїв; використання ринкових відносин у практичному впровадженні досягнень науки. Загальне значення цієї мети полягає в можливості залучення науки і збільшенні її внеску в прискорення демократизації суспільства й трансформації економіки;

3) інституційний підхід державної науково-технічної політики відносно досягнення вказаної мети за допомогою певних механізмів залучення науки до перехідних процесів.

У концептуальних засадах стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 рр. “Європейський вибір” підкреслено: “Україна належить до держав з високим науковим потенціалом. Це передусім визнані у світі наукові школи... Держава, її політичне керівництво, органи законодавчої та виконавчої влади повинні створити такі умови, які забезпечували б не лише примноження цього потенціалу, а насамперед максимальну його віддачу. Держава має стати безпосереднім провідником інноваційного розвитку...”

Державна науково-технічна та інноваційна політика не може і не повинна обмежуватися лише фінансовою підтримкою науково-технічних програм і наданням різних пільг суб’єктам, які здійснюють інноваційну діяльність. Держава зобов’язана виконувати функції економічної (комерційної) реалізації науково-технічних нововведень, виступати основним інвестором інтелектуального капіталу, суб’єктом присвоєння економічних результатів науково-технічного потенціалу [6, с. 126].

Основні напрями підтримки державної інноваційної політики в Україні:

- сприяння підвищенню інноваційної активності, що забезпечить збільшення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на основі освоєння науково-технічних досягнень і оновлення виробництва;
- орієнтація на підтримку базисних і поліпшуючих інновацій як складових сучасного технологічного укладу;
- сполучення державного регулювання інноваційної діяльності з ефективним функціонуванням конкурентного ринкового інноваційного механізму, захистом інтелектуальної власності;
- сприяння розвитку інноваційної діяльності в регіонах України, міжнародному трансферту технологій, міжнародному інвестиційному співробітництву, захисту інтересів національного інноваційного підприємництва.

До основних принципів державної політики в науково-технічній та інноваційній діяльності належать свобода наукової та науково-технічної творчості, правова охорона інтелектуальної власності, інтеграція наукової, науково-технічної діяльності й освіти, підтримка конкуренції у сферах науки і техніки, концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках наукового розвитку, стимулювання ділової активності в науковій, науково-технічній та інноваційній діяльності, розвиток міжнародного наукового співробітництва.

Центральне місце в системі прямого державного регулювання займає фінансування НДДКР та інноваційних проектів з бюджетних коштів. Державні асигнування та субсидії можуть надаватися державному і недержавному секторам на власне інноваційні цілі або на забезпечення інноваційної складової інвестицій багатопільового характеру. З метою забезпечення диверсифікованості інноваційних вкладень держави можливе створення спеціалізованих державних холдингових та інноваційних компаній [7, с. 168].

Винятковою прерогативою держави є правове регулювання інноваційних процесів. Закон повинен визначити стратегію, принципи і порядок формування державної науково-технічної політики; місце наукової і науково-технічної діяльності в державі, суспільстві, економіці; правовий статус науковця; закріпити види наукових організацій, множинність джерел фінансування галузі, принципи регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності, основні форми впливу органів державної влади на державному і регіональному рівнях у сфері науки; визначити правові основи регулювання міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва.

Джерела

---

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Офіц. вісник України. — 2003. — № 11 (28.03.2003). — Ст. 461 (зі змінами та доповненнями).
2. Закон України “Про охорону прав на винаходи та корисні моделі” від 15.12.1993 р. № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7 (15.02.94). — Ст. 32 (зі змінами і доповненнями).
3. Закон України “Про охорону прав на промислові зразки” від 15.12.1993 р. № 3688-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7 (15.02.94). — Ст. 34 (зі змінами і доповненнями).
4. Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів та послуг” від 15.12.1993 р. № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7 (15.02.94). — Ст. 36 (зі змінами і доповненнями).
5. Закон України “Про авторське право і суміжні права” від 23.12.1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13 (29.03.94). — Ст. 64 (зі змінами і доповненнями).
6. Мікульонюк І. О. Основи інтелектуальної власності: навч. посіб. — К.: Політехніка, 2008. — 232 с.
7. Право інтелектуальної власності: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб’язко та ін. / за ред. О. А. Підпригори. — К.: Ін-Юре, 2010. — 623 с.
8. Право інтелектуальної власності: Академічний курс: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. — К.: Ін Юре, 2012. — 696 с.

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
МЕНЕДЖМЕНТУ, ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСІВ**

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“Проблеми і перспективи соціально-економічного
розвитку України в умовах європейської інтеграції”
31 жовтня 2017 р.**

Е. Б. БОЙЧЕНКО

д-р екон. наук, доц., ННІМЕФ, МАУП

Н. О. ВАСИЛЬЧУК

канд. екон. наук, ст. наук. співр. відділу проблем міжрег. співроб. ІЕПД НАН України

**ТРУДОВА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ДОМІНАНТА ВПЛИВУ
НА ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ**

Трудова мобільність є одним з тих найважливіших чинників, що впливають на функціонування ринку праці. Наявність мобільної робочої сили, дає можливість підприємствам приймати на роботу висококваліфікованих робітників, що сприяє адаптації господарюючого суб'єкта до змін ринкової кон'юнктури [1–3].

Потоки трудових переміщень можуть фіксуватися і аналізуватися як на рівні економіки у цілому – макрорівень, так і на окремо взятому підприємстві – мікрорівень. Результати трудових переміщень на макрорівні проявляються через зміни у галузевій, територіальній та економічній структурах зайнятості. Ці потоки трудової мобільності складаються із сукупності одиничних випадків трудових переміщень. На мікрорівні трудова мобільність впливає на середньооблікову чисельність персоналу підприємства, чисельність прийнятих працівників і таких, що звільнилися, та на плинність кадрів.

Під трудовою мобільністю у дослідженні розуміється процес трудового переміщення працівника як у територіальних межах, так і у межах підприємства, викликаний різними причинами, в основі якого лежать здібності індивіда до змін у змісті трудової діяльності, а також це процес зміни статусу економічної активності індивіда. Форми прояву трудової мобільності достатньо різноманітні (таблиця).

Кожна з перерахованих вище форм трудової мобільності може бути як незалежною, так і в поєднанні з іншими трудовими переміщеннями індивіда.

Однією із важливіших форм трудової мобільності, яка впливає на формування ринку праці є економічна мобільність. Перш за все, економічна трудова мобільність впливає на формування чисельності економічно активного населення. Отже, дина-

Класифікація форм трудової мобільності

№ пор.	Форма трудової мобільності	Ознака класифікації форми трудової мобільності
1	Економічна	1.1. Активна трудова мобільність 1.2. Пасивна трудова мобільність 1.3. Територіальна трудова мобільність 1.4. Галузева трудова мобільність 1.5. Внутрішньо фірмова трудова мобільність
2	Територіальна	2.1. Міждержавна трудова мобільність 2.2. Міжрегіональна трудова мобільність 2.3. Внутрішньо регіональна трудова мобільність 2.4. Галузева трудова мобільність
3	Галузева	3.1. Міжгалузева трудова мобільність 3.2. Внутрішньогалузева трудова мобільність
4	Внутрішньофірмова	4.1. Вертикальна трудова мобільність 4.2. Горизонтальна трудова мобільність 4.3. Професійна трудова мобільність
5	Професійна	5.1. Внутрішньо професійна трудова мобільність 5.2. Міжпрофесійна трудова мобільність 5.3. Спеціалізація

міка та інтенсивність потоків активної і пасивної трудової мобільності діють на формування пропозиції робочої сили на ринку праці.

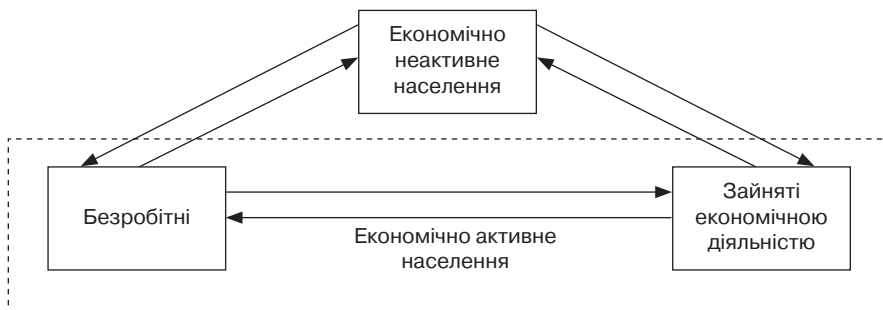
Економічна мобільність представлена потоками трудових ресурсів між економічно активним населенням (ЕАН) і економічно неактивним населенням (ЕНН), а також між ЕНН і ЕАН (рисунок).

Потоки економічної мобільності можна подати як сукупність одиничних актів руху індивідів, які можна розділити на дві групи.

Перша група (пасивна трудова мобільність), характеризується напрямом руху трудових ресурсів між ЕАН і ЕНН. До неї відносяться потоки: 1) зайняті – економічно неактивна частина населення; 2) безробітні – економічно неактивна частина населення.

Друга група (активна трудова мобільність), характеризується напрямом руху трудових ресурсів між ЕНН і ЕАН. До неї відносяться потоки: 1) зайняті – безробітні; 2) безробітні – зайняті; 3) економічно неактивна частина населення – зайняті; 4) економічно неактивна частина населення – безробітні; 5) зайняті – зайняті.

Потік “зайняті – економічно неактивна частина населення” передбачає рух, який характеризує ситуацію, коли: працівники, що досягли пенсійного віку, приймають

Потоки економічної мобільності трудових ресурсів

рішення залишити роботу; працюючі пенсіонери, які через об'єктивні причини (вік, стан здоров'я) вирішують залишити роботу; працівники, що знаходяться у працездатному віці, але заробили право на отримання пенсій на пільгових умовах і залишили трудову діяльність; працівники, що знаходяться у працездатному віці, визнані інвалідами I або II групи, переходять у категорію економічно неактивного населення; жінки, що знаходилися у відпустці з догляду за дитиною, вирішують не приступати до роботи по закінченні терміну цієї відпустки; працівники, що знаходяться у працездатному віці, залишають роботу і не бажають з яких-небудь причин займатися трудовою діяльністю.

Потік “безробітні – економічно неактивна частина населення”. У першу чергу цей потік характеризує ситуацію, коли особи з числа безробітних, що знаходяться у тривалому періоді безробіття та зневірилися знайти роботу, повністю припиняють її пошук і переходять до складу економічно неактивного населення. Безробітні певної професійної групи не мають можливості працевлаштуватися, а витрати на отримання нової професії можуть настільки перевищувати майбутні вигоди від роботи, що роблять працевлаштування неефективним.

Потік “зайняті – безробітні”. Причинами такого руху можуть бути як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних можна віднести скорочення зайвої робочої сили і незадоволеність розміром заробітної плати. До суб'єктивних чинників відносяться: незадовільні умови праці, відсутність можливості підвищення кваліфікації, професійного зростання, соціально-психологічний клімат у колективі, а також порушення трудового законодавства з боку працедавця та ін.

Потік “безробітні – зайняті”. Він виникає, коли на професійно-галузевому сегменті ринку праці є попит на робочу силу певної кваліфікації.

Потік “економічно неактивна частина населення – зайняті”. Основними учасниками цього потоку є учні, студенти, слухачі, курсанти денної форми навчання. Це та категорія, яка після отримання ними спеціальності виходить на ринок праці і знаходить своє робоче місце. Також учасниками цього потоку можуть бути особи, які були не зайняті трудовою діяльністю, у тому числі і пенсіонери. Рівень життя даної категорії населення залежить від величини одержуваних трансфертів (пенсій) або від доходів інших членів домашнього господарства, які, на їх думку, не дозволяють забезпечити прийнятний рівень життя. Тому ними приймається рішення про зміну свого статусу. Ця категорія населення виходить на ринок праці і працевлаштується.

Потік “економічно неактивна частина населення – безробітні”. Учасниками його є та ж сама категорія населення, що і в потоці “економічно неактивна частина населення – зайняті”. Відмінністю є лише кінцевий результат. Якщо у попередньому потоці мета даної категорії населення досягнута, тобто вони працевлаштовані, то у даному випадку вони бажають бути зайнятими, але не можуть знайти відповідне робоче місце. Отже, вони стають безробітними, тобто відбувається рух даної категорії населення за потоком “економічно неактивна частина населення – безробітні”.

Потік “зайняті – зайняті” характеризується зміною індивідом одного робочого місця на інше. Цей потік розглядається у рамках економічної, територіальної, галузевої, внутрішньо фірмової і професійної трудової мобільності. Він представлений трудовими переміщеннями не тільки у напрямі переходу індивіду від найманої праці до заняття підприємницькою діяльністю або навпаки, але і у напрямі зміни індивідом одного робочого місця на інше. Зміни інтенсивності руху цього потоку не впливають на структуру економічно активного населення. Інтенсивність руху зайнятих у цьому потоці може привести до зміни співвідношення між чисельністю найманих працівників та зайнятих підприємницькою діяльністю.

Таким чином, на потоки трудової мобільності впливають чинники, від інтенсивності і напрямку яких залежить те, як протікатиме даний процес, які економічні суб'єкти будуть залучені до цього і який вплив матиме цей процес на економічну систему та її окремі елементи.

Джерела

---

1. Богиня Д. П. Основи економіки праці : [навч. посіб.] / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. — [3-тє вид.]. — К. : Знання-Пресс, 2002. — 312 с.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : [підручник] / О. А. Грішнова. — К. : Знання, 2004. — 535 с.
3. Лібанова Е. М. Ринок праці: [навч. посіб.] / Е. М. Лібанова. — К. : Центр навч. л-ри, 2003. — 224 с.

Н. О. ВАСИЛЬЧУК

канд. екон. наук, старший наук. співробітник відділу проблем міжрегіонального співробітництва ІСПД НАН України

Е. Б. БОЙЧЕНКО

д-р екон. наук, доц., ННІМЕФ, МАУП

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЖІНОЧОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

До недавнього часу питання жіночої зайнятості носило винятково локальний характер. Суть рішення цього питання полягала у наданні різного роду пільг, щодо виховання дітей та поєднання виробничого й сімейного життя. Історичний досвід свідчить, що ідеологія допомоги не сприяла створенню умов вільного розвитку особистості, навпаки, реально перешкождала цьому. Рішення “жіночого питання” повинне будуватися на принципово іншій концепції, в основі якої лежить модель рівних можливостей.

Як показує узагальнення тенденцій розвитку жіночої зайнятості, проголошені за роки радянської влади принципи соціальної рівності між чоловіками та жінками, які передбачали широку і повну участь жінок у суспільному виробництві, на практиці виявилися безгрунтовними, оскільки жіноча зайнятість характеризувалася низькою статусністю, тобто жінки мали незначне представництво на керівних посадах і у вищих ешелонах державної влади, нижчою заробітною платою, більшістю серед некваліфікованих робітників, зайнятих важкою працею в тому числі зі шкідливими умовами. За роки функціонування командно-адміністративного управління у радянській економіці спостерігалася неефективна понадзайнятість жінок. Подвійне навантаження на жінку на виробництві і у сім’ї негативно впливало на рівень народжуваності, послаблювало сімейні узи, вело до низької ефективності відтворення, тощо. Все це негативно вплинуло на підвищення кваліфікації жіночої праці [1, с. 9].

Не треба забувати ще про одне явище радянського суспільства, яке не сприяло поліпшенню ситуації з жіночою зайнятістю — тодішнє законодавство про працю, яке було орієнтовано на обов’язкову трудову зайнятість населення і сприяло зрівнянню оплати праці, формуванню низької ціни робочої сили, тому більшість жінок були вимушені працювати на виробництві [1, с. 9].

Розглянемо динаміку жіночої зайнятості в цифрах. У загальній масі зайнятих питома вага жінок зросла з 19 % у 1913 р. до 39 % у 1949 і до 53 % у 1970 р. Вже у 1940 р. жінки складали третину, а з 1960 р. — дві третини фахівців з вищою і середньою освітою. У тому ж 1940 р. питома вага жінок серед лікарів і вчителів складала 60 %, досягнувши згодом 70–75 % [2, с. 66].

Згідно з переписом 1979 р., на початку 80-х років 88,4 % жінок працездатного віку були зайняті на роботі або навчанні, що приблизно дорівнювало жіночій зайнятості в Європі, де аналогічний показник за цей же період складав 89,2 % [3, с. 27]. На початку 90-х років ХХ ст. вже 60 % працівників розумової праці складали жінки. Серед інженерів майже 58 % становила жіноча стать, серед економістів і бухгалтерів, агро-

номів і ветеринарів від 87 до 89 % складали жінки. Крім того необхідно відмітити що на тисячу зайнятих з вищою освітою припадало 138 чоловіків і 148 жінок [2, с. 66].

Не дивлячись на те, що загальноосвітній рівень зайнятих жінок був вищий за чоловічий, їх середня кваліфікація залишалася нижчою впродовж всього радянського періоду. Це спричинило дискримінацію в оплаті праці. Заробітну плату понад 350 крб. у 1989 р. одержували 17 % чоловіків і лише 6 % жінок з вищою освітою, зарплату до 250 крб. серед дипломованих фахівців одержували 78 % жінок і 55 % чоловіків [2, с. 66].

З переходом України до ринкових відносин всі ці тенденції не зникли і призвели до нових негативних наслідків. В результаті жінки виявилися менш конкурентоспроможними і були витиснені у вторинний сектор праці, який характеризується низькими заробітками, поганими умовами праці, відсутністю стабільної зайнятості та перспективами її зростання.

В період з 1988–1989 рр. експерти вперше почали відкрито говорити про скорочення жіночої зайнятості, що очікується найближчими роками. При цьому враховувалося збільшення часу навчання і професійної підготовки жінок, різноманітність форм їх зайнятості, зокрема, у кооперативній та індивідуальній трудовій діяльності, а також зростання тривалості відпусток по догляду за дітьми. Передбачалося вивільнення жінок зі сфери матеріального виробництва (насамперед, з промисловості) і перерозподіл жіночої робочої сили у невиробничих галузях, де можна застосовувати гнучкі форми зайнятості: скорочений робочий день, ковзаючи графіки і т. п. [3, с. 27].

Незважаючи на те, що трудовий вік жінки на 5 років коротший за чоловічий, питома вага жінок у складі сукупної робочої сили України протягом останніх тридцяти років коливається на рівні 50 %.

На початок 2017 р. чисельність економічно активного населення України складала 17 955,1 тис. осіб, зокрема жінок 8 479,4 тис. осіб. (47,2 %). Однак слід враховувати, що протягом останнього часу відбувалося безперервне скорочення чисельності економічно активного населення. У період 2000–2016 рр. вона зменшилася на 4 875,7 тис. осіб (21,4 %) [4]. Таким чином, можна стверджувати, що специфікою українського ринку праці залишається збереження вагової частки висококваліфікованих жінок з значним трудовим стажем у складі економічно активного населення.

Крім того необхідно відмітити, що відбулися суттєві зміни у законодавстві, щодо регулювання трудових відносин. Гарантії в галузі зайнятості та працевлаштування на ринку праці, що передбачені в нормах національного трудового права, містяться в основних положеннях Конституції України, Кодексу законів про працю, Законів України “Про зайнятість населення”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, “Про охорону праці”, “Про колективні договори і угоди”, “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” та ін. Законодавство України передбачає захист жінки не тільки як працівника, але й як суб’єкта, фізіологічно здатного до материнства. Правові норми з охорони праці жінок в Україні не тільки не містять дискримінаційного характеру, а й враховують фізіологічні особливості жіночого організму, сприяють створенню безпечних умов праці. Трудове законодавство України закріплює рівність чоловіка і жінки у трудових відносинах: при прийнятті на роботу, при встановленні розміру заробітної плати, режиму робочого часу і часу відпочинку тощо.

Однак треба зазначити, що пільгові законодавчі норми часто стають причиною порушення прав жінок під час влаштування на роботу, скорочення штатів та ін. Отже, існуюче в Україні законодавство не означає загального втілення його у практику.

Крім національного законодавства в Україні діє чинна низка міжнародних документів, які протидіють дискримінації жінок. Міжнародні трудові норми містяться в конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці. Тут слід згадати, що конвенція — це інструмент, який визначає цілі національної політики. Законодавство і практика держави — члена МОП, що ратифікує конвенцію, повинні відповідати її положенням.

Так, невидимі бар'єри створюють перепони на шляху просування жінок по службі та у бізнесі, державній діяльності та політиці. Рівні права, які проголошуються в галузі освіти, праці та винагороди за неї, постійно порушуються. Існуюча система недопущення дискримінації жінок і її законодавче закріплення все ще залишається неефективними.

Не сформована єдина державна політика, яка була б спрямована на комплексне розв'язання проблем, пов'язаних з дискримінацією жінок. Вона зберігається, хоча часто вже не в явній, а в прихованій формі. Цьому сприяють стійкі уявлення про те, що дозволено жінці в суспільстві. Так, погляд на те, що основна роль жінки — бути матір'ю, вести домашнє господарство, а головне в житті чоловіка — це робота, є бар'єрами у свідомості та поведінці людей, причиною нерівності соціальних позицій чоловіків та жінок. Вибір життєвого шляху жінка робить сама відповідно до своїх особистих якостей, переваг, уподобань, життєвих обставин, але можливість такого вибору значною мірою залежить від економічної та моральної підтримки, яку надають їй держава і суспільство [5, с. 162].

Міжнародна правова база в сфері прав жінок та їхніх однакових можливостей досить широка. Найважливішим міжнародним документом у цій сфері є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку було ухвалено Організацією об'єднаних націй. Вона містить засади та норми, пов'язані з правами жінок у всіх сферах сімейного й суспільного життя, і спрямована на ліквідацію дискримінації, яка відхиляє або обмежує рівність жінок у політичній, економічній, соціальній, культурній та громадянській сферах.

Ідея рівності жінок і чоловіків засвідчена та проголошена міжнародним співтовариством. З 1919 р. МОП прийнято значну кількість рекомендацій, які охоплюють широкий спектр питань у сфері праці. З самого початку існування МОП було приділено багато уваги проведенню заходів, спрямованих на встановлення рівних можливостей для працюючих жінок у надто важливих умовах праці. На початку 50-х рр. ХХ ст. увагу стали приділяти ліквідації дискримінації жінок у сфері зайнятості та створенню рівних умов праці між чоловіками та жінками. Таким чином, акцент було переміщено від захисту до сприяння перспектив зайнятості жінок.

Ратифікована Україною Конвенція № 156 (1981р.) про рівне становлення і рівні можливості для працюючих чоловіків і жінок. Окремим рядком можна зазначити доцільність ухвалення Конвенції № 158 (1982 р.) щодо припинення трудових відносин; Конвенції № 140 (1974 р.) про оплачувані навчальні відпустки; Конвенції № 142 (1975 р.) про розвиток людських ресурсів; Конвенції № 159 про професійну реабілітацію і зайнятість інвалідів, Рекомендацій № 168 (1983 р.), де говориться про те, що національна політика професійної реабілітації і зайнятості інвалідів повинна поважати принцип рівноправ'я працюючих інвалідів — чоловіків і жінок; Конвенції № 175 (1994 р.) про неповний робочий день; Конвенції № 177 (1996 р.) про надомну працю та ін.

Таким чином, державна політика жіночої зайнятості ґрунтується на принципі забезпечення рівних можливостей і покликана, по-перше, забезпечувати жінкам рівні права на вибір виду діяльності і спеціальності, професійну підготовку і вільний вибір

місяця праці (з урахуванням попиту на професії і рівня кваліфікації претендентів); по-друге, забезпечувати високий і стабільний рівень зайнятості, сприяти вдосконаленню її структури, а також оптимальному функціонуванню ринку праці; по-третє, гарантувати захист суб'єктів на ринку праці з пріоритетною увагою до безробітних жінок.

Джерела

---

1. Женщина на рынке труда в переходный период. — Улан-Удэ: Бурятское книжное изд-во, 2000. — 83 с.
2. Малевич Е. Женская занятость в развитых индустриальных странах // Человек и труд. — 1997. — № 3. — С. 65–71.
3. Силласте Г. Г. Изменение социальной мобильности и экономического поведения женщин // Социс. — 2000. — № 5. — С. 27–30.
4. Статистичний щорічник України за 2015 рік / [за ред. І. М. Жук]. — К. : Держкомстат України, 2016. — 575 с.
5. Козакевич А. С. Особливості ділової кар'єри жінки-керівника / А. С. Козакевич // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 5. — С. 161–166.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ КОРПОРАЦІЙ

Перехід до ринкової економіки супроводжувався ліквідацією централізованого управління великими підприємствами. Одержавши статус акціонерних товариств та широку самостійність, у веденні господарської діяльності, корпорації у короткий період часу передали об'єкти соціально-культурного призначення, в основному, приватним структурам.

З іншого боку, ліквідація партійно-державного диктату в області ідеології, відхід держави від дріб'язкової регламентації соціально-економічних процесів у поєднанні з широкою економічною самостійністю, на перших порах породив деякий соціально-ідеологічний вакуум.

Ця обставина об'єктивно сприяла створенню внутрішньо корпоративних правил та методів вирішення корпоративних проблем. У значній мірі вони залежать від особистості керівника. Таким чином, склалася парадоксальна ситуація. З однієї сторони, великі підприємства у новому організаційно-правовому статусі у вигляді акціонерних товариств, які по сучасній термінології прийнято називати корпораціями, звільнилися від тягара соціальної інфраструктури, а з іншого, на їх "плечі" лягли задачі та функції, які у попередні часи вирішувалися централізовано, і які тепер повинні вирішувати самостійно, так як без їх вирішення неможливо ефективно функціонувати компанії.

Саме у силу цієї, об'єктивно складеної ситуації, виникла організаційно-управлінська проблема вирішення соціально-економічних та організаційних проблем на корпоративному рівні, де упритул стикається соціальне та економічне.

У 1996 році була прийнята Конституція України, проголосивши Україну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. У Конституції України поряд із статтею 1, в якій визначено соціальний статус держави, передбачено надання громадянам соціальних гарантій та прав соціального характеру, які знайшли своє відображення у соціальних технологіях.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується збільшенням соціальних проблем та посиленням ролі широкої громадськості у пошуках шляхів їх вирішення. Міняються соціокультурні норми спілкування та взаємодії, трансформуються або відмирають застарілі зразки, народжуються нові моделі. Саме обставини вирішення соціально-економічних питань об'єктивно визвали до життя так звані соціальні технології у корпоративному управлінні.

Запропоновано авторське визначення поняття соціальна технологія в корпоративному управлінні. "Соціальна технологія в корпоративному управлінні представляє собою систему узгодженої взаємодії роботодавців та найманих працівників у рамках спільної виробничої діяльності, заснованої на балансі взаємних інтересів та направленої на вирішення стратегічних завдань й цілей корпорації".

Основними цілями соціальних технологій є:

- посилення конкурентних позицій корпорації;
- соціальна стабільність;

- створення ефективної системи стимулювання персоналу;
- створення атмосфери співробітництва між менеджментом компанії та її співробітниками;
- створення ефективної системи комунікації в організації;
- створення ефективної системи підготовки кадрів для корпорації;
- формування системи просування кадрів;
- планування кар'єри;
- створення ефективної системи розв'язування трудових конфліктів;
- розробка програми благочинних заходів;
- створення системи внутрішніх правил та норм поведінки, форм одяжі, прапора та іншої атрибутики, а також введення системи корпоративних свят, звичаїв з урахуванням національних особливостей.

Однією із самих значних технологій є гідна заробітна плата. Заробітна плата як ціна робочої сили перестала виконувати відтворювальну, стимулюючу та регулюючу функції, втратила свою значимість як у вирішенні проблем соціального характеру так і в економіці. Робоча сила стала одним із самих дешевих товарів, незважаючи на очевидність того, що дешева праця руйнує країну, гальмує технічний прогрес, убиває стимули до творчої та ефективної роботи, породжує масову бідність, розвалює моральність та підриває конкурентоспроможність економіки.

Під гідним рівнем заробітної плати слід розуміти: задоволення зростаючих потреб до якості харчування, використання промислових товарів та послуг, до якості життя; мати дітей та можливість їх належного виховання на рівні не нижче простого відтворення; одержувати загальну та професійну освіту, постійно підтримувати рівень кваліфікації; задовольняти потребу у фізичному та інтелектуальному удосконаленні; забезпечувати страховий самозахист в доповнення до обов'язкового державного страхування на випадок втрати здоров'я та працездатності по віку і в інших випадках, у разі втрати роботи; здійснювати обов'язкові платежі установлені законом.

Реалізація подібного роду завдань потребує відповідних процедур та норм. У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність у формуванні, указаних вище, соціальних технологій на корпоративному рівні.

Компанія США "Нукор" за рахунок реалізації соціальних технологій підвищила, за п'ять років, прибутковість акцій на 387 %, обіг у 2005 році досягнув 12,7 млрд доларів проти 4,6 млрд у 2000 році [2].

Перед початком розробки соціальних технологій необхідно мати чітке уявлення про наступне:

- характер діяльності компанії;
- про рівень та динаміку основних техніко-економічних показників;
- характеристику трудових ресурсів (чисельність, кваліфікація тощо);
- мотиви та направлення удосконалення системи управління компанії.

Розроблення та реалізація соціальних технологій буде сприяти динамічному розвитку компаній, створенню творчої обстановки працюючих й у кінцевому підсумку підвищенню їх конкурентоспроможності.

Джерела

---

1. Конституція України від 28.06.1996 // ВВР України. — К.: Велес, 2009.
2. Грейсон Джексон. Американский менеджмент на пороге XXI века://bookz.ru/authors/greison-djekson

---

НОВІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТИ І БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

За сучасних умов освіта і наука потребують значної уваги з боку бізнесу, що особливо виявляється у нашій країні. Зумовлює це ряд факторів, серед яких слід виокремити недостатнє фінансування наукових та освітніх закладів, невикористання у виробництві багатьох перспективних наукових розробок, неможливість повноцінних стажувань професорсько-викладацького складу та практики студентів тощо. Все це свідчить про недалекоглядність освітньої політики, яка призводить лише до погіршення стану обох сторін — освіти і бізнесу.

Тому для розв'язання даної проблеми важливо віднайти нові форми взаємодії освіти і бізнесу, що дозволить більш повно використовувати їх потенціал. Дані форми слід шукати, покладаючись на основні принципи Болонського процесу, серед яких, зокрема, підвищення якості освіти та привабливості освітнього простору, забезпечення мобільності студентів і викладачів, створення відповідних умов для успішного навчання і подальшого працевлаштування за фахом. Особливо важливо здійснити переорієнтацію навчального процесу на активні форми навчання, забезпечити варіативність модульної системи навчання.

Нові форми взаємодії освіти і бізнесу у сучасних умовах найкращим чином проявляють себе у кластерних мережах.

За умов сучасності, як стверджує С. Соколенко, “формування світових мереж і відповідно мережевої економіки стало провідною тенденцією в еволюції глобального виробництва” [1]. Особливістю процесів розвитку сучасної економіки є співпраця різних частин мережі відповідно до змін вимог ринку. Формування блоків допоміжних мереж, включаючи освітні, наукові та проектні установи дозволяє кращим чином оцінити ресурсний потенціал, можливості розвитку та вимоги до його якості.

Кластери можна уявити собі як “своєрідні комплекси підприємств промислових компаній, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного управління, профспілок, громадських організацій, союзів, груп за інтересами тощо — що сформувалися шляхом територіальної консолідації та формування мереж основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком і які взаємодоповнюють один одного” [1].

Дане визначення слід доповнити такими елементами як чітко поставлені цілі розвитку відповідного кластеру і механізми досягнення цих цілей. Кластери виступають своєрідною альтернативою галузевому підходу, що дає змогу забезпечити прогресивний характер та структуру взаємодії науки і освіти, державної політики із фінансовими установами та бізнесом. В результаті широкої диверсифікації джерел технологічних знань та вільної комбінації зв'язків, між учасниками кластеру створюються необхідні передумови для прискорення інноваційного розвитку на найбільш перспективних напрямках.

Високий науковий і освітній потенціал України, невикористаний потенціал розвитку ряду високотехнологічних виробництв створюють необхідні передумови до

формування оптимальних форм взаємодії науки і бізнесу, які б забезпечили динамічний розвиток економіки країни. Як свідчить практика, саме кластерні мережеві структури спроможні забезпечити ефект від найкращого поєднання механізмів управління діяльністю учасників за рахунок збалансування інтересів сторін та забезпечення високого рівня мотивації у досягненні конкретних цілей.

Перевагою кластерів є те, що вони створюють можливості для швидких змін складу учасників, переорієнтації на найбільш привабливі сектори ринку, організацію впровадження інновацій. Кластерні мережі за мов вибору вдалої стратегії та її успішної реалізації забезпечують можливості для оперативного реагування на зміни в економічному розвитку. Як показує практика створення кластерних мереж, особливої уваги у нинішніх умовах набувають питання фінансового забезпечення, створення відповідної інфраструктури та підвищення рівня інвестиційної привабливості країни. Це вимагає відповідного інституційного підкріплення, яке б сприяло вирішенню питань формування кластерів та забезпечення їх плідної діяльності.

Заслужують на увагу кластерні ініціативи Європейського Союзу, в основу яких покладено досвід Великої Британії. Шотландська модель регіонального розвитку [2] базується на розвитку науки, освіти, торгівлі та інвестицій за умов формування планів розвитку регіональними агентствами. Регіональна політика здійснюється при цьому без бюрократичного втручання і державного регулювання. Агентства відповідають за формування інтегрованих ініціатив економічного і ділового розвитку, організацію процесів у сфері освіти та навчання й реалізацію заходів, спрямованих на вдосконалення підприємницького клімату. Для цього формують мережу місцевих ініціативних компаній, які координують дії підприємців та забезпечують формування економічної інфраструктури в конкретному районі. Метою даної моделі виступають експортна орієнтація виробництва, підвищення його конкурентоспроможності, залучення прямих іноземних інвестицій та створення нових видів бізнесу. У даній кластерній концепції результати відповідних досліджень стану регіональної економіки інтерполюються не лише на мережу підприємств, але й на освітні й наукові установи. Серед учасників мережі “Start-Up” компанії, дослідні інститути та навчальні установи, комунальні підприємства, постачальники і споживачі, фінансово-кредитні інституції, торгівельні заклади, які забезпечують навчання, розвиток навичок, комерціалізацію наукових розробок.

Обов'язковим атрибутом є також реальні заходи, спрямовані на підтримку бізнесу, починаючи з консультаційних послуг і закінчуючи проведенням конкурсів бізнес-ідей та бізнес-проектів з подальшим супроводом відібраних переможців. Зрозуміло, що подібні процеси, відбуваються, як правило, із залученням наукових та освітніх закладів і створюють умови для функціонування “здорового й прозорого” бізнес-середовища.

Кластерна модель розвитку економіки забезпечує підвищення конкурентоспроможності країни. Кластери створюють умови для прояву ефекту синергії за рахунок розвитку місцевих ініціатив та створення особливого клімату стратегічного партнерства. У результаті встановлюється клімат довіри за рахунок розвитку кооперації та обміну досвідом. Реалізація переваг кластерної моделі надає можливість підприємствам наймати на роботу висококваліфікованих фахівців, виплачуючи їм достойну заробітну плату, а також брати активну участь в інвестиційних проектах розвитку.

Джерела

---

1. Соколенко С. І. Економічна стратегія: формування нових виробничих систем. Світовий досвід і впровадження мережевих структур в Україні// Нові виробничі системи і розвиток економіки України (матеріали економічного саміту, Луцьк, 30 січня 2003 р.). – К.: Вид. центр “Софія-А”, 2013. – С. 12–33.
2. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянс. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. – К.: Логос, 2002. – 645 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Конкурентоспроможність і прибутковість бізнесу є головним критерієм оцінки діяльності підприємств, а правильно розроблена і послідовно здійснювана товарна політика визначає їх ринкові можливості. Формування товарної політики, відповідного до вимог ринку товарного асортименту підприємства є нагальною і актуальною проблемою, особливо в контексті виходу українських промислових підприємств на зарубіжні ринки.

Товарна політика — це комплекс заходів, спрямованих на орієнтацію виробництва на задоволення потреб і запитів споживачів і отримання на цій основі прибутку [3, 218]. В літературі товарну політику відносять як до загально-корпоративних, так і маркетингових проблем. При цьому однією з важливих функцій саме маркетингової товарної політики є розробка товарів і планування асортименту з орієнтацією на вимоги ринку. Найбільш вдале визначення товарної політики, на нашу думку, дав А. В. Войчак: “Маркетингова товарна політика — це комплекс заходів, у рамках яких один або кілька товарів використовуються як основні інструменти виробничо-збутової діяльності фірми” [5, 268].

Відповідно до концепції маркетингу товарна політика підприємства має бути орієнтована на виробництво і просування на ринку конкурентоспроможних товарів, що відповідають запитам споживачів, її суть — формування ефективного з економічного погляду товарного асортименту. Товари слід розглядати як сукупності споживчих властивостей, які повинні відповідати запитам споживачів. У першу чергу будуть купуватися ті товари, які мають більший ступінь такої відповідності. На основі цього визначають товари, що мають перспективи на ринку, і ті, які слід знімати з виробництва [7, 238].

Об'єктом дослідження в роботі обрано Приватне підприємство “Гіпрон”. Воно є багатопрофільним і займається виробництвом таких видів продукції: шафи та корпуси для електротехніки та телекомунікацій, паркові світильники та опори освітлювальні, елеваторне обладнання, світильники світлодіодні консольні, двері вхідні з МДФ накладною, сільгосптехніка та інше. Дане підприємство розповсюджує свою продукцію переважно в центральній частині України, так як це є найбільш вигідним регіоном, оскільки на західній та східній частинах країни перевагу віддають іншим фірмам з аналогічною продукцією через особливості географічного положення.

Для оцінки товарної політики ПП “Гіпрон” нами використано методику АВС-аналізу, XYZ-аналіз та поєднання АВС і XYZ-аналізу. Спочатку провели АВС-аналіз по кожній групі товарів (табл. 1).

ABC-аналіз по групам товарів на ПП "Гіпрон"

Група товарів	Обіг за I квартал, тис. грн	Частка загального обігу, %	Частка зального обігу у наростаючому підсумку, %	Група
Шафи та корпуси для електротехніки та телекомунікацій	2068	56,2	56,2	A
Паркові світильники та опори освітлювальні	737	20	76,2	A
Елеваторне обладнання	454	12,3	88,5	B
Двері вхідні	330	8,9	97,4	C
Сільгосптехніка	90	2,5	100	C
Разом	3679	100		

З отриманих даних ABC-аналізу можна зробити висновок, що найбільшу частку прибутку (76,2 %) підприємству приносять шафи та корпуси для електротехніки та телекомунікацій (56,2 %), а також паркові світильники та опори освітлювальні – 20 %.

Нині для ефективної методики аналізу товарної політики підприємств необхідним є використання як ABC-, так і XYZ-методу. Останній метод оснований та аналізує стабільності бізнес-процесів чи об'єктів підприємницької діяльності, зокрема:

- стабільність продажів окремих видів товарів;
- передбачення поведінки споживачів;
- коливання рівня попиту на різні види товарів тощо.

XYZ-метод ґрунтується на групуванні за трьома категоріями: категорія X – група товарів яким характерна стабільна величина споживання, високий рівень прогнозованості; для категорії товарів групи Y характерною ознакою є передбачувані та заздалегідь відомі сезонні коливання; група Z – група товарів з нерегулярним споживанням, відсутні моделі та тенденції розвитку, точність прогнозування невисока (табл. 2).

Таблиця 2

Результати застосування XYZ-аналізу

Група товарів	Обіг за січень, тис. грн	Обіг за лютий, тис. грн	Обіг за березень, тис. грн	Обіг за I квартал, тис. грн	Середнє значення, тис. грн	Коефіцієнт відносної варіації, %	Група
Шафи та корпуси для електротехніки та телекомунікацій	605	725	738	2068	689,3	8,6	X
Паркові світильники та опори освітлювальні	230	245	262	737	245,6	5,3	X
Елеваторне обладнання	106	181	167	454	151,3	21,5	Y
Двері вхідні	97	107	126	330	110	10,9	Y
Сільгосптехніка	20	20	50	90	30	47,1	Z

З отриманих даних XYZ-аналізу можна зробити висновок, що шафи і корпуси для електротехніки та телекомунікацій, а також паркові світильники та опори освітлювальні мають стабільний обсяг продажів. Коефіцієнт їх варіації не перевищує 10 %. Коливання попиту є незначними, попит стійкий. Тому за цими товарними групами робити оптимальні запаси та використовувати математичні методи прогнозування попиту й оптимального запасу. Елеваторне обладнання та двері вхідні мають коливання в попиті, коефіцієнт їх варіації складає 10–25 %. Відхилення від середньої величини попиту існує, але воно коливається в розумних межах (у межах 25 %). Сільгосптехніка це група товарів з нестабільним попитом, точність прогнозу продажів невисока, коефіцієнт варіації перевищує 25 %.

XYZ-аналіз є більше дієвим у поєднанні з ABC-аналізом (табл. 3).

Таблиця 3

Матриця спільного ABC- та XYZ-аналізу товарних груп ПП “Гіпрон”

AX Шафи та корпуси для електротехніки та телекомунікацій Паркові світильники та опори освітлювальні	AY —	AZ —
BX —	BY Елеваторне обладнання	BZ —
CX —	CY Двері вхідні	CZ Сільгосптехніка

Саме спільний аналіз дозволяє повною мірою розглянути асортимент і зрозуміти, як можна управляти тими або іншими групами і категоріями товарів. Використання поєднаного ABC- і XYZ-аналізу дозволяє:

- підвищити ефективність управління товарними запасами та закупівлями сировини;
- виробити оптимальну виробничу політику відносно кожного виду товару;
- виявити товари-“зірки” і товари-аутсайдери та побачити шляхи розвитку асортименту.

Отже, розглянувши табл. 3 можна зробити висновок, що шафи і корпуси для електротехніки та телекомунікацій, а також паркові світильники та опори освітлювальні мають високий оборот і стабільний попит. Тому важливо мати запас товарів даних груп на складі, але він не обов’язково повинен бути надмірним. Товари з товарної групи “елеваторне обладнання” важливі для обороту підприємства, але мають середню прогнозованість попиту. Якщо не забезпечити наявність цих товарів на складі, то втратиться значний обіг грошових коштів. Товарна група “сільгосптехніка” робить малий внесок у прибуток підприємства і має значне коливання у продажі. Необхідно ретельно проаналізувати цю групу товарів та прийняти рішення щодо зняття їх з виробництва або введення модифікацій.

Таким чином, приведена методика управління товарним асортиментом дає можливість виявити місце кожного товару в асортименті та прийняти рішення щодо формування їх запасів.

Джерела

---

1. Закон України “Про підприємство” // Відомості Верховної Ради України. — № 51 від 21 липня 2012 року.
2. Закон України “Про ціни і ціноутворення” // Нове законодавство України. — Вип. 1. — С. 48.
3. Басовський Л. Е. Маркетинг: курс лекцій. — М.: ИНФРА-М, 2010. — 219 с.
4. Вайсман А. Стратегия маркетинга: 10 шагов к успеху. — М.: Интерэксперт, Экономика, 2010. — 344 с.
5. Войчак А. В. Маркетинговий менеджмент. — Київ: КНЕУ, 2011. — 268 с.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. — М.: Вильямс, 2016. — 496 с.
7. Примак Т. О. Маркетинг: навч. посіб. — 2-ге вид., випр. та допов. — К.: МАУП, 2007. — 228 с.

Л. В. РОМАНОВА

д-р екон. наук, проф., ННІМЕФ МАУП

К. О. ПАСТУХ

магістрант, ННІМЕФ МАУП

ВДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ МЕТАЛОПЛАСТИКОВИХ ВІКОН

В сучасних економічних умовах найважливішими проблемами розвитку будь-якої організації, підприємства є забезпечення безупинного розвитку, завоювання ринкових позицій, оволодіння конкурентними перевагами у майбутньому.

Передумовами стратегічного успіху будь-якого підприємства є всебічний аналіз зовнішніх і внутрішніх умов їх функціонування, творче стратегічне мислення керівників, менеджерів і персоналу, своєчасна розробка й ухвалення стратегічних рішень, здатність розробляти і впроваджувати стратегію довготермінового саморозвитку.

Ефективне вирішення цих проблем можливо за рахунок вірно обраного стратегічного напрямку, грамотно розроблених стратегічних планів, тобто використання маркетингового планування та створення маркетингової стратегії. В основі реалізації стратегічного маркетингового планування лежить розробка та оцінка ефективності маркетингової стратегії. Ефективність стратегії виступає як необхідна умова її формування. Її вирішення пов'язане з такими найважливішими практичними та науковими задачами як підвищення ефективності функціонування підприємств, забезпечення їхньої конкурентоспроможності, прибутковості бізнесу, обґрунтування ефективності маркетингової стратегії.

Маркетингова стратегія є складовим елементом загальної стратегії компанії, що визначає основні напрями діяльності компанії на ринку по відношенню до споживачів і конкурентів. Маркетингова стратегія компанії залежить від її існуючого положення на ринку, оцінки перспектив зміни ринку і майбутніх дій конкурентів, поставлених цілей та існуючих ресурсних обмежень [5].

Стратегія маркетингу головну увагу приділяє цільовим покупцям. Компанія обирає ринок, розподіляє його на сегменти, вибирає найперспективніші та концентрує свою увагу на обслуговуванні й задоволенні цих сегментів [5, с. 132].

Об'єктом дослідження в роботі обрано Товариство з Обмеженою Відповідальністю "Виробничо-комерційна фірма "ЕСКО". Дане підприємство виробляє металопластикові, дерев'яні й алюмінієві вікна та двері на будівельному ринку України з 1996 року. Ринками збуту ТОВ "ВКФ "ЕСКО" є населенні пункти усіх областей України, а збут продукції здійснюється за допомогою широкої мережі дилерів продукції.

Для оцінки внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на розвиток підприємства, було проведено SWOT-аналіз. На основі нього встановлено, що у досліджуваній організації є сильні сторони і можливості, які слід було б використовувати в своїй діяльності.

SWOT аналіз ТОВ “ВКФ “ЕСКО” на ринку ПВХ конструкцій

<i>Слабкі сторони</i>	<i>Сильні сторони</i>
<ul style="list-style-type: none"> – висока конкуренція; – застаріле обладнання, 70 % обладнання старше 10 років; – слабка автоматизація документообігу, як наслідок, високі витрати на утримання апарату; – низька прибутковість через високі витрати та низьку ціни на готову продукцію; – високі терміни виготовлення замовлень 	<ul style="list-style-type: none"> – великий досвід роботи (більше 20 років); – висока частка повторних клієнтів і клієнтів за рекомендаціями; – налагоджені механізми роботи великого виробництва; – низькі закупівельні ціни; – широкий асортимент; – конкурентоспроможна гнучка цінова політика
<i>Загрози</i>	<i>Можливості</i>
<ul style="list-style-type: none"> – активізація великих гравців ринку (“Глассо”, “Віконда” та ін.); – збереження тенденції на ринку, до меншої динаміки зміни ціни на продукцію компанії по відношенню до динаміки зміни витрат; – неможливість забезпечити прибуткову роботу підприємства в конкретних економічних умовах; – зростання інфляції і як наслідок зростання вартості ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> – високі темпи зростання ринку, більше 19 %; – розширення частки ринку; – введення інновацій на підприємстві; – освоєння нових ринків збуту

Також варто зазначити, що невикористані можливості можуть стати загрозою, якщо їх використовує конкурент. Або, навпаки, вдало відвернена загроза може створити в організації додаткову сильну сторону в тому випадку, якщо конкуренти не усунули цю саму загрозу.

Для стратегічного аналізу ринку металопластикових вікон для підприємства ТОВ “ВКФ “ЕСКО” була використана матриця Бостонської консультативної групи (БКГ) [6, с. 38]. Розглянувши матрицю БКГ можна побачити місце всіх трьох стратегічних господарських підрозділів (СПГ) даної фірми: СПГ 1 – металопластикові вікна та двері; СПГ 2 – дерев’яні вікна та двері; СПГ 3 – розсувні вікна та двері.

Таблиця 2

Матриця Бостонської консалтингової групи ТОВ “ВКФ “ЕСКО”
Відносна частка на ринку

<i>висока</i>	<i>низька</i>
“ЗІРКА”	“?”
маркетингова стратегія: інтенсифікація маркетингових зусиль для підтримання або збільшення частки на ринку	маркетингова стратегія розвитку
СПГ 3	
“КОРОВА”	“СОБАКА”
маркетингова стратегія: використання прибутку для допомоги СПГ, що збільшуються; підтримання існуючого становища	маркетингова стратегія: інтенсифікація маркетингових зусиль
СПГ 2	СПГ 1

Отже, згідно з матрицею Бостонської консультативної групи ТОВ “ВКФ “ЕСКО” “зіркою” даної організації є СПГ розсувних вікон і дверей. Вони є ринковими лідера-

ми, мають перспективні ринки збуту, приносять прибутки, але потребують значних інвестицій. Стратегічними альтернативами може бути підтримання досягнутих позицій. Сильною “дійною короною” є СГП дерев’яних вікон та дверей, яке отримує високі прибутки, потреби в інвестуванні невеликі. Стратегічними альтернативами може бути — підтримання конкурентних переваг і стратегія “збору урожаю”. “Собакою” на даному підприємстві є віконно-дверні конструкції з ПВХ, хоча даний СГП займає досить непогані позиції. Для цього СГП характерним є слабкі ринкові позиції, низька конкурентоспроможність. Таким чином, стратегічними альтернативами для підприємства може бути — маркетингова стратегія розвитку.

Проведений аналіз показав нам, що компанія ТОВ “ВКФ “ЕСКО” не є лідером виробництва металопластикових конструкцій в Україні. Проте вона постійно вдосконалює технології виробництва, почала процес ребрендингу та готується до впровадження нового на українському ринку товару. Також варто зазначити, що ми спостерігаємо не найкращий стан фінансів компанії і в разі збереження динаміки, що сформувалась в останні два роки, помножену на кризові явища в українській економіці, в компанії можуть виникнути проблеми саме такого характеру. Тому впровадження маркетингової стратегії розвитку підприємства може забезпечити його розвиток та динаміку.

Джерела

---

1. Закон України “Про підприємство” // Відомості Верховної Ради України. — № 51 від 21 липня 2012 року.
2. Басовський Л. Е. Маркетинг: курс лекцій. — М.: ИНФРА-М, 2010. — 219 с.
3. Вайсман А. Стратегія маркетинга: 10 шагов к успеху. — М.: Интерэксперт, Экономика, 2010. — 344 с.
5. Котлер Ф. Основы маркетинга. — 5-е изд. / Ф. Котлер, А. Гари. — М.: Вильямс, 2016.
6. Маркетинг: теоретичні основи маркетингу: навч. посіб. [В. Б. Захожай, Л. В. Романова, Н. А. Головач] під кер. та наук ред. В. Б. Захожая. — К.: “ДП “Вид. дім “Персонал”, 2015. — 606 с.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ

Важливою складовою частиною стабілізації господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин є зовнішньоекономічна діяльність — одна із сфер господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом товарів, послуг, виходом підприємств, організацій на зовнішній ринок. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності — це суттєвий фактор підвищення ефективності господарської діяльності як на рівні окремих підприємницьких структур, так і в масштабах усієї країни. У міжнародних масштабах переміщуються не лише товари, а й фактори виробництва, насамперед капітал та робоча сила. Для ефективного функціонування підприємства стає необхідним взаємодія з іншими країнами, участь у міжнародному поділі праці та обміні. Провідним напрямком світогосподарського розвитку останнього десятиліття є поступовий перехід багатьох країн до економіки відкритого типу, що передбачає ліквідацію державної монополії зовнішньої торгівлі, використання різних форм спільного підприємництва, організацію зон вільного підприємництва, інтеграцію господарського комплексу в світове господарство та світовий ринок.

Таким чином, ефективна зовнішньоекономічна діяльність підприємств сприяє відтворенню експортно-імпортного потенціалу країни та підприємств, формуванню раціональної структури експорту й імпорту, залученню іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах, забезпеченню економічної безпеки України. На даний час більшість підприємств не застосовують комплексного системного підходу до управління ефективністю підприємства, що має на меті дослідження всієї системи факторів, які впливають на кінцевий результат проведення зовнішньоторгових операцій.

ТОВ “СІЛЬПО-ФУД” створене 02.12.2002 р. двома засновниками фізичною особою та ЗАТ “ФОЗЗІ”. Статутний капітал становить 16,5 тис. грн. Станом на 31.12.2006 р. Товариство складається з одного учасника ЗАТ “Сільпо Рітейл”, що володіє часткою 100 %.

Основною діяльністю Товариства є роздрібна торгівля продовольчими товарами, а також надання послуг по здачі майна в оренду. Торгова мережа Товариства включає 39 магазинів в містах Києві, Білій Церкві, Борисполі, Черкасах, Славутичі.

“Сільпо” — це найбільша в Україні мережа супермаркетів, яка налічує 236 магазинів як в Києві, так і в регіонах України. Супермаркет “Сільпо” — це магазин самообслуговування, асортимент якого налічує до 20 000 найменувань продуктів харчування і супутніх товарів залежно від величини торгової площі магазину.

Компанія входить в топ 3 імпортерів алкоголю на Україні. Це понад 130 контрактів і близько 1200 найменувань. Одна з перших почала роботу з виробниками олів-

кових олій, сформувавши лінійку з 19 артикулів на полицях супермаркетів ще в 2010 році.

Один з напрямів компанії — це організація дегустацій імпоротної продукції для жителів країни. Так в цьому році компанія організувала фестиваль Beermaster day, на якому була представлена найширша лінійка імпортного пива, більше 150 видів. Запущена Школа оливкової олії для всіх бажаючих дізнатися культуру споживання даного продукту.

Співробітники відділу на постійній основі відвідують міжнародні виставки і привозять новинки в країну. Так компанія почала працювати з кавою свіжого обжарювання, імпортуючи каву у зеленому стані, і обсмажуючи її самостійно.

Метою імпортного відділу не є пошук більш дешевої продукції, це бажання навчити Гостей компанії споживчим цінностям.

Отже, торгівельне підприємство ТОВ “СІЛЬПО-ФУД” підприємство, що займається торгівлею та здійснює самостійний імпорт товарів. Передумовою здійснення імпортних операцій є проведення переговорів з іноземним контрагентом та укладання імпортного контракту. Підприємство ТОВ “СІЛЬПО-ФУД” здійснює оптовий та роздрібний продаж імпортованих товарів.

Обсяг імпорту в 2016 році зріс порівняно з 2015 роком на 17,86 млн грн (2,42 %). Це сталося за рахунок збільшення обсягу імпорту з Італії на 0,7 млн грн (0,56 %); Китаю на 4,1 млн грн (3,68 %), Німеччини на 4 млн грн (3,03 %), Франції на 2,1 млн грн (1,21 %), Чехії на 3 млн грн (2,47 %) та інших країн на 3,96 млн грн (5,31 %).

Здійснене дослідження надає можливість констатувати, що на сьогоднішній день імпортна діяльність є невід’ємною складовою зовнішньоекономічної діяльності підприємств України та здійснюється в основному великими компаніями.

Імпорт забезпечує задоволення потреб економіки у товарах, які не виробляються на території України і на поточному етапі переважає експорт за вартісними обсягами.

Незважаючи на безумовну важливість імпорту для підприємств в Україні, ними не завжди використовуються оптимальні методи його організації.

Серед досить значної кількості проблем та перешкод на шляху розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні для підприємств, можна визначити два напрями — зовнішні та внутрішні.

Серед проблем організації імпоротної діяльності, які характерні для ТОВ “Сільпо-фуд”, були виділені наступні:

- недостатня оперативність даних про фінансово-господарчу діяльність підрозділів. Відсутність оперативної та правдивої інформації щодо взаєморозрахунків із зовнішніми постачальниками й споживачами, як наслідок проблеми в управлінні дебіторською та кредиторською заборгованостями.

- неповне використання новітніх інформаційних технологій в діяльності підприємств, що виступає негативним фактором у процесі імпорту продукції.

- формалізовані проблеми на митному кордоні країни, що стає вагомою причиною збільшення терміну проходження вантажу через митний контроль. Відсутність прозорості під час процесу обміну інформацією та централізованого контролю митного оформлення.

- значний обсяг “ручної” праці при передачі даних, необхідність взаємодії всіх учасників міжнародної торгівлі, що в більшості випадків призводить до помилок та затримок у логістичних ланцюгах.

Проте, існує ряд проблем, які є не ідентифікованими і потребують більш поглиблених наукових досліджень та додаткових розробок щодо їх удосконалення. В сучасних умовах при здійсненні міжнародної торгівлі є доречним використання всіх

можливих способів удосконалення зовнішньоекономічної діяльності. Рівень рентабельності та ефективності діяльності підприємства, організації у сфері імпортової політики значним чином залежить від рентабельності та ефективності функціонування як підрозділів, так і підприємства в цілому.

Підвищення ефективності організації імпорту варто починати з удосконалення організації роботи самого відділу.

Варто для підвищення ефективності роботи імпортного відділу забезпечити автоматизацію процесів стимулювання імпортової діяльності, яка буде базуватися на створенні електронної бази даних, що буде сполучати усі структурні підрозділи підприємства і наповнюватись результатами їх роботи або охоплювати ті інформаційні потоки, які потрібно використати для прийняття рішення щодо стимулювання імпортової діяльності. Модель автоматизації включає чотири блоки інформаційної обробки (блок вхідної інформації, блок аналізу та обробки, блок відповідності та контролю, блок вихідних результатів обробки) та включає автоматизацію матеріального забезпечення, процесів організації імпорту в системі митно-тарифного регулювання СОТ, виробничих процесів, які перебувають у тісному взаємозв'язку з інтеграційними вимогами ринку ЄС та умовами співробітництва із СОТ.

Таким чином, для підвищення ефективності імпорту на підприємстві ТОВ “Сільпо-фуд” запропоновано вдосконалити роботу інформаційної бази відділу імпорту. Управління імпортом ТОВ “Сільпо-фуд” повинно здійснюватися шляхом організації спільного потоку інформації.

Джерела

---

1. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
2. Закон України “Про Митний тариф України” [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/584-18>
3. Постанова Про Державну фіскальну службу України [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>
4. Указ Президента “Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) в Україні” [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/659/94>
5. Тюріна Н. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. / Н. М. Тюріна, Н. С. Карвацка. – К.: Центр учб. л-ри, 2013. – 408 с.
6. Хрущ Н. А. Конкурентні стратегії: процеси створення та реалізації: монографія / Н. А. Хрущ, М. В. Желіховська; [за наук. ред. д.е.н., проф. Н. А. Хрущ]. – К.: Освіта України, 2010. – 315 с.
7. Чернова К. О. Комплексний підхід щодо визначення організації зовнішньоекономічної діяльності підприємства / К. О. Чернова // Управління розвитком. – 2012. – № 3 (124). – 171 с.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ЕКОЛОГІЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ АГРОЛАНДШАФТІВ УКРАЇНИ

Україна має потужні природні, зокрема земельні ресурси, для ефективного розвитку агросектору – однієї з передумов сталого економічного розвитку країни. Проте загальний стан сільських ландшафтів в Україні є досить складним, що зумовлюється тривалим нераціональним землекористуванням, веденням землеробства без врахування екологічної складової, що призвело до розвитку прогресуючих процесів деградації та деструкції. Беручи до уваги залежність економічної ефективності сільськогосподарського виробництва від екологічної стабільності агроландшафтів, дослідження проблеми інституціонального забезпечення регулювання зв'язку між станом навколишнього природного середовища і методами ведення сільського господарства вбачається актуальним, особливо в прикордонних областях.

Дослідженням теоретико-методологічних та практичних аспектів з агроландшафтного обґрунтування раціонального використання та охорони земель в Україні займалися відомі вітчизняні, зокрема, С. Ю. Булигін, В. М. Гуцуляк, А. Г. Мартин, О. Г. Тараріко, А. М. Третяк та ін. Проте залишається коло невирішених питань, що потребує більш ґрунтовних досліджень залежності впливу еколого-ландшафтної організації території на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва.

Першим етапом оцінювання є визначення екологічних коефіцієнтів – базових якісних і кількісних показників, що свідчать про екологічну збалансованість чи розбалансованість агроландшафту, їх стійкість та ступінь трансформації під впливом господарської діяльності: коефіцієнти екологічної стабільності агроландшафту, коефіцієнт антропогенного навантаження та індекс продуктивності агроландшафтів. Зазначені коефіцієнти дозволяють оцінити ступінь раціонального використання агроландшафту.

Оцінка впливу складу угідь на екологічну стабільність території, стійкість якої залежить від сільськогосподарського освоєння земель, розораності й інтенсивності використання угідь, проведення меліоративних і культтехнічних робіт, забудови території, характеризується коефіцієнтами екологічної стабільності ландшафту до і після освоєння проекту землекористування.

Для оцінки впливу складу угідь на екологічну стабільність агроландшафтів та сільськогосподарське землекористування використано таку систему екологічних показників: коефіцієнт екологічної стабільності території; коефіцієнт екологічного навантаження на територію; розораність сільськогосподарських угідь; коефіцієнт антропогенного навантаження території.

Значення коефіцієнтів оцінки екологічних властивостей земельних угідь розраховано з використанням методики І. Риборські та Е. Гойке.

Коефіцієнт антропогенного навантаження території характеризує величину впливу діяльності людини на стан довкілля, в тому числі на земельні ресурси. Якщо

одержане значення коефіцієнта екологічної стабільності менше 0,33, то землекористування є екологічно нестабільним, якщо змінюється від 0,34 до 0,50, то відноситься до стабільно нестійкої, якщо знаходиться в межах від 0,51 до 0,66, то переходить межі середньої стабільності, якщо перевищує 0,67, то територія землекористування є екологічно стабільною.

Другий етап оцінювання впливу екологічної стабільності й агроландшафтної організації території на прибутковість сільськогосподарського виробництва включає аналіз залежності соціально-економічних показників та розрахованих екологічних коефіцієнтів і показує:

- залежність коефіцієнта антропогенного навантаження і коефіцієнта екологічної стабільності території;
- залежність коефіцієнта екологічної стабільності від розораності території;
- залежність валового продукту сільського господарства від рівня продуктивності праці;
- залежність продуктивності праці сільськогосподарських підприємств від екологічної стабільності території;
- залежність прибутку від коефіцієнта екологічної стабільності;
- рівень залежності продуктивності праці на сільськогосподарських підприємствах від екологічної стабільності території.

Проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності між екологічними коефіцієнтами, а також соціально-економічними показниками і екологічними коефіцієнтами.

Оцінка впливу екологічної стабільності й агроландшафтної організації території на прибутковість сільськогосподарського виробництва (2015 р.)

Параметри оцінки	Рівняння регресії	R (коефіцієнт кореляції)	R ² (коефіцієнт детермінації)
Залежність коефіцієнта антропогенного навантаження і коефіцієнта екологічної стабільності території	$y = 0,005x + 3,3435$	0,44	0,85
Залежність коефіцієнта екологічної стабільності від розораності території	$y = -0,517x + 70,635$	0,44	0,98
Залежність валового продукту сільського господарства від рівня продуктивності праці	$y = 519,35x + 2573,2$	0,97	0,95
Залежність продуктивності праці сільськогосподарських підприємств від екологічної стабільності території	$y = 48039x - 44474$	0,68	0,88
Залежність прибутку від коефіцієнта екологічної стабільності	$y = 15,89x - 6,95$	0,48	0,11

Результати розрахунків корелюють із загальною тенденцією в Україні: на фоні глибокого порушення екологічної рівноваги між природними та зміненими в процесі господарської діяльності угіддями, інтенсивного прояву ерозії, значну небезпеку для ґрунтів України являє собою агрохімічна деградація.

Джерела

1. Тараріко Ю. О. Формування сталих агроєкосистем: теорія і практика / Ю. О. Тараріко. — К.: Аграрна наука, 2005. — 508 с.

2. Герашенко Т. В. Еколого-економічна оцінка впливу агроландшафтної організації території на ефективність сільськогосподарського виробництва / Т. В. Герашенко // Збалансоване природокористування. — 2013. — № 4. — С. 26–30.
3. Третьак А. М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А. М. Третьак, Р. А. Третьак, М. І. Шквар. — Київ: Інститут землеустрою УААН, 2001. — 15 с.

ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В БІЗНЕС-ОСВІТІ

Одним з напрямів процесу інформатизації сучасного суспільства є інформатизація освіти — процес забезпечення сфери освіти методологією та практикою розробки та оптимального використання сучасних або, як їх прийнято називати, нових інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання, виховання.

Розвиток інформаційних технологій, повсюдне використання інформаційних ресурсів сприяє підготовці в підростаючому поколінні творчо активного резерву. З цієї причини стає актуальною розробка певних методичних підходів до використання засобів нових інформаційних технологій для реалізації ідей розвиваючого навчання, розвитку особистості студента. Зокрема, для розвитку творчого потенціалу індивіда, формування у студента вміння здійснювати прогнозування результатів своєї діяльності, розробляти стратегію пошуку шляхів і методів вирішення завдань — як навчальних, так і практичних.

Не менш важливе завдання — забезпечення психолого-педагогічними та методичними розробками, спрямованими на виявлення оптимальних умов використання засобів нових інформаційних технологій з метою інтенсифікації навчального процесу, підвищення його ефективності і якості.

Актуальність вищезгаданого визначається не тільки соціальним замовленням, а й потребами індивіда до самовизначення й самовираження в умовах сучасного стану інформатизації.

Особливої уваги заслуговує опис унікальних можливостей засобів нових інформаційних технологій, реалізація яких створює передумови для інтенсифікації освітнього процесу, а також створення методик, орієнтованих на розвиток особистості студента.

Перерахуємо ці можливості:

- негайний зворотний зв'язок між користувачем і засобами нових інформаційних технологій;
- комп'ютерна візуалізація навчальної інформації про об'єкти чи закономірності процесів, явищ як таких, що реально відбуваються, так і "віртуальних";
- архівне зберігання досить великих обсягів інформації з можливістю її передачі, а також легкого доступу та звернення користувача до центрального банку даних;
- автоматизація процесів обчислювальної інформаційно-пошукової діяльності, а також обробки результатів навчального експерименту з можливістю багаторазового повторення фрагмента чи самого експерименту;
- автоматизація процесів інформаційно-методичного забезпечення, організаційного управління навчальною діяльністю та контролю за результатами засвоєння.

Реалізація перерахованих вище можливостей засобів нових інформаційних технологій дозволяє організувати такі види діяльності як:

- реєстрація, збір, накопичення, зберігання, обробка інформації про досліджувані об'єкти, явища, процеси, в тому числі такі які реально протікають, і передача досить великих обсягів інформації, представленої в різних формах;
- інтерактивний діалог — взаємодія користувача з програмною (програмно-апаратною) системою, що характеризується на відміну від діалогового, який передбачає обмін текстовими командами (запитами) і відповідями (запрошеннями), реалізацією більш розвинених засобів ведення діалогу (наприклад, можливість задавати питання в довільній формі, з використанням “ключового” слова, у формі з обмеженим набором символів); при цьому забезпечується можливість вибору варіантів змісту навчального матеріалу, режиму роботи;
- управління реальними об'єктами (наприклад, навчальними роботами, що імітують промислові пристрої або механізми);
- управління відображенням на екрані моделей різних об'єктів, явищ, процесів;
- автоматизований контроль (самоконтроль) результатів навчальної діяльності, корекція за результатами контролю, тренування, тестування.

З огляду на те, що перераховані вище види діяльності засновані на інформаційній взаємодії між студентом, викладачем і засобами нових інформаційних технологій і разом з тим спрямовані на досягнення навчальних цілей, назвемо її інформаційно-навчальною діяльністю.

Засоби нових інформаційних технологій можуть бути використані в якості засобу навчання, що удосконалює процес викладання, підвищує його ефективність і якість. При цьому забезпечується:

- реалізація можливостей програмно-методичного забезпечення сучасних ПЕОМ з метою повідомлення знань, моделювання навчальних ситуацій, здійснення тренування, контролю за результатами навчання;
- використання об'єктно-орієнтованих програмних засобів або систем (наприклад, системи підготовки текстів, електронних таблиць, баз даних) з метою формування культури навчальної діяльності;
- реалізація можливостей систем штучного інтелекту в процесі застосування навчальних інтелектуальних систем.

Перебудову підготовки майбутніх менеджерів неможливо без активного провадження в навчальний процес їх підготовки нових технологій навчання, зокрема тренінгових.

Бізнес-тренінг є засобом формування у студентів практичних навичок і вмінь щодо організації фірми та управління її діяльністю. Використання у тренінгу комп'ютерних програм дає можливість імітувати різні економічні та управлінські ситуації, примушує учасників приймати відповідні рішення, кваліфіковано реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища фірми.

У бізнес-тренінгу для бакалаврів спеціальності “Менеджмент” в МАУП використовується комп'ютерна імітаційна гра “INVESTOR INDUSTRY”, яка була розроблена спеціалістами ФРН і адаптована до умов країн з перехідною економікою.

Бізнес-гра моделює діяльність фірм в умовах олігополістичної конкуренції. Керівництво кожної фірми повинно розробити певну стратегію управління, яка в бізнес-грі реалізується шляхом визначення кількісних параметрів господарської діяльності. Власне, конкуренція між фірмами є боротьбою їх стратегій. Показники фірми та її становища на ринку є результатом прийнятих у ході бізнес-гри управлінських рішень та дій щодо виробничої, маркетингової, фінансової діяльності.

Комп'ютерна програма забезпечує високий темп гри, яка розрахована на 15 виробничих циклів. Це дає можливість оцінити довгострокові стратегії фірм. Перевагою цієї розробки ж також наочність, швидкість порівняння результатів діяльності фірми, гнучкість (приспосовання до широкого спектру реальних ситуацій). Ще однією важливою особливістю програми є можливість використання різноманітних варіантів гри — від найпростіших до найскладніших з поступовим ускладненням завдань.

Могутнім засобом досягнення навчальних результатів тренінгу, розвитку навичок студентів, зміни їх самосприйняття є зворотний зв'язок.

У бізнес-тренінгу зворотний зв'язок здійснює двома шляхами. Перший — це надання комп'ютером інформації про наслідки обраних рішень, які мають вигляд конкретних оціночних показників — рангових місць фірм за обсягом реалізованої продукції та величиною отриманого прибутку, що визначаються за результатами кожного ігрового періоду. Окрім цього після кожного періоду комп'ютер показує зміни основних параметрів фірми, її баланс, подає звіт про фінансові результати, про рух грошових коштів, наводить показник покриття постійних витрат. Виходячи з цього, здійснюється аналіз і переоцінка дій, уточнюється або змінюється тактика та випробовуються нові управлінські дії в новому періоді.

Механізм бізнес-гри передбачає наявність альтернатив прийняття рішень у кожному ігровому періоді, що вимагає від студентів досить високого теоретичного та методичного рівня для обґрунтування свого вибору.

Бізнес-тренінги з використанням комп'ютерних програм сприяють кращому оволодінню студентами підприємницьким мисленням і діями, дають можливість набути навичок прийняття управлінських рішень.

Джерела

---

1. Виханский О. С., Наумов А. И., Зобов А. М. Учебные конкретные ситуации. — Кн. 1: Ситуационное обучение менеджменту. — М.: НФПК–ГАУ, 2007.
2. Глухов В. В., Кобышев А. Н., Козлов А. В. Ситуационный анализ (деловые игры для менеджеров). — СПб.: Спец. лит., 2009.
3. Кларин М. В. Технология обучения. — Рига: Эксперимент, 2011.

ДЖЕРЕЛА ТА ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ

Дослідження сучасних механізмів фінансування системи охорони здоров'я в Україні обумовлені низьким рівнем якості медичних послуг, що пов'язано зі складними умовами формування української державності за роки незалежності. Вказані чинники визначають актуальність дослідження ризиків процесу реформування медичної галузі з урахуванням вимог страхового захисту.

Сучасний стан української системи охорони здоров'я з урахуванням експертних висновків характеризується рядом недоліків і ризиків [1]:

1) Низька якість медичних послуг (ризик обслуговування). Джерелом ризику є відсутність зв'язку між якістю медичних послуг і фінансуванням; відсутність мотивації медичних кадрів до якісної праці; низька частка профілактичних та діагностичних послуг; дублювання послуг тощо. Наслідком цього, у порівнянні з країнами ЄС, є нижчі показники здоров'я громадян: а) очікувана тривалість життя населення України приблизно на 10 років нижче; коефіцієнт дитячої смертності в 2,5 рази вищий; рівень передчасної смертності – втричі; показник смертності від туберкульозу – в 20 разів вищий.

2) Нерівний доступ до послуг охорони здоров'я (ризик соціальної нерівності): малозабезпечені не можуть одержати якісну медичну допомогу; відомства не бажають інтегруватися в національну систему на рівних умовах; диспропорції надання медичних послуг в містах та сільській місцевості.

3) Наявність проблем фінансування (ризик джерел фінансування). Основні недоліки – це бюджетне фінансування та вади у залученні коштів громадян.

а. Бюджетне фінансування у порівнянні з 10-ти країнами ЄС (ЄС-10) характеризується такими показниками: на 100 тис. населення в Україні припадає 5,6 лікарень, а у країнах ЄС-10 цей показник – 2,6; кількість ліжок-місць в Україні – 868 на 100 тис. населення, а в ЄС-10 – 644; кількість лікарів на 100 тис. населення в Україні – 302, у ЄС-10 – 261. Більшість бюджетних коштів (понад 80 %) йде на утримання медичних закладів та оплату праці.

б. Недоліки фінансування медичної допомоги громадянами проявляється в тому, що витрати населення на послуги охорони здоров'я оплачуються, зазвичай, готівкою (неформально) і є високими. Згідно з даними статистики витрати населення на надання медичних послуг перевищують 1/3 від загального обсягу фінансування.

в. Обмеженість у медичних закладів засобів управління фінансовими ресурсами (ризик оперативного та стратегічного управління фінансами).

Складнощі реформування, згідно доповіді Президента при прийнятті медичної реформи, експерти пов'язують із такими проблемами [2]:

- реформування галузі відбувається в умовах загальнооекономічної кризи;
- не здійснено системний аналіз причин недоліків української системи охорони здоров'я. До таких причин слід віднести такі, що зумовлені корупцією, неком-

петентністю та фінансовою безвідповідальністю уповноважених посадових осіб та структур. Відповідні недоліки мають бути подолані у процесі як загальних реформ державного управління, так і внаслідок кардинальної зміни національної моделі охорони здоров'я;

- різнобічне і нечітке бачення реформованої моделі системи охорони здоров'я, зокрема реформуванню бракує системності, цілісності для створення національної суспільнокорисної моделі, а не вирішення корпоративних інтересів шляхом зміни механізмів функціонування системи охорони здоров'я.

Кабінетом міністрів України формується план заходів медичної реформи [4]. Для оцінки ризиків реформування медичної галузі доцільно для кожного запланованого заходу розглядати відповідні групи ризику, що характерні для механізмів цього заходу, зокрема використання ресурсів (матеріальних, трудових, інформаційних, технологічних, фінансових), а також ризиків видів діяльності, ризиків інвестицій, ризики менеджменту, ризики шахрайських, корупційних дій тощо.

Доречно оцінювати окремі як складові реформування, так і системні. Рядом експертів використовується такий підхід. Зокрема, В. Пинзенник виділяє такі ризикоутворюючі чинники реформи:

- 1) Ризик застосування необґрунтованих тарифів на надання медичних послуг. Повинні враховувати витрати не тільки оплати праці лікаря, а також витрати на комунальні послуги утримання медичних закладів;

- 2) ризик застосування єдиної системи фінансування — або з бюджету, або за кошти пацієнтів. Реформа залишає фінансування окремих медичних закладів (елітних медичних закладів за рахунок бюджету — ризик корупції зростає). Втрачається принцип рівності громадян в одержанні медичних послуг;

- 3) ризик популізму політиків. Можливе прийняття необґрунтованих правових рішень з метою отримання корупційних доходів за рахунок коштів державного бюджету, обсяг якого значно обмежений.

Джерела

---

1. Пашков В. Ризики запровадження реформ у сфері охорони здоров'я [Електронний ресурс] / В.Пашков / Аптека. — № 45 (766). — 22 ноября 2010 г. — Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/61844>
2. Устінов О. В. Переваги та ризики медичної реформи: погляд Президента [Електронний ресурс] / О. В. Устінов / Український медичний часопис. — 2017.09.15. — Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/114154/perevagi-ta-riziki-medichnoyi-reformi-poglyad-prezidenta>
3. Устінов О. В. Розроблено план реалізації реформи фінансування охорони здоров'я [Електронний ресурс] / О. В. Устінов / Український медичний часопис. — 2017-04-13. — Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/107082/rozrobleno-plan-realizatsiyi-reformi-finansuvannya-ohoroni-zdorov-ya>
4. Пинзенник В. Які ризики несе медична реформа [Електронний ресурс] / О. В. Пинзенник. — Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/opinion/pynzenyuk/jaki-riziki-stvorjuje-medichna-reforma-1327970.htm>

Г. А. БРАТУСЬ

канд. екон. наук, проф. МКА, ННІМЕФ МАУП

К. І. БАБІЙ

магістр, ННІМЕФ МАУП

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ НА ДП ТА “КИЙ АВІА”

У ринкових умовах господарювання важливо забезпечити максимальну віддачу від збутової діяльності шляхом збільшення доходу, рентабельності та зростання частки ринку туристичних підприємств, щоб сформувати їх конкурентоспроможність. З огляду на це застосування нових методів і напрямів управління бізнесом, а відтак і оцінка ефективності цих заходів набуває особливої актуальності.

Забезпечення ефективного управління бізнесом є обов'язковим елементом стратегічного планування та управління на ДП ТА “КИЙ АВІА”. Для цього потрібним є впровадження сучасних інструментів оцінки, до яких саме і відноситься збалансована система показників, яка дозволяє аналізувати та оцінювати рівень господарської діяльності підприємств та її результативність, обґрунтовувати стратегію подальшого розвитку. Тільки при збалансованому підході, який охоплює аналіз і оцінку комплексу взаємодоповнюючих показників, можливе досягнення найбільш високих кінцевих результатів економічної діяльності.

З метою впровадження процесу збалансованого управління, орієнтованого на результат, необхідно розрахувати витрати на впровадження даного механізму управління, а також стадії формування бюджетів, необхідно розробити показники, що дозволяють оцінювати ефективність вироблених бюджетних витрат і ступінь досягнення мети [4, с. 16].

Витрати на впровадження збалансованого механізму управління бізнесом відносно невеликі, звичайно, в тому випадку, якщо компанія не набуває спеціальні дорогі програмні продукти для комплексної автоматизації процесу управління. Витрати необхідні для додаткового набору кадрів, зокрема менеджерів з продажу туристичних продуктів, економістів, необхідних для реалізації бюджетування, а також для впровадження автоматизованих систем документообігу.

Метою впровадження збалансованого механізму управління бізнесом на ДП ТА “КИЙ АВІА” є підвищення ефективності діяльності господарюючого суб'єкта, та перевищення доходів над його витратами. Для вибору основних підходів до оцінки ефективності діяльності підприємства виділені ключові фактори успіху на основі яких, у відповідності зі специфікою діяльності підприємства, визначений вибір конфігурації ЗСП (таблиця). Здійснено діагностику узгодженості показників і ключових факторів успіху.

Часткові показники характеризують стан окремих складових ЗСП підприємства (фінансової, торговельної, навчання та розвитку, клієнтської). Інтегральний показник по кожному напрямку розраховується як середня арифметична зважена часткових показників. Елементами узагальнюючого інтегрального показника економічної

ефективності діяльності підприємства виступають інтегральні показники у розрізі складових ЗСП та коефіцієнти їх ваги [2, с. 10].

Розрахунок інтегральних показників збалансованої системи показників оцінки ефективності ДП ТА “КИЙ АВІА” за 2014–2016 рр.

	Показники	Коефіцієнт вагомості	Розрахунок показника КФі/КНі		
			2014 р.	2015 р.	2016 р.
Фінансова складова ЗСП	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,47	3,80	5,59	5,42
	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,27	2,65	5,52	5,31
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,27	2,65	0,15	5,42
	Інтегральний показник платоспроможності		1,52	1,87	2,69
	Рентабельність активів	0,27	0,62	0,19	0,075
	Рентабельність власного капіталу	0,23	0,82	0,24	0,17
	Рентабельність діяльності	0,50	0,046	0,026	0,038
	Інтегральний показник рентабельності		0,25	0,076	0,047
	Інтегральний показник фінансової складової	0,23	0,88	0,98	1,37
Складова проц. ЗСП для надання послуг	Оборотність активів	0,28	6,58	3,55	1,97
	Забезпеченість власними оборотними засобами	0,22	0,74	0,82	0,79
	Продуктивність праці	0,19	0,89	0,94	0,98
	Фондовіддача	0,31	1,2	0,96	1,11
	Інтегральний показник складової процесів для надання послуг	0,27	2,35	1,57	1,21
Клієнтська складова	Показник забезпеченості потреб у послугах підприємства	0,37	1,89	2,1	2,74
	Показник забезпеченості послуг для потреб споживачів	0,33	1,5	0,78	0,98
	Показник задоволеності споживачів	0,30	0,99	0,65	0,89
	Інтегральний показник клієнтської складової	0,29	1,46	1,18	1,54
Складова навчання та розвитку	Коефіцієнт динаміки чисельності працівників	0,45	1,25	0,95	1,44
	Питома вага менеджерів з продажу у загальній кількості працівників підприємства	0,55	2,26	1,18	1,95
	Інтегральний показник кількісного складу трудових ресурсів		1,76	1,07	1,7
	Індекс середньої заробітної плати підприємства до середньої заробітної плати на туристичних підприємствах України	0,31	0,35	0,28	0,44
	Індекс зростання середньої заробітної плати на підприємстві до зростання заробітної плати на інших туристичних підприємствах України	0,33	0,56	0,38	0,62
	Коефіцієнт зростання середньої заробітної плати на підприємстві	0,36	0,89	0,66	1,2
	Інтегральний показник задоволеності працівників		0,6	0,44	0,75
	Інтегральний показник складової навчання та розвитку	0,21	1,06	0,69	1,13
	Загальний інтегральний показник ефективності		1,44	1,105	1,31

З таблиці можна зробити висновок, що загальний інтегральний показник ефективності підприємства, який становив у 2014 р. 1,44, знизився до 1,105 – у 2015 р. та до 1,31 – у 2016 р., що свідчить про зниження ефективності управління бізнесом на досліджуваному підприємстві.

Таким чином, оцінка ефективності діяльності підприємства ДП ТА “КИЙ АВІА”, із застосуванням розробленої збалансованої системи показників, дозволяє зробити наступні висновки та виявити ряд проблем, для вирішення яких необхідним є розробка комплексу мір у наступних напрямках:

- підвищення загальної рентабельності діяльності;
- забезпечення фінансової стійкості;
- підвищення оборотності оборотних коштів;
- проведення заходів по контролю за діяльністю підрозділів;
- розширення частки ринку;
- збільшення обсягу реалізації послуг;
- підвищення інвестиційної привабливості підприємства;
- коригування кадрової політики, та методів стимулювання персоналу.

Джерела

---

1. Болтак О. Л. Шляхи вдосконалення системи управління підприємством / О. Л. Болтак // Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини “Україна”. – 2013. – С. 24–26.
2. Братусь Г. А. Підвищення ефективності діяльності підприємств військової торгівлі України: автореферат. – Донецьк, 2014. – 20 с.
3. Кабаков Ю. Напрямки удосконалювання систем управління: стандарти, методи або цілі підприємства // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2009. – № 2.
4. Кизим М. О. Збалансована система показників: монографія / М. О. Кизим, А. А. Пилипенко, В. А. Зінченко. – Харків: ВД “Інжек”, 2007. – 192 с.
5. Кібанов А. Я. Оцінка економічної ефективності удосконалення управління підприємством / А. Я. Кібанов. – М.: Инфра, 2012. – 342 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У ДІЯЛЬНОСТІ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ

Розвиток ринку цінних паперів, як вітчизняного, так і міжнародного, є доволі складним та суперечливим процесом. Річ у тому, що кожен з цих ринків є унікальним інститутом, а тому умови його функціонування та його внутрішня будова у кожній країні є різні. Саме цим і пояснюється те, що в одних країнах працюють ті схеми побудови моделі ринку цінних паперів, які не працюють в інших країнах.

Теоретичні концепції, присвячені проблематиці ринків цінних паперів, ускладнюються та диференціюються разом зі зміною умов функціонування і обігу позичкового капіталу. Сучасні західні дослідження механізму функціонування фондового ринку ведуться переважно у працях К. Ерроу, Дж. Стигліц, Ф. Модільяні, М. Міллер, М. Дженсен, Є. Фама, У. Шарп, Ф. Блек, М. Шоулз.

Процес ринкової трансформації в Україні створив передумови для формування ринку цінних паперів, що обумовило зацікавленість у дослідженні даної проблематики серед вітчизняних вчених. Це знайшло відображення у працях Ю. Петруні, В. А. Євтушевського, О. Мозгового, В. Оскольського, Г. Калач, В. Шелудько та ін. [2].

На сьогодні фондовий ринок України забезпечив перерозподіл власності, стимулював розвиток фінансових інституцій, але його роль у фінансуванні підприємств, формуванні адекватної ціни на фінансові активи, та здатність відповідно реагувати на економічні, політичні події залишаються низькими. Деякі з країн БРІКС намагались побудувати систему, подібну до американської, проте їм вдалось відтворити лише частину цієї моделі. У результаті, усі вони були змушені відмовитись від повного копіювання системи організації ринку цінних паперів США, оскільки стало зрозуміло, що кожен ринок цінних паперів є окремим унікальним інститутом у складі міжнародного ринку цінних паперів і має свої власні, зазвичай недостатньо досліджені, закони функціонування, а головне – розвитку.

Можна стверджувати, що стан вітчизняного ринку цінних паперів є доволі кризовим: хоча ринок існує, він не виконує свої основні функції. Як відомо, для того, щоб ринок був ефективним на ньому має бути присутня велика кількість учасників. Саме вони роблять його ліквідним та змушують розвиватися. У випадку України такий ринок відсутній. Це перш за все пов'язано з поганим інвестиційним кліматом, що характеризує країну як не найкраще місце для інвестицій. Як наслідок, вітчизняний ринок цінних паперів фактично відсутній, особливо це стосується іноземного його сегменту: іноземні інвестори не вважають наш ринок достатньо привабливим для розміщення тут своїх коштів [3].

Як відомо, існують два види фінансових ринків – банко-орієнтований та бірже-орієнтований. Вони визначають загальні правила та тенденції взаємодії інститутів на фінансовому ринку та ринку цінних паперів зокрема. Проте, ще у минулому столітті відбувались процеси, які спричинили появу так званої змішаної моделі де і банки, і біржі співіснують та відіграють відносно однакову роль на ринку. Тому за основу

необхідно брати саме останню модель, оскільки якщо розглядати фінансовий ринок нашої держави, то він є скоріше банко-орієнтованим, оскільки саме банківська сфера є системно важливою для усієї національної економіки. Водночас, в Україні є десять бірж (див. таблицю), що насправді не виконують свої функції як інституту ринку, оскільки фактично уся торгівля зосереджена на двох фондових біржах – ПФТС та Перспектива (станом на кінець 2016 р. майже 96 % біржової торгівлі).

Якщо розглядати бірже-орієнтовану модель, то найбільш вдалим, безперечно, є приклад ринку цінних паперів США. Україна могла б використати ті принципи та методи на основі яких ця країна організовує торгівлю на ринку. Зокрема, для фондового ринку США характерним є суворе державне регулювання у поєднанні з широкою системою саморегулювання інститутами ринку цінних паперів. Останні десятиліття характерні загальним пом'якшенням законодавства у частині регулювання діяльності банків на ринку США. Це свідчить про те, що реформи рухаються у напрямку змішаної системи регулювання. В умовах високого рівня корупції у вітчизняній економіці, це могло б забезпечити результат лише у випадку, якщо регулятивні органи будуть мати достатньо повноважень для накладання санкцій та будуть відносно самостійними.

**Обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі
протягом 2014–2016 року, млн грн**

Організатор торгівлі	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення	
				(+, –)	%
УФБ	463,08	301,98	18,93	–444,15	4,1
КМФБ	9955,61	3 565,31	1 743,32	–8212,29	17,5
ПФТС	99910,23	53 621,41	95 023,54	–4886,69	95,1
УМВБ	257,59	118,67	21,71	–235,88	8,45
ІННЕКС	27,32	5,09	1,98	–25,34	7,2
ПФБ	12739,29	591,30	–	–12739,29	–
УМФБ	118,76	5,94	252,09	133,33	212,27
ПЕРСПЕКТИВА	496103,96	224 455,51	136 296,56	–359807,4	27,5
СЄФБ	1265,53	1 413,39	59,09	–1206,44	4,7
УБ	8588,00	6 692,43	3 536,08	–5051,92	41,2
Усього	629 429,38	290 771,03	236 953,29	–392476,09	37,6

Джерело: Складено автором за www.finance.ua [1].

Водночас, враховуючи, що Україна взяла курс на європейську інтеграцію є цілком логічно проводити реформи таким чином, щоб вони узгоджувались з вимогами до входження у єдиний фондовий ринок ЄС. Проте, ринок цінних паперів ЄС має свої особливості, оскільки кожен член мав свою особливу систему організації ринку. Відтак, у ЄС національне законодавство має перевагу над законодавством ЄС, хоча і існує MiFID (Директива ЄС “Про ринки фінансових інструментів”), що регулює певні елементи системи.

Яскравим прикладом абсолютної протилежності США, є Німеччина. Її фінансова система є глибоко банко-орієнтована. Фондовий ринок тут теж існує, проте його обсяги далеко не такі значні як у США. Банки ж відіграють роль ключового інституту не лише ринку цінних паперів, але й усієї банківської системи. Водночас, ринок цінних паперів Франції можна характеризувати як змішаний, результатом

чого і є сильна банківська система, при цьому відносно розвинений фондовий ринок.

За таких обставин, Україна могла б використати шлях США та використати напрацювання для формування своєї змішаної системи ринку цінних паперів, яка визнавала б банки ключовими інститутами ринку поряд з біржами. Гармонізація національного законодавства з найкращими прикладами європейського регулювання була б важливим доповненням. Зокрема, за основу можна було б взяти Францію, на основі моделі якої будували свої ринки цінних паперів деякі країни Східної Європи (Польща, Чехія тощо) [4].

Важливою умовою успішного розвитку ринку цінних паперів в Україні є його взаємодія з зарубіжними ринками цінних паперів та його інтеграція у міжнародний ринок.

Потреба поглиблення Україною цих інтеграційних зв'язків посилюється в умовах коли фондові ринки розвинутих країн швидко еволюціонують. Ці ринки характеризуються лібералізацією фінансових операцій, усуненням обмежень щодо міжнародного руху капіталу, розвитком новітніх фінансових продуктів, а також гармонізацією процесуальних норм, правил, політики та корпоративного управління [5].

Аналізуючи негативні наслідки кризи 2008 р. для фондового ринку України, економісти виявили несприятливі тенденції інтеграції вітчизняного ринку у світову індустрію фондових бірж: з одного боку, доволі вільний доступ великих спекулянтів на фондовий ринок України викликає сильну його залежність від подій на світовому фінансовому ринку, а з іншого — закритість системи ринку цінних паперів та висока вартість входу на нього робить цей ринок недоступним для потенційних малих та середніх інвесторів, що входять на ринок не для спекуляцій.

Ця та інші причини, що були наведені вище, призвели до того, що низка шанованих міжнародних фінансово — аналітичних організацій, на зразок Forbes та Business Insider, поставили фондовий ринок України на друге місце у рейтингу найгірших фондових ринків світу. У цьому рейтингу Україна поступається місцем лише Кіпру з його падінням банківської системи та фінансовою кризою загалом.

Таким чином, цілком очевидним є те, що Україна повинна створити власну модель розвитку ринку цінних паперів, яка враховувала б усі особливості вітчизняної економічної системи. Вона має бути перш за все зорієнтована на країни з ринками, що розвиваються, інтеграцію з ними, взаємодію як у галузі вироблення спільних підходів до діяльності на ринку цінних паперів, так і у сфері регулювання. Лише у цьому разі можна очікувати, що фондовий ринок України зможе швидко відновитися та працювати на розвиток національної економіки і лише так Україна стане повноцінним членом міжнародного ринку цінних паперів і зможе виконувати на ньому роль важливого гравця.

Джерела

---

1. Система розкриття інформації на фінансовому ринку України URL: www.finance.ua
2. Фондовий ринок [Текст] : підручник: у 2 кн. Кн. 2 / К. С. Базилевич, О. В. Баженова, Н. І. Версаль [та ін.] ; Базилевич В. Д., ред. — К. : Знання, 2016. — 686 с.
3. Фондовий ринок України: як оживити “мерця” URL: <http://ukrreal.info/ua/statti/68601-fondoviy-rinok-ukraini-yak-ozhiviti-mertsya>
4. Шелудько В. М. Фінансовий ринок. — К.: Знання, 2006. — 535 с.
5. Шкільник І. О. Капіталізація фондового ринку України в контексті світових тенденцій / І. О. Шкільник // Фінанси України. — 2011. — № 4. — С. 65–74.

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ПІДГОТОВКИ КАДРІВ В УКРАЇНІ

Актуальною є проблема недостатнього рівня задоволеності якісної потреби роботодавців в кадрах, що здебільшого обумовлено низьким рівнем взаємодії між роботодавцями та освітньою сферою, недосконалістю існуючої системи освіти, поширенням рівня доступності вищої освіти, тощо. Все це загострює проблеми надлишку низькоякісної робочої сили, зменшує віддачу від інвестицій в людський капітал та стримує розвиток економіки України.

Сьогодні надзвичайно актуальною є проблема реалізації в країні інноваційних підходів до професійної підготовки та підвищення кваліфікації робочої сили, наближення їх до стандартів розвинених країн Європейського союзу. Адже професійне навчання є ефективним методом боротьби з безробіттям, основним чинником підвищення конкурентоспроможності робочої сили, вирішальним фактором соціально-економічного розвитку України.

Дослідженню теоретичних і прикладних аспектів професійної підготовки кадрів у контексті формування людського капіталу, підвищення якості трудового потенціалу та реалізації концепції безперервного навчання присвячені наукові праці багатьох вчених. Вагомим є внесок у дослідження цієї проблематики багатьох вітчизняних вчених-економістів, і передусім таких як: Т. Ю. Базаров, С. А. Барков, А. Я. Кибанов, В. І. Куценко, Г. В. Щокін та ін. Водночас сьогодні недостатньо уваги приділяється дослідженню проблеми реалізації в країні інноваційних підходів до професійної підготовки та сучасних тенденцій і закономірностей розвитку системи підготовки кадрів, а також розробленню механізму управління нею.

Мета дослідження — обґрунтувати необхідність реалізації інноваційних підходів до підготовки кадрів в Україні в сучасних умовах.

Реалізація інвестиційно-інноваційної моделі економічного розвитку припускає формування нових вимог до структури та якості кадрового потенціалу сучасної економіки України. Слід зазначити, що це вимагає певного часу та повинно здійснюватись поетапно. Відповідно і вимоги до кадрів економіки України мають змінюватися поступово, хоча і з деяким випередженням зміну структурі виробництва.

В великих компаніях професійне навчання персоналу являє собою систему взаємозалежних дій, елементами якої є вироблення стратегії, прогнозування й планування потреби в кадрах тієї або іншої кваліфікації, управління кар'єрою й професійним зростанням; організація процесу адаптації, навчання, тренінгу, формування організаційної культури. Відповідальність за професійне навчання персоналу несуть адміністрація, а також самі працівники, які повинні бути активними й спрямованими на постійне самовдосконалення. Ступінь кваліфікованості таких фахівців залежить від рівня набутих знань як результату поєднання освіти і досвіду. Теоретичною основою для оволодіння цими професійними знаннями й уміннями слугує інформація як основний ресурс, що їх формує, і трансформується самими суб'єктами професійного навчання у знання, що знову можуть передаватися у вигляді інформації іншим

людям чи одразу матеріалізуватися в товарну продукцію. Інтелектуалізація праці й розвиток нових видів послуг актуалізує необхідність зміни навичок, якими мають володіти кваліфіковані працівники підприємств.

Інноваційна економіка обґрунтовано висуває нові вимоги до кваліфікованих робітників: високий рівень кваліфікації й професіоналізму, який є важливим чинником соціальної захищеності та професійного розвитку особистості; володіння знаннями, навичками й уміннями, а також такими професійно важливими якостями, які в науковій літературі дістали назву ключових кваліфікацій; професійна мобільність, зумовлена зміною видів трудової зайнятості населення у зв'язку з масовим виникненням малих і середніх підприємств різних форм власності, а також розвитком індивідуальної підприємницької діяльності; вміння легко адаптовуватися у мінливих життєвих ситуаціях, самостійно набувати необхідних знань і вмло застосовувати їх на практиці тощо.

Саме тому важливого значення нині набуває реалізація інноваційних методів підготовки кадрів для економіки України. Одним із них є модульне професійне навчання, в основу якого покладена концепція фактора компетентності, а не часу.

Основними перевагами модульної технології професійного навчання є такі: забезпечення індивідуалізації навчального процесу, що дозволяє скоротити тривалість (в 2 рази) та витрати (в 2–2,5 рази) на навчання; підвищення рівня мотивації незайнятого населення до навчання; врахування раніше набутих знань і трудових навичок можливість готувати робітників під заданий профіль роботи та відповідно до потреб роботодавців; можливість використання модульної технології для соціально незахищених категорій населення (молодь, жінки, інваліди, військовослужбовці тощо).

Реалізація інноваційних методів підготовки кадрів тісно пов'язана з проблемою вибору навчальних закладів, які будуть в змозі забезпечити головну потребу сьогодення — високу конкурентоспроможність випускників. Відомо, що після проходження професійного навчання за направленням Державної служби зайнятості працевлаштовується лише 60 % випускників. Доведено, що причина такого низького відсотка, серед іншого, полягає і в якості навчання. З іншого боку, при виборі того чи іншого закладу мають бути враховані ті переваги, які пропонують саме інноваційні методи професійного (у тому числі модульного) навчання [3, 26].

Нині в ході проведення процедури тендеру при виборі навчального закладу враховується такий основний критерій, як вартість навчання, а якість залишається на другому плані.

Необхідно забезпечити комплексний підхід до вибору навчального закладу. Вирішення проблеми оптимізації вибору того чи іншого навчального закладу не дозволить у цілому підвищити конкурентоспроможність випускників без забезпечення належного ріння фінансування освітніх послуг, у тому числі в такій важливій сфері, як проведення професійного навчання незайнятого населення [1, 89]. Аналіз видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття дозволив зробити висновки, що найбільшу питому вагу витрату структурі фонду мають пасивні заходи політики зайнятості — більше як 50 %, а питома вага витрат на професійне навчання становить лише близько 4 % (у розвинених країнах — до 20 %), що вимагає збільшення питокої ваги витрат на проведення професійного навчання незайнятого населення в Україні. Значна частина коштів витрачається на утримання фонду — 11,9 %; розвиток матеріальної та інформаційної бази — 16,9 %; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням, — 5,3 %, що в сумі становить 34,1 %, тобто одну третину всіх коштів фонду [2, 103]. Тому збільшення питокої ваги витрат на користь активної політики зайня-

тості має стати пріоритетом діяльності правління фонду, а це є резервом для збільшення витрат на таку важливу сьогодні складову активної політики, як організація професійного навчання.

Крім того, виникає необхідність диверсифікації джерел витрат на професійне навчання. Досвід розвинених країн свідчить, що крім спеціально створених державних фондів по безробіттю, широко використовуються кошти союзів промисловості і торгівлі (Франція), місцевих органів влади (Данія), доходи від приватизації (Великобританія), субсидії федерального уряду (Німеччина) [4, 160]. Можна також залучати кошти для цільового використання на організацію професійного навчання з різноманітних фондів (страхових, молодіжних, пенсійного, соціального захисту інвалідів, громадських, підприємств, державного і місцевого бюджетів), кошти спонсорів і гранти.

Потенційними споживачами модульної технології професійного навчання можуть бути такі: незайняте населення; працівники, які були навчені новим професіям на підприємствах установах та організаціях); учні, слухачі, які навчаються в професійно-технічних закладах освіти; студенти, які навчаються у вищих навчальних закладах (I–IV рівнів акредитації).

Таким чином, реалізація та розвиток підготовки кадрів економічно активного населення в Україні вимагає розробки ефективного організаційно-економічного механізму державного регулювання цієї системи навчання; пошуку джерел фінансування витрат і вдосконалення існуючої системи фінансування професійної освіти незайнятого населення, кадрів на виробництві та інших категорій економічно активного населення; визначення організаційних перспектив його реалізації; виявлення обсягів модульного професійного навчання та його соціально-економічної ефективності.

Джерела

---

1. Дрозач М. І. Розвиток професійного навчання кадрів на виробництві в контексті зарубіжного досвіду / М. І. Дрозач // Наука та інновації. — 2014. — № 3. — С. 88–94.
2. Заюков І. Розвиток організаційно-економічного механізму реалізації інноваційних методів професійного навчання незайнятого населення / І. Заюков // Проблеми ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України : доповіді міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 28–29 листопада 2007 р. : у 2 т. — К. : РВПС України НАН України, 2008. — Т. 2. — С. 100–109.
3. Иванова В. В. Модель организации информационного обеспечения экономики, основанной на знаниях // Економіка і прогнозування. — № 3. — 2011. — С. 25–42.
4. Roman J. and Roman S. (2012). State and perspectives of human capital development in Ukraine, *Ekonomichny Prostrir*, 1, 157–162. (In Ukrainian).

ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В управлінні організацією далеко не останнє місце посідає саме людський фактор, психологічні особливості колективу, особисті потреби й інтереси окремих його членів. Сучасний виробничий процес вимагає від працівника більшої відповідальності, старанності, творчого ставлення до роботи. Складність стимулювання й управління такими діями обумовлює необхідність дослідження процесу стимулювання, розуміння сутності, змісту і логіки якого сприяє активізації високопродуктивної праці, максимальному задоволенню потреб працівників, розвитку їхнього творчого потенціалу, який можна плідно застосовувати в інтересах підприємства.

Питання оплати праці персоналу розглядали такі вітчизняні науковці як Г. А. Дмитренко, Г. Г. Зайцева, А. М. Колот, В. М. Колпаков, Г. В. Лазарева, Е. В. Маслова, В. П. Сладкевич, Г. В. Щокін та ін. Але, незважаючи на такий значний обсяг досліджень у цій сфері, цілий ряд принципових аспектів цього напрямку ще є недостатньо вивченими з позицій сучасного розвитку національної економіки та будівельної галузі. Визначаючи специфіку діяльності будівельних підприємств слід відзначити, що натепер відсутній єдиний підхід до формування систем оплати праці таких підприємств, сезонність робіт, велика кількість робітників працює за тимчасовими контрактами, складна система підбору персоналу, переважають важкі умови праці робітників. Аналізуючи співвідношення між мінімальною заробітною платою та середньою заробітною платою в будівельній галузі можна відстежити негативну тенденцію яка свідчить про зменшення розриву між ними. Так в 2011 році співвідношення між ними становило — 3,23 : 1; в 2015 році — 2,24 : 1, в 2017 році — 1,9 : 1. Такі негативні явища для організацій віддзеркалюють реалізацію моделі економічного розвитку будівельної організації, що базується на дешевій робочій силі, що приводить до втрати інтелектуального трудового потенціалу будівельних організацій, виїзду кращих спеціалістів в інші країни.

Провівши дослідження ми зрозуміли, що впровадження та затвердження заробітних плат формується хаотично, відсутня стандартна послідовність розробки та формування, що може вплинути на мотивацію співробітників.

Важлива роль в удосконаленні системи мотивації праці на підприємстві відводиться преміюванню. Застосування преміальних систем є ефективним важелем для заохочення утримання досягнутих успіхів в праці і стимулювання їх подальшого зростання. Виходячи з цього, необхідним етапом реформування системи оплати праці на підприємстві ТОВ “Будівельний Континент” є запровадження удосконаленої моделі преміювання працівників підприємства.

З метою матеріального заохочення кращих працівників за підсумками господарської діяльності підприємства, забезпечення підвищення їх зацікавленості у високопродуктивній праці і прибутковості, створення атмосфери залучення працівників до інтересів підприємства і закріплення кадрів, пропонується розробити і запровадити такий механізм матеріального стимулювання, який би включав наступні скла-

дові (рис. 1). Розглянемо механізм функціонування кількох основних елементів цієї системи [1, с. 33].

Рис. 1. Система матеріального стимулювання працівників на основі участі у прибутках підприємства

Основою нарахування конкретних сум коштів є система “оцінки заслуг”, тобто система оцінки ефективності індивідуальних результатів праці робітників з урахуванням їх особистих якостей, ставлення до праці.

Така система базується на бальній оцінці, яка потім переводиться в інтегральний коефіцієнт оцінки результатів праці робітника, що дозволяє коригувати розмір стимулюючих виплат. Використання такої оцінки передбачає розробку рівнів кожного працівника (освіта, досвід та ін.) за п’ятибальною системою.

Преміювання робітників за особистий внесок у кінцеві результати роботи відбувається за такими показниками: зростання продуктивності праці, прибутку, зниження собівартості продукції тощо. Премія за індивідуальні результати праці робітника, нараховується за спеціальною шкалою, і підвищується за кожний відсоток виконання цих показників (таблиця).

Шкала підвищення премії за індивідуальні результати праці робітників залежно від зростання продуктивності праці

Коефіцієнт використання устаткування (норматив = 0,70)	Зростання продуктивності праці, %				
	0,50	1,00	1,50	2,0	більше 2,00
	Коефіцієнт підвищення премії				
0,70–0,80	1,03	1,05	1,07	1,09	1,10
0,81–0,90	1,04	1,08	1,12	1,16	1,20
Вище 0,90	1,05	1,10	1,15	1,20	1,25

На будівельних підприємствах може бути запроваджена система участі у прибутках (стимулювання персоналу через прибутки), яка полягає в розподіленні певної його частини між працівниками підприємства. Таке розподілення на підприємстві є відкладеним (на кілька місяців або навіть рік), здійснюється у формі грошових виплат і регулюється Положенням “Про виплату винагороди за результати роботи за звітний період (рік) працівникам із фонду матеріального заохочення, утвореного за рахунок прибутку”.

З урахуванням вищезазначених видів премій, для підприємства була розроблена організаційно-економічна модель побудови преміальної системи мотивування праці персоналу (рис. 2).

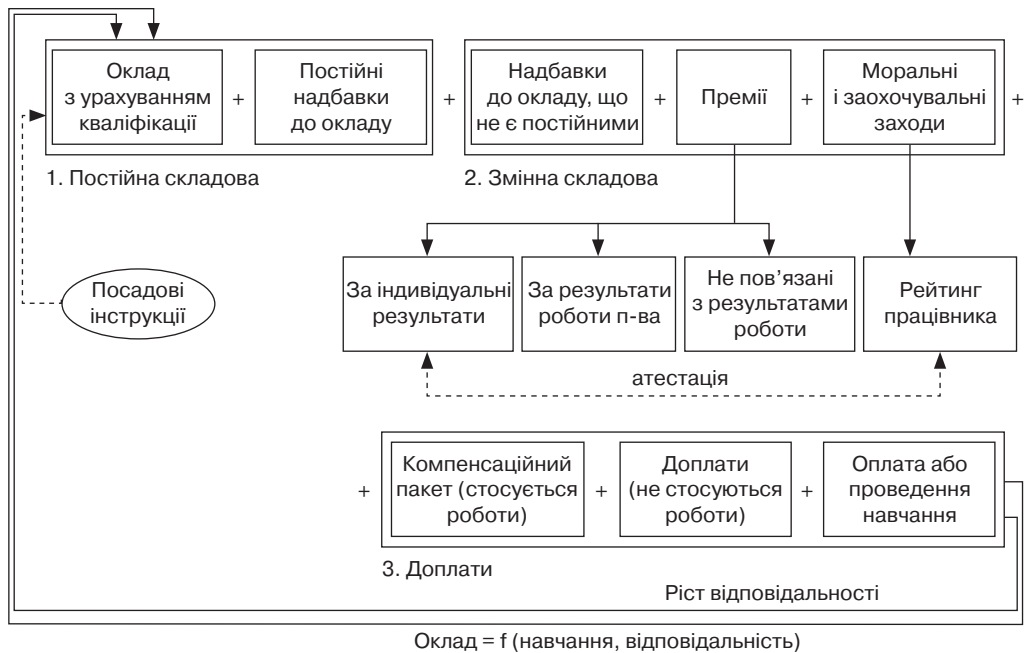

Рис. 2. Організаційно-економічна модель побудови преміальної системи оплати праці працівників будівельних підприємств

Впровадження системи участі у прибутках на підприємстві пояснюється тим, що навіть найдосконаліші системи індивідуальної чи колективної оплати праці не завжди здатні породжувати в усіх працівників підприємства справжнє бажання бути співпричетним до стабільно високих загальних результатів діяльності. Тому справедливий, чіткий і зрозумілий для всіх розподіл частини прибутків між власником, адміністрацією, спеціалістами і робітниками усе більше стає необхідним не тільки для створення позитивного соціально-психологічного клімату, а й для економічного зростання підприємства.

Порівняно з іншими способами преміювання, система участі в прибутках має ряд переваг: зміна відношення робітників і службовців до своєї фірми призводить до підвищення продуктивності праці, покращення морального клімату, знижує плинність кадрів тощо.

Джерела

1. Данюк В. Мотивування як чинник активізації трудової поведінки / В. Данюк, О. Чернушкіна // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 32–37.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ В СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Виявлення, оцінка і розуміння ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму є найважливішим елементом впровадження і розвитку режиму протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму (далі — ПВК/ФТ) на національному рівні, який містить в собі законодавство, нормативні акти, правозастосовні та інші заходи, спрямовані на зниження ризиків відмивання доходів.

Вона допомагає державним органам ефективно виділяти і розподіляти ресурси, визначати пріоритетність їх використання. Результати оцінки ризиків на національному рівні, незалежно від масштабів такої оцінки, можуть надати фінансовим установам і певним нефінансовим підприємствам і професіями корисну інформацію для проведення власних оцінок ризиків. Після належного визначення та розуміння ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму державні органи країни можуть застосувати ПВК/ФТ, співмірну таким ризикам — тобто з використанням ризик-орієнтованого підходу (підходу, заснованого на оцінці ризику) — що є центральним елементом стандартів FATF. Ця мета чітко визначена в Першій рекомендації FATF і Пояснювальній записці до неї, а також в інших її рекомендаціях (наприклад, в Рекомендаціях 10, 26 і 28) [1].

Для розгляду питань оцінки ризиків відмивання грошей ПВК/ФТ, корисно мати загальне розуміння певних ключових понять і термінів, які використовуються в управлінні організаціями. Багато з таких понять і термінів взяті зі сфери “управління ризиками”: процес, часто використовуваний як в державному, так і в приватному секторі для сприяння в прийнятті рішень. У загальних рисах управління ризиками полягає в прийнятті відповідних заходів для зниження або зменшення оціненого ступеня ризику до нижчого або прийнятного рівня.

Необхідною умовою для створення та ефективного функціонування системи оцінки та управління ризиками відмивання коштів є здійснення відповідних заходів одночасно на трьох рівнях: державному, наглядових та правоохоронних органів і на рівні фінансових компаній і визначених нефінансових установ та професій (далі — ВНУП) [2].

На рівні держави оцінка ризиків повинна відображати:

- природу і масштаб відмивання злочинних доходів;
- слабкі місця в системі протидії відмиванню коштів, елементах управління нею та інші особливості, які роблять країну привабливою для осіб, що займаються відмиванням;
- заходи, необхідні для усунення вразливих компонентів системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Для побудови ефективної системи оцінки та управління ризиками необхідно кожному учаснику Національної системи ПВК/ФТ визначити тригери (показники) ризикових операцій і об'єднати їх в “чорновий” список можливих ризиків по їх

кількісних та якісних характеристикам. Тільки маючи великий список ризиків і загроз можна, аналізуючи тенденції, створити ефективну систему оцінки і захистити діяльність кожного суб'єкта господарської діяльності і життєдіяльність всієї країни в цілому [3].

Основою для проведення національної оцінки ризиків повинна стати загальнодержавна система статистичних спостережень. Зазначена система повинна відповідати вимогам 33 Рекомендації FATF, яка передбачає, що країни повинні вести комплексну статистику з питань, що стосуються ефективності системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму [1]. Ця статистика повинна включати в себе статистику по переданих повідомлень про підозрілі операції; про заморожування, арешту та конфіскації власності; з розслідування, переслідування і вироків щодо відмивання грошей і фінансування тероризму; і про взаємну правову допомогу або інші міжнародні запити про співробітництво.

Крім того, важливо володіти статистикою обігу фінансових інструментів, цінних паперів і в цілому всіх транзакцій на ринку капіталу [4, 220].

З метою оцінки ризиків, притаманних клієнтам або товарів (робіт, послуг) і прийняття відповідних заходів реагування суб'єкти первинного фінансового моніторингу, повинні здійснити комплекс заходів щодо ідентифікації клієнтів за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг.

Тому важливо визначити інструментарій, який використовується в процесі відмивання грошей, особливо в момент розриву ланцюга фінансових операцій на стадії розшарування. Завдання на цій стадії полягає в тому, щоб шляхом складної послідовності фінансових операцій (накладення шарів) відокремити незаконні доходи від їх джерела і заховати так званий аудиторський слід (відстеження угод при проведенні перевірки). Ця стадія може включати такі операції, як зняття і внесення на банківські рахунки грошових коштів, конвертації депонованих готівкових коштів в грошово-кредитні інструменти (векселі, ощадні сертифікати, дорожні чеки, облігації, акції та ін.), перепродаж грошово-кредитних інструментів, інвестиції в нерухомість і легальний бізнес, особливо в індустрії туризму і дозвілля. Компанії, зареєстровані в офшорних зонах — типовий інструмент, який використовується на стадії “розшарування” [4, 214].

Досліджуючи питання звернення документарних цінних паперів на пред'явника, необхідно відзначити, що всі фінансові інструменти (стандарт МСФЗ (IFRS) 9 (БО 13)) в документарній формі, перебувають під пильною увагою міжнародних організацій, що займаються питаннями протидії відмиванню нелегальних активів, фінансування тероризму та фінансування поширення зброї масового ураження. Так, в останні 40 рекомендаціях FATF виділені в окрему рекомендацію “заходи по виявленню фізичного транскордонного переміщення готівки і оборотних інструментів на пред'явника, в тому числі через систему декларування та/або систему інформування” (Рекомендація 32. Кур'єри готівки). Крім того, за останніми рекомендаціями FATF необхідно посилити зусилля на виявлення, аналіз і швидке реагування на підозрілі операції (рекомендація 20). Зазначені операції здійснюються саме в “розрив ланцюга” між відтворюваними джерелами походження коштів і їх подальшим вливанням в легальну економіку грошових коштів вже в відмитих стані [1].

Відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” обов'язки з аналізу методів і фінансових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму покладаються на спе-

ціально уповноважений орган. Вперше в Україні в 2005 році уповноваженим законодавством органом — Держфінмоніторингом України були підготовлені Типології легалізації злочинних коштів [5]. Типологічні дослідження надають змогу глибше зрозуміти причини використання певних фінансових інструментів в ланцюгу фінансових операцій, пов'язаних з відмиванням злочинних доходів.

Аналіз використання фінансових інструментів в злочинних схемах, експертна оцінка цінних паперів — це способи реагування на біржові махінації, особливо маніпулювання і шахрайство на ринку цінних паперів. Що ж стосується використання інсайдерської інформації, велике значення має правовий захист певних легальних “таємниць” підприємницької діяльності, з одного боку, і доступність відкритої інформації. Процес переходу в е-дати дає надії на створення прозорості діяльності, але самим процесом реформування часто користуються представники злочинного світу. І питання актуальне для всіх виникаючих загроз в підприємницької діяльності — це комплаєнс [2].

Отже, робота по створенню ефективної системи оцінки та управління ризиками відмивання грошей — це спільна робота всіх учасників національної антилегалізаційної системи. Так, об'єднуючи зусилля на різних секторах фінансового ринку і економіки держави в цілому, шляхом обміну інформацією, гармонійному поєднанню нормативних правових актів по ПВК/ФТ без дублюючих функцій і націлених на отримання швидких і ефективних процедур побудова Національної системи оцінки та управління ризиками стане дієюю і буде відповідати міжнародним стандартам.

При цьому основна роль держави в цьому процесі — це створення інституційно-правових умов для проведення національної оцінки ризиків та спрощення механізмів обміну інформацією між різними інститутами. Оцінка не повинна бути статичною, а навпаки — з часом змінюватися в залежності від нових обставин і загроз.

Джерела

---

1. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation — the FATF Recommendations [Електронний ресурс]. — <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>
2. For assessing technical compliance with the FATF recommendations and the effectiveness of AML/CFT systems — the Methodology [Електронний ресурс]. — <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatfissuesnewmechanismstostrengthenmoneylaunderingandterroristfinancingcompliance.html>
3. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161013/zvit.pdf
4. Дмитренко Т. Л. Фінансовий моніторинг готівкового обігу як складова протидії легалізації доходів злочинного походження та фінансування тероризму / Т. Л. Дмитренко // Наук. фахове видання Академії муніципального управління “Науковий вісник”, Серія “Економіка”. — 2012. — Вип. 12. — С. 212–222.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс]: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

ЛІЗИНГ ЯК СУЧАСНИЙ ВИД ПОСЛУГ ПРИ ПІДБОРІ ПЕРСОНАЛУ

Лізинг — це сукупність економічних та правових відносин, що виникають на основі відповідного договору між його суб'єктами (лізингодавцем та лізингоотримувачем). Особливістю лізингової угоди є те, що лізингоотримувач в процесі або після закінчення терміну тимчасового використання може придбати предмет лізингу у власність.

Сучасний стан економічного розвитку характеризується інтенсивними змінами та нестабільністю відносин, що обумовлює необхідність адекватних змін в управлінських механізмах як щодо господарської діяльності в цілому так і окремих її сфер, в тому, числі і в управлінні персоналом, важливішим активом кожної організації. В зв'язку з цим суттєво зростає значення удосконалення технологій управління, тобто управлінських методик, операцій та процедур. Саме технологія може забезпечити вибір організацією оптимальних та ефективних шляхів досягнення її стратегічних цілей.

Однією з таких технологій є лізинг персоналу. Перш за все, слід зазначити, що в даній галузі ведуться наукові дискусії щодо категоріального апарату, не відпрацьовані належним чином нормативно-правові положення регулювання лізингових відносин.

Разом з тим, вітчизняна практика і зарубіжний досвід підтверджують доцільність використання лізингу в сфері управління персоналом.

Об'єктивними передумовами залучення персоналу на лізингових умовах є те, що роботодавцю необхідно:

- по-перше, терміново найняти фахівців певної кваліфікації на невеликий термін;
- по-друге, в умовах високого рівня незайнятості, а також з різних особистих причин працівників задовольняє саме тимчасова робота.

Вивчення спеціальної літератури та практичного досвіду показує, що використання лізингу персоналу має як позитивні, так і негативні результати для всіх учасників лізингових відносин — лізингодавця, лізингоотримувача і фахівця.

Так, зокрема, позитивними результатами для лізингоотримувача є можливість швидко укомплектувати тимчасові вакансії, які заздалегідь не передбачались. При цьому вирішити ці проблеми вдається з меншими витратами. Крім цього, лізингові працівники часто зараховуються до штату організації.

Для лізингодавця передача в лізинг персоналу є одним з видів підприємницької діяльності, яка, на думку, фахівців є досить прибутковою.

Поряд з цим, залучення працівників на умовах лізингу може загрожувати лізингоотримувачу втратою конфіденційної інформації, погіршенням соціально-психологічного клімату в колективі тощо.

Слід відмітити, що лізинг персоналу, його доцільність і ефективність значною мірою залежить від персоналу.

Досвід показує, що фірми для виконання певних проектів потребують високо кваліфікаційних працівників.

Разом з тим, зайнятість на умовах лізингу є вигідною для категорій працівників, які володіють нескладними, але поширеними професіями. В цьому випадку у лізингодавця збільшується можливість отримати замовлення на таких працівників. Працівники лише погоджуються на тимчасову роботу, оскільки для них менш важливе значення має необхідність адаптації на нових робочих місцях, вони менше залежать від виробничої специфіки конкретної організації.

Агенції, які надають лізингові послуги, як правило, укладаються з найменшими працівниками строкові договори, оскільки можуть виникати проблеми з забезпеченням їх роботою.

В зв'язку з цим, для формування реального лізингового штату агенція-провайдер повинна, здійснювати постійний моніторинг ринку праці, аналізувати баланс ринку праці. Це дозволить накопичувати інформацію про зміни професійно-кваліфікаційного складу незайнятого населення.

По-друге, необхідно вивчати специфіку діяльності потенційних замовників лізингових послуг.

Важливе значення для розширення застосування технологій лізингу персоналу має законодавче врегулювання лізингових відносин, які є трьохсторонніми.

Як відомо, в зарубіжній практиці це питання вирішене.

Вагомими підставами для розробки нормативно-правових положень є Кодекс законів про працю України, відповідні статті Цивільного кодексу України, Конвенції МОП № 181 та Рекомендації № 188.

Одна з особливостей лізингових відносин полягає в тому, що вони не є однорідними: відносини між лізингодавцем та найманим працівником є трудовими, а між лізингодавцем та лізингоотримувачем — цивільно-правовими. При цьому трудова діяльність працівника здійснюється у відповідності з завданням лізингоотримувачем.

Конвенція МОП № 181 зобов'язує держави передбачати в законодавстві дотримання для лізингових працівників таких прав:

- свободи об'єднань;
- проведення колективних переговорів;
- мінімальної заробітної плати;
- тривалості робочого часу, сприятливих умов праці;
- допомоги щодо соціального забезпечення;
- професійної підтримки;
- безпеки та гігієни праці.

Отже, нормами необхідно, зокрема, визначати:

- зміни та порядок укладання трудових договорів про надання послуг;
- права та обов'язки лізингодавця та лізингоотримувача як по відношенню один до одного;
- соціальні гарантії для лізингових працівників;
- умови та принципи, яких повинні дотримуватись лізингові працівники.

Викладення дозволяє зробити висновок, що:

- лізинг персоналу слід розглядати як одну із сучасних технологій в управлінні персоналом, як невід'ємний елемент сучасного ринку праці;
- міжнародний девіз свідчить про визнання тимчасової праці на умовах лізингу;
- на міжнародному рівні напрацьована нормативно-правова база, що законодавчо-врегульовані відносини в сфері лізингу

- вітчизняна практика використання лізингу персоналу потребує подальшої розробки в теоретичному, методичному і законодавчому аспектах.

Джерела

---

1. Цимбалюк С. О. Технології управління персоналом: навч. посіб. / С. О. Цимбалюк. — К.: КНЕУ, 2009.
2. Технології управління персоналом: навч.-метод. посіб. для студ. економічного ф-ту. — К-Подільський ФОП Сисін Я. І. Аботка, 2015. — 164 с.

Л. С. ДОРОШЕНКО

канд. екон. наук, проф., ННІМЕФ МАУП

Н. І. ЛАПИЦЬКА

канд. екон. наук, доц., ННІМЕФ МАУП

РОЛЬ АУДИТУ В УДОСКОНАЛЕННІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Однією з найважливіших передумов підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах є удосконалення системи управління організацією в цілому, в тому числі і управління персоналом.

Удосконалення системи управління персоналом вимагає з'ясування та усунення неефективних методів та процедур кадрової роботи, для того необхідно здійснювати діагностику поточного стану системи. При цьому в процесі діагностики, має бути достовірною і об'єктивною.

Фахівці стверджують, що методом діагностики сфери управління персоналом є аудит персоналу, який охоплює практично всі ключові напрями роботи з кадрами. До них належить законодавче та інформаційне забезпечення системи управління персоналом, заходи щодо укомплектування та розвитку персоналу, організований контроль та оцінювання персоналу.

Базуючись на загальній методології аудиторської діяльності аудит персоналу певною мірою задовольняє інформаційні потреби процесу удосконалення системи. Він є комплексним формалізованим діагностичним методом, який дозволяє виявити можливості удосконалення системи управління персоналом з орієнтацією на перспективу.

Ефективність аудиту персоналу забезпечується тим, що аудиторські перевірки здійснюються на стратегічному, функціональному та лінійному рівнях управління персоналом.

На стратегічному рівні досліджується ступінь взаємозв'язку (інтеграції) функцій управління персоналом зі стратегією розвитку організації в цілому. В умовах переходу до принципів стратегічного управління виключно важливе значення має виявлення сприятливих можливостей внутрішнього та зовнішнього середовища, визначення напрямів формування потенціалу розвитку та конкурентних переваг, системи мотивації досягнення цілей, а також забезпечення відповідності ділової та кадрової стратегії організації.

На функціональному рівні проводиться аудит ефективності діяльності кадрової служби підприємства, досліджуються процеси трансформації функцій управління персоналом. Зокрема, пошук і впровадження нових технологій найму, селекцій та розвитку персоналу, його мотивації та стимулювання. Дослідженню підлягає також ступінь інтеграції функцій управління персоналом інтегральною стратегією організації та інтеграції окремих її складових.

На лінійному рівні здійснюється оцінювання узгодженості діяльності лінійного управлінського персоналу діяльністю служби управління персоналом.

Однією з важливих позицій в контексті даної теми є аудит використання персоналу, який, зокрема має включити оцінку компетенцій персоналу та їх відповідність вимогам організації.

Розрізняють організаційні та персональні (особисті) компетенції. Основою персональних компетенцій є певний рівень підготовки працівника (його знання, уміння, особисті якості, здібності, цінності та мотивації). В процесі дослідження необхідно звертати увагу на професійні компетенції, які забезпечують успіх в професійній діяльності, і рольові компетенції, як особисті так і якості індивіда, що визначають його соціальну активність в процесі спільної діяльності.

Для розробки напрямів розвитку компетенцій і на цій основі удосконалення управління персоналом слід в процесі аудиторської перевірки зіставити організаційні компетенції, необхідні для реалізації загальної стратегії розвитку, з фактичним станом компетенцій організації та визначити невідповідність між ними, з'ясувати причини такої невідповідності.

Необхідним є також аналіз робочих місць в організації. На його основі виявляється їх відповідність стратегічним завданням та необхідним компетенціям персоналу. Така інформація служитиме підставою для прийняття відповідних управлінських рішень стосовно поліпшення використання персоналу.

В науковій літературі вказується, що вирішальним чинником в ефективному менеджменті виступають індивідуальні, особистісні характеристики працівників (особистісні риси, цінності, мотиви, ставлення, емоційні реакції, здібності, самоідентифікація, поведінкові моделі тощо). Саме завдяки цим якостям персоналу формуються конкурентні переваги компанії.

В зв'язку з цим, варто підкреслити роль соціального аудиту, об'єктом якого є окремі індивіди і трудові колективи (команди).

На рівні індивіда досліджуються такі його характеристики як компетентність, установки, цінності, мотивація, задоволеність, творчість, здібності тощо. На рівні колективу (команди) увага зосереджується на вивченні міжособистісних відносин, соціалізації працівника в групі, співпраці, згуртованості, взаємодії та інше.

У процесі соціального аудиту оцінку діяльності в даній сфері оцінюють за такими напрямками:

- соціально-трудова відносина та їхній вплив на колектив;
- економічні, психологічні та правові аспекти взаємозв'язків індивіда та груп в процесі трудової діяльності;
- наявність (характер) соціального діалогу;
- консультації зацікавлених сторін;
- дотримання сприятливих та безпечних умов праці;
- створення соціальної інфраструктури.

Крім того, використовуються такі індикатори:

- кількість заявлених і реалізованих пропозицій щодо економії коштів;
- кількість поданих обґрунтованих скарг на діяльність персоналу;
- співвідношення між рівнями змін і рівнем стабільності;
- відсутність причин витрат робочого часу і можливість їх вияву через деякий час;
- задоволеність працівників винагородами (матеріальними і нематеріальними), можливістю брати участь в управлінні та прийнятті рішень, а також підвищенням кваліфікації і розвитком особистості (за рахунок внутрішніх ресурсів, рівних можливостей, самореалізації).

Необхідно підкреслити, що інформація, яка використовується в соціальному аудиті, може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер.

Об'єктивною інформацією є особисті дані працівників, показники, що характеризують ефективність їхньої діяльності, причини втрат робочого часу, показники плинності кадрів, а також внутрішні керівні положення (правила роботи, охорони та безпеки праці, колективні договори, угоди про створення та використання громадського фонду, системи оплати праці, порядок відбору працівників, їх адаптації, навчання та розвитку.

Суб'єктивні джерела соціальної інформації включають результати опитування працівників, дослідження їх задоволеності, ціннісних орієнтацій, ставлення до організації та роботи, а також різних її аспектів, гтовності до змін, статусу і рівня соціальної поведінки, дій окремих осіб, груп, команд, менеджерів та інше.

При проведенні соціального аудиту існує низка обмежень (ризиків). Одним з них є сам менеджмент (його природа, направленість, вимоги, очікування, досвід, особисті інтереси і прагнення до змін). Іноді ризики пов'язані з самими аудиторами, їхнім професіоналізмом та компетентністю.

Мінімізація цих ризиків дає позитивний ефект для результатів оцінки досягнення організаційних цілей з точки зору соціальних цінностей рівня соціально-психологічного клімату, стану мотивації працівників, покращення міжособистісних відносин, зниження рівня напруженості та стресів серед працівників, поліпшення якості управління персоналом і організацією в цілому.

Таким чином, на основі викладеного можна зробити наступні висновки:

- аудит персоналу є ефективним інструментом діагностики системи управління персоналом та окремих її елементів;
- аудит персоналу зростає в міру переходу до стратегічного управління, яке вимагає підвищення ролі служби управління персоналом та її інтеграції в загальну систему управління організацією;
- аудит персоналу необхідно здійснювати впорядковано, незалежно, об'єктивно, регулярно, з використанням найвичерпнішого обсягу інформації.

Джерела

---

1. Акіліна О. В., Гльїч Л. М. Економіка праці та соціально-трудові відносини. — К.: Алерта, 2012. — 819 с.
2. Аудит и контролинг персонала организации: учеб. пособие / под. ред. Т. Е. Шлендера. — М.: Вузовский учебник, 2010. — 262 с.
3. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2013. — 466 с.

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ЗА ПЛАНОВОГО РІВНЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Людський розвиток це багатогранна економічна категорія яка характеризує процес розширення можливостей людей обирати шляхи і засоби підвищення якості (стандартів) власного життя. Він може використовуватись як для економічних так і для соціальних процесів. З економічної точки зору людський розвиток пов'язаний з такими показниками як індекс людського розвитку, рівень освіти, рівень життя, рівень добробуту, скорегований реальний ВВП на душу населення. І кожен з цих показників в свою чергу пов'язаний з цілою низкою показників від яких залежить його рівень. Таким чином, складається своєрідна ялинка, де від простих показників залежить більш вагомі, ключові, а від них і людський розвиток. Слід зазначити, що індекс людського розвитку в Україні у 2016 році склав 0743 і по його рівню вона посіла 84 місце серед 188 країн і територій світу. У 2015 році Україна посідала 81-ше місце. Стосовно рівня життя, то протягом 1990–2015 років він зріс ненабагато, тому рівень бідності в країні не зменшується, а валовий національний дохід нижчий ніж на початку 1990-х років. За 25 років він впав на 31,9 %, по цьому показнику Україна найбільше відстає від інших європейських країн (нижчий від нас цей показник лише у Молдови).

В останній час в Україні суспільство має тенденцію к поляризації на два основні соціальні полюси, на одному з них накопичується багатство, а на іншому – бідність. Таку закономірність не можна назвати свідомою політикою, як не можна назвати і випадковими, стохастичними процесами. Якщо порівняти співвідношення рівня доходів 10 % найбільш забезпечених верств населення до рівня доходів 10 % найменш забезпечених верств населення в різних країнах, то виявиться, що в країнах ЄС показник цей варіює в межах 1 : 5 або 1 : 7; у Японії, – 1:5; в Україні нещодавно у 2013 р. було 1 : 30, а нині вже 1 : 40. Тому в такому неоднорідному суспільстві взагалі не може бути єдиних орієнтирів розвитку.

Україна в Європі по рівню бідності знаходиться на 39 місті з 40 країн. Невдала соціальна політика української влади спрямовала на рішення двох протилежних основних завдань. З одного боку, це підтримка стандартів життя основної маси громадян на мінімально необхідному рівні, який дозволив би уникнути росту соціальної напруженості, з другого — створення умов для економічної реалізації влади найбільш багатих. Те, що існування “середнього класу” необхідне для функціонування стабільного суспільства і сильної держави є аксіомою. Завдання для України полягає в тому, щоб “середній клас” в країні не тільки зростає кількісно і змінювався якісно, але й брав активну участь у створенні громадського суспільства, не був відчужений від процесу формування влади, а відтак став локомотивом економічного, соціального і духовного прогресу. Але, за деякими оцінками, в Україні тільки 5–7 відсотків населення може вважатися представниками “середнього класу” європейського стандарту.

На сучасному етапі проведення ринкових перетворень в Україні стабільність соціальної політики розглядається як необхідний елемент економічної стратегії. По

суті, усі моделі соціальної політики об'єднує три важливих аспекти економіки: якість життя, ефективність господарювання і справедливість, яка не допускає соціальної держави, тому і орієнтуватися повинна на досвід соціальної політики європейських країн. Це особливо важливо в умовах української дійсності, оскільки й досі не вирішені питання матеріального забезпечення населення, модернізації виробництва, продуктивності та інтенсивності праці, створення нових робочих місць.

Показник скоригованого реального ВВП на душу населення розраховується на одну особу в грошовому доларовому еквіваленті за паритетом купівельної спроможності, співвідношенням цін на “споживчий кошик”, що складається з декількох сотень товарів та послуг. В Україні цей показник складає 6535 дол. США. Для порівняння Східна Європа та Центральна Азія мають відносно високий рівень доходів на душу населення, що досягає 11462 дол. США. Цей показник варіює від 20000 до 40000 дол. США у країнах, що є членами Європейського Союзу. В загальному вигляді індекс людського розвитку розраховується за формулою простої середньої арифметичної індексу тривалості життя, індексу рівня освіти та індексу скоригованого реального ВВП на душу населення [2].

Щоб керувати процесом людського розвитку необхідно створити систему, де б чітко було вставлено взаємозв'язок між показниками нижчого рівня та вищого. Це дало б можливість керувати процесом людського розвитку, направляти фінансові ресурси і людські зусилля на ті напрями, які цього потребують. Така система певним чином нагадує систему індикативного планування, коли в залежності від того, як виконуються намічені показники, залежить рівень виконання контрольних показників. Якщо якийсь з них не досяг запланованого рівня з'ясовуються причини, по яких це сталося. Потім аналізуються встановлені причини, які до цього привели і намічаються шляхи їх подолання. Система запускається знов, при цьому прораховується очікуваний результат і таким чином досягається збалансованість між показниками одного рівня і відповідно досягається один із запланованих показників вищого рівня. Збалансованість показників вищого рівня призводить до досягнення запланованого узагальненого рівня людського розвитку.

Якщо по якійсь причині узагальнений показник не досягнуто, то ітерація повторюється. Таким чином, поступово досягається намічений рівень і при цьому не залишається невирішених питань. “Підчищаючі” нижчі сходинки досягається певний рівень людського розвитку. Оскільки цей процес весь час знаходиться в динаміці, то відповідно показники оновлюються, досягаючи нових і нових рівнів. Проблема виникає в тих випадках, коли встановлюються нові рівні без узгодження із попередніми. Чим більше між ними розрив, тим важче досягти намічені результати.

В той же час Україна знаходиться в контексті європейських процесів і приєдналась до інших країн світу відносно досягнення сталого розвитку до 2030 року.

Джерела

---

1. Блерга Чела Індекс людського розвитку : Україна падає, що робити // Економічна правда. — pravola.com.ua/columns/2017/04/13/623821/
2. Бікла О. В. Індекс людського розвитку як показник ефективності моделей соціальної політики/ О. В. Бікла // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2008/arricle8/Bikla.pc1z
3. Стрижак О. О. Теоретичні основи людського розвитку. — Харків, КНЕУ. — 2011.
4. Ткачук В. О. Людський розвиток: конспект лекцій. — Житомир, 2014. — 101 с.

НЕОБХІДНІСТЬ ТА МОЖЛИВІСТЬ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПОЛІГРАФІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Інноваційність є визначальною характеристикою сучасних науково-технічних, виробничих, соціально-економічних та усіх суспільних процесів [2, с. 5]. Формування інноваційної політики сприяє отриманню підприємством довгострокових конкурентних переваг, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Для підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю поліграфічних підприємств та впровадження інновацій необхідний механізм формування інноваційної політики. Він спрямований на забезпечення активізації інноваційної діяльності, узгодження елементів та процесів на всіх етапах її формування, при цьому головним фактором інноваційного виробництва є людський капітал з його інтелектуальною активністю, творчою, креативною природою.

На формування маркетингової інноваційної політики підприємства здійснює вплив стан державної інноваційної політики та цільові орієнтири держави у цій сфері. Стратегічною метою розвитку економіки України є перехід економічної системи на інноваційний шлях розвитку. У Національній доповіді “Інноваційна Україна 2020” обґрунтовано такі стратегічні напрями інноваційного розвитку України, як:

- перехід на рейки економічного оздоровлення за рахунок інноваційного потенціалу, в якому ключову роль, як і в процесі забезпечення активізації діяльності бізнесу, відіграє формування своєрідного інституційного середовища, що має назву “національні інноваційні системи”;
- інтеграція науки і освіти з промисловістю на основі спеціалізації, коли наукові дослідження проводяться в НДІ та у ВНЗ, а проектні – у компаніях-виробниках техніки;
- створення інституційних можливостей для виходу на зарубіжні ринки виробників з продукцією високого ступеня переробки, оскільки саме вона є результатом реалізації інноваційного шляху розвитку, особливо для малого і середнього бізнесу;
- збільшення видатків на фінансування науки на рівні 2,5–2,7 % ВВП і закріплення цієї норми відповідним законом, тощо [2, с. 23–34].

У таблиці 1 наведено основні фактори, що стримують розвиток інноваційної діяльності підприємств: великі витрати на нововведення (55,9 %), недостатня фінансова підтримка держави (56,6 %), високий економічний ризик (38,9 %), тривалий термін окупності нововведень (34,6 %). Крім того, розвиток інноваційної діяльності стримували недосконалість законодавчої бази (37,7 %), відсутність попиту на продукцію (16 %) та кваліфікованого персоналу (17,2 %) [3].

**Фактори, що перешкоджають реалізації інновацій на вітчизняних підприємствах
за 2010-2015 рр.**

Фактор	Частка підприємств, %
Нестача власних коштів	83,0
Недостатня фінансова підтримка держави	56,6
Великі витрати на нововведення	55,9
Високий економічний ризик	38,9
Недосконалість законодавчої бази	37,7
Тривалий термін окупності нововведень	34,6
Відсутність коштів у замовників	31,7
Нестача інформації про нові технології	19,5
Відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами та науковими організаціями	18,5
Нестача інформації про ринки збуту	18,3
Відсутність кваліфікованого персоналу	17,2
Відсутність попиту на продукцію	16,0
Несприйнятливість підприємства до нововведень	14,5

Джерело [3]

Для аналізу інноваційної діяльності важливо визначити джерела фінансування, залучені на інноваційні цілі підприємств України. Аналізуючи динаміку вкладень у інновації слід відмітити, що у 2010–2015 рр. простежуються перепади, коли витрати досягли найвищого показника – 14333,9 млн грн у 2012 році до 7695 млн грн – у 2015 р. (табл. 2). Так, у 2016 р. обсяг фінансування інноваційної діяльності різко збільшується до 13813,7 млн грн, однак, якщо взяти цей показник з розрахунку на одне підприємство, то суми є не адекватними потребам. Ще одна негативна тенденція стосується структури джерел. Представлені дані свідчать, що основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств є власні кошти. Так, за 2016 рік їх частка склала 97,2 % від загальної суми витрат, державні кошти складають лише 0,4 % від загальної суми, 0,42 % – кошти інвесторів, і майже 2 % – інші джерела фінансування. З цього випливає, що держава відіграє найменшу роль в підтримці інноваційної діяльності підприємств України, і це є основною причиною їх низької інноваційної активності.

Серед основних проблем, які стримують інноваційну діяльність на поліграфічних підприємствах України, є такі, як: відсутність державної підтримки, потреба у безперервному вдосконаленні нових технологій, зношеність обладнання та застаріла матеріально технічна база, дефіцит фінансових ресурсів, недосконалість і недостатність інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств та відсутність чіткої методології формування облікової інформації.

Дефіцит фінансування інновацій у видавничо-поліграфічній галузі призводить до морального і фізичного спрацювання основних засобів, до зниження рівня конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і сфери діяльності в цілому. Згідно з даними Державної служби статистики [3], рівень фізичного зносу основних засобів у поліграфії впродовж 2013–2015 років становив, відповідно, 61 %, 90 % та 96 %; у видавничій діяльності – 49 %, 52 %, 56 %, темп зростання обсягу інноваційної діяльності у поліграфічній діяльності, відповідно у 2013–2015 роках – 77 %, 131 %, 131 %.

44 %. Частка собівартості (витрат) реалізованої інноваційної продукції у собівартості реалізованої продукції підприємств поліграфічної діяльності у 2013–2015 році не перевищувала 3 %, а саме, 2,09 % у 2013 році, 2,08 % у 2014 році та 2,93 % у 2015 році, що недостатньо для прогресивного розвитку сфери діяльності.

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності України за 2012–2016 рр.

Роки	Загальна сума витрат, млн грн	У тому числі за рахунок коштів, млн грн.							
		власних	частка, %	державного бюджету	частка, %	Іноземних інвесторів	частка, %	Інші джерела	частка, %
2010	5045,5	4775,2	59,35	87,0	1,08	2411,4	29,97	771,9	9,59
2011	14333,9	7585,6	52,92	149,2	1,04	56,9	0,40	6542,2	45,64
2012	11480,6	7335,9	63,90	224,3	1,95	994,8	8,67	2925,6	25,48
2013	9562,6	6973,4	72,92	24,7	0,26	1253,2	13,11	1311,3	13,71
2014	7695,9	6540,3	84,98	344,1	4,47	138,7	1,80	672,8	8,74
2015	13813,7	13427	97,20	55,1	0,40	58,6	0,42	273,0	1,98

Внаслідок того, що держава не надає достатньої кількості грантів на розвиток видавничої галузі, видавництва у більшій мірі орієнтуються на закордонні гранти, а також форму партнерського фінансування. Так, програма Європейського Союзу “Креативна Європа” на період 2014–2020 років на конкурсній основі співфінансує перекладання однією з мов ЄС та видання художніх творів, а також просування книг, переклад яких уже здійснений.

До джерел фінансування інноваційної діяльності належить співфінансування, що набуває поширення завдяки розвитку Інтернету. Збір коштів відбувається, як правило, на спеціальних майданчиках в Інтернеті, так званих краудфандингових платформах (<https://biggggidea.com/>, <http://komubook.com.ua/projects> та інші). Перевага цього джерела фінансування полягає в тому, що кошти надаються на безповоротній основі або за помірну компенсацію у вигляді сувенірів чи продукції, для випуску якої організовано збір коштів, крім того існує ймовірність залучити інвестора, який буде зацікавлений у розвитку проекту та забезпечить його подальше фінансування.

Пошук інвесторів може відбуватися і через соціальні мережі. Зокрема, нині однією з актуальних проблем є недостатній рівень підготовки багатьох клієнтів для користування он-лайн конструкторами замовлень, відтак, вони потребують допомоги професійних дизайнерів. Отже, виникає необхідність інтеграції дизайнерів у процес он-лайн прийому замовлень, а з часом і розробка програм (Machine Learning), які здійснюватимуть адаптацію макету з урахуванням запитів замовників і умов виробництва.

Для вирішення зазначених проблем необхідно, перш за все, створити привабливий інвестиційний клімат і запровадити дієві механізми та стимули для підвищення зацікавленості у впровадженні нововведень саме на рівні підприємства.

Джерела

1. Про інноваційну діяльність. Верховна Рада України; Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV, поточна редакція – Редакція від 05.12.2012, підстава 5460-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

2. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. — К., 2015. — 336 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник Державна служба статистики України Київ. 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm
4. Сухорукова О. А. Інноваційна діяльність видавничо-поліграфічної галузі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom6/63_Suhorukova.htm

---

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТУРИСТИЧНОМУ ТА ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

Інвестиційна діяльність сучасних підприємств є досить багатогранною за об'єктами інвестування та найчастіше має форму грошових інвестицій, хоча зустрічаються також вкладання інтелектуальних і матеріальних цінностей з метою отримання прибутку, що регулюється чинним законодавством [1]. Найчастіше в якості інвесторів виступають крупні компанії, що мають можливості вкладати власні цінності в режимі реального чи фінансового інвестування.

Зрозуміло, що найбільш розповсюдженим є інвестування у різноманітні об'єкти нерухомості, в діючі підприємства, які можуть забезпечити своїм інвесторам досить високі та стабільні прибутки, тобто ті, що відрізняються високою інвестиційною привабливістю [3, 167]. Інвестиційну діяльність можна поділити таким чином:

- вкладення коштів, що пов'язане з придбанням необхідних активів, як матеріальних, так і нематеріальних;
- виплатами за придбані раніше цінні папери;
- видача позик.

Говорячи про інвестиції в готельному й туристичному бізнесі, слід перш за все відзначити деякі їх особливості щодо цього виду діяльності.

Туристичні підприємства в Україні за своїми розмірами є переважно малими, рідше – середніми підприємствами. Через це їхні можливості у провадженні власної інвестиційної діяльності щодо сторонніх підприємств та організацій досить обмежені. Натомість, вони самі могли б бути цікавими для потенційних інвесторів.

Підприємствам туристичної галузі можна розраховувати на грошові надходження від отриманих позик. Не забуваючи при цьому, що з доходів майбутніх періодів їх треба буде повертати. Стосовно цінних паперів, то це можна віднести лише до акціонерних товариств (суб'єктів господарювання, що можуть виступати в ролі емітентів акцій) або крупних товариств, котрі можуть емітувати облігації. Зрозуміло, що серед вітчизняних туристичних підприємств подібних емітентів шукати досить складно, і знайти навряд чи можливо. Продаж матеріальних активів підприємствами туристичної галузі малоімовірний за рахунок практичної відсутності майна, що може становити комерційний інтерес (хіба що продаж деякого офісного обладнання, яке відслужило значну частину свого терміну та просто оновлюється підприємством через різні причини).

Безперечно, що в якості значної інвестиційної цінності може виступати торгова марка, яку можна використати для створення франчайзингової мережі і таким чином розширити свій бізнес, отримуючи додаткові доходи від продажу франшизи. Проте подібна схема є доступною лише незначному числу українських підприємств туристичної галузі.

Розглядати комісійну діяльність туристичних операторів як інвестування по відношенню до їх туристичних агентів неможливо, бо вони не вкладають наявні у них грошові, матеріальні чи інтелектуальні цінності у своїх партнерів по бізнесу, а лише

співпрацюють із ними на засадах комісійної торгівлі. Турагенти не можуть навіть сприймати отриману комісію як інвестиції, а лише як свій зароблений дохід.

Готелі сучасної України можна умовно поділити на старі, що збереглися з радянських часів і зазнали деякої реконструкції та осучаснення. Подібні роботи проводилися не так для кардинального покращення умов проживання гостей готелів, скільки з метою не надто відставати від швидкої мінливості смаків і уподобань вітчизняних і особливо зарубіжних туристів, які зупиняються у нас. При цьому, подібні готелі нестачею вільних місць зараз не відрізняються.

Є також готелі досить сучасні, збудовані впродовж останніх років, і вони можуть бути поділені умовно на малі (кілька десятків місць у досить затишних і непогано обладнаних номерах) та середні готелі (на десятки-сотні місць), що розташовані або у великих містах, або в курортних зонах. Вони відрізняються непоганим рівнем комфорту, сервісу, вишколом персоналу. Одним словом, це непогані сучасні готелі, власники яких вважають за можливе правити досить високу ціну за свої послуги.

До речі, на думку іноземців, які там проживають, ціни неадекватно високі.

Ще слід додати незначну кількість великих сучасних шикарних готелів, що належать до провідних світових готельних мереж (таких, як Hilton, Holiday Inn, Hyatt Regency, Radisson, Premier Palace тощо). Вони представлені в Києві, Львові, Одесі. Але їх кількість незначна, іноземні гості свідомо віддають їм перевагу, а інвестори таких проєктів значною мірою також іноземні. І вони, згідно з чинним українським законодавством [2] користуються правами не лише на вкладання коштів та інших цінностей у вітчизняні об'єкти готельної індустрії, але й вільної репатріації зароблених тут прибутків. Виходячи з цього, дана група підприємств готельного бізнесу зараз не становить для нас інтересу.

Коротко окресливши об'єктивну базу інвестування в туристичному та готельно-бізнесі, бачимо її обмеженість щодо об'єктів інвестування.

Зрозуміло, що готелі в цьому питанні є значно привабливішими, ніж туристичні підприємства [4, 128]. Готелі можуть бути споруджені на приватних або орендованих на тривалий час земельних ділянках, вони складаються із ряду будівель і споруд, що утворюють певний готельний комплекс, котрий має змогу розвиватися шляхом розширення не лише своїх фізичних розмірів, але й шляхом диверсифікації бізнесу, долучаючи до основного сервісу — розміщення туристів — широкий спектр ресторанних послуг, різноманітних супутніх для сучасних готелів послуг (фітнес, СПА, масажні та інші релаксаційні процедури, анімаційні та ряд інших).

Створення та обслуговування цих додаткових об'єктів є предметом серйозного вивчення потенційними інвесторами, що часто становить додатковий чинник привабливості для них. Саме тому у згаданих готелях вищої категорії відразу на стадіях проєктування та будівництва втілювалися ідеї надання широкого спектру високоякісних послуг не тільки з розміщення й харчування.

Готелі середнього розміру цілком вдало можуть поєднувати свою безпосередню діяльність із задачею в оренду належних їм приміщень для облаштування тих самих перукарень, масажних салонів, фітнес-центрів. Але це уже не інвестиційна, а операційна діяльність, яка також може бути вельми прибутковою для сучасного готелю.

Джерела

---

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ.
2. Закон України "Про режим іноземного інвестування" від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР.

3. Менеджмент: понятійно-термінол. слов. / за ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого, О. В. Антонока, В. П. Сладкевича. — К.: МАУП, 2007. — 744 с.
4. Губанова Л. І. Оцінка інвестиційних проектів // Фінанси України. — 2011. — № 10. — С. 126–131.

ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ

В останні роки помітно зросла суспільна увага до обговорення питань, щодо залучення в українську економіку іноземних інвестицій. Про зацікавленість державної влади в припливі інвестицій свідчать зміни до законодавчих і нормативних актів прийнятих в країні. Незважаючи на економічні труднощі, зовнішньополітичні проблеми, Україна як і раніше зацікавлена в залученні інвесторів, які готові створювати в країні бізнес і розвивати його на довгостроковій основі, робити конкурентну продукцію, що орієнтована на внутрішній і зовнішній ринки.

Потреба в залученні іноземних коштів зумовлена також переходом до світових цін на енергоносії, відсутністю необхідних внутрішніх нагромаджень для відновлення господарської рівноваги, потребою забезпечення сталого економічного зростання.

Питання надходження іноземних інвестицій досліджувалися українськими науковцями, такими як: В. А. Федоренко, Д. Е. Федорчук, О. О. Сухий, Ю. І. та ін. [1–3]. Було запропоновано стратегії залучення іноземних інвестицій в економіку України в умовах ринкової трансформації, визначено механізми державного управління іноземними інвестиціями та напрями здійснення інвестиційної діяльності.

Метою цього наукового дослідження є аналіз сучасного стану залучення іноземних інвестицій в економіку України, в тому числі в промисловість, та визначення основних чинників, які впливають на інвестиційний клімат.

Слід зазначити, що залучення міжнародного капіталу, без якого неможливо в реальні строки подолати кризу і забезпечити стале економічне зростання, ускладнюється економічною і політичною ситуацією в Україні.

Прямі іноземні інвестиції здійснюються у формі створення дочірніх компаній, асоційованих (змішаних) компаній, відділень, спільних підприємств тощо. Найчастіше створюються змішані компанії за участю місцевого капіталу. За міжнародними нормами частка іноземної участі в акціонерному капіталі фірми, що дає право такого контролю, складає – 25 %, за американськими – 10 %, австралійськими і канадськими – 50 %.

В сучасних умовах практично весь великий капітал світу є акціонерним. В Україні акціонерна форма господарювання почала формуватися недавно, з моменту проголошення незалежності. Поштовхом для цього стала необхідність мобілізації і концентрації індивідуальних капіталів для розбудови економіки й створення власного виробничого потенціалу.

Згідно змін до Закону України “Про режим іноземного інвестування” (19/03/1996) від 31.05.2016 в статті 1 визначено, що підприємство з іноземними інвестиціями – це підприємство (організація) будь-якої організаційно-правової форми, створене відповідно до законодавства України, іноземна інвестиція в статутному капіталі якого, за його наявності, становить не менше 10 відсотків. Підприємство набирає статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс [4].

З організаційно-функціонального погляду розрізняють дві форми іноземних інвестицій — портфельну та пряму.

Прямі інвестиції є дуже ефективними для реального сектора економіки. Наприклад, в Китаї завдяки державній політиці в період з 1995–2000 рр. в освоєному іноземному капіталі переважали прямі інвестиції. Їхня частка трималася на рівні 70–80 %. Але на початку двохтисячних іноземні позики й кредити зовсім перестали залучатися в країну.

При залученні іноземних інвестицій Китай ввів серйозні обмеження на інвестування у видобувну промисловість і нафтопереробну. За рахунок іноземного інвестування країна розвивала ті галузі економіки, які були пріоритетні для самого Китаю, а не для збагачення сторонніх інвесторів.

Залучення іноземних інвестицій дає змогу країні-реципієнту отримати ряд вигод, основними з яких є поліпшення платіжного балансу; трансфер новітніх технологій та ноу-хау; комплексне використання ресурсів; розвиток експортного потенціалу і зниження рівня залежності від імпорту, підвищення рівня зайнятості, розбудова соціальної інфраструктури тощо. Водночас, використання іноземних інвестицій для країни є потенційним джерелом загроз, таких як експлуатація сировинних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища, підвищення рівня залежності країни від іноземного капіталу, трансфер капіталу за кордон, зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників

Аналіз стану іноземного інвестування показує, що в Україні виникла ситуація “інвестиційного голоду”. Поступове зростання іноземних інвестицій, яке спостерігалося до 2012 р. різко припинилося в 2013 р. після урядового рішення щодо відміни курсу країни на європейську інтеграцію і не підписання угоди про асоціацію з ЄС та значно погіршилося після революції гідності в 2014 р. Загалом за 2013–2014 рр. з України було виведено 7991 млн дол. США прямих іноземних інвестицій. Проте політика уряду та Національного банку України стосовно падіння курсу гривні ще більше погіршила ситуацію [5].

Протягом 2014–2015 років обсяг залучених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) з причини серйозної політичної і економічної кризи, а також військових дій, що охопили Донецьку і Луганську області України, значно знизився.

У 2016 р. було виведено 38,9 млрд дол., а надійшло 2,1 млрд грн.

Отже, ситуація із залученням інвестицій в українську економіку — критична, інвестори не мають впевненості у захищеності та прибутковості своїх інвестицій, оскільки за попередні роки вони втратили довіру до влади, а зараз до цього ще додається складна ситуація на Сході країни та економічна ситуація загалом.

Список країн, що здійснюють значну інвестиційну діяльність в Україні, досить вузький. На кінець 2016 року основна частина фінансування доводилася на частку Кіпру (5,34 млрд дол.), Багамських Островів (3,8 млрд дол.), Британських Віргінських островів (2,3 млрд дол.), Панами, Франції, Австрії. Висновки про те, чому такі невеликі держави вкладають величезні суми в нашу економіку і яке походження цих засобів, очевидні. Значна частина українських інвестицій виводиться в офшори, які потім повертаються вже як іноземні інвестиції.

Обтяжуючою, є й галузева структура прямих інвестицій. Основна частина закордонних капіталів направляється у високоприбуткові й високорентабельні галузі економіки: обробку промисловість, енергетику, торгівлю, фінанси, готельний і ресторанный бізнес. А наукомісткі й високотехнологічні комплекси іноземні гроші обходять стороною.

Прямі іноземні інвестиції з країн світу в економіці України станом на 01.01.2016 р.

Вид діяльності	Обсяги прямих інвестицій (млн дол. США)	У % до підсумку
Усього	43371,4	100
Сільське і лісове господарство, мисливство	500,6	1,2
Промисловість	13280,1	30,6
Будівництво	1158,3	2,7
Торгівля; ремонт автотранспортних засобів	5659,5	13,0
Транспорт, зв'язок, інформація	3505,9	8,1
Фінансова та страхова діяльність	11823,9	27,3
Операції з нерухомим майном	3482,8	8,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	2174,5	5,0
Надання інших видів послуг	1785,6	4,1

Джерело: [5]

Серед галузей переробної промисловості суттєві обсяги інвестицій внесено в металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів — 5656,5 млн дол. США, у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів — 1840,4 млн, хімічну та нафтохімічну промисловість — 1192,7 млн, машинобудування — 11 млн дол. США.

У сучасних умовах проблематичний інвестиційний клімат в країні цілком закономірний. І навряд чи щось зміниться в найближчій перспективі. Без реальних економічних реформ Україні не обійтися. Державі необхідно проводити чітку політику цільового залучення іноземних інвесторів у наукомісткі й високотехнологічні види економічної діяльності країни, підвищувати інвестиційну привабливість відстаючих регіонів, збільшувати частку прямих інвестицій, жорстко контролювати за виведенням вітчизняного капіталу в офшори.

Джерела

---

1. Сухий О. О. Іноземне інвестування в умовах ринкової трансформації економіки України. — Л., 2004. — 21 с.
2. Федоренко В. Г. Інвестування: підручник / В. Г. Федоренко. — К.: Алерта, 2008. — 448 с.
3. Федорчук Д. Е. Режим прямого іноземного інвестування (порівняльно-правове дослідження). — Донецьк, 2003. — 19 с.
4. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов’язковості державної реєстрації іноземних інвестицій” № 1390-VIII від 31 травня 2016 р. — Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1390-19>
5. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України у 2016 році. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/ivu0416.htm

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗАБЕСПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Поняття проблеми методології. Дослідження разом з іншими видами діяльності спрямоване на створення апарату понять, який би забезпечував правильне представлення світу, необхідне для практичної діяльності. Для того, щоб розвивалося виробництво, треба міняти і трансформувати поняття, і робити це безперервно. “Той, хто розвиває і трансформує поняття – та країна, той народ, та держава – той і виграє історичне змагання” – Г. П. Щедровицький [19, 5].

Розуміння методології. З’ясуємо, що таке методологія сьогодні. У таблиці наведені визначення методології з найбільш значимих джерел.

Визначення поняття “методологія”

№ пор.	Зміст поняття, джерело	Суть поняття
1	Методологія – вчення про метод, наука про побудову людської діяльності. Традиційно розвинутою галуззю методології є методологія пізнавальної діяльності, методологія науки ... у педагогічних працях воно часто тлумачиться абсолютно по-різному, часто-густо не зовсім коректно [8, 495]	вчення про методи, побудову людської діяльності
2	Поняття “методологія” має два значення: як система певних способів і прийомів, вживаних в тій або іншій сфері діяльності – науці, політиці, мистецтві і т. д. та як вчення про цю систему або як загальна теорія методу, теорія у дії [5, 17]	система певних способів і прийомів, вчення про цю систему
3	Методологія – розумовий механізм, який строго спираючись на специфічні для методології критерії (“мовні засоби”), забезпечує здійснення типової процедури рефлексії (дослідницькій реконструкції, постановці проблеми, планування, проектування, прогнозування та ін.), що зумовлює не випадкове отримання типового результату рефлексії [1, 122]	розумовий механізм
4	Методологія – це область діяльності, функцією якої є створення і вдосконалення інтелектуальних засобів організації процесів рефлексії [4, 201–202]	Діяльність по, вдосконаленню засобів організації процесів рефлексії
5	Методологія – це вчення про організацію діяльності. Таке визначення однозначно детермінує і предмет методології – організація діяльності [14, 20–21]	вчення про організацію діяльності
6	Методологія – це вчення про розробку методів, займається тим, що створює, відпрацьовує і винаходить деякі шляхи пізнання сфери людської діяльності [6, 7]	вчення про розробку методів
7	Методологія – це не просто вчення про метод і засоби нашого мислення і діяльності, а форма організації і в цьому сенсі “рамка” усієї мисленневої діяльності і життєдіяльності людей... включає зразки усіх форм, способів і стилів мислення. [18, 118, 152–153]	форма організації усієї мисленневої діяльності і життєдіяльності людей

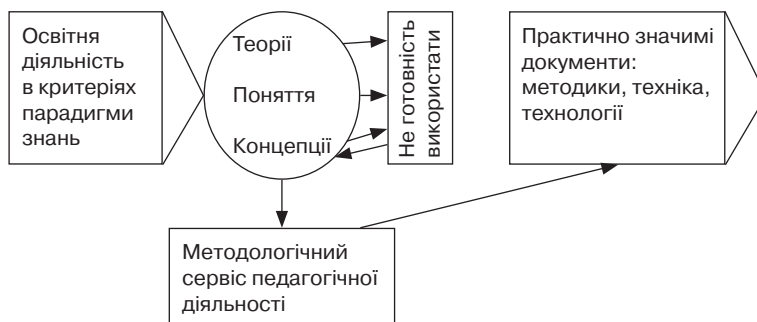
Виходячи з аналізу визначень “методологія” (таблиця) можна погодитися з тим, що це поняття не склалося. Приводячи різні визначення, ми переслідуюмо мету констатувати відсутність єдиного поняття і хочемо показати вплив методології на діяльність людини по модернізації країни. Виходячи з суджень (табл.) можна фіксувати наявність багатозначності, невизначеності, розпливчатості в предметі методології. У самій методології залишається багато неясного в питаннях про її предмет, статус, функції і так далі [1, 10].

Усі сучасні методологи показують на зв'язок методології з філософією, управлінням, логікою, психологією, освітою, педагогікою, акмеологією, метааналітикою, стратегічним мисленням, ігromodelюванням і особливо виділяють зв'язок з рефлексією. “Методологія невід'ємна від рефлексії” [4–6, 11, 15, 17, 18]. Якщо аналізувати поняття “рефлексія”, то ми дійдемо висновку, зробленого ще Т. де Шарденом, — це феномен, властивий тільки людині [17]. Отже, без рефлексії немає людини. Це дозволило С. Кара-Мурза пояснити одну з причин розвалу СРСР — у людей були відключені процеси рефлексії [5], а у інтелігенції втрачений розум [9]. Отже, можна фіксувати, що реалізація методологічного забезпечення діяльності по модернізації України багато в чому визначається рефлексією мислення людини. Тут і виникає проблема бо, як показують дослідження, мисленню в нашій системі освіти не вчать [4, 6, 7, 15, 18].

Проблема методологічних підходів до модернізації України. Кожна наука дозволяє пізнати світ через знання свого об'єкту дослідження. Сьогодні переважна більшість дослідників в усіх галузях науки вважають за краще працювати тільки у рамках своїх наукових предметів і на представників інших дисциплін дивляться як на “чужаків”, яких слід побоюватися і тримати на розумній відстані, щоб захистити свої наукові предмети від “забруднення” і вульгаризації [18]. Наука взагалі в останні десятиліття в результаті такої спеціалізації і концентрації на своєму предметі зробила ривок в пізнанні певної області реальної дійсності, але втратила цілісність. Сучасні психологи знають тільки психологію людини, фізіологи — тільки його фізіологію і т. д. Це природно, але до тих пір, поки не виникає питання дослідження складних об'єктів. Пояснити це можна виходячи з того, що в сучасній науці використовується натуралістичний підхід, суть якого в диференціації предметів дослідження. Наслідком цього підходу є те, що в кожній області знання існує своя методологія, свої методи дослідження, але коли вимагається досліджувати діяльність в країні вцілому, то цей підхід не дозволяє це зробити. Рекомендується системо діяльнісний підхід [18], але його реалізація вимагає поліпредметного мислення, методологічного мислення [1–7, 11, 12, 15, 18].

Проблема методології науки. Вирішенню проблеми модернізації не сприяє наявна проблема в методології науки. На початку минулого століття, як стверджують ряд фахівців, сталася заміна гносеології епістемологією [12, 4], що кваліфіковане П. Фейербендом як “епістемологічний анархізм” [16, 11]. Методологія науки перестала досліджувати основну проблему гносеології, проблему співвідношення знань і дійсності, і переключилася на аналіз системи знань. Гносеологія перестала займатися проблемою істинності знань, а епістемологія сьогодні досліджує лише структуру знань. Це відірвало науку від дійсності. Наука перестала займатися адекватністю наукових знань реальним явищам [12, 4] і перетворилася на елемент дезінформації.

Методологічна проблема освіти. Методологічний сервіс потрібний для вирішення проблеми, що склалася в сучасній педагогіці і управлінській практиці. Суть проблеми криється в невідповідності “парадигми знань” вимогам часу. На рисунку показано, що освіта у ВНЗ дає знання, які далеко не усі можуть застосувати на практиці.

Методологічний сервіс педагогічної діяльності системи освіти

Методологічний сервіс повинен таким людям перетворити ці знання на інструкції, методи, технології і т. п. Проблема в тому, що фахівці системи освіти повинні володіти відповідним понятійним (методологічним) мисленням. Методологічний сервіс — це діяльність викладачів, що мають методологічну підготовку по перетворення знань (концептів, теорій, зрозуміти) на практично значимі документи: методики, програми, технології і т. д. Це діяльність по обслуговуванню процесів діяльності — викладацької, виробничої, управлінської і т. п.

Висновок. Вирішення проблеми методологічного забезпечення модернізації України пов'язані із статусом методології, розумінням її ролі і місця в теорії і практиці, оволодінням культурою мислення, з необхідністю перегляду підходів до розвитку науки, норм пізнання і способів діяльності.

Джерела

1. Аналитический словарь / под ред. Ю. Н. Коптева. — М., 2015. — С. 122.
2. Анисимов О. С. Гегель: мышление и развитие (путь к культуре мышления) / О. С. Анисимов. — М., 2000. — 800 с.
3. Анисимов О. С. Методологический словарь. — 4-е изд. доп. и перераб. — М., 2008. — С. 201–202.
4. Анисимов О. С. Методология: функция, сущность, становление (динамика и связь вре-мен). — М.: ЛМА, 1996. — 380 с.
5. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования. — К.: МАУП, 2004. — С. 17.
6. Громько Ю. В. Мыследеятельность: курс лекций. — в 3 кн: Кн. 1. Введение в теорию мышления и деятельности. — М.: Пушкинский ин-т, 2005. — 384 с.
7. Давыдов В. В., Лазарев В. С., Неверкович В. С. К проблеме совершенствования методов подготовки руководителей // Психологический журнал. — 1989. — Т. 10, № 1. — С. 32–41.
8. Енциклопедія освіти. — К.: Юрінком. Інтер, 2008. — С. 495.
9. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. — М.: Алгоритм, 2000. — 688 с.
10. Кара-Мурза С. Г. Потерянный разум. — М.: Эксмо; Алгоритм, 2007. — 736 с.
11. Лефевр В. А., Адамс-Веббер Дж. Функции быстрой рефлексии в биполярном выборе // Рефлексивные процессы и управление. — 2001. — № 1. — 133 с.
12. Малиновский Л. Г. Модельно-конструктивное мышление / Л. Г. Малиновский; Ин-т проблем передачи информации. — М.: Наука, 2003. — 656 с.
13. Никифоров А. Л. Философия науки: история и методология. — М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. — 276 с.
14. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. — М.: СИНТЕГ, 2007. — С. 20–21.

15. Розин В. М. Методология: становление и современное состояние: учеб. пособие. — М.: Москов. псих. ин-т, 2005. — 414 с.
16. Фейерабенд П. Против метода. Очерк анархистской теории познания // П. Фейерабенд. Избранные труды по методологии науки. — М., 1986. — С. 125–457.
17. Шарден де Пьер Тейяр. Феномен человека. — М.: Наука, 1987. — 240 с.
18. Щедровицкий Г. П. Избранные труды. — М.: Шк. культ. полит., 1995. — 751 с.
19. Щедровицкий Г. П. Психология и методология. Т. 2. — Вып. 1. — М.: Путь, 2004. — 368 с.

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПРИВАТНИМ ЗАКЛАДОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Ринок медичних послуг є складною системою, що включає державну, муніципальну і приватну системи і потребує державного регулювання, яке підвищувало б доступність і якість надання медичних послуг. Держава виступає основним замовником медичних послуг, що сприяють зміцненню здоров'я пацієнта, підвищення якості життя й національної безпеки країни.

Держава підтримує розвиток приватного сектору в медичній сфері: щорічно МОЗ України видає близько двох тисяч ліцензій на здійснення господарської діяльності в медичній практиці фізичним особам-підприємцям і юридичним особам [3]. Крім того, один із законопроектів із питань запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, який був внесений до парламенту України, передбачає можливість участі в системі страхування медустанов недержавної форми власності [1].

На початку 2000-х років ринок медичних послуг мав наступну структуру: була мережа державних медичних закладів і була, відносно незначна, кількість приватних медичних центрів, які починали працювати в приватному сегменті.

Хоча перші приватні медичні заклади створювалися з 90-х років (наприклад, "Медіком", "Ісіда-ІvІ", "Борис", "Дитина", "Діла"). До початку 2000-х кількість нових значно не збільшувалася, а при невеликій кількості учасників ринку конкуренція не відчувалася.

Інвестиційний клімат початку 2000-х в порівнянні з дев'яностими оцінювався досить добре, що відбувалося, з одного боку, на підґрунті постійного нарощування економічних можливостей країни, а з іншого – певного розвитку бізнесу в країні взагалі. На початку 2000-х років Україна вважалася однією з держав в Європі, економіка якої швидко зростала [4].

На сьогодні найпривабливішими формами відкриття медичних закладів в Україні є Товариство з обмеженою відповідальністю та Приватне підприємство, а юридична особа та приватний підприємець після проходження державної реєстрації мають отримати ліцензію на проведення медичної практики.

Управління ризиками є необхідною умовою успішної діяльності приватного медичного закладу. Ризики при відносинах "медичний заклад – держава", "медичний заклад – пацієнт", "медичний заклад – працівник" чи "медичний заклад – постачальник товарів та послуг" можуть бути попереджені при правильному управлінні ними.

Для керівників приватних лікувальних закладів важливо дотримуватися вимог чинного трудового законодавства щодо оплати праці, у тому числі з метою фінансового заохочення працівників, надання оплачуваної основної та додаткової відпустки, забезпечення працівникам безперервної освіти і багатьом іншим аспектам.

Інформація про собівартість послуг є ефективним інструментом для прийняття управлінських рішень у діяльності медичного закладу. У процесі розрахунку собі-

вартості медичної послуги власник має бути поінформований про всі процеси, що забезпечують надання кожної окремої послуги. Опрацювавши зібрану інформацію, він зможе провести калькуляцію та економічно обґрунтувати ціну, яку встановить на таку послугу [6].

Ефективне, грамотне управління медичною організацією неможливе без забезпечення якості медичних послуг, що надаються. Принципів, що забезпечують дотримання стандартів якості у приватному закладі, декілька, серед них: орієнтація на споживача, лідерство керівника, процесний підхід, постійне вдосконалення, обґрунтований метод прийняття рішень, взаємовигідне співробітництво із надавачем послуг, системний підхід до менеджменту та залучення персоналу. Щодо останнього принципу, то він зароджує в кожному співробітнику приватного медичного закладу відчуття відповідальності, що підвищує мотивацію надавати медичні послуги якнайкращіше. Така колективна спрямованість допомагає підвищувати результативність роботи закладу в цілому.

Звичайно, жоден медичний заклад, яким би успішним він не був та не намагався мотивувати співробітників працювати найкраще, не може гарантувати, що всі пацієнти будуть задоволені наданими послугами. Існує певна частка споживачів медичних послуг, які лишаються не просто невдоволеними, а готові звернутися до суду задля оспорування якості наданих послуг. У разі задоволення вимог пацієнта судом приватний медичний заклад буде змушений виплатити чималу грошову компенсацію матеріальної та моральної шкоди, завданої здоров'ю чи життю пацієнта. Для того щоб тягар виплат не був таким важким, в Україні розробляється система страхування професійних ризиків медичних працівників та медичних закладів [4].

На сучасному етапі страхування професійних ризиків в Україні практично не застосовується. Причин тому декілька, основні — необізнаність щодо такого виду страхування з боку медичних працівників та неможливість страхових компаній продавати необхідний страховий продукт. Більшість страхових компаній, що займаються страхуванням життя і здоров'я, ще не готові надавати послуги щодо страхування медичних професійних ризиків. Однією з причин цього можна вважати високу ймовірність настання страхового випадку з огляду на високу ризикованість самої медичної діяльності.

Важливою умовою розвитку ринку медичних послуг в Україні є зміцнення інноваційного потенціалу системи охорони здоров'я. Під ним розуміється сукупність науково-технічних, технологічних, інфраструктурних, фінансових, правових, соціокультурних та інших можливостей, які забезпечують сприйняття й реалізацію нововведень [2].

Інновації в приватній медицині є економічно доцільними та ефективними лише за умови, якщо вони приносять закладу додаткові доходи, забезпечують конкурентні переваги на ринку, підвищують частку ринку, знижують витрати, вдосконалюють процес обслуговування, підвищують ефективність роботи в цілому.

Продуктові інновації спрямовані на створення нових послуг та впровадження нових технологій обслуговування: застосування сучасних технологій надання медичних послуг, встановлення енергозберігаючих технологій (автоматичні системи опалення, вентиляції та подачі води); використання екологічних матеріалів (з антибактеріальними і бактерицидними властивостями) тощо [5].

В умовах жорсткої конкуренції досягають успіху ті медичні установи, які передають непрофільні активи і процеси управління зовнішнім підрядникам, або аутсорсинговим компаніям. Аутсорсинг є досить перспективним напрямом для охорони здоров'я, оскільки в кожному медичному закладі значна частина робочого часу

витрачається на функції, не пов'язані безпосередньо з наданням медичної допомоги [2].

Висновки.

Український ринок медичних послуг розвивається швидкими темпами, посилюється конкуренція між приватними клініками. Необхідність витримувати конкуренцію, розвиватися, займати та утримувати належні конкурентні позиції на ринку та позитивний імідж у споживачів (пацієнтів) ставить перед медичними лікувальними закладами завдання управління конкурентоспроможністю, розробки загальних сценаріїв альтернативної поведінки організації.

Приватні медичні заклади мають стати тією рушійною силою, яка призведе до покращення, змін, до створення світових стандартів медичної допомоги, які існують, в Україні.

Джерела

---

1. Проект Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне медичне страхування в Україні” зареєстрований 02.08.2016 р. за № 4981-2.
2. Бобришева О. В. Ефективний розвиток та функціонування ринку медичних послуг в умовах глобалізації економіки та інтеграційних процесів в охороні здоров’я / О. В. Бобришева // Вісн. Дніпропетровськ. ун-ту. Сер.: Економіка. — 2014. — Т. 22. — Вип. 8 (2). — С. 12–18.
3. Буравльов Л. О. Правове регулювання державного управління у сфері приватної медичної діяльності (теоретико-методологічні засади) // Здоров’я нації. — 2008. — № 1 (5). — С. 62–64.
4. Дудка В. В. Переваги приватної медицини та вигоди держави у підтримці розвитку приватного сектору системи охорони здоров’я України / В. В. Дудка // Електронне наукове фахове видання “Державне управління: удосконалення та розвиток”: Академія муніципального управління. — 2012. — № 1. — С. 47–48.
5. Куракова Н. Г. Управление инновационными проектами в сфере здравоохранения / Н. Г. Куракова, В. Г. Зинов. — М.: Менеджер здравоохранения, 2011. — 204 с.
6. Устінов О. В. Приватний медичний заклад: організація та управління // <http://www.umj.com.ua/article/18406/privatnij-medichnij-zaklad-organizaciya-ta-upravlinnya>

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ОБЛІКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ФАКТОР ЇХ ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО ВИКЛИКІВ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА КРИЗОВИХ ВПЛИВІВ

Внаслідок економічних і фінансових змін економіка України в цілому зазнала значних втрат, що змушує активно вишукувати кардинальні рішення протидії новим ризикам і викликам, які, охоплюючи економічну й соціальну сфери, трансформуються на мікрорівні (рівні підприємства) і зумовлюють виникнення проблем в управлінській практиці. Їх подоланню сприятиме розробка комплексного підходу та формування нової філософії менеджменту, орієнтованої на технології та механізми управління відповідно до сучасних викликів, що можливо лише при відповідному кваліфікаційному, інтелектуальному та фізичному забезпеченні фахівців.

Мета дослідження полягає у встановленні ролі фахової підготовки та підвищення кваліфікації працівників облікових служб в їх психічній адаптації до викликів сучасної глобалізованої економіки та кризових впливів, що характеризуються надмірними фізичними та психічними навантаженнями на людину.

Бухгалтер є однією з найбільш затребуваних професій на сучасному ринку праці, внесок якого у стабільність економічного стану підприємства важко переоцінити. Від раціонально побудованої системи організації бухгалтерського обліку на підприємствах залежить його розвиток та оптимальне функціонування, особливо в умовах кризових явищ, а також можливість завчасно розробити та прийняти відповідні превентивні заходи. Тому, в тій чи іншій мірі, своєю діяльністю бухгалтер впливає на ефективне використання внутрішніх ресурсів підприємства та можливість забезпечення його конкурентних переваг у ринковому середовищі.

З метою належної адаптації майбутніх обліковців до викликів сучасної глобалізованої економіки, її негативних впливів, основна увага у вищих навчальних закладах повинна приділятися всебічному розвитку особистості студента, його комунікативній, інтелектуальній та фізичній підготовленості, формуванню професійних компетенцій, здатності самостійно здобувати і розвивати знання, мислити і працювати по-новому [1, с. 165].

Оскільки поточна практична діяльність бухгалтера безпосередньо пов'язана зі змінами законодавства, що відбуваються досить часто, тому підвищення кваліфікації для фахівців цієї професії є вкрай необхідним.

Доцільно виділити два напрями підвищення кваліфікації бухгалтерів: самоосвіта протягом життя та підвищення кваліфікації за ініціативою роботодавця.

Трудова діяльність будь-якого працівника за своєю суттю є практичною реалізацією власного освітнього потенціалу. Рівень її ефективності і значимість особистого внеску фахівця в результати господарювання підприємства безпосередньо залежить від грамотного використання працівником навичок та знань, здобутих під час навчання та в процесі самоосвіти шляхом підвищення кваліфікації протягом життя.

Підвищення кваліфікації працівників за ініціативою роботодавця надасть можливість збільшити загальні і спеціальні знання, які вкрай необхідні за умов нестабільного зовнішнього середовища, супроводжуваного кризовими явищами [4, с. 30–31]. Таким чином зберегти їх психічне здоров'я.

У такій ситуації доцільно використовувати позитивний зарубіжний досвід, коли на підприємстві застосовується така стратегія формування системи оплати праці, яка передбачає виділення 10 % фонду оплати праці на розвиток її учасників, які спрямовуються на підвищення кваліфікації, удосконалення професійних якостей та умій персоналу. Наприклад, в Японії малий і середній бізнес складає 99,7 % всіх національних компаній. Оскільки малі фірми не мають коштів на підвищення кваліфікації співробітників, їх додаткова освіта фінансується урядом [2, с. 51].

Одним із напрямів подолання кризових впливів, пов'язаних з професійною підготовкою кадрів, є розробка та реалізація програми розвитку інноваційного потенціалу підприємства.

При формуванні характеристики бухгалтера в контексті його здатності та сприйнятливості до інновацій можна виділити такі активні якості, як: 1) вмотивованість до інноваційної діяльності, що зумовлює рівень мотиваційної сприйнятливості бухгалтером інновацій; 2) поінформованість про інноваційну політику підприємства і відчуття важливості власної ролі в процесі її реалізації, що зумовлюють рівень рольової сприйнятливості; 3) відповідність кваліфікаційної підготовки, інтелектуального та фізичного рівня працівника нагальним потребам, що зумовлює рівень кваліфікаційної сприйнятливості інновацій [2, с. 194].

Загалом, у наш час вигідно вкладати кошти в освіту, інтелектуальний і фізичний розвиток особистості, розкриття здібностей та опанування практичних навичок [3, с. 22]. Специфіка роботи бухгалтерів сприяє, щоб цей процес тривав постійно, адже сучасні технології та різні середовища інформації дають надзвичайно широкі можливості для досягнення будь-якої мети, підвищення фахового рівня, набуття нового досвіду та професійно-психологічної адаптації обліковців особливо за умов нестабільного зовнішнього середовища.

Для проведення дослідження використано класичні та сучасні економічні теорії, праці провідних вчених, присвячені проблемам обліку, менеджменту, фаховій та психо-фізичній підготовці.

Конкретні наукові результати одержано з використанням загальних і спеціальних методів дослідження процесів і явищ в їх взаємозв'язку і розвитку, а саме: діалектичного методу, методу індукції й дедукції, синтезу й аналізу, структурно-логічного аналізу. Аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що мета дослідження досягнута.

Отже, серед вирішення основних завдань, які сприятимуть розвитку економіки України, відповідатимуть викликам сучасної глобалізованої економіки та захищатимуть від кризових негативних впливів з-поміж інших є цілеспрямована для усіх сфер функціонування підприємств підготовка кадрів високої компетенції, у тому числі обліковців-професіоналів та своєчасне підвищення їх кваліфікації, інтелектуального та фізичного рівня, здатного адекватно забезпечувати протидію можливим негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища.

Джерела

---

1. Вплив євроінтеграційних процесів у сфері освітніх послуг на формування персоналу підприємств : [монографія] / І. Р. Бузько, Т. В. Шаповалова, В. Л. Гайрапетян, Ю. Ю. Дя-

- ченко. — Луганськ : Вид. Луганського ін-ту праці та соціальних технологій, 2008. — 300 с.
2. Збалансоване управління економічними процесами в суспільстві та бізнес-середовищі в умовах трансформації соціально-економічних інституцій: міжнародна колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Г. Г. Савіної. — Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2016. — 308 с.
  3. Богатирьова К. Безперервна освіта — ознака smart-суспільства / К. Богатирьова // Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 23 листопада 2016 р.) : тези доповідей. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. — 421 с.
  4. Holovatiy M. (2015). Spontaneous mass behavior: Psychological aspects in the context of social and economic circumstances. *Economic Annals-XXI*, 155 (11–12), 29–32.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ-УПРАВЛІНЦІВ ДЛЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Удосконалення та реформування системи підготовки фахівців-управлінців для галузі охорони здоров'я України зумовлено глобальними змінами на європейському ринку праці, прогресом світової фармацевтичної та медичної науки, змінами в соціальному, економічному, правовому та освітньому просторі.

Підвищення ефективності менеджменту в сфері охорони здоров'я є найважливішою умовою для ліквідації розриву, що існує між політикою органів управління в галузі охорони здоров'я та її реалізацією на місцях.

Суть кадрової політики в системі охорони здоров'я сьогодні полягає в реструктуризації управлінської діяльності та її реформуванні відповідно до нових потреб суспільства.

Медичний та фармацевтичний бізнес висуває ряд вимог до фахівців-управлінців в сфері охорони здоров'я — вони повинні бути обізнаними у плануванні потреб медичної установи в матеріальних, фінансових, трудових ресурсах, бізнес-плануванні, стратегічному управлінні, забезпеченні її рентабельності та конкурентоздатності (1).

Звичайно, що такі функції не можуть виконувати фахівці, які закінчили медичні інститути або менеджери та економісти не обізнані на специфіці галузі охорони здоров'я.

В Україні керівників системи охорони здоров'я готують лише на рівні післядипломної освіти. Форми такої підготовки (тематичне вдосконалення, передатестаційні цикли, курси спеціалізації, клінічна ординатура та магістратура з державного управління і спеціалізації з управління охороною здоров'я) не є обов'язковими для керівників органів управління охороною здоров'я та лікувально-профілактичних закладів. Відбір для професійної підготовки вказаних фахівців не завжди обґрунтований та орієнтується на формальну потребу в підвищенні кваліфікації.

Отже, стає очевидною потреба в фахівцях з бізнес-адміністрування в сфері охорони здоров'я, які мають забезпечувати організацію раціональної фінансово-господарської діяльності медичної установи, а також доцільне використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, керівництво проектами організації.

Фахівець з бізнес-адміністрування в сфері охорони здоров'я — це фахівець, який здатний виконувати роботу з управлінської та економічної діяльності:

- в різних лінійних та функціональних підрозділах лікувально-профілактичних установ всіх форм власності,
- на підприємствах медичної та мікробіологічної промисловості,
- в фармацевтичних фірмах,
- на аптечних базах та складах,
- в магазинах "Оптика" та "Медтехніка",
- в діагностичних центрах,

- в санаторно-курортних закладах,
- в санітарно-епідеміологічних станціях,
- в закладах медико-соціального захисту
- в структурах Товариства Червоного Хреста (2).

Одночасно в Україні існує система удосконалення професійної майстерності спеціалістів із організації та управління охороною здоров'я, яка має багаторічний досвід та не відрізняється від подібної для лікарів інших спеціалізацій. Організатори охорони здоров'я навчаються на тематичних курсах, присвячених актуальним проблемам організації охорони здоров'я: менеджмент і маркетинг в охороні здоров'я; економічні проблеми охорони здоров'я; організація первинної медико-санітарної допомоги; організація медичної допомоги сільському населенню; інформаційне забезпечення охорони здоров'я та ін. Ці фахівці один раз на п'ять років підвищують кваліфікацію на передатестаційних циклах, які призначені поглибити теоретичну та практичну підготовку лікарів з організації та управління системою охорони здоров'я, а також перевірити знання та вміння у відповідності з вимогами кваліфікаційної характеристики.

Розвиток вітчизняної фармацевтичної промисловості та відкриття на території України низки зарубіжних представництв фармацевтичних фірм і фірм з продажу медичного обладнання та інструментарію виявив необхідність у маркетологах та менеджерах із продажу, обізнаних на специфіці галузі охорони здоров'я.

В останні роки на ринку праці багатьох економічно розвинутих країн спостерігається позитивна динаміка попиту на фахівців з менеджменту медичного обслуговування та лідерства. Для управління невеликими закладами охорони здоров'я або відділеннями в лікарнях достатньо бакалаврського ступеню. Проте, для керівництва великими лікувально-профілактичними закладами, медичними програми, що реалізуються на рівні штату або всієї країни потрібно мати магістерський ступінь.

Слід зазначити, що про реформування системи охорони здоров'я йшлося неодноразово протягом всього існування незалежної України.

Вдосконалення системи кадрового забезпечення медичної галузі потребує наступних заходів:

- запровадження системи прогнозування потреби у спеціалістах. Прогнозування має здійснюватись на довгострокову перспективу за категоріями медичного персоналу у відповідності до потреб охорони здоров'я з урахуванням стратегії та темпів системних перетворень галузі, зовнішніх та внутрішніх міграційних процесів та природного вибуття кадрів;
- збільшення обсягів державного замовлення на підготовку лікарів (насамперед первинної ланки та лікарів для сільської місцевості) за державним замовленням;
- запровадження системи укладання угод з студентами, що навчаються за державним замовленням, з тим, щоб гарантувати обов'язковість відпрацювання ними не менше трьох років за направленням, або відшкодування витрачених на їхню освіту коштів;
- забезпечення підготовки і перепідготовки випереджаючими темпами лікарів загальної практики/сімейної медицини, сімейних медичних сестер, середнього медичного персоналу з вищою освітою. Для цього в Державному бюджеті передбачити відповідну статтю фінансування;
- забезпечення підготовки менеджерів з медичного та фармацевтичного менеджменту, економістів у галузі охорони здоров'я;

- забезпечення підготовки професійних управлінських кадрів з урахуванням передового світового досвіду (магістрів з бізнес-адміністрування в сфері охорони здоров'я).

В нових соціальних та економічних умовах реальну цінність для галузі охорони здоров'я має лише широко освічений керівник, менеджер, який здатний гнучко перебудувати напрями та зміст своєї діяльності у зв'язку із впровадженням сучасних високих технологій, вимог ринку. Ринок праці вимагає наявності відповідальних та професійних кадрів в галузі охорони здоров'я. В сучасних складних соціально-економічних умовах росте розуміння того, що реформи в галузі неможливі без розвитку та перетворення сфери управління.

Таким чином, управління освітою фахівців охорони здоров'я сьогодні є важливою соціальною проблемою, актуальним напрямом реформування системи охорони здоров'я загалом та її підсистеми — освіти фахівців галузі зокрема.

Джерела

---

1. Управління підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я: кол. монографія / О. В. Баєва, М. М. Білинська, Л. І. Жаліло та ін. / за ред. О. В. Баєвої, І. М. Солоненка. — К.: МАУП, 2007. — 376 с.
2. Менеджмент організацій: Мед. та фарм. менедж. / О. В. Баєва. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2009. — 336 с.

КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАКТИЧНИЙ ЗАСІБ В ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Культура є джерелом соціального розвитку, оскільки, маючи в собі світ цінностей, легітимізує суспільні структури і очікувані в них напрями змін, що починаються від людини як члена соціуму і творця культури, але — в діалектичному процесі взаємних взаємодій під час процесів соціалізації і виховання — людина також формується дякуючи культурі, модельована в характеристиках своїх основ і способах участі в ритмах громадського життя. Те, що твориться в людині найважливіше, натомість те, що виникне поза людиною в результаті її дії — це важливе і цінне, оскільки сприяє розвитку самої людини. Людина — творячи культуру і користуючись нею — вдосконалює свої обдарованості, формує індивідуальність, розвивається як особа, стає більш людиною, більш “є”, має більший доступ до “буття” [1, 20–21]. Посилаючись на суспільну думку Папи Римського Іоанна Павла II, якої ключовим формулюванням є теза про схвалення людини як особи, що знайшла вираз в часто цитованому формулюванні: “людина є набагато цінніша з огляду на те, ким вона є, ніж з огляду на те, що вона має”. “Щоб творити культуру потрібно до кінця і цілісно бачити людину як особливу самотню цінність, як суб’єкт, пов’язаний з особовою трансцендентністю. Потрібно цю людину афірмувати для неї самої, а не для будь-яких інших аргументів чи відношень” [2].

Людина є культурною цінністю, а наявні в ній можливості часто окреслюються поняттям “людський капітал”. Значення поняття людського капіталу обіймає однаково запас знань, вміння, здоров’я, як і життєву енергію як ознаку спільноти. Наприклад, в урядових Стратегіях Розвитку Польщі виразно вказано, що людський капітал є однаково ефектом як і метою процесу розвитку, оскільки соціальна політика і економічна політика мусять йти з собою в парі. Інвестування в людський капітал з однієї сторони помножить багатство країни в результаті міжнародного обміну, а з іншого боку є самотнім багатством, що проявляється в суспільному і культурному розвитку людини і народу як сукупності. Теорія людського капіталу вважається за інтелектуальне обґрунтування демократії, свободи і прав людини [3].

Як приклад добрих практик і значення соціального значення культури в Польщі в 2004–2013 роках в Національній Стратегії Розвитку Культури культуру визнають за основний чинник суспільного розвитку і визначають 11 сфер впливу культури на суспільний розвиток.

Культура:

1. створює інтелектуальний потенціал регіонів, будуючи людський капітал;
2. створює, через популяризацію культурної різноманітності, свідоме відкрите суспільство, що керується етичними нормами;
3. протидіє суспільним патологіям;

4. є стержнем суспільної інтеграції;
5. є сенсом національної тотожності;
6. охороняє регіональну близькість;
7. є базою співробітництва і міжлюдської комунікації;
8. реалізовує постулати політики рівноправ'я статі, расової рівності і суспільної солідарності;
9. допомагає повернути осіб з вадами та інвалідів до громадського і професійного життя (наприклад, терапії через культуру, зміна ментальності і перемагання упреджень);
10. зменшує диспропорції особистого розвитку громадян;
11. становить одну з форм і вимірів підвищення соціального рангу [4].

Можна напевно розширювати список сфер суспільного розвитку, які залежні від моделюючого впливу культури, наприклад, відокремлюючи сфер економічного життя від форм громадянської активності. Можна також будувати їх згідно з іншим критерієм. Пропонований в Національній Стратегії Розвитку Культури Польщі список сфер, на які культура безпосередньо впливає, є в деякій мірі емпіричним прикладом можливості, а також необхідності врахування в політиці державної влади та самоврядування значення культури однаково в масштабі країни, як і окремих регіонів.

Варто також відзначити, що суб'єктом громадського життя може бути не тільки одиниця (людина), але також група людей, тому принципи є значення культурної тотожності у груповому вимірі. Польський науковець Лешек Колаковський вирізняє п'ять елементів, що творять цю тотожність. Перший — це “національний дух”, який дозволяє розуміти і приймати історичний досвід, другим є “історична пам'ять”, тобто свідомість перебігу в історії, її продовження і нарощування у власному житті. Наступний елемент — це антиципація, тобто направленість до майбутнього, мислення і дія в категоріях “майбутнього”. Четвертим чинником є територія, а останнім — свідомість визначеного в часі початку, однаково в історичному як і легендарному вимірі (напр. українське козацтво) [5, 42–44].

Значення пріоритету культури є особливо важливим у сучасній суспільній ситуації України, де одночасно з докорінною перебудовою усього комплексу суспільно-економічних відносин відбувається творення самостійної держави, нової політичної нації, вихід українського суспільства у новий — європейський — культурний простір, а також залучення до актуального культурного обігу величезного масиву нової інформації як історичної, так і сучасної світової [6, 29].

Сучасна сфера культури України, як і країна загалом, переживає системну кризу, викликану відсутністю реформ, а також стратегічного курсу розвитку та пакету тактичних завдань, які потрібно вирішувати на кожному конкретному етапі [7, 43]. Крім цього, стара тоталітарна система цінностей продовжує існувати у свідомості більшої частини населення (людей) України і згубні для розвитку демократичної держави культурні цінності та установки стають сталими нормами життя суспільства. Загалом, українській державі слід звернути особливу увагу на питання збереження власної самобутності у процесах євроінтеграції. Культурна самобутність визначається як сукупність неповторних цінностей та традицій народу, за допомогою яких він представляє себе у світовому співтоваристві та розширює можливості для всебічного розвитку людини. Крім того, обов'язок засвоювати і зберігати духовні скарби минулих поколінь має стати одним із провідних принципів сучасної системи виховання, адже культурна самобутність і самототожність будь-якої нації залежить від таких стратегічних пріоритетів, як збереження культурної спадщини народу, перш за все духовної — звичаїв, традицій та моральних цінностей, що має безпосередній

вплив на людський розвиток [8, 52–54]. Задля створення якісної стратегії розвитку культури України як соціально-практичний засіб в процесі модернізації країни варто взяти за приклади національні стратегії розвитку, які створюють сусідні країни Європейського Союзу, як Польща. В процесі регіонального розвитку України важливо щоб кожний обласний центр та більші міські агломерації створили подібні стратегії, опираючись на загальнонаціональному. Подібна стратегія розвитку має опиратися на чітких наукових та соціальних опрацюваннях, незалежних дослідженнях, опитуваннях та консультаціях з представниками культури, що допоможе в якості даної стратегії. Стратегія розвитку культури має бути побудована на термін не менший ніж 9–10 років і має виконуватися не зважаючи на зміну політичних сил (можливі внесення незначних поправок). Тільки за таких умов розвиток культури в Україні може привести на ціленаправленого розвитку українського народу як людського капіталу і економічного потенціалу держави.

“Програмування розвитку стає вже не фанаберією візіонерів, але обов’язком працюючого державного апарату і органів територіального самоврядування. Формулювання стратегії і довгоперіодичних планів розвитку не є обмеженням наступної влади — політичної групи, ані тим більш влади самоврядування, але є дією, яка має продержавний характер і є виконанням обов’язку раціонального управління цією сферою громадського життя — таку вразливу на якість управління і на індивідуальність її творців” [9].

Джерела

---

1. Dyczewski L. *Kultura polska w procesie przemian*, KUL / L. Dyczewski // Люблін 1993, 310 с.
2. Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO* / Jan Paweł II // Париж, 2 червня 1980.
3. Świątkiewicz W. *Kultura a rozwój społeczny* / W. Świątkiewicz // пленарний виступ Конгресу Культури Сілезького Воеводства, 2010.
4. Ministerstwo Kultury, *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013*, Режим доступу до інтернет ресурсу (доступ 28.10.2017): http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf
5. Mazurkiewicz P. *Europeizacja Europy, Fundacja ATK* / P. Mazurkiewicz // Варшава 2001, 421 с.
6. Бітаєв В. Гуманістична парадигма соціалізації та самоідентифікації людини в контексті євроінтеграційного процесу / В. Бітаєв // *Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі*, Київ 2016, с. 27–31.
7. Виткалов С. Галузь культури в контексті євроінтеграції / С. Виткалов // *Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі*, Київ 2016, с. 43–45.
8. Калюжна Ю. Вплив євроінтеграційних процесів на молодіжне сприйняття сучасної української культури / Ю. Калюжна // *Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі*, Київ 2016, с. 52–54.

КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

Культура відіграє важливу роль в процесі європейської інтеграції. Її роль у побудові міжлюдських відносин, а також її вплив на інституційно-економічну систему Європейського союзу має важливе значення. Якщо поглянути на об'єднувчі процеси Європи в суспільному і господарському вимірі, хоч би після II Світової Війни, то видно, що всілякі площини активності, прагнення держав до того пошуку, що об'єднує і є для нас спільним — при одночасному збереженні відмінностей — виростає з певного культурного підґрунтя. Активність держав і суспільств, цілеспрямована на розвиток, існує завдяки системі цінностей, концепції думки і творчій дії одиниць (людей) і організації на державному і міжнародному рівні.

Говорячи про Європу в контексті євроінтеграції ми маємо на увазі не тільки визначений географічний простір, але перш за все культуру, що утворювалася впродовж віків [1]. Вже в XIX сторіччі було написано: “немає нічого більш невизначного ніж слово культура” [2]. Поняття культури еволюціонувало від стародавніх часів через епоху Відродження і Просвітлення аж по теперішні часи і нині вживане в різних значеннях. Цей термін походить зі стародавніх релігійних практик, що мали на меті віддати шану богам (*cultus*), те, щоб випросити їхню прихильність або приборкати гнів [1]. Тепер є багато визначень культури. Культура це “сукупність доробку людства, суспільно накопичений і закріплюваний впродовж його історії, постійно збагачуваний новими творчими справами і роботою всіх суспільств; також рівень розвитку суспільств, груп і одиниць в даній історичній епосі, обумовлений ступенем оволодіння сил природи, досягнутим станом знань і артистичної творчості, а також формами соціального співіснування” [3]. У іншому трактуванні культура визначається як система знаків, завдяки яким можлива є міжлюдська комунікація; та комунікація є однаково важлива як для культури одиниць так і суспільних груп. Варто звернути увагу на кілька характерних ознак культури — вона є суспільним явищем, зі своєї природи з'єднує людей і є динамічна. Культура завжди визначається, існує і розвивається в контакті з людиною і для людини. Людина творить культуру і вона є її одержувачем — отже не можна говорити про культуру окремо від людини [4].

Варто також відзначити, що суб'єктом громадського життя може бути не тільки одиниця (людина), але також група людей, тому принципи є значення культурної totoжності у груповому вимірі. Польський науковець Лешек Колаковський вирізняє п'ять елементів, що творять цю totoжність. Перший — це “національний дух”, який дозволяє розуміти і приймати історичний досвід, другим є “історична пам'ять”, тобто свідомість перебігу в історії, її продовження і нарощування у власному житті. Наступний елемент — це антиципація, тобто направленість до майбутнього, мислення і дія в категоріях “майбутнього”. Четвертим чинником є територія, а останнім — сві-

домість визначеного в часі початку, однаково в історичному як і легендарному вимірі (напр. українське козацтво) [1].

Значення пріоритету культури є особливо важливим у сучасній суспільній ситуації України, де одночасно з докорінною перебудовою усього комплексу суспільно-економічних відносин відбувається творення самостійної держави, нової політичної нації, вихід українського суспільства у новий — європейський — культурний простір, а також залучення до актуального культурного обігу величезного масиву нової інформації як історичної, так і сучасної світової [5].

Сучасна сфера культури України, як і країна загалом, переживає системну кризу, викликану відсутністю реформ, а також стратегічного курсу розвитку та пакету тактичних завдань, які потрібно вирішувати на кожному конкретному етапі [6]. Крім цього, стара тоталітарна система цінностей продовжує існувати у свідомості більшої частини населення України і згубні для розвитку демократичної держави культурні цінності та установки стають сталими нормами життя суспільства. Загалом, українській державі слід звернути особливо увагу на питання збереження власної самобутності у процесах євроінтеграції. Культурна самобутність визначається як сукупність неповторних цінностей та традицій народу, за допомогою яких він представляє себе у світовому співтоваристві та розширює можливості для всебічного розвитку людини. У сучасному глобалізованому світі зникають кордони між державами, національні культури взаємодіють між собою, утворюючи єдину світову культуру. У даному випадку слід знайти шлях для збереження власних культурних цінностей. Варто докласти зусиль для покращення рівня української культури, адже приєднуючись розпочинаючи процес європейської інтеграції Україна перейме певні культурні традиції Європи. Крім того, обов'язок засвоювати і зберігати духовні скарби минулих поколінь має стати одним із провідних принципів сучасної системи виховання, адже культурна самобутність і самототожність будь-якої нації залежить від таких стратегічних пріоритетів, як збереження культурної спадщини народу, перш за все духовної — звичаїв, традицій та моральних цінностей, що має безпосередній вплив на людський розвиток [7].

Отже, проблеми і перспективи розвитку України в умовах Європейської інтеграції полягають в людському розвитку в контексті євроінтеграційних процесів, зокрема розвитку культури як засобу вдосконалення суспільства і особистостей.

Джерела

---

1. Mazurkiewicz P. Europeizacja Europy, Fundacja ATK / P. Mazurkiewicz // Варшава 2001, с. 25, 27, 42–44.
2. Herder J. G. Myśli o filozofii dziejów, t. 1 / J. G. Herder // Варшава 1962, с. 4.
3. Bogucka M. Dzieje kultury polskiej do 1918 roku, Ossolineum / M. Bogucka // Вроцлав-Варшава-Краків 1991, с. 5.
4. Dyczewski L. Kultura polska w procesie przemian, KUL / L. Dyczewski // Люблін 1993, с. 84–85.
5. Бітаєв В. Гуманістична парадигма соціалізації та самоідентифікації людини в контексті євроінтеграційного процесу / В. Бітаєв // Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі., Київ 2016, с. 29.
6. Виткалов С. Галузь культури в контексті євроінтеграції / С. Виткалов // Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі., Київ 2016, с. 43.
7. Калюжна Ю. Вплив євроінтеграційних процесів на молодіжне сприйняття сучасної української культури / Ю. Калюжна // Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі., Київ 2016, с. 52–54.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сутності підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Розкрито сутність поняття “ефективності” як об’єктивної економічної категорії, яка відображає сукупну результативність суспільного виробництва, тобто є кінцевим результатом виробничого процесу після завершення всіх фаз його відтворення. Досліджено ставлення вчених різних поколінь до ефективності діяльності.

Ключові слова: ефективність; ефект; сільськогосподарське підприємство; економічна ефективність; показники економічної ефективності.

Вступ. Сьогодні забезпечення ефективного розвитку вітчизняного аграрного сектора та виробництва високоякісної конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції потребує внесення змін, насамперед щодо організації використання ресурсного потенціалу, економічної ефективності, забезпечення впровадження інноваційних та ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції, тощо. Тільки ефективне сільськогосподарське виробництво може бути надійною матеріальною основою функціонування всіх галузей і сфер економіки України.

Підвищення ефективності управління є головною умовою поліпшення кінцевих результатів. Забезпечення високої ефективної системи управління багато в чому залежить від об’єктивності та достовірності її оцінки. Обґрунтована оцінка вносить визначеність, виявляє реальні тенденції, дозволяє виявити, виміряти і оцінити головні чинники, що впливають на ефективність управління сільськогосподарськими підприємствами. Ось чому серед проблем, вирішення яких вимагає сьогодні практика господарської діяльності, слід виділити проблему підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, при цьому особливої уваги заслуговує виявлення її істотних характеристик, характеру і ступеня взаємозв’язків, механізму практичного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні й практичні аспекти механізму підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств розглянуті в працях В. Г. Андрійчука, О. А. Бугуцького, М. А. Голика, М. І. Кісіля, В. В. Прядка, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака та інших вчених.

Однак питання оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств не є достатньо дослідженими, тому вимагають подальшого опрацювання. Зокрема, не вирішена проблема вибору критерію і системи показників оцінки, не завершений пошук і обґрунтування економічних показників, що визначають майбутні значення фінансових результатів. Сказане обумовило вибір теми даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва є складною економічною категорією, яка відображає дію об’єктивних економічних законів і висвітлює одну з найважливіших сторін суспільного виробництва — результативність. Вона є виразом мети суспільного виробництва.

Особливістю сільськогосподарського виробництва є те, що воно вимагає органічного поєднання і взаємодію чотирьох основних факторів — трудових ресурсів, основних засобів, предметів праці і ресурсу землі.

Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і застосованих ресурсів одержують більше продукції і доходу, що має значення для народного господарства України, зокрема для кожного сільськогосподарського підприємства, та населення країни [4].

По-перше, чим менше праці і ресурсів витрачається на одиницю продукції, тим більше її можна одержати тими ж само засобами, і продукція буде дешевшою. Отже, підвищення ефективності сприяє збільшенню обсягів виробництва продукції і повнішому задоволенню потреб населення.

По-друге, ефективність сільськогосподарського виробництва безпосередньо впливає на рівень роздрібних цін на продукти харчування та товари широкого вжитку, виготовлені із сільськогосподарської сировини.

Адже рівень цін тісно пов'язаний із суспільно необхідними витратами на виробництво продукції. Підвищення ефективності і зниження собівартості створюють умови для зниження роздрібних цін на ринку.

По-третє, підвищення ефективності виробництва впливає на збільшення доходів та рентабельності сільськогосподарських підприємств. Чим більше вони виробляють і продають продукції, тим дешевше вона їм обходиться, тим вищі їх доходи, тим більше засобів вони зможуть виділити для розвитку виробництва, підвищення оплати праці та поліпшення соціальних умов [2].

Для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий говорять про необхідність застосування системи показників, яка передбачає (у тому або іншому поєднанні) розрахунок таких показників [1]:

- виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.-год., на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;
- розмір поточних витрат виробництва на 1 грн валової продукції;
- розмір валового і чистого доходу (прибутку) на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.-год., на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;
- рівень рентабельності й норма прибутку (чистого доходу) сільськогосподарського виробництва.

Тобто результативність даних показників може бути охарактеризована полегшенням і поліпшенням умов праці, поліпшенням психологічної обстановки в колективі, встановленням нормальних взаємин керівників і виконавців і т. д. Звести ці показники до єдиної величиною практично неможливо. Цінність же такої ефективності безперечна [3].

Аналіз категорії ефективності, факторів, що її визначають, змісту та результатів управлінської праці дозволяє зробити висновок, що адекватними змістом і формами прояву ефективності є групи показників, які можуть виступати в якості вимірювача, критерію ефективності в залежності від призначення організації та умов її функціонування [5].

Висновки і перспективи подальших розробок. Підвищення ефективності системи управління є необхідною складовою успішної діяльності будь-якого підприємства. Таким чином, ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств — це досягнення стратегічного прибутку на кожному етапі розвитку аграрного підпри-

ємства при забезпеченні фінансової сталості та платоспроможності, оптимального співвідношення рентабельності та ризику.

Щоб досягти підвищення економічної ефективності сільськогосподарського підприємств, слід виконати комплекс основних заходів:

- поліпшення використання землі, підвищення її родючості;
- удосконалення структури управління, максимальне її спрощення, децентралізація більшості функцій, визначення повноважень керівництва з урахуванням кваліфікацій та особистих якостей;
- вироблення стратегії розвитку організації на основі аналізу її сильних і слабких сторін, розробка філософії і політики організації, що охоплює всі її функціональні області;
- застосування найбільш ефективних методів підбору персоналу, його оцінки, формування працездатного, сумісного складу працівників, створення максимально сприятливого соціально-психологічного клімату;
- поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на основі міжгосподарської і агропромислової інтеграції;
- розвиток сільськогосподарського виробництва на основі різноманітних форм власності і видів господарювання та створення для них рівних економічних умов, необхідних для самостійної та ініціативної роботи;
- підвищення технічного і технологічного рівня НТП.

Економічну ефективність сільськогосподарського виробництва також можна підвищувати шляхом пошуку і освоєння нових ринків збуту виробленої продукції. Таким чином, забезпечити ефективне управління, раціональне використання та відтворення ресурсів сільськогосподарських підприємств України є можливим за гармонійної взаємодії наступних умов: економіко-соціальна доцільність співвідношення наявних на підприємстві видів ресурсів; застосування у процесі виробництва сільськогосподарської продукції прогресивних, екологічно безпечних та високопродуктивних технологій; забезпечення процесів збільшення (розширення, примноження), відтворення та оновлення ресурсного потенціалу.

Джерела

---

1. Азізова С. П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підручник / С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий. — К.: ІАЕ, 2011. — 834 с.
2. Вітковський Ю. П. Інноваційний розвиток технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств / Ю. П. Вітковський // Економіка країни: стан, досягнення та перспективи подальшого співробітництва з країнами ЄС: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. — Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2014. — С. 88–91.
3. Збарський В. К. Економіка сільського господарства: навч. посібник / В. К. Збарський, В. І. Мацібора, А. А. Чалий та ін.; за ред. В. К. Збарського і В. І. Мацібори. — К.: Каравела, 2010. — 280 с.
4. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. — К.: ІАЕ, 2012. — 182 с.
5. Пархомець М. К. Фінанси агропромислового виробництва: навч. посіб. / за ред. М. К. Пархомця. — Тернопіль: ТНЕУ, 2015. — 404 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ БУХГАЛТЕРІЇ ЯК ВАГОМИЙ ФАКТОР ЇХ ПСИХІЧНОГО ПРИСТОСУВАННЯ ДО УМОВ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В умовах сучасної глобальної ринкової економіки важливого значення набувають організаційно-економічні аспекти професійного навчання облікових працівників, як важливого фактора їх фізичної та психічної адаптації до ринкових реалій. Швидке старіння знань, умінь і навичок унаслідок запровадження високотехнологічного виробництва, запровадження сучасних комп'ютерних технологій змушує підприємства постійно здійснювати навчання та підвищувати фаховий рівень своїх працівників.

Проте при вивченні поставленої проблеми, на жаль, не приділено достатньої уваги адаптації бухгалтера до умов зовнішнього середовища як необхідності в неординарності особистості та всебічному інтелектуальному розвитку сучасних працівників сфери обліку, у тому числі підтримці їх належного фізичного і психічного стану.

Процес переходу України на Міжнародні стандарти обліку та фінансової звітності складний і потребує підготовки професійних фахівців, які володіють методологією трансформації української фінансової звітності в міжнародну. З урахуванням цього особливого практичного значення набуває система підготовки кваліфікованих бухгалтерів, яка б забезпечила безперервне професійне навчання і була б спрямована на подальший розвиток бухгалтерського обліку в Україні та гармонізацію з міжнародними стандартами фінансової звітності.

Мета дослідження полягає у вивченні нормативного регулювання кваліфікаційних вимог, які висуваються до працівників бухгалтерського обліку, існуючої практики післядипломної освіти та їх співставленні з вимогами роботодавця в сучасних умовах господарювання, дослідженні процесів формування національної системи підвищення кваліфікації бухгалтерів.

Кадри повинні мати високі професійні знання, навички та вміння. Знання залежать від загальної та спеціальної освіти, навички та вміння від стажу роботи, віку працівника та його особистої вправності. Слід зазначити, що необхідність певної кількості знань, навичок та умінь впливає з закону відповідності кваліфікації робочої сили рівню використовуваних у процесі виробництва засобів виробництва і, в першу чергу, засобів праці.

Кожний бухгалтер повинен уміти: складати і перевіряти первинні документи; організувати документообіг; розробляти методичні положення (рекомендації) з ведення бухгалтерського обліку основних засобів, виробничих запасів, заробітної плати та на інших ділянках облікової роботи; формувати облікові регістри; працювати на комп'ютері, з використанням сучасних програмних продуктів, що автоматизують обліковий процес; контролювати та аналізувати господарську діяльність на підприємстві; складати фінансову, податкову, статистичну та спеціальну звітність тощо.

Бухгалтер є однією з найбільш затребуваних професій на сучасному ринку праці, вклад якого у стабільність економічного стану підприємства важко переоцінити. Особливості професії бухгалтера мають як ряд переваг (високу затребуваність на ринку праці; переважно ненормований робочий день; можливість отримання додаткового заробітку шляхом допомоги дрібним підприємствам у веденні й автоматизації системи обліку; наявність великої кількості вищих та середніх навчальних закладів для отримання відповідної фахової освіти), так і недоліків (часті зміни норм законодавства, їх суперечності; виконання завдань для забезпечення інформацією керівництва, що потребує додаткових знань та навичок; жорстка регламентація діяльності бухгалтера, що не залишає вільного простору для творчості; висока вірогідність санкцій і штрафів внаслідок можливої помилки бухгалтера).

У ринкових умовах постійно відбуваються зміни в законодавстві, інструктивних та методичних документах. Щоб відповідати сучасному рівню вимог бухгалтер має постійно підвищувати свій професійний рівень. Одним із ефективних шляхів підвищення професійного рівня бухгалтерських кадрів та престижу облікової професії є сертифікація працівників, що сприяє підвищенню їх особистої конкурентоспроможності на ринку праці. Її проводять професійні та громадські організації, які навчають працівників професійним новаціям і видають бухгалтерам відповідні сертифікати. Сертифікований бухгалтер, як правило, має більш високу довіру у підприємців і більшу можливість знайти кращу роботу.

Прикладом реалізації такого підходу до підвищення кваліфікації через сертифікацію бухгалтерів є сертифікація, котру здійснює Федерація професійних бухгалтерів та аудиторів України (ФПБАУ) на основі російської програми міжнародної сертифікації професійних бухгалтерів CIPA (Certified International Professional Accountant).

За програмою CIPA існують такі кваліфікаційні рівні:

CAP (Certified Accountanting Practitioner) – сертифікований бухгалтер-практик) – здатний самостійно вести систему бухгалтерського обліку на підприємстві, складати відповідні звіти і податкові декларації;

CIPA (Certified International Professional Accountant) – сертифікований міжнародний професійний бухгалтер) – здатний застосовувати професійне судження до питань фінансового управління та брати участь у прийнятті управлінських рішень.

Основними критеріями відбору бухгалтера роботодавцем можуть бути наступні: кваліфікація бухгалтера, підтверджена відповідними документами про освіту державного зразка та сертифікатом відповідного кваліфікаційного рівня (CAP/CIPA); вільне володіння навичками роботи з основними програмними продуктами, що автоматизують облік і звітність; вік працівника (як правило, до 40–45 років); знання ділової англійської мови (для підприємств з іноземним капіталом); достатній практичний досвід роботи, у тому числі з оптимізації оподаткування [5].

До функціональних обов'язків сучасного бухгалтера входить не тільки надання достовірної інформації про минулі події, але й участь у розробці та прийнятті перспективних планів та стратегічних програм розвитку підприємства. Як доречно підмічає Г. Г. Кірейцев, “Основне завдання розвитку методології національної системи бухгалтерського обліку в сучасних умовах глобалізації економіки та реформування вищої професійної бухгалтерської освіти полягає у підвищенні наукового рівня обліку, орієнтація на розвиток науково-пізнавальної, соціальної, інформаційної, контрольної, регулюючої та прогностичної його функції, не хтуючи необхідність подальшого розвитку функцій правового захисту суб'єктів господарювання та мотивації” [2, с. 61].

Одним із найбільш поширених шляхів стимулювання постійного підвищення бухгалтером свого професійного рівня є проведення атестації бухгалтерів. Відповідно, атестація бухгалтера є підтвердженням відповідності спеціаліста певній професійній компетенції і сприяє постійному підвищенню кваліфікації та розширенню знань бухгалтерів. За результатами проведеного опитування практикуючих бухгалтерів підприємств м. Києва Л. В. Чижевською, виявлено існування різного ставлення фахівців до необхідності та корисності атестації [5].

Ефективним напрямом успішної організації праці облікових працівників і підвищення їх фахового рівня є застосування відповідного режиму ротації. Ротація — це цілеспрямоване переміщення кадрів з метою поглибленого вивчення обліковим працівником виробничої і корпоративної культури підприємства, успішної реалізації його місії.

У ході дослідження встановлено, що на якість і ефективність роботи облікових працівників негативно впливають: нестабільність соціальної, економічної і правової сфер з одночасним зростанням вимог до бухгалтерського обліку; масова перекваліфікація спеціалістів різних професій на бухгалтерів з одночасним зниженням контролю рівня їх фахової підготовки державними органами.

Сучасний бухгалтер — це комунікабельний, здатний до продуктивного ділового спілкування спеціаліст, який розбирається в актуальних питаннях сьогодення, і водночас є спокійною, розсудливою, виваженою людиною, здатною протистояти викликам часу, фізичним і стресовим впливам середовища.

Джерела

---

1. Положення про професійне навчання кадрів на виробництві // Праця і зарплата. — 2001. — № 16. — С. 6–9.
2. Кирейцев Г. Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: Научный доклад на 6-й Междунар. конф. — Житомир: ЖГТУ, 2007. — 68 с.
3. Щекин Г. В. Основы кадрового менеджмента: учебник. — 5-е изд., стереотип. / Г. В. Щекин. — К.: МАУП, 2004. — 280 с.
4. Чижевська Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку: монографія. — Житомир: ЖДТУ, 2007. — 528 с.
5. Holovatiy M. (2015). Spontaneous mass behavior: Psychological aspects in the context of social and economic circumstances. *Economic Annals-XXI*, 155 (11–12), 29–32.

В. П. СЛАДКЕВИЧ

канд. екон. наук, доц., ННІМЕФ МАУП

А. С. ВІТЮК

магістрант, ННІМЕФ МАУП

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Високий рівень конкурентоспроможності підприємства свідчить про ефективність його функціонування, гнучкість у адаптуванні до змін середовища функціонування, високу якість продукції та адекватну цінову політику, позитивність сприйняття споживачами бренду, торговельної марки компанії, високий рівень кваліфікації персоналу тощо.

Молочна галузь на сучасному етапі є однією із провідних в структурі харчової індустрії України. За даними української Спільної молочної підприємств, у світі в середньому в рік виробляється 714 млн т молочної продукції. Самими потужними світовими виробниками молочної продукції є: Індія – 112,1 млн т (15,68 % світового ринку), 27 країн – членів Європейського Союзу – 148 млн т (20,73 %), Сполучені Штати Америки – 87 млн т (12,19 %), Китайська Народна Республіка – 36,7 млн т (5,18 %), Російська Федерація – 31,8 млн т (4,45 %), Бразилія – 29,5 млн т (4,14 %), Нова Зеландія – 15,48 млн т (2,17 %), Австралія – 9,02 млн т (1,26 %), Білорусія – 6,6 млн т та Казахстан з обсягом 5,38 млн т [2].

Україна із показником виробництва 11 млн т на рік входить до десятки світових виробників молока й молочної продукції. Переробкою молока в Україні займається більше 300 підприємств, майже 80 % ринку контролює 50 заводів, значна частина яких входить до складу великих холдингів [4].

Сучасний стан розвитку виробництва молока в Україні супроводжується негативними тенденціями у порівнянні з іншими аграрно-розвинутими країнами. На розвиток молокопереробної промисловості суттєво впливає ситуація в молочному скотарстві. Подорожчання бензину та дизпалива, нерозвинена заготівельна мережа на селі, віддаленість сировинних зон від центрів переробки призвели до скорочення обсягів випуску молочної продукції. Як результат, переробники опинилися в скрутному фінансовому становищі.

На тлі визначених проблем виробництва молока та молочної продукції в молокопродуктовому підкомплексі України сьогодні виразно простежується необхідність посилення процесу вертикальної інтеграції в молочної галузі. Забезпечити процес ефективного функціонування основних ланок молокопереробної промисловості можна шляхом створення певної молокопродуктової вертикалі, в яку на рівних правах можуть увійти аграрні підприємства та особисті господарства населення як продуценти молока і молокопереробне підприємство з його виробничою інфраструктурою.

Низька якість молочної сировини в Україні та, як наслідок, молочної продукції значною мірою звужує ринки її збуту, особливо щодо експорту.

Перспективи виходу на європейський та інші ринки вимагають пристосування до того рівня якості молока, який там існує. Основна вимога європейських країн передбачає, що молокопродукти мають бути виготовлені з молока, яке надійшло від великотоварних господарств. Очевидно, що з підвищенням якості молока будуть вироблятися більш якісні молочні продукти, що призведе до збільшення споживання української продукції населенням України, так і за її межами [1].

У сучасних ринкових умовах значного вдосконалення потребує існуюча система оцінки молока. Для того, щоб досягти європейської якості необхідно покращувати гігієнічний стан молока на всіх етапах його переробки.

В Україні слід скористатися позитивним досвідом країн світу щодо здійснення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в цілому і, зокрема, молочного скотарства. З цією метою необхідно:

- переглянути та спростити умови одержання сільськогосподарськими товаровиробниками пільгових кредитних ресурсів;
- затвердити техніко-економічне обґрунтування Національного проекту “Відроджене скотарство”, визначити форми участі держави під час реалізації цього проекту;
- ввести обмеження щодо надання коштів за державними програмами підтримки розвитку села та сільськогосподарського виробництва підприємствам організаційно-правових форм, в яких середня кількість працівників за календарний рік перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- затвердити Національну програму охорони родючості ґрунтів, розроблену Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно з Національною академією аграрних наук України, в якій передбачити виділення коштів на компенсацію заходів, що спрямовуються агроформуваннями на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, консервацію деградованих та малопродуктивних земель та інші [3].

З метою стабілізації ситуації в галузі та забезпечення її подальшого розвитку політика держави має бути спрямована на: налагодження випуску конкурентоспроможної техніки; забезпечення доступності середньострокових та довгострокових кредитних ресурсів; підвищення рівня інтеграційних зв'язків у молокопродуктовому підкомплексі; перебудову державної системи стандартизації; забезпечення цінового паритету; забезпечення покращення загального інвестиційного клімату в країні.

Джерела

---

1. Базилук Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: монографія / Я. Б. Базилук. — К.: НІСД, 2009. — 132 с.
2. Виробництво основних видів продукції 2015 рік // Державна служба статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Салмин С. П. Вертикальная интеграция предприятий как средство повышения их конкурентоспособности [Электронный ресурс] / С. П. Салмин, А. В. Куликова, О. В. Рокунова // Управление экономическими системами. — Режим доступа: <http://uecs.ru/uecs40-402012/item/1235-2012-04-09-06-50-34>
4. “Сільське господарство України”: статистичний збірник за 2015 рік / за ред. Н. С. Влащенко. — К.: Державний комітет статистики України, 2016. — 368 с.

В. П. СЛАДКЕВИЧ

канд. екон. наук, доц, ННІМЕФ МАУП

О. О. КРАСНОКУТСЬКА

магістрант ННІМЕФ МАУП

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

В сучасному світі надзвичайно велику роль в суспільному житті відіграє інформація. Вона є основою при прийнятті рішень для здійснення будь-яких дій. Інформація – універсальний ресурс, який використовується всіма галузями економіки та є сукупністю відомостей, фактів, знань про її компоненти, об'єкти, суб'єкти, що передаються прямо або опосередковано від джерела до споживача.

Під інформацією розуміють сукупність корисних відомостей, які є об'єктом збирання, реєстрації, зберігання, передавання й перетворення. Інформація є одним із ресурсів, який може накопичуватися, реалізуватися, поновлюватися, є придатним для колективного використання та (на відміну від інших ресурсів) у процесі споживання не втрачає своїх якостей [1].

Інформаційне забезпечення управління – це сукупність реалізованих рішень щодо обсягів інформації, її якісного та кількісного складу, розміщення і форм організації. Головною метою інформаційного забезпечення процесу управління на підприємстві є постійна якісна інформаційна підтримка процесу прийняття управлінських рішень, яка має містити комплексну систематизовану інформацію щодо ланок діяльності, структурних підрозділів та рівнів управління підприємства. Для забезпечення досягнення встановленої мети в процесі формування інформаційного забезпечення відбувається перетворення інформації (збір, зберігання, алгоритмізація, обробка використання та ін.) для її ефективного використання в процесі оперативного управління підвищенні ефективності управління підприємством.

Основним завданням інформаційного забезпечення управління підприємством є отримання, систематизація та використання максимально достовірної, точної інформації про стан зовнішнього середовища. Ця інформація повинна, передусім, стосуватися споживачів, конкурентів і змін у ринковому середовищі, коливань макроекономічних параметрів функціонування ринку та змін законодавства [2].

Основні напрямки оцінки ефективності інформаційного забезпечення управління підприємством: відповідність системи інформаційного забезпечення потребам користувачів, конкурентоздатність продукції/послуг підприємства, технічний аналіз впровадження системи інформаційного забезпечення, аналіз впливу зовнішнього середовища, аналіз впливу внутрішнього середовища, оцінка системи управління підприємством, фінансовий стан підприємства, фінансова спроможність підприємства при розробці та впровадженні системи інформаційного забезпечення, економічна ефективність проекту.

Щоб задовольнити різноманітні інформаційні потреби всіх зацікавлених сторін, підприємство мусить конструювати упорядковані потоки своєї фінансової інформації.

ції, її систематизоване подання в залежності від змісту запиту відповідної групи споживачів з точки зору її корисності. Основу інформаційного забезпечення процесу управління фінансовими ресурсами підприємства має становити інформаційна база [3].

При раціоналізації логістичних процесів торговельних підприємств у минулому основна увага, як правило, приділялося фізичному підйомно-транспортному процесу. Сьогодні увага усе більш має звертатися на інформаційний потік, за допомогою якого планують матеріальний потік, керують ним і контролюють його. Поліпшення інформатизації й організації нерідко може принести більший ефект, чим технічні інновації.

Порядок проектування інформаційної логістичної системи має включати наступні кроки:

- визначення підрозділів підприємства, що будуть включені в інтегровану інформаційну логістичну систему (також з урахуванням перспективи);
- попередній проект функціональних областей інформаційної системи і співвідношень між ними;
- визначення важливих для роботи підприємства об'єктів (замовники, постачальники матеріалів, деталей і т. п.) і їхнє відображення в інформаційній системі (це найбільш складне завдання проектування інформаційної логістичної системи, тісно зв'язане з попереднім кроком);
- визначення можливостей використання функціональних областей системи в різних підрозділах підприємства й оцінка очікуваного ефекту;
- установлення правил для архітектури і технічної реалізації підсистем і з'єднуючих ланок, створюваних власними силами;
- установлення загальних, незалежних від функцій правил і форматів для передачі даних між функціональними областями інформаційної системи;
- установлення параметрів для обчислювальної техніки (апаратне устаткування, операційна система, система керування даними, ієрархічні рівні ЕОМ, технічні методи передачі);
- розробка проекту реалізації (пріоритети, терміни і т. д.) [4].

Для ефективного інформаційного забезпечення процесу управління рекомендується створити спеціальний структурний підрозділ — службу контролінгу. Оскільки основна функція контролінгу на підприємстві — аналіз та управління витратами і прибутком, служба контролінгу повинна мати можливість отримувати всю необхідну інформацію й створювати на її основі рекомендації для прийняття рішень. Інформація, яку готує служба контролінгу, призначена для вищого керівництва, тому доцільно підпорядковувати службу контролінгу безпосередньо заступникові директора з економіки.

Основні завдання служби контролінгу: створення системи збору оперативної інформації; підготовка аналітичних звітів про витрати для керівників; аналіз документообігу; взаємовідносини з керівниками всіх рівнів; допомога в постановці завдання автоматизації фінансово-господарської діяльності; методичні вказівки з економічного аналізу та оцінки інвестиційних проектів тощо.

Контролінг як підсистема управління асистує, підтримує керівництво за допомогою методів, інструментів та інформації, які через високий рівень ієрархії, диференціації і спеціалізації більше не можуть використовуватися безпосередньо керівництвом фірми, дозволяє позбутися негативної суб'єктивності та емоційності в управлінні. Передача цієї діяльності спеціалізованому підрозділу — службі контролінгу — сприяє підвищенню ефективності управління підприємством [5].

Джерела

---

1. Закон України “Про інформацію” // Голос України. — 1992. — 13 лист. — С. 3.
2. Босак І. П. Інформаційне забезпечення управління підприємством: економічний аспект / І. П. Босак, Є. М. Палига // Регіональна економіка. — 2007. — № 4. — С. 193–195.
3. Гребешков О. В. Інформаційне забезпечення діяльності підприємства: інформаційні джерела та джерела їх задоволення / О. В. Гребешков // Вісн. Хмельницьк. нац. ун-ту. — 2009. — № 6. — С. 205–208.
4. Кондратова С. С. Інформаційні технології в управлінні [монографія] / С. С. Кондратова. — К.: МАУП, 2007. — 412 с. 4. ERP системи [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.itreality.ru/analit/tops.html>
5. Тарасюк М. В. Контролінг в управлінні торговельними мережами: теорія, методологія, практика : [монографія] / М. В. Тарасюк. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 548 с.

ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ПРАКТИЦІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В УКРАЇНІ

Успіх найбільш розвинених країн засвідчив, що стійкі конкурентні переваги організацій та національних економічних систем набуваються за умов переходу від підходу екстенсивного використання природньо-ресурсного потенціалу до підходу, заснованого на використанні знань [1].

За таких умов фокус уваги зміщується на персонал, як на джерело та носій нових знань, творчості, інновацій. Персонал перестає бути категорією недиференційованих ресурсів та перетворюється на інтелектуальний капітал суб'єктів господарювання [2].

Звідси виникає необхідність комплексного підходу до проблем підвищення ефективності праці персоналу: його мотивація, адаптація, навчання, розвиток, створення сприятливих соціально-психологічних умов та належне техніко-технологічного забезпечення.

Мотивація є ключовим чинником в підвищенні продуктивності. Вона спрямована на стимулювання мотивів та потреб будь-якої людини в досягненні цілей особи та організації [3].

Свідома поведінка людей визначається значним переліком мотивів до діяльності та до підвищення її ефективності, які пов'язані із внутрішніми організаційними чинниками: соціально-психологічним кліматом в колективі, цікавістю праці, організаційними цінностями, можливістю навчання та розвитку, соціально відповідальною діяльністю організації та іншими чинниками.

Наріжний камінь в наукову розробку проблем мотивації трудової діяльності поклала ціла низка відомих науковців, серед яких найбільш відомими є Ф. Тейлор, Ф. Гілбрет і Л. Гілбрет, Г. Емерсон, М. Фоллет, Е. Лоулер, Д. Мак-Грегор, Д. Мак-Клелланд, В. Врум а також О. Шелдон, А. Файоль, та Е. Мейо.

Мета даної статті полягає у дослідженні соціально-економічних чинників та трендів, які склалися у сучасній практиці побудови та використання систем мотивації персоналу суб'єктами господарювання в Україні.

Мотивація діяльності має дві сфери прояву одночасно: соціальну та економічну. Вони пов'язані між собою, оскільки в ринковій економіці при горизонтальному розподілі праці, задоволення потреб відбувається через обмін продуктами праці за допомогою грошей.

Наприклад, потреба у високому статусі забезпечується витратами на представницький автомобіль, елітне житло, дорогий одяг і т. д. Але щоб забезпечити цю соціальну потребу виникає необхідність у забезпеченні сукупності інших економічних та соціальних потреб: визнання професійних здобутків керівництвом та пов'язане з цим підвищення на посаді та у збільшенні заробітної плати; потреба будувати доброзичливі стосунки (формує коло прихильників, послідовників, партнерів).

Слід зазначити, що змістовні щодо роботи чинники мотивації мають більший пріоритет для розвинених країн та для працівників з високим рівнем стабільних дохо-

дів. Для країн, в яких розмір заробітної плати є низьким пріоритетними є чинники матеріального стимулювання. Це можна пояснити тим, що рівень економічної винагороди за працю забезпечує лише базові фізіологічні потреби людини у їжі, житлі, безпеці. В цілому можна побачити, що прояв до задоволення вищих соціальних потреб посилюється при забезпеченні нижчих фізіологічних, що узгоджується з теорією ієрархії потреб А. Маслоу.

Рівень оплати праці – це ще й рівень поваги роботодавця, рівень його соціальної відповідальності по відношенню до працівників. А це вже питання особистих цінностей власника та цінностей організаційної культури, яку він формує на власному підприємстві.

В Україні співвідношення, наприклад, енергозатрат і заробітної плати складає 70 % на 10 %, коли в Німеччині приблизно – 35 % на 35 %. У зарубіжних країнах частка заробітна плата у структурі собівартості продукції складає приблизно від 30 до 50 відсотків, коли в Україні – від 5 до 7 відсотків.

З цього випливає, що власники підприємств в Україні бажають підвищувати продуктивність не за рахунок інтенсифікації праці внаслідок використання більш прогресивних техніки та технології (при відповідному підвищенні і рівня оплати праці), а за рахунок екстенсивного збільшення кількості працівників з низьким рівнем оплати праці. Тобто домінує філософія та цінності колоніальної країни та феодального підходу до робочої сили. Спостерігається не розуміння основ економіки знань, сформованої в економічно розвинутих країнах.

Підвищення рівня мінімальної оплати праці в Україні має позитивну тенденцію та об'єктивні передумови. Значна кількість роботодавців, які виплачують заробітну плату “в конвертах” вимушені збільшувати частку офіційних виплат у структурі винагороди. Це сприяє виведенню з тіні грошових потоків та наповненню пенсійного та інших соціальних фондів, оскільки збільшуються і обсяги відрахувань до них.

Чинники матеріального стимулювання праці в Україні будуть мати значний вплив, оскільки є значний розрив в рівнях оплати праці з розвиненими країнами, для яких характерна домінанта чинників самовираження, самореалізації, змісту роботи тощо [4].

За даними Європейського інституту статистики Eurostat, жителі Великобританії в середньому отримують – 3118 євро, німці отримують – 2980 євро, датчани – 2947 євро, шведи – 2576 євро на місяць, середня зарплата жителя України за даними Держкомстату на серпень місяць 2017 року становила – 7114 грн або близько 230 євро [5].

Проте, до мотивації необхідно підходити комплексно: суміщати використання матеріальних та нематеріальних методів мотивації праці. Людина завжди залишається особистістю і потребує поваги та нормальних умов праці. Тому ігнорування чинника поваги навіть при значному рівні оплати праці буде лише тимчасово втримувати людину на робочому місці і не буде сприяти підвищенню рівня продуктивності.

Людина в організації працює в соціальному середовищі, вплив якого також має важливе значення. Працівники здійснюють порівняльну оцінку не тільки розміру винагород та трудових внесків, але й умов праці членів трудового колективу. Невідповідність витрат внескам, умов праці негативно впливає на вмотивованість працівників.

Зрозумілим і для працівників, і для управлінського персоналу є негативний вплив неадекватної оцінки та оплати праці працівникам. Нажаль в практиці бізнесу в Україні цю проблему намагаються “вилікувати” умовою не розголошення рівня оплати праці. Проте робітники розуміють, що така вимога доречна лише за дискримі-

наційної оплати праці. Соціально відповідальні компанії діють за умов прозорості та відкритості, що є віддзеркаленням більш соціально-орієнтованої кадрової політики та в цілому бізнесу.

Соціальна відповідальність бізнесу має низку переваг для власників та менеджерів підприємства і провідні українські компанії з 2008 року розпочали діяльність в цьому напрямку, що є прикладом для наслідування для інших підприємств.

Заслугує на увагу система мотивації персоналу, яка застосовується в Нідерландах. Ключовим моментом, що визначає зацікавленість і активність працівників, є високий рівень соціальної захищеності, пільг і компенсацій. Основні напрямки мотивації захисту прав найманих робітників закріплені законодавчо у відповідних актах і положеннях. Керівництво фірм, установ і організацій має право відхилитися від них тільки у бік збільшення. Законодавством Нідерландів встановлено також, що за необхідності консультації лікаря працівнику надається дві оплачених години, протягом яких він може здійснити візит до фахівця. На окремих підприємствах цієї країни за відсутності невиходів на роботу з яких-небудь причин (зокрема, через хворобу) протягом 3-х місяців працівник одержує додатково один оплачений день відпочинку.

Високий рівень соціальної захищеності не тільки добровільна воля власників підприємств в західних країнах, але й результат потужної роботи незалежних профспілок. Нажаль, сьогодні в Україні профспілки на підприємствах незалежні від керівництва лише формально та не демонструють прикладів активного відстоювання прав працюючих.

Перегляд трудового законодавства в останні роки демонструє значне лобіювання інтересів саме власників підприємств, оскільки не закріплює додаткових гарантій для працівників та навіть дещо знижує рівень їх соціальної захищеності.

Таким чином, мотивування до продуктивної діяльності в Україні знаходиться під негативним впливом національної практики ведення бізнесу у тіні, зменшення соціальних гарантій з боку роботодавців.

Роль держави на регулювання методів мотивації є важлива, оскільки саме вона встановлює мінімальний розмір заробітної плати, забезпечує соціальні гарантії та права працюючих, повагу до працівника як особистості, збереження його здоров'я та забезпечення безпечних, гідних умов праці.

Позитивна роль комерційних організацій, які переймають досвід компаній з розвинених країн щодо соціальної відповідальності, систем та розмірів оплати праці.

Слід зазначити, що актуалізується питання щодо розвитку та навчання персоналу, оскільки в цьому менеджмент підприємств вбачає прямий зв'язок із підвищенням продуктивності та необхідності збереження професіоналізму в умовах науково-технічного прогресу.

Література

---

1. Набатова О. О. “Економіка знань” як глобальна інновація [Електронний ресурс] / О. О. Набатова // Вісн. Нац. ун-ту “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”. Серія : Економічна теорія та право. — 2013. — № 2. — С. 293–295.
2. Дегтяр А. О. Економіка знань як суспільний феномен сьогодення [Електронний ресурс] / А. О. Дегтяр, О. І. Крюков // Теорія та практика державного управління. — 2012. — Вип. 4. — С. 3–9.
3. Дрогомирецька М. І. Мотивація праці як інструмент ефективного управління персоналом сучасної організації [Електронний ресурс] / М. І. Дрогомирецька // Вісн. Одеського нац. ун-ту. Економіка. — 2013. — Т. 18, Вип. 1 (1). — С. 97–101.

4. Думанська В. Оплата праці: українські проблеми на тлі світових тенденцій [Електронний ресурс] / В. Думанська // Україна: аспекти праці. — 2015. — № 2. — С. 35–40.
5. Рівень зарплат в країнах Європи [Заголовок з екрану] / Новини Житомира. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.city.zt.ua/ekonomika/>

Д. О. СОМОВ

канд. екон. наук, доц., ННІМЕФ МАУП

М. Ю. МИРОНОВА

магістрант ННІМЕФ МАУП

РОЗРОБКА ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ТОВ “ВІДРОДЖЕННЯ”

Сучасне комплектування підприємства кадрами і реалізація довгострокової, орієнтованої на майбутнє, кадрової політики є неможливими без обміркованого кадрового планування [1]. Чітка централізація прийняття рішення з даного питання і використання неефективної форми організації планування є неприпустимим для стабільного і ефективного функціонування ТОВ “Відродження”. Адже, воно спрямоване як на вирішення проблем підприємства, так і на задоволення інтересів і потреб працюючих, дозволяє заповнювати вакантні позиції, оцінювати можливості кар’єри різних фахівців в межах конкретної компанії і, внаслідок, цього зменшувати плінність кадрів [2]. Тому, для вдосконалення процесу планування чисельності персоналу в ТОВ “Відродження” можна порекомендувати вдатися до застосування “зустрічної”, або “кругової” форми організації планування на підприємстві. За даної форми вище керівництво формулює цілі та основні завдання для їх реалізації. Ця інформація за організаційною вертикаллю доводиться до керівників підрозділів, фахівців, безпосередніх виконавців. Усі вони залучаються до формування проекту плану, який передається “нагору” для розгляду та затвердження. В разі корегування вищим керівництвом планових показників, проект плану знов передається “вниз” для ознайомлення. Таким чином, узгодження відбувається до моменту затвердження плану вищим керівництвом.

Для ТОВ “Відродження” застосування “зустрічної” форми буде найбільш доцільним, тому що така організація планування залучає творчий потенціал персоналу, посилює його значимість в діяльності підприємства, сприяє раціональному використанню ресурсів, підвищенню ефективності роботи підприємства. Дана форма планування дає змогу залучити лінійних керівників з їх досвідом і знаннями до процесу планування, крім того керівник окремого відділу краще володіє інформацією стосовно забезпечення відділу людськими ресурсами, що дозволяє більш точно визначити потребу в кількісному й якісному вимірі. Тим самим процес організації планування на підприємстві стане більш ефективним і буде забезпечувати єдиний напрямок зусиль всіх членів підприємства до досягнення його загальних цілей.

Підвищення ефективності роботи ТОВ “Відродження” в значній мірі визначається організованістю системи управління, яка залежить від чіткої структури підприємства і діяльності всіх її елементів у напрямку обраної мети. Система управління кожним підприємством може бути неповторною за своєю побудовою, оскільки в кожного підприємства специфічні мета і завдання, своєрідна передісторія розвитку,

свої особливості, по-різному формується колектив і т. п. Тим більше своєрідною є робота з формуванням структури управління.

Однією з найголовніших проблем, з якою стикається менеджер по персоналу в ТОВ “Відродження” — це недостача професійних кадрів як на самому підприємстві, так і на ринку праці. Тому дуже важливо використовувати найбільш ефективні підходи щодо професійного підбору кадрів, по-перше, для того щоб знайти і відібрати серед багатьох претендентів саме кваліфіковані і професійні кадри, і, по-друге, прикласти максимум зусиль і професійних навичок для того, щоб зацікавити таких потенційних співробітників. Тому основною конкурентною перевагою ТОВ “Відродження” в найближчі роки повинна стати здатність залучати й утримувати кращих людей.

Перш за все, необхідно подумати про імідж компанії на ринку праці [3]. ТОВ “Відродження” молоде підприємство, яке повільними але дуже впевненими кроками розвивається з чітко сформульованими цілями і має певні переваги перед іншими підприємствами. Але на ринку праці ТОВ “Відродження” досі залишається невідомою організацією. Імідж роботодавця в умовах ринку набуває важливого значення як для підприємства, так і для кандидата. Так, підприємство за допомогою позитивного іміджу має можливість залучати найбільш “коштовних” працівників, економити ресурси на пошук найбільш придатних для роботи кандидатів. Для потенційних працівників імідж підприємства, в свою чергу, полегшує процес прийняття рішення щодо працевлаштування, а також підвищує рівень проінформованості і довіри до нього.

Таким чином, для ТОВ “Відродження” можна запропонувати низку заходів, а саме:

- потрібно стати відкритим ринкові — слід розповідати про пропоновані можливості, відкриті вакансії;
- витрати на рекламу по найманню повинні бути на досить високому рівні, і це не менш важливо. Як варіант — розміщувати в пресі інтерв’ю зі співробітниками, працівниками, розповіді про “історії успіху” з акцентом на можливості реалізувати свій потенціал саме в цьому підприємстві [4];
- необхідно розширити можливості залучення кандидатів на вакантні посади через налагодження професійних відносин з навчальними закладами міста та створення гарного іміджу компанії на ринку праці через активну участь у заході “Ярмарка професій”;
- на сайті ТОВ “Відродження” треба створити розділи, присвячені корпоративній ідеології, системам компенсацій — всю цю інформацію зробити легко доступною для зовнішнього ринку;
- підприємству необхідно розробити розділ, присвячений молодим фахівцям, в якому будуть приваблювати не тільки спеціалістів зі стажем, але й молоде покоління, розповідати про гарний досвід такої співпраці тощо.

Джерела

---

1. Чорна М. В. Підбір персоналу на підприємстві: системний та процесний підходи [Електронний ресурс] / М. В. Чорна, М. М. Білоножко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. — 2013. — Вип. 1 (2). — С. 69–76.
2. Башук Т. О. Підбір персоналу та ухвалення рішень у креативному управлінні організацією [Електронний ресурс] / Т. О. Башук, Я. І. Смірнова // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2012. — № 1. — С. 148–155.

3. Гатило В. П. Підвищення інвестиційної привабливості за рахунок позитивного іміджу підприємства на ринку праці [Електронний ресурс] / В. П. Гатило, Г. В. Назарова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. — 2011. — № 4. — С. 5–15.
4. Омельченко Ю. Ю. Оцінювання ефективності інструментів та власне професійного добору персоналу [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Омельченко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2014. — № 2. — С. 418–424.

ОБЛІКОВА СТАВКА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Вагоме місце в реалізації економічної політики держави посідає грошово-кредитна політика. Вона забезпечує досягнення цільових орієнтирів в економіці на основі використання інструментів впливу на параметри грошового ринку. Вибір інструментів грошово-кредитного регулювання обумовлюється визначеною стратегією монетарної політики.

Стратегією реалізації монетарної політики Національного банку України визначено реалізацію режиму інфляційного таргетування [1]. Таргетування інфляції (inflation targeting) — монетарний режим, який передбачає відповідальність центрального банку за дотримання проголошеного значення офіційного показника інфляції (таргету) протягом визначеного періоду часу.

Використання режиму інфляційного таргетування спрямоване на виконання основної функції монетарної політики НБУ — досягнення та утримання цінової стабільності. Інфляційне таргетування базується на новокейнсіанській моделі економіки і опирається на наступні припущення:

- циклічність і порушення макроекономічної стабільності — закономірний результат функціонування ринкової економіки;
- гроші є нейтральними в довгостроковій перспективі, але можуть впливати на економічну кон'юнктуру в короткостроковій перспективі завдяки негнучкості цін;
- грошово-кредитна політика має відігравати стабілізуючу роль у відновленні рівноваги економіки;
- грошово-кредитна політика має стабілізувати інфляцію навколо цільового рівня, а реальний ВВП — навколо потенційного рівня;
- застосування експансіоністської політики для короткострокового стимулювання зростання економіки призводить до зростання інфляційних очікувань з подальшими втратами для економічного зростання.

Таргетування інфляції характеризується публічним проголошенням офіційної кількісної цілі щодо рівня інфляції (або його інтервалу) на середньострокову перспективу та діями центрального банку, спрямованими на приведення існуючої інфляції до її цільового показника за допомогою процентної ставки та інших інструментів монетарної політики.

Реалізація визначеної стратегії здійснюється поетапно [2]:

I — Стрімка дезінфляція (з 50 % у 2015 р. до 12 % +/- 3 п. п. у 2016 р.);

II — Досягнення однозначних показників інфляції (з 8 % +/- 2 п. п. у 2017 р. до 6 % +/- 2 п. п. у 2018 році);

III — Підтримка інфляції на рівні 5 % +/- 1 п. п. у тривалій перспективі (з 2019 року).

Таким чином, кількісною метою щодо зміни індексу споживчих цін є досягнення стаціонарної цілі 5 %, тобто рівня, сумісного з ціновою стабільністю.

Слід зауважити, що впроваджуючи режим інфляційного таргетування, центральний банк не повинен таргетувати інші показники. Так, наслідком є висока ймовірність коливань валютного курсу. Потреба зменшення бюджетного дефіциту та грошової маси в обігу може призвести до росту безробіття та зростання соціальної напруги в результаті скорочення видатків бюджету [3].

Основним інструментом монетарної політики за визначеної стратегії виступає процентна (облікова) ставка. За допомогою облікової ставки центральний банк встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених коштів на відповідний період. Таким чином, облікова ставка: 1) характеризує оцінку грошового ринку з боку центрального банку та напрями реалізації його монетарної політики; 2) виступає індикатором щодо встановлення вартості залучень за різними фінансовими інструментами; 3) є найнижчою процентною ставкою, що використовується для підтримки ліквідності банківської системи на основі рефінансування. Широке тлумачення ролі облікової ставки полягає у її впливі на зміну пропозиції грошей: її зростання скорочує пропозицію грошей, а скорочення — стимулює попит з боку банківської системи на “дешевші” гроші і веде до зростання пропозиції грошей.

При встановленні облікової ставки мають враховуватися чинники економічного, політичного та соціального спрямування (фаза економічного циклу, умови попиту на гроші, інфляційні очікування, рівень доходів населення тощо). Однак складність врахування всіх потенційних чинників впливу на вартість грошей, досі залишає відкритим питання методологічних підходів щодо визначення обґрунтовано рівня облікової ставки. Ключовими чинниками при визначенні розміру облікової ставки згідно правила “Тейлера” виступають темпи зміни валового внутрішнього продукту та інфляції [4]. Умовою встановлення облікової ставки є те, що вона не може бути нижче рівня інфляції.

Суттєві зміни в реалізації процентної політики Національного банку та її перетворення на інструмент регулювання попиту та пропозиції на грошові кошти через зміну процентних ставок за своїми операціями з метою впливу на процентні ставки суб'єктів грошово-кредитного ринку та доходність фінансових операцій регламентуються Постановою НБУ “Про затвердження Положення про основи процентної політики Національного банку України” [5].

Облікова ставка та процентні ставки за ключовим інструментом монетарної політики (ставки: рефінансування, за операціями розміщення депозитних сертифікатів, стабілізаційних позик, кредитами овернайт, операціями РЕПО) устанавлюється на одному рівні. Так, уніфікація ставок за операціями розміщення депозитних сертифікатів на двотижневий строк, які мають найбільшу вагу розміщених депозитних сертифікатів, в умовах профіциту ліквідності банківської системи дозволить вдосконалити управління короткостроковими процентними ставками на міжбанківському ринку.

Наведемо статистичні дані щодо зміни облікової ставки (таблиця). З метою приведення інфляції до цільових показників та з урахуванням ризиків Національний банк підвищив 27.11.17 року облікову ставку до 13,5 % річних.

Споживча інфляція у вересні 2017 року прискорилась до 16,4 % у річному вимірі і перевищила траєкторію прогнозу Національного банку. Підвищення темпів інфляції зумовлюється: прискоренням зростання цін на продовольчі товари; підвищенням виробничих витрат, у т. ч. через детінізацію оплати праці на фоні підвищення мінімальної заробітної плати; поживаленням споживчого попиту внаслідок зростання доходів населення. Погіршення подальшого очікування інфляційних проявів відо-

бражає вплив високих поточних показників зростання цін та ефект від оголошення підвищення соціальних стандартів.

Зміна облікової ставки Національного банку України у 2013–2017 рр. [6]

Рік	2013		2014		2015				2016				2017				
Період	з 10.06	з 13.08	з 15.04	з 17.07	з 13.11	з 06.02	з 04.03	з 28.08	з 25.09	з 22.04	з 27.05	з 24.06	з 29.07	з 16.09	з 28.10	з 26.05	з 27.10
% річних	7,0	6,5	9,5	12,5	14	19,5	30	27	22	19	18	16,5	15,5	15	14	12,5	13,5

Більш жорстка монетарна політика спрямована на упередження подальшого посилення інфляційних тенденцій та є реакцією на підвищення ризиків затримки відновлення співпраці з МВФ та прискорення споживчого попиту внаслідок підвищення соціальних стандартів.

Мотивом підвищення ставки є стимулювання притоку заощаджень у банківський сектор і, відтак, стримування споживчий попит. Також підвищення ставок робить більш привабливими фінансові інструменти в національній валюті порівняно з аналогами в іноземній валюті, що матиме позитивний вплив на майбутню інфляцію через канал обмінного курсу.

У випадку реалізації окреслених вище інфляційних ризиків Національний банк може вдатися до подальшого підвищення облікової ставки для їх нівелювання і повернення інфляції до цільової траєкторії.

Вищевикладене дозволяє встановити:

- основний шлях оптимізації грошово-кредитної політики — реалізації стратегії інфляційного таргетування;
- досягнення цінової стабільності — необхідна передумова стійкого економічного зростання;
- забезпечення цінової стабільності в середньостроковій перспективі реалізується через процентну політику Національного банку та управління обліковою ставкою;
- підтримка низького рівня інфляції дозволить стабілізувати ситуацію на грошово-кредитному ринку, знизити ставки по кредитах, сприятиме зростанню реальних доходів населення та суб'єктів господарювання, активізації інвестиційної діяльності.

Джерела

1. Про основні засади грошово-кредитної політики на 2017 рік та середньострокову перспективу: рішення Ради НБУ від 21.21.2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/vr001500-16#n14>
2. Про основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки: Постанова Правління НБУ від 18.08.2015 року № 541 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v0541500-15>
3. Швайко М. Л. Грошово-кредитна політика України в сучасних умовах / М. Л. Швайко // Соціальна економіка. — 2016. — № 1. — С. 82–86.
4. Пелех У. В. Процентна політика як засіб регулювання монетарної сфери / У. В. Пелех // Ефективність державного управління. — 2012. — № 30. — С. 481–485.

5. Про затвердження Положення про основи процентної політики Національного банку України: Постанова НБУ від 21.04.2016 р. № 277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua>
6. Облікова ставка Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=53647&cat_id=12057279&ctime=1448979308293

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕВАТОРНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Україна протягом останнього десятиліття входить до десятки провідних експортерів зерна світу. Останнім часом продукції зернового господарства в структурі експорту України належить провідне місце. Якщо в період 2010–2013 рр. питома вага продукції чорної металургії становила близько 40 %, то після 2014 р. вказану частку займає зерно.

Велике значення для підвищення якості та забезпечення конкурентоспроможності продукції зернового господарства, зокрема доведення зерна до оптимальної вологості, має створення в регіонах його вирощування умов для його зберігання. Раніше ці функції виконували побудовані в кінці ХХ ст. елеватори. Значна їх частина була приватизована і не використовується для доопрацювання та збереження врожаю найбільш масових сортів пшениці. Крім того, переважна їх більшість не відповідає сучасним вимогам у зв'язку з чим постає нагальна необхідність побудови достатніх їх потужностей за найновішими технологіями.

Слід зазначити, що елеваторне господарство чи не єдине, уціліле від тотального руйнування. У доперобудовний період елеватори були стратегічними за значимістю об'єктами. Як і усі інші послуги, послуги із зернозбереження мають такі властивості, як одночасність виробництва і споживання, а також недовговічність. Попит на послуги зі зберігання зернових виникають з моменту збору урожаю до переробки зерна, яке підлягає постійному зберіганню. Подібно до показників попиту на інші послуги, рівень попиту послуг зі зберігання зернових має схильність до сезонних коливань і кон'юнктурних змін.

Законом України “Про зерно і ринок зерна в Україні” визначено, що зерно підлягає зберіганню на сертифікованих зернових складах (елеваторах, хлібних базах, на хлібоприймальних, борошномельних і комбікормових підприємствах), а також у зернохосовищах власників зерна.

В наш час в Україні сертифіковані 548 підприємств, що надають послуги зі зберігання зерна. Із загальної кількості сертифікованих 72 зернохосовищ входять в структуру Державної Акціонерної Компанії “Хліб України” і 27 Держкомрезерву України. Всього в Україні 99 державних підприємств, що можуть надавати послуги зі зберігання зерна. Основна ж маса підприємств по зберіганню зерна, що отримали сертифікати (396), — це елеватори недержавної форми власності. Підприємства галузі зі зберігання зернових можна умовно розділити на 3 категорії. До першої категорії належать виробничі (млинові) підприємства. До другої категорії відносяться портові елеватори і зернохосовища. Третю категорію складають лінійні елеватори.

Вагому роль у створенні нових сучасних потужностей із доопрацювання і збереження зерна в Україні відіграє ТОВ “ТД “Югелеватор”, що функціонує з 2001 року. Основним напрямком діяльності підприємства є проектування, виробництво та будівництво зернохосвищ із збірних металевих вентильованих ємностей (силосів). Всі силоси виготовляються з високоякісних європейських сталей на високотехнологічному обладнанні з числовим програмним управлінням, що дозволяє нам акцентувати Вашу увагу на якості нашої продукції. Добре налагоджена технологія виробництва дозволяє зберігати продукцію без втрати якості.

Основними напрямками вдосконалення організаційної діяльності ТОВ “Торговий дім “Югелеватор” доцільно розглядати такі дві групи заходів: ті, що спрямовані на зменшення витрат на імпорту закупівлю необхідного обладнання та дії із мінімізації виробничих затрат компанії в Україні. Щодо імпорту обладнання, то вирішальне значення має економічне обґрунтування вибору найбільш ефективних постачальників обладнання із зарубіжних країн.

У зв'язку із високим рівнем енерговикористання виробничі підрозділи ТОВ “Торговий дім “Югелеватор” доцільно перевести на споживання альтернативних джерел енергії. В нас час освоєні технології з застосування сонячних батарей. Як показали дослідження, економічний ефект від їх використання тільки по Таращанському елеватору щорічно складе 1,37 млн грн. Для успішної реалізації даного проекту в товаристві доцільно ввести посаду енергоменеджера. Разом з компаніями-контрагентами необхідно також скоротити існуючі ланцюги постачання зерна.

Підвищенню ефективності функціонування ТОВ “Торговий дім “Югелеватор” буде сприяти також створення власного накопичувального перевалочного комплексу по зберіганню і перевалці зернових та олійних культур на базі автоматизованого технологічного устаткування. Для надання послуг із зберігання та перевалки зернових буде організований новий термінальний елеватор, який розташовуватиметься в припортовому районі міста Миколаєва.

Реалізація вказаних заходів буде сприяти успішному вирішенню проблеми забезпечення сучасними потужностями потреб України в доопрацюванні і збереженні продукції зернового господарства і в підсумку зменшенні його залежності від світової ринкової кон'юктури.

Джерела

---

1. Про внесення змін до Закону України “Про зерно і ринок зерна в Україні” — ред. від 19.07.2017 № 37-15 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2017. — № 18. — Ст. 222.
2. Анісімова О. М., Вітка Н. Є. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності високотехнологічного підприємства: монографія. — Донецьк: Ноулідж, 2011. — 175 с.
3. Вахненко Т. Нееквівалентність зовнішньої торгівлі — фундаментальна проблема економічного розвитку країн, що розвиваються // Економіка України. — 2015. — № 2. — С. 65–73.
4. Ващук В. Ф. Методологія формування конкурентоспроможності зовнішньоекономічної діяльності на зовнішньому та внутрішньому ринках // Проблеми науки. — 2014. — № 5. — С. 25–35.
5. Губенко В. І. Лібералізація і протекціонізм зовнішньоекономічної діяльності // Вісн. аграр. науки. — 2015. — № 12. — С. 61–63.

В. О. ТЬОРЛО

канд. екон. наук, ст. наук. співроб., проф. МКА, ННІМЕФ МАУП

В. В. МИРОШНИЧЕНКО

канд. екон. наук, доц., Національний ун-т "Києво-Могилянська академія"

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Прикордонне розташування регіонів у наш час набуває вирішального значення для інтенсифікації їх розвитку. Можливості вказаного процесу значно зростають за умов, коли діловими партнерами в інтеграційній співпраці є країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку. Та обставина, що Україна на заході має кордони з державами Європейського співтовариства, є вагомим чинником в реалізації можливостей розвитку прикордонних регіонів, які розташовані на прилеглих територіях. При цьому важливого значення в реалізації можливостей транскордонного співробітництва набуває налагодження співпраці на рівні загальнодержавних органів прикордонних країн та створення інституційних механізмів міжрегіонального співробітництва.

В наш час основними формами транскордонного співробітництва західних регіонів України є Єврорегіони, двостороннє економічне та культурне партнерство між населеними пунктами, різноманітні за тематичною спрямованістю форуми, семінари, конференції за участю представників сусідніх держав.

Західні області України понад два десятиліття співпрацюють із суб'єктами господарювання зарубіжних держав: з 1993 р. в межах Єврорегіону "Карпати" і з 1995 р. — Єврорегіону "Буг".

Як показують дослідження, найбільші резерви щодо можливостей соціально-економічного розвитку та екологічної стабілізації західних прикордонних територій України існують в межах Єврорегіону "Карпати" (КЄ), який був першим єврорегіоном за участю країн постсоціалістичного простору та найбільшим за площею (148 км²) економічним утворенням, з яким співпрацює наша держава. Він об'єднує 19 прикордонних адміністративно-територіальних одиниць Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та України. Від нашої держави до нього входять Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області.

Не дивлячись на тривалу транскордонну співпрацю суб'єктів господарювання України із зарубіжними партнерами, існує низка проблем щодо можливостей реалізацій міжнародного співробітництва. Насамперед це стосується недостатнього використання української стороною потенціалу розвитку вітчизняних регіонів, на чому було наголошено в Рекомендації 296 "Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір" Конгресу місцевих та регіональних влад [1]. Зокрема акцентувалася увага на необхідності місцевим та регіональним органам влади активізувати роботу щодо територіального планування, впровадження належної соціальної політики стимулювання економіки та покращення ситуації на ринку праці.

Рішення Карпатської конвенції окреслюють можливості для співпраці країн та їх регіонів, а також місцевих громад, щодо управління земельними ресурсами, просторового планування, розвитком промисловості, транспорту та інфраструктури, туризму, культури і освіти [2]. При цьому, розроблена Державна програми сталого розвитку Українських Карпат, не достатньо узгоджена із положеннями Карпатської конвенції.

Україна також не достатньо використовує переваги часткового членства в Асоціації європейських прикордонних регіонів (АЄПР) для стимулювання регіонального розвитку. Зокрема, часткове членство у АЄПР надає можливість та створює додаткові переваги для участі у міжнародних проєктах і програмах.

Слід зазначити, що ініціатива польської та української частини КЄ зі створення Концепції програми “Карпатський горизонт” була не достатньо обґрунтована щодо можливостей фінансової перспективи на 2014–2020 рр. Не було враховано інституційно-правові засади успішного функціонування Єврорегіону “Альпійський простір” та оновлені пріоритети транскордонного співробітництва регіонів країн – членів ЄС, що визначені у Порядку денному ЄС на 2020 рік [3], у політиці Фонду регіонального розвитку ЄС на період 2014–2020 рр., а також Фонду Згуртування ЄС на період 2014–2020 рр. [4].

Значною проблемою, що ускладнює можливості повноцінної реалізації потенціалу КЄ є неузгодженість українського та європейського законодавства щодо міждержавного регіонального співробітництва [5].

При визначенні перспектив розвитку прикордонних західних регіонів України важливе значення має виокремлення в їх межах територій пріоритетного розвитку та обґрунтування доцільної спеціалізації з врахуванням можливостей транскордонного співробітництва (беручи до уваги землекористування громад) та налагодження міжнародної співпраці в інформаційно-комунікаційній сфері [6].

Пріоритетним аспектом розвитку транскордонного співробітництва західних регіонів України є збільшення обсягів фінансової допомоги та розширення джерел фінансування з боку ЄС.

Отже, інтенсифікація транскордонного співробітництва західних регіонів України має надзвичайно важливе значення для їхнього соціально-економічного розвитку. Поки що участь західних регіонів нашої країни обмежується об'єднанням зусиль із зарубіжними країнами у вирішенні екологічних проблем. Проте значно вищою ефективність використання існуючих резервів може бути від співпраці суб'єктів господарювання нашої держави з європейськими діловими партнерами у сфері реалізації міждержавних виробничих та туристичних програм. Комплексне використання внутрішньодержавних і міжнародних ресурсів та можливостей міжрегіонального розвитку буде сприяти також зростанню економі України в цілому.

Джерела

---

1. Рекомендація 298 “Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір” Конгресу місцевих та регіональних влад. Електронний ресурс. http://www.coe.int/T/Congress/Default_en.asp
2. Офіційний сайт Карпатської Конвенції. Електронний ресурс. <http://www.carpathianconvention.org/the-convention-17.html>
3. Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible

- for Spatial Planning and Territorial Development on 19th May 2011 Godollo, Hungary; European Union Regional Policy, Regional policy for SMART growth in Europe 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.htm
4. Simplifying Cohesion Policy for 2014-2020, European Commission, Електронний ресурс. Режим доступу: http://publications.europa.eu/others/agents/index_en.htm
  5. Європейська політика сусідства. Офіційний сайт Представництва Європейського Союзу в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/what_eu/neighbourhood_policy_eastern_partnership/index_uk.htm
  6. Алмашій В. Роль органів місцевої влади у налагодженні транскордонного співробітництва України / В. Алмашій // Зб. наук. пр. — 2012. — Вип. 30 “Ефективність державного управління”. — С. 97–103.

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНОСТЮ КОМПАНІЇ НА ОСНОВІ ЇЇ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Управління фінансової результативністю роботи компанії побудовано на виробленні рішень щодо оптимізації інвестиційних ризиків двох типів — унікальними (індивідуальними) ризиками для компанії і систематичними (ринковими) ризиками. Найбільш перспективним напрямком підвищення довгострокової ефективності бізнесу є вироблення рішень щодо нівелювання саме систематичних ризиків, тоді як індивідуальні ризики, як правило, мінімізуються разовими рішеннями. Тому завданням стратегічного аналізу компанії є виявлення її позиції по відношенню до систематичних ризиків.

У свою чергу, обґрунтована кількісна оцінка систематичних (галузевих) ризиків отримується галузевим аналізом діяльності компаній-аналогів на ринку по найбільш значущим характеристикам їх діяльності та з урахуванням структури їх активів та пасивів. Це означає, що в аналізі компаній-аналогів необхідно пов'язати воедино прийняті рішення щодо капіталу та кінцеву ефективність компаній за стандартизованими характеристикам. Такій умові відповідає концепція “корпоративної фінансової архітектури”.

Концепція “корпоративної фінансової архітектури” виникла в 1998 р. і, згідно з її автором С. Майерсом, означає весь “фінансовий дизайн бізнесу, що охоплює власність (концентровану або розпорошену), організаційно-правову форму, стимули, методи фінансування і розподілу ризиків між інвесторами” [1].

Комплексність підходу до вироблення ефективних рішень з управління компанією лежить в розумінні взаємодії трьох ключових її характеристик — капіталу, власності та корпоративного управління. Саме вони справляють істотний вплив на інвестиційні ризики, формуючи як унікальні ризики компанії, так і її сприйнятливість до систематичних (ринковим) галузевим ризикам.

Структура капіталу компанії є головним фактором її фундаментальної вартості, оскільки ця характеристика відображає співвідношення позикового і власного капіталу для фінансування довгострокового розвитку компанії і тому впливає на її інвестиційні ризики.

Від структури власності залежить вплив поведінки менеджменту на прибутковість компанії, стан агентських конфліктів і форм прояву розміру агентських витрат, перенесення ризику на кредиторів та ін. Саме структура власності і корпоративне управління зумовлюють методи узгодження інтересів різних типів власників, врегулювання конфліктів інтересів між власниками і менеджментом, причому від структури капіталу безпосередньо залежить ризик неплатежу і зростання витрат діяльності від фінансової нестійкості компанії.

Структура власності та корпоративного управління задають механізми і процедури прийняття рішень стратегічної спрямованості відповідно до стратегічної програми компанії, тобто вони визначають характер розподілу потоків вільних грошових коштів в компанії.

Ефективність управління компанією на основі концепції фінансової архітектури проявляється також в можливості вибудувати адекватне співвідношення фінансового та інтелектуального капіталу. Під інтелектуальним капіталом компанії розуміють як накопичені знання менеджерів, так і можливості їх трансформації в рішення та створення нових знань [2]. У ньому поєднуються знання як досвід (неформалізовані знання) так і наукове знання (формалізоване), які розвиваються у персоналу і поширюються в компанії під дією системи перш за все матеріальних стимулів. Тобто фінансова архітектура компанії повинна забезпечувати правильний розподіл стимулів для накопичення інтелектуального та фінансового капіталу.

Використання концепції фінансової архітектури компанії запроваджує в аналіз її діяльності підвищену увагу до так званого “дизайну компанії”, тобто увагу до динамічного характеру процесів, що відбуваються в сучасній компанії, які видозмінюють її капітал, власність і корпоративне управління і потребують нових управлінських рішень. Найбільш динамічною є фінансова організація компанії і притаманні їй методи пристосування до нових умов конкурентного середовища і на ринку капіталу [1].

Управління компанією з позицій врахування її фінансової архітектури дозволяє, на наш погляд, внести істотні зміни в дослідження комплексу вже реалізованих фінансових рішень їх впливу на ефективності компанії. Ці дослідження поглиблюють врахування зв'язків між характеристиками компанії та показниками її ефективності і дають змогу створити уніфіковані моделі таких зв'язків. Іншими словами, сенс фінансового моделювання при роботі з даними вибірок компаній-аналогів полягає в уніфікації моделі, за допомогою якої окремим фірмам, які мають досить виражені відмінності від лідерів галузі, можна було б рекомендувати певні фінансові рішення з варіантів мінімізації систематичних (ринкових) ризиків.

У рамках концепції фінансової архітектури оцінка діяльності компанії повинна здійснюватися з точки зору всіх груп стейкхолдерів, а не тільки власників. Стейкхолдери (stakeholders) — це особи, зацікавлені в діяльності компанії. До них відносяться: службовці керуючої компанії, дочірніх і залежних компаній; акціонери дочірніх і залежних компаній; постачальники і споживачі; кредитори; органи виконавчої і законодавчої влади. Кожен з них оцінює компанію за розміром вартості, яку ця компанія створює для них, тобто який фінансовий результат вони мають від співпраці з компанією. Тобто всі управлінські рішення щодо побудови фінансової архітектури компанії має відповідати завданню створення вартості для всіх її стратегічних стейкхолдерів і недопущення стейкхолдерських ризику, що веде до втрати компонентів інтелектуального капіталу [2].

Вироблення рішення з управління діяльністю компанії потребує переходу від аналізу власне фінансової архітектури до оцінки її впливу на ефективність діяльності, яка вимірюється різними показниками залежно від віднесення рішення до операційної чи фінансової діяльності і які порівнюються з аналогічними середніми показниками групи компаній-аналогів.

Перш за все ефективність діяльності компанії розглядається в операційному аспекті. Під операційною ефективністю розуміється співвідношення витрат і результатів в основній діяльності компанії. Найбільш поширеним методом визначення розміру показника-орієнтира є “метод граничної ефективності”, коли виділяються найбільш ефективні компанії (наприклад за критерієм мінімізації витрат) і будуються за їхніми даними “межі ефективності”. Тоді ефективність всіх інших компаній для їх позиціонування в галузі обчислюється шляхом визначення відхилення їх показників від встановленої межі.

Другий аспект аналізу ефективності компанії — це її стратегічна ефективність, під якою розуміється результативність виконання корпоративної стратегії. З фінансової точки зору стратегічна ефективність відбивається як на прибутковості капіталу компанії, так і на її вартості, а в разі публічної компанії — на її ринковій капіталізації.

З позицій корпоративних фінансів в якості вимірювача стратегічної ефективності доцільно використовувати показники, що ґрунтуються на вартості компанії, тобто показники, що враховують ринкові курси акцій (сукупна дохідність акцій, коефіцієнт Тобіна) і показник фундаментальної вартості компанії (економічний прибуток).

Оцінка стратегічної ефективності компанії не буде повною без оцінки інвестиційних ризиків і, відповідно, компенсації за даний рівень ризиків. Для цього необхідним є аналіз альтернативних витрат компанії. Проте, облік інвестиційних ризиків, не зважаючи на складність кількісної оцінки необхідної за ризик прибутковості капіталу, становить безперечну перевагу такого способу вимірювання стратегічної ефективності компанії.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що концепція фінансової архітектури компанії, дає можливість поглибленого комплексного аналізу ефективності компанії на ринку. Розглянуті складові фінансової архітектури, як інструменти фінансового і виробничого менеджменту, здатні кожен окремо впливати на ефективність компанії. Але “концепція фінансової архітектури” дозволяє поліпшити моделювання ефективності компаній шляхом введення в аналіз категорії “фінансова архітектура” і визначити для кожної компанії відхилення її індивідуального ризику від системного (ринкового) ризику.

Джерела

---

1. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов; пер. с англ. / Р. Брейли, С. Майерс. — М.: ЗАО “Олимп Бизнес”, 2008. — 1008 с.
2. Ивашковская И. В., Степанова А. Н., Кокорева М. С. Финансовая архитектура компаний. Сравнительные исследования на развитых и развивающихся рынках: монография. — М.: ИНФРА-М, 2013. — 238 с. — (Научная мысль). — DOI 10.12737/2898(www.doi.org).
3. Семенюк В. О. Фінансова архітектура як механізм забезпечення ефективності фінансової діяльності корпорації / В. О. Семенюк. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т; Зб. наук. пр., Т. 3, 2016. — С. 168–175.
4. Степанова А. Н. Влияние финансовой архитектуры компании на ее стратегическую эффективность / А. Н. Степанова // Финансы и кредит. — 2009. — № 44. — С. 38–45.
5. Шпилова А. О. Качество корпоративного управления: коммерческие и исследовательские рейтинги // Корпоративные финансы. Электронный журнал. — 2010. — № 2 (14). — С. 94–102. URL: [http://cfjournal.hse.ru/2010--2\(14\)/26558880.html](http://cfjournal.hse.ru/2010--2(14)/26558880.html)

М. І. ФІЛІПОВ

канд. екон. наук, доц., ННІМЕФ МАУП

О. В. МОТОВ

магістрант, ННІМЕФ МАУП

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ЛЕГКОВИХ АВТОМОБІЛІВ

Прогноз ринку автомобілів України говорить про те, що за результатами 2017 року в Україні може бути продано 55–60 тисяч нових автомобілів. Вторинний ринок автомобілів 2017 року в Україні оживає завдяки зниженню мита, а прогноз для нього на наступний рік дають дуже оптимістичний. Багато українців зможуть придбати вживану машину за прийнятною вартістю.

Специфіка автомобільного ринку України полягає в наступному: пряма залежність від купівельної спроможності споживачів; сезонність; нестабільне законодавство, оподаткування; наявність послуг банківського сектора [2, 3].

Для удосконалення організації торговельної діяльності вітчизняних підприємств на ринку легкових автомобілів пропонується наступне.

Запровадження CRM-стратегії як інноваційного інструмента управління взаєминами з клієнтами. Суть CRM-стратегії (Customer Relationship Management – CRM) полягає в орієнтуванні на клієнта; таким чином, за допомогою найсучасніших технологій і програм управління бізнес-процесами збирається та аналізується інформація про потенційного покупця, яка в подальшому використовується для створення взаємовигідного співробітництва з ним.

Основною метою впровадження CRM-стратегії ставиться збільшення ступеня задоволеності клієнтів за рахунок аналізу накопиченої інформації про клієнтському поведінці, регулювання тарифної політики, настроювання інструментів маркетингу.

CRM-стратегія українських торговельних підприємств може включати:

- фронтальну частину, що забезпечує обслуговування клієнтів на точках продажів з автономної, розподіленої або централізованої обробкою інформації;
- операційну частину, що забезпечує авторизацію операцій і оперативну звітність;
- сховище даних;
- аналітичну підсистему;
- розподілену систему підтримки продажів: репліки даних на точках продажів або смарт-карти.

Основними напрямками реалізації CRM-стратегії можуть бути:

1. Оперативний CRM – припускає наявність оперативного доступу до інформації про клієнта при проведенні банківських бізнес-процесів з реалізації, продажу, обслуговування, моніторингу банківського продукту.

2. Аналітичний CRM – припускає консолідацію функціональних масивів даних про клієнта через інтеграцію систем, статистичних даних та аналітичних параметрів, що дозволяє розробити ефективну стратегію маркетингу і продажів.

3. Коллаборативний CRM (англ. Collaboration – співпраця; спільні, узгоджені дії) – рівень організації тісної взаємодії з кінцевими споживачами, клієнтами, аж до впливу клієнта на внутрішні процеси компанії (опитування, для зміни якостей продукту або порядку обслуговування, веб-сторінки для відстеження клієнтами стану замовлення, повідомлення по SMS про події, пов'язані із замовленням, можливість для клієнта самостійно вибрати і замовити в режимі реального часу продукти і послуги, а також один із інтерактивних можливостей) [1].

Суттєвим напрямом удосконалення управління торговельною діяльністю підприємств на ринку легкових автомобілів визнається забезпечення належної якості сервісного обслуговування продукції.

Для забезпечення високої якості сервісного обслуговування мають розроблятися спеціальні стандарти або правила обслуговування, які передбачають систематичне навчання і тренування зайнятого в сервісі персоналу, забезпечують ідентичний рівень обслуговування у всій сервісній мережі і є безумовними для виконання.

Виділяють п'ять найпоширеніших критеріїв, за допомогою яких споживачі оцінюють якість сервісних послуг, а саме:

1. Надійність або здатність виконати обіцяну послугу в заздалегідь визначений строк. Це означає, що організація виконує свої обіцянки своєчасно і правильно з першого разу. Також це означає, що інформація, яку розповсюджує про себе сервісне підприємство є вірною.

2. Доброзичливість, тобто прагнення і готовність службовців надати послугу. В це поняття враховано своєчасність послуги, наприклад, надання термінової послуги, негайна відповідь, надання необхідної інформації та ін.

3. Безпека, тобто клієнти повинні бути впевнені в професіоналізмі виконавця послуги. Цей критерій стосується знань, компетентності й ввічливості персоналу і його здатності вселяти впевненість.

4. Взаєморозуміння з покупцями визначається як турбота й персоніфікована увага, що надається клієнтам. Контакт зі службовцями повинен бути доступним і приємним, а вони, у свою чергу, повинні докладати зусилля до того, щоб зрозуміти клієнтів і їхні потреби.

5. Очевидність враховує фізичні аспекти послуги, такі як засоби обслуговування, зовнішність персоналу, інструменти або устаткування, які використовуються для того, щоб надати послугу, фізичне втілення послуги та наявність інших клієнтів [4].

Потреба вітчизняних торговельних підприємств в забезпеченні прибутковості діяльності вимагає постійного формування та ефективного використання кадрового потенціалу. Досягнення цієї мети полягає не лише в наборі кваліфікованих кадрів, але й у їхній здатності вдосконалювати свої знання, навички, досвід та можливості їх відновлення й адаптації до мінливих умов економічного середовища.

За результатами аналізу функціонування торговельних підприємств на вітчизняному ринку легкових автомобілів виявлено необхідні напрями вдосконалення системи управління персоналом, такі як: постійна оцінка потенціалу для просування і зниження ризику висування некомпетентних співробітників; створення умов для розширення знань, підвищення кваліфікації, безперервного самовдосконалення; розробка кадрових програм навчання і розвитку персоналу; використання мотиваційних програм при розширенні повноважень працівників у прийнятті господарських рішень; формування нових моральних цінностей, які поділяє весь персонал організації; організація зворотного зв'язку зі співробітниками щодо якості їхньої роботи.

Система навчання кадрів та ефективного використання їх потенціалу на підприємстві повинна відповідати наступним принципам: відповідність цілей та завдань

навчання цілям і стратегії підприємства; зростання кадрового потенціалу як пріоритетного напрямку кадрової політики; формування навчальних груп за здібностями, інтересами та можливостями; матеріальна та моральна зацікавленість керівництва та персоналу; практична значущість навчальних методів та програм; результативність навчання [5].

Джерела

---

1. Застосування CRM-технологій у концепції внутрішнього маркетингу. МП Сагайдак — Вчені записки університету КРОК. Серія: ..., 2013.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Рынок розничной торговли Украины // “Київстар Бізнес” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [<http://hub.kyivstar.ua/gynokroznichnoy-torgovliukrainy/>]
4. Ситник Н. С. Модернізація внутрішньої торгівлі : монографія / Н. С. Ситник; [за ред. В. Апопія]. — Львів : Новий світ, 2013. — 318 с.
5. Чорна М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств торгівлі : монографія / М. В. Чорна; Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. — 2010. — 426 с.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕРСОНАЛА В СК “УКРАИНСКАЯ СТРАХОВАЯ ГРУППА”

Значительное ускорение научно-технического прогресса предопределяет все возрастающие требования к качеству потенциала рабочей силы, которая воплощает генерирование и разработку новых экономических, технологических и организационных идей.

Научную основу в исследовании механизмов организации работы с персоналом предприятия представляют труды В. В. Авдеева, О. И. Алиева, Л. А. Базаровой, Р. А. Долженко, Н. А. Мешко, Г. В. Щокина и др.

При оценке экономической эффективности проектов совершенствования системы управления персоналом СК “Украинская страховая группа” и принятия решения об экономической целесообразности их осуществления используются показатели эффекта и эффективности.

Экономический эффект — это абсолютная величина превышения результатов над вызвавшими его затратами. В ходе дипломного проектирования может быть рассчитан как годовой экономический эффект от реализации мероприятий, так и интегральный экономический эффект.

Экономический эффект от реализации проекта совершенствования управления организацией образуется в сфере управления, в сфере предоставления услуг страхования.

Соответственно должна быть проведена стоимостная оценка экономических результатов внедрения проектных мероприятий в этих сферах и произведена оценка затрат на их разработку и внедрение.

Экономический эффект от реализации проектных мероприятий по совершенствованию системы и технологии управления персоналом может быть получен:

- в сфере управления — от сокращения аппарата управления, от улучшения организации труда персонала, сокращения трудоемкости обработки информации и т. п.
- в сфере предоставления услуг страхования — за счет уменьшения текущих издержек по проведению работ страхования физических и юридических лиц.

Реализация мероприятий по совершенствованию системы и технологии управления персоналом, направленных на повышение качества персонала (через обучение, тренинги, другие мероприятия) и повышение качества трудовой жизни, дает значительную экономию предприятию. Экономия может быть получена за счет снижения текучести кадров, прироста объема производства, прироста норм выработки, сокращения производственного травматизма, снижения расходов сырья и материалов и т. д.

Проведем стоимостную оценку результатов от реализации мероприятий. Для этого посчитаем экономию за счет снижения текучести рабочей силы:

$$\text{Эс} = \sum_{ni=1}^n \text{Рт} (1 - \text{Кт}2 / \text{Кт}1), \quad (1)$$

где $\sum_{ni=1}^n \text{Рт}$ – среднегодовой ущерб от текучести кадров; $\text{Кт}2$ – ожидаемый процент текучести рабочей силы после внедрения комплекса мероприятий по НОТ или мероприятий, направленных на снижение текучести, повышении лояльности работников предприятию, улучшение отношения к труду; $\text{Кт}1$ – фактический процент текучести рабочей силы в связи с недостатками в организации труда на предприятии, n – количество видов ущерба.

Для определения среднегодового ущерба от текучести кадров проведем расчет затрат $\text{Рт}1$ – ущерб от незаключенных договоров по страхованию, когда работники предупредили о желании уволиться, но “дорабатывают” 2 недели; $\text{Рт}2$ – ущерб от незаключенных договоров по страхованию от новичков; $\text{Рт}4$ – дополнительные расходы, связанные с организацией работ по приему и увольнению по собственному желанию.

$$\text{Рт}1 = \text{СДП} \times \text{У} \times \text{Д} \times \text{Еу}, \quad (2)$$

где СДП – среднедневная производительность одного работника; У – количество увольняющихся работников за год; Д – количество дней, которые работник “дорабатывает” до увольнения; Еу – процент выполняемой работы.

$$\text{СДП} = \text{V} / \text{П} / \text{ССЧ}, \quad (3)$$

где V – объем продаж за год; П – количество рабочих дней в году; ССЧ – среднесписочная численность.

$$\text{СДП} = 1576100000 / 249 / 1732 = 3654,6 \text{ грн.}$$

$$\text{Рт}1 = 3654,6 \times 125 \times 14 \times 30 \% = 1918,7 \text{ тыс. грн.}$$

$$\text{Рт}2 = \text{СДП} \times \text{Н} \times \text{А} \times \text{Ен}, \quad (4)$$

где Н – количество новичков; А – количество дней адаптации; Ен – процент выполняемой работы новичками.

$$\text{Рт}2 = 3654,6 \times 97 \times 14 \times 30 \% = 1488,9 \text{ тыс. грн.}$$

$$\text{Рт}4 = \text{ЗИ} \times \text{НВ} \times \text{У}, \quad (5)$$

где ЗИ – среднегодовая стоимость одного часа работы инспектора по кадрам; НВ – норма времени на оформление документов на увольнение и прием в организации; У – количество увольняющихся работников.

$$\text{Рт}4 = 85,5 \times 1,3 \times 125 = 13,9 \text{ тыс. грн.}$$

$$\sum_{ni=1}^n \text{Рт} = \text{Рт}1 + \text{Рт}2 + \text{Рт}4, \quad (6)$$

$$\sum_{ni=1}^n \text{Рт} = 1918,7 + 1488,9 + 13,9 = 3421,5 \text{ тыс. грн.}$$

Посчитав эти показатели мы можем рассчитать экономию за счет снижения текучести рабочей силы:

$$\text{Эс} = 3421,5 \times (1 - 11,5 \% / 14,5 \%) = 708,3 \text{ грн.}$$

Затраты на совершенствование системы управления персоналом подразделяются на единовременные и текущие. Эти затраты необходимо учитывать при оценке экономической эффективности совершенствования управления персоналом организации.

При оценке экономической эффективности на совершенствование мотивации трудовой деятельности работников СК “Украинская страховая группа” будут учитываться единовременные и текущие затраты на данные мероприятия:

$$K = K_y + Z_y, \quad (7)$$

где K_y – единовременные затраты на совершенствование управления персоналом; Z_y – годовые текущие затраты.

Структура затрат на внедрение проекта

Текущие затраты	Затраты, тыс. грн		Единовременные за- траты	Затраты, грн
1	2		3	4
1. Затраты на заработную плату менеджеров по обучению	244		Создание методической базы	12
			Обучение менеджера по развитию персонала	32
2. Отчисление на социальное страхование		64		
3. Канцелярские и типографские расходы		95		
4. Почтово-телеграфные и телефонные разговоры	20,4			
Всего	423,4		Всего	44

$$K = 423,4 + 44 = 467,4 \text{ тыс. грн.}$$

Далее, для расчета годового экономического эффекта полученные затраты необходимо вычесть из экономических результатов по данному проекту:

$$\mathcal{E} = \mathcal{E}_c - K. \quad (8)$$

$$\mathcal{E} = 708,3 - 467,4 = 240,9 \text{ тыс. грн.}$$

Так как экономический эффект положителен, проект можно считать экономически целесообразным.

Оценка эффективности проектов совершенствования системы и технологии управления персоналом требует определения не только экономических, но и социальных последствий их реализации.

Социальная эффективность проекта проявляется в возможности достижения позитивных, а также избегания отрицательных с социальной точки зрения изменений в организации.

К числу позитивных можно отнести следующие изменения:

- обеспечение персоналу надлежащего жизненного уровня (благоприятные условия труда, достойная заработная плата, необходимые социальные услуги);
- реализация и развитие индивидуальных способностей работников;
- определенная степень свободы и самостоятельности (возможность принимать решения, определять методику выполнения заданий, график и интенсивность работы и пр.);
- благоприятный социально-психологический климат (возможности для коммуникации, информированность, относительная бесконфликтность отношений с руководством и коллегами и пр.).

К числу предотвращенных отрицательных моментов можно отнести:

- ущерб, наносимый здоровью персонала неблагоприятными условиями труда (профессиональные заболевания, несчастные случаи на работе и пр.);
- ущерб, наносимый личности (интеллектуальные и физические перегрузки и недогрузки, стрессовые ситуации и пр.).

Социальную эффективность в виде стимулов для персонала можно обеспечить только тогда, когда общие экономические результаты организации позволяют предоставить эти стимулы. С другой стороны, высоких результатов от сотрудников, следовательно, и экономической эффективности в целом для предприятия, можно добиться только при наличии определенного уровня социальной эффективности.

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

В останні роки в Україні у зв'язку із реформуванням вітчизняного бухгалтерсько-обліку та фінансової звітності відповідно до міжнародної гармонізації та стандартизації, порядок складання Балансу та іншої фінансової звітності зазнали значних змін. Проте, незважаючи на суттєві зміни, на сьогодні Баланс в Україні, як і інші форми фінансової звітності, все ще не повністю задовольняє реальні потреби економічного аналізу та фінансового менеджменту в необхідній інформації, не повністю відповідають вимогам міжнародних стандартів обліку й фінансової звітності інші форми звітності. Зокрема, це стосується дотримання принципу суттєвості облікової інформації. Міжнародні стандарти передбачають, що суттєвість інформації визначає переважно керівництво підприємства, ґрунтуючись на тому, наскільки серйозно ця інформація може вплинути на прийняття користувачем звітності управлінських рішень. Проте національні П(С)БО передбачають досить жорсткий перелік статей, що формують фінансову звітність.

З огляду на глобалізацію економічної та фінансової сфер світової економіки надзвичайно важливе значення має процес стандартизації фінансового обліку і звітності, що має на меті широке сприяння встановленню міжнародних економічних зв'язків, припливу в економіку країни зарубіжних інвестицій. В Україні Баланс складається відповідно до національних положень, проте більшість компаній з іноземним капіталом та міжнародних корпорацій зобов'язані відповідно до урядових рішень подавати звітність відповідно до міжнародних стандартів. Таким чином, компанії зобов'язані складати звітність у двох форматах — відповідно до національних і міжнародних принципів ведення обліку і звітності, що спричиняє невиправдані витрати як матеріальних так і людських ресурсів.

Саме тому пріоритетним напрямом розвитку фінансового обліку у сфері складання звітності є стандартизація принципів побудови Балансу та інших фінансових звітів і нівелювання будь-яких суттєвих відмінностей для уникнення необхідності подвійного складання звітності за національними і міжнародними стандартами.

Національні й міжнародні стандарти визнають елементами балансу активи, зобов'язання та власний капітал підприємства, а основним правилом побудови балансу є рівність активів сумі власного капіталу та зобов'язань. Але підходи щодо розкриття інформації у вітчизняних Балансах дещо відрізняються від норм міжнародних стандартів. Форма вітчизняного балансу затверджена Мінфіном України в НП(С)БО 1, а міжнародними стандартами формат балансу не регламентується взагалі, втім у МСБО 1 наведені міжнародні правила та допустимі альтернативи щодо визнання й розкриття інформації в Балансі.

У науковій спеціальній літературі докладне порівняння вимог стандартів П(С)БО і МСФЗ щодо Балансу наведено у монографії С.Ф. Голова [3, с. 182; 190–203] та дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук Л. П. Нищенко [7, с. 103–107]. Обидва науковці, порівнюючи відповідні вимоги вітчизняних і міжнародних стандартів, зазначають, що для міжнародних стандартів зовсімне характерна жорстка регламентація побудови Балансу. Так, С. Ф. Голова класифікує відмінності за критеріями формату Балансу, поділ статей у балансі на поточні та непоточні активи, поточні та непоточні зобов'язання, ступінь деталізації інформації, фінансові активи, інвестиції в асоційовані підприємства [3, с. 182].

Л. П. Нищенко, аналізуючи існуючі відмінності, виокремлює невстановлений у МСФЗ порядок ліквідності, окремі термінологічні неузгодженості та специфіку застосування оцінювання активів за їх справедливою вартістю [7, с. 105–107]. Зокрема, міжнародними стандартами передбачається розмежування активів і зобов'язань на поточні й непоточні, за винятком випадків, коли порядок подання інформації в балансі ґрунтується на ліквідності активу. Національне П(С)БО 1 чітко визначає подання інформації в Балансі у порядку зростаючої ліквідності активів.

Інший науковець — Яцишин Н. [8, с. 154] зазначає, що у МСБО 1 наведено мінімальний перелік рядків Балансу та передбачено можливість приєднання додаткових рядків, заголовків і проміжних підсумків, якщо це доречно. Такої можливості національне П(С)БО 1 не надає. Загалом автор виділяє декілька основних розбіжностей у методичних аспектах формування Балансу підприємства згідно з НП(С)БО і МСФЗ, представлених у таблиці.

Розбіжності в методичних аспектах формування балансу підприємства згідно з НП(С)БО і МСФЗ

Критерій	МСФЗ	НП(С)БО
1	2	3
Побудова	Не регламентована, наведено приблизний перелік статей Балансу	Регламентована – в активі розкривається інформація щодо оборотних активів, оборотних активів, витрат майбутніх періодів; у пасиві – власного капіталу, забезпечення виплат і платежів, довготермінових зобов'язань, поточних зобов'язань, доходів майбутніх періодів
Порядок викладення інформації	Передбачається розмежування активів і зобов'язань на поточні й непоточні, за винятком випадків, коли подання інформації в Балансі базується на ліквідності	Інформація щодо активів розкривається у порядку зростаючої ліквідності, щодо зобов'язань – у порядку черговості їх погашення
Можливість зміни складу статей	Передбачено в разі необхідності розкриття суттєвої інформації згідно з нормами інших стандартів або з метою забезпечення достовірності й правдивості інформації про активи, зобов'язання і капітал	Не передбачена. Додаткові рядки вводять для розкриття інформації щодо інвестиційної нерухомості, необоротних активів та груп вибуття, а також зобов'язань, пов'язаних з необоротними активами та групами вибуття
Розкриття інформації про фінансові активи	Інформацію щодо фінансових активів слід розкривати окремо	Окремих рядків не передбачено, фінансові активи можуть поєднуватися з нефінансовими, наприклад, інша дебіторська заборгованість

1	2	3
Зміст статей	Багатоваріантність методів обліку довготермінових фінансових інвестицій. Передбачено розкриття в окремій статті інформації щодо непоточних активів, утримуваних для продажу. Окремого розкриття інформації стосовно незавершеного будівництва не вимагається. Передбачено розкриття інформації щодо результатів переоцінки поточних фінансових інвестицій, збережених за справедливою вартістю і призначених для продажу у складі іншого додаткового капіталу	Передбачається окрема стаття “Незавершене будівництво”. Довготермінові фінансові інвестиції обліковуються за методом участі у капіталі. У статті “Інший додатковий капітал” відображаються суми до оцінки необоротних активів, вартість необоротних активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших юридичних або фізичних осіб

Відповідно до вимог національних П(С)БО валюта Балансу стає наближеною до реальної оцінки майна. Однак, як зазначає Б. В. Гринів [4, с. 275], під час складання Балансу українські підприємства, не повністю дотримуються принципу нетто-оцінок, що пов'язано деколи з внесенням у валюту Балансу сальдо за синтетичними рахунками 17 “Відстрочені податкові активи”, 54 “Відстрочені податкові зобов'язання” чи субрахунками 643 “Податкові зобов'язання”, 644 “Податковий кредит”.

Згідно з П(С)БО активи — це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому. Акцентуємо увагу на використанні ресурсів, а не володінні ними, що є ознакою власності. Отже, як засвідчує Б. В. Гринів [5, с. 274], головним у визнанні активу є те, що підприємство контролює вигоди від використання майна та приймає ризики, пов'язані з цим активом. У той же час, згідно з рекомендаціями МСБО, право власності також не є істотним при визначенні активу в Балансі, оскільки економічні вигоди від активу можна отримати, не володіючи ним, а орендуючи, наприклад.

Нагадуємо, що джерела формування майна в пасиві Балансу поділяються на власний капітал та зобов'язання. При визначенні в Балансі підсумку першого розділу пасиву “Власний капітал” віднімають наведені в дужках суми непокритого збитку, неоплаченого та вилученого капіталу. Отже, якщо підприємство працює збитково, то джерелом покриття збитків є власний капітал, що рівнозначно його “проїданню” [4, с. 275].

Важливим для визначення шляхів удосконалення методики та організації формування інформації для складання Балансу підприємства є розуміння тих змін, які відбулися у методиці складання Балансу підприємства у 2016 році, відповідно до НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”. На них наголошує у своїй статті С. В. Нестерова [6, с. 106–111].

Джерела

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. зі змінами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

2. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 “Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_004
3. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія [Текст] / С. Ф. Голов. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 522 с.
4. Гринів Б. В. Економічний аналіз торговельної діяльності: навч. посіб. — К.: ЦУЛ, 2015. — 392 с.
5. Кучеренко Т. Принцип історичної (фактичної) собівартості у фінансовій звітності // Бухгалтерський облік і аудит. — 2015. — № 10. — С. 14–18.
6. Нестерова С. В. Адаптація балансу для оцінки фінансового стану підприємства [Електронний ресурс] / С. В. Нестерова // Економічний вісник Запорізької держ. інженерної академії. — 2016. — Вип. 2. — С. 106–111. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_2_20
7. Нищенко Л. П. Гармонізація бухгалтерського обліку та фінансової звітності України з міжнародними стандартами [Текст]: дис. ... канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.09 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). — К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2014. — 184 с.
8. Яцишин Н. Проблемні аспекти побудови балансу підприємства // Галицький економічний вісник. — 2014. — № 3 (32). — С. 149–160.

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕНЧУРНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

У розвинених країнах світу венчурна інвестиційна діяльність є основою фінансування інноваційних секторів економіки. Така практика стимулює розвиток не лише одного підприємства, де впроваджуються інновації, а і чинить значний вплив на загальну кон'юнктуру ринку: підвищує рівень конкуренції, стимулює до зростання рівня професіоналізму персоналу та підвищення наукового та виробничо-технічного рівня. Тому функціонування венчурних інвестиційних фондів важливе для розвитку будь-якої економіки.

В Україні ж найпривабливішими сферами для венчурного інвестування є будівництво, переробка сільгосппродукції, харчова промисловість, роздрібна торгівля. Венчурні фонди в Україні використовуються переважно для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження, тоді як венчурне інвестування у світі залишається одним із найважливіших джерел капіталу для компаній, швидке зростання та розвиток яких постійно потребує додаткових зовнішніх інвестицій (як правило, це підприємства малого та середнього бізнесу). Вкладення в інноваційну діяльність знаходиться на досить низькому рівні.

Венчурні фонди віддають перевагу вкладенню капіталу в підприємство, чії акції не є у вільному продажу на фондовому ринку, а повністю розподілені між акціонерами. Інвестиції можуть спрямовуватися в акціонерний капітал підприємств в обмін на пакет акцій або надаватися у формі інвестиційного кредиту, як правило, на термін від 3 до 7 років [2].

Відповідно до Закону України "Про інститути спільного інвестування" венчурний фонд являє собою недиверсифікований інститут спільного інвестування закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних та фізичних осіб [1].

Вартість активів венчурних фондів в Україні, незважаючи на загальноекономічне зниження економічної активності, продовжує зростати. Станом на кінець вересня 2016 року з 1127 ІСІ, які досягли нормативу мінімального обсягу активів, 990 були венчурними фондами (87,8 % від загальної кількості). Протягом останніх п'яти років вартість активів венчурних фондів зросла на 67 %, та на кінець третього кварталу 2016 року становила 244,785 млн грн (96,5 % від загальної вартості активів ІСІ). В той же час, вартість активів невенчурних інвестиційних фондів залишилася майже незмінною (рис. 1) [4].

Станом на 30.09.2016 в структурі активів венчурних ІСІ частка акцій становила 11,6 %, боргових зобов'язань та інших активів — 85,0 %, частка депозитів, банківських металів та нерухомості — 3,4 % (рис. 2). Дана структура показує, що венчурні фонди не зацікавлені здійснювати додаткові інвестиції в акції понад необхідний рівень в 10 %, та, насправді, використовуються для оптимізації фінансування та оподаткування фінансово-промислових груп [4].

Переваги використання венчурних фондів в Україні наступні:

- об'єднання різних активів інвесторів для реалізації спільних проєктів, розвитку пулу компаній;
- спрощений перерозподіл коштів між проєктами або компаніями в рамках венчурного фонду;
- участь фізичних осіб в якості інвесторів венчурного фонду (за умови придбання цінних паперів венчурного фонду, номінальна вартість яких перевищує суму 1 500 мінімальних заробітних плат);
- активи венчурного фонду можуть повністю складатися з коштів, нерухомості, корпоративних прав, прав вимоги та цінних паперів, що не допущені до торгів на фондовій біржі;
- включення до складу активів венчурного фонду боргових зобов'язань у формі векселів, закладних, договорів поступки прав вимоги, позик та в інший спосіб, не заборонений законодавством (інші активи) [3].

Розвиток венчурної індустрії України стримують такі негативні чинники:

- слабка законодавча база. Термін “венчурний бізнес” уже протягом кількох років зустрічається в низці законодавчих актів України, проте досі не дано ви-

значення суті, функцій, принципів діяльності саме венчурних фондів і венчурних фірм. Уперше про них згадали у Законі України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)”;

- брак джерел фінансування інвестицій;
- погіршення ситуації в секторі генерації наукових знань;
- брак на ринку венчурного інвестування “якісних” проектів, які визначаються потужною маркетинговою стратегією та потенційною місткістю ринку;
- відсутність фахівців у сфері венчурного менеджменту, які володіють технологіями виявлення та оцінки інноваційних проектів [2].

Недосконалість законодавчої бази, проблеми інвестиційного клімату, нерозвиненість ринку капіталів, низька прозорість бізнесу та незначна кількість перспективних інвестиційних проектів — усі ці фактори стримують розвиток венчурного інвестування. Українська економіка ще не дозріла до побудови венчурної моделі бізнесу, та й самі українські підприємці і інвестори не готові будувати венчурний бізнес європейського зразка.

Для стимулювання венчурного інвестування необхідна ефективна державна політика, яка створить необхідні умови для реалізації проектів. Інвестори потребують законодавчої підтримки з боку держави та забезпечення захисту їх прав.

Джерела

---

1. Закон України “Про інститути спільного інвестування” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17/print1444113382567499>
2. Краус Н. М. Венчурне інвестування як пріоритетний напрям інноваційного розвитку економіки країни [Текст] / Н. М. Краус, Я. О. Копиця // Економічний простір. — 2013. — № 74. — С. 112–121.
3. Стариченко О. Особливості та можливості венчурних інвестиційних фондів в Україні інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ufin.com.ua/analit_mat/rzp/195.html
4. Річний огляд ринку ICI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html

---

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Розвиток наукових досліджень, пов'язаних з управлінням персоналом підприємства, вимагає пошуку нових підходів до побудови та застосування ефективних механізмів використання трудового потенціалу працівників, що реалізується на основі застосування партнерських відносин й узгодженості взаємодії керівництва підприємства та персоналу. Зважаючи на вимоги, які висуваються перед вітчизняними підприємствами в умовах їх виходу на міжнародний ринок, важливе місце займає оптимізація системи управління персоналом, а саме мотивація персоналу, що виступає пріоритетним напрямом формування конкурентоспроможного, високопрофесійного, відповідального і згуртованого трудового колективу, який сприяє досягненню довгострокових цілей і реалізації загальної стратегії підприємства.

Пошуки шляхів мотивації працівників стали першопричиною і рушієм наукових досліджень основоположників сучасного менеджменту: Ф. Тейлора, Г. Ганта, Л. Гілбрет, Ф. Гілбрета, Е. Мейо, М. Фолет, Г. Емерсона. За радянських часів вагомим науковим внеском у теорію матеріальної та моральної мотивації персоналу на основі “закона зростання продуктивності праці” стали роботи Е. Васильчикова, Л. Гіляровської, А. Здравомислова, М. Мошенського, С. Струмліна, В. Хрипча. Водночас в економічно розвинених країнах відбувся бурхливий розвиток теорії і практики мотивації персоналу: виникли різні теорії мотивації (К. Алдерфера, В. Врума, Г. Ганта, Ф. Герцберга, Д. Макгрегора, А. Маслоу, Д. МакКлелланда та інших), десятки систем матеріального стимулювання персоналу (Аткінсона, Барта, Бедо, Бігелоу, Кнеппеля, Роуена, Хелсі та ін.), системи колективної участі в доходах і прибутках підприємств (Вейцмана, Скенлона, Раккера).

Мотивації персоналу присвячено праці таких зарубіжних дослідників, як Дж. Обер-Кріє, Д. Сінк, Е. Цандер та ін. З початком економічних реформ в Україні світові наукові здобутки в галузі мотивації персоналу стали предметом дослідження, удосконалення і адаптації, що відобразили у своїх працях провідні вітчизняні вчені: С. Бандур, Д. Богиня, О. Грішнова, В. Гуменюк, В. Данюк, Г. Дмитренко, М. Долішній, Г. Калитич, А. Колот, О. Крушельницька, О. Кузьмін, Г. Куліков, Л. Мельник, О. Мороз, В. Нижник, А. Новікова, І. Прокопенко, В. Соколенко.

Аналіз теоретичних і практичних аспектів мотивації та стимулювання персоналу підприємства дає підстави стверджувати про значущість цих питань та безперервне підвищення інтересу багатьох науковців до цієї проблематики. Вітчизняні та зарубіжні вчені висвітлюють різноманітні напрями розробки ефективної системи мотивації персоналу, однак ця проблематика потребує більш поглиблених досліджень, пов'язаних з актуалізацією питань мотивації персоналу як складової ефективного управління сучасним підприємством [3, с. 22].

Управління персоналом на сьогодні є однією з найбільш важливих функцій менеджменту підприємств, що здатна підвищувати їх ефективність. Будучи цілеспрямованою та систематичною функцією розвитку підприємств, управління персона-

лом безпосередньо спрямоване на працівників відповідно до вимог підприємства. Серед критеріїв, що характеризують ефективну систему управління персоналом можна виділити наступні: орієнтація на стратегію управління; стимулювання праці персоналу; активна участь в системі управління керівництва; узгодженість дій та їх відпрацювання; надійність моделей і процедур праці на підприємстві.

У процесі оптимізації управління персоналом, насамперед, керівник підприємства повинен приділяти увагу системі мотивації персоналу. Працівник підприємства повинен бачити свою участь у реалізації стратегії розвитку підприємства, усвідомлювати залежність від його успіху свого добробуту та особистого прогресу.

До мотивації персоналу можна віднести цілу низку складових, а саме: мотивацію трудової діяльності, тобто спонукання персоналу до ефективної трудової діяльності, що забезпечує необхідні винагороди і задовольняє наявні потреби; мотивацію стабільної та продуктивної зайнятості; мотивацію розвитку конкурентоспроможності працівника; мотивацію володіння засобами виробництва; мотивацію вибору нового місця роботи тощо. Мотивація персоналу як складова ефективного управління підприємством має безпосередній зв'язок із реалізацією інтересів суб'єктів господарювання, взаємодіє із роботодавцями і найманими працівниками, активізує механізми посилення трудової активності [1].

При здійсненні управлінських процесів на підприємстві необхідно враховувати, що люди з більшим ступенем мотивації працюють продуктивніше незалежно від рівня їх вмінь чи навичок [2, с. 362].

Існує дуже багато способів впливу на мотивацію конкретної людини, кількість яких лише поповнюється. Важливим є те, що способи забезпечення ефективного впливу на мотивацію трудової діяльності людини не є сталими. До того ж один і той самий чинник, що на сьогодні мотивує конкретну людину до ефективного виконання своїх обов'язків і продуктивної діяльності, вже завтра може сприяти зниженню цих мотиваційних настанов. Тому це лише підтверджує необхідність та важливість вивчення потреб конкретної людини, її настанов, бажань, пріоритетів для розроблення дієвих заходів впливу на поведінку кожного працівника. Необхідно звернути увагу, що більшість методів впливу на працівників закладені у культурі тієї країни, де вони застосовуються [3].

Персонал є основним джерелом продуктивності та ефективності праці підприємства. Саме люди визначають та реалізують стратегії підприємства. Вони є найголовнішим ресурсом в управлінні підприємством. Головною функцією менеджменту є мотивація персоналу, яка забезпечує ефективну діяльність підприємств. Система мотивації включає комплекс заходів, що покликані забезпечувати більш якісну та результативну працю, та водночас витримувати і заохочувати кваліфікованих працівників. Запропоновані рекомендації щодо використання методів та завдань мотивації персоналу на підприємстві можуть бути вдосконалені в подальших дослідженнях з метою пошуку оптимальних управлінських рішень на підприємствах з урахуванням сучасних умов господарювання [4]. Для адекватного реагування на зміну стану мотивації праці на підприємстві та відповідного коригування елементів кадрової політики та системи управління персоналом, необхідно застосовувати систему показників комплексної оцінки ефективності мотиваційного механізму, що визначає перспективи подальших досліджень за цією проблематикою.

Джерела

---

1. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник / А. М. Колот. — К.: КНЕУ, 2002. — 337 с.

2. Музиченко-Козловський А. В. Основні елементи механізму мотивування працівників / А. В. Музиченко-Козловський, А. В. Колодійчук // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2015. – Вип. 21.6. – С. 361–367.
3. Мельник Л. Г. Удосконалення методів мотивації працівників на підприємствах України з урахуванням міжнародного досвіду / Л. Г. Мельник, О. Н. Волк, Н. М. Гайтина, М. В. Рибалка // Вісн. СумДУ (Серія “Економіка”). – 2012. – № 4. – С. 55–63.
4. Перетяцько А. Розробка ефективної системи управління персоналом / А. Перетяцько // Персонал. – 2016. – № 1. – С. 43.

ВПРОВАДЖЕННЯ ПОДАТКУ НА ВИВЕДЕНИЙ КАПІТАЛ В УКРАЇНІ

В Україні зараз діє система оподаткування прибутку підприємств, яка, в цілому, відповідає міжнародним стандартам. Водночас сьогодні точаться дискусії щодо заміни традиційного податку на прибуток підприємств (ППП) податком на виведений капітал (ПВК) за прикладом Естонії у 2000 році [3, 3].

Запропонований “податок на виведений капітал” (ПВК) — це фундаментально відмінний підхід порівняно з наявним ППП. Дві основні причини було наведено для запропонованих фундаментальних змін оподаткування прибутку підприємств:

1. Збільшення інвестицій. У ПВК прибутки оподатковуються лише тоді, коли вони фактично надходять до фізичних осіб або коли капітал залишає податкову систему (наприклад до пов’язаних компаній в інших країнах). Отже, нерозподілені прибутки, використані для інвестицій, ПВК не оподатковуються, на відміну від чинної системи, що повинно стимулювати інвестиції.

2. Зменшення адміністративного навантаження. Оскільки база оподаткування змінюється з фінансових прибутків до операцій, стверджується, що податок, заснований на операціях, буде формувати менше адміністративне навантаження ніж податок на основі фінансової звітності як для підприємств, так і для податкових органів. [3, 10].

Міністерство фінансів розробило законопроект, який передбачає новий механізм оподаткування прибутку в формі податку на виведений капітал, однак його впровадження вимагає пошуку компенсаторів втрат бюджету.

За попередніми розрахунками, на перших етапах втрати бюджету складуть близько 35–40 млрд грн щорічно.

Зараз розроблений законопроект переданий на розгляд уряду, і в разі його прийняття Мінфін пропонує скорочувати бюджетні витрати і виступає проти підвищення податків.

Національна рада реформ в 2016 році підтримав ініціативу введення податку на виведений капітал з 1 січня 2018 року [1].

У червні 2017 року Міністерство фінансів підготувало законопроект про заміну податку на прибуток податком на виведений капітал, який буде застосовуватися до нерозподілених дивідендах і прирівняних до них платежів.

Одночасно планується скасування податку на репатріацію дивідендів. Згідно з проектом, для дивідендів ставка податку на виведений капітал складе 15 %, для прирівняних до дивідендним платежах — 20 %.

Сума дивідендів, отриманих в 2013–2017 роках, за яку вже було сплачено податок на прибуток, не підлягатиме оподаткуванню.

В цілому, концепція, яка лежить в підґрунті ПВК — оподаткування лише грошових потоків, а не результату обліку — є доцільною [1].

Такий підхід до оподаткування також застосовують при сплаті непрямих податків, і, як правило, його розглядають як порівняно надійне джерело доходів, яке менш

вразливе до ухилення від сплати податків, ніж більш комплексні типи податків, як-то ППП, який використовує податкову базу, розраховану на підставі фінансової звітності компаній.

Водночас, варто проаналізувати, чи базові концепції насправді працюють, та порівняти їх із нинішньою системою, яку пропонується замінити.

На перший погляд різниця між ППП та ПВК є суттєвою. Справді, існує кілька суттєвих відмінностей.

База оподаткування змінюється з фінансового результату до транзакцій і, відповідно, виникає різне регулювання щодо більшості питань, які розглянуто досі в цій роботі.

Ефективна ставка податку (для розподіленого прибутку резидентам України) зміниться з 23,33 % до 15 % для дивідендів і до 20 % для інших контрольованих операцій [3, 14].

Головна ідея податку на виведений капітал не змінюється: прибуток, отриманий підприємством, не обкладається податком до тих пір, поки вона не виплачується власникам у вигляді дивідендів та прирівняних до них платежів.

Фундаментальна зміна системи оподаткування прибутку підприємств в Україні з ППП на запропонований ПВК, найвірогідніше, матиме невеликий, але позитивний економічний вплив на інвестиції.

В принципі, такий вплив на інвестиції може мати місце через те, що нерозподілений прибуток компаній, з якого фінансують інвестиції, не буде більше об'єктом для оподаткування податком на прибуток.

Отже, грошові резерви компаній стануть більшими, що створить можливість для фінансування більших інвестицій (також за рахунок поліпшення доступності кредитів).

Справді, доступ до кредитів також дещо поліпшиться, оскільки компаніям вже не буде потрібно імітувати збитки у фінансовій звітності для зниження податкового навантаження, що, водночас, знижує їх платоспроможність з точки зору фінансових інституцій.

Фіскальний вплив в короткостроковій перспективі, найвірогідніше, буде негативним і повинен бути повністю компенсований при запровадженні ПВК.

В довгостроковій перспективі фіскальний вплив запровадження ПВК, ймовірно, буде позитивним через полегшення контролю за дотриманням законодавства та відсутність перенесення збитків на майбутні періоди, а також внаслідок непрямого ефекту від поліпшення інвестиційного клімату.

Компанії та податкові органи, найвірогідніше, виграють від запровадження ПВК внаслідок зниження адміністративного тягаря.

Тому ухвалення рішення щодо запровадження ПВК передусім повинно залежати від можливості компенсувати короткострокові втрати бюджетних доходів та наявності достатньо високого очікуваного адміністративного та економічного ефекту, щоб проводити такі масштабні зміни законодавства.

Водночас в довгостроковій перспективі система ПВК виглядає як доцільна податкова система для України із особливими вигодами у формі зниження адміністративного тягаря, а, отже, і легшого контролю за дотриманням законодавства [3, 19].

Через складний стан бюджетних фінансів в Україні при впровадженні ПВК потрібно обов'язково переконатись, що будь-які втрати бюджетних доходів, які можуть сягнути 1,7 % ВВП, буде компенсовано за рахунок зниження бюджетних видатків або збільшення податків [2].

Отже, на практиці порівняння ППП та ПВК може лише суттєво поліпшити інвестиційні можливості невеликої кількості компаній, які є чесними платниками податків, не мають суттєвих збитків, що переносяться на майбутні періоди, та здійснюють великі інвестиції в інші, ніж обладнання, основні засоби. це може бути особливо вигідно для новостворених компаній.

Крім того, доступність банківських кредитів може дещо поліпшитись. В підсумку, запровадження ПВК, найвірогідніше, не матиме значного впливу на інвестиції у порівнянні із сьогодишньою системою [3, 16].

Джерела

---

1. Українська правда [Електронний ресурс] / Стаття Податок на виведений капітал запровадять, попри втрати бюджету / <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/6/628745/>
2. Німецька консультативна група Інститут економічних досліджень та політичних консультацій; Серія аналітичних досліджень [PS/01/2017] “Податок на прибуток підприємств чи податок на виведений капітал: аналіз та рекомендації” / [Електронний ресурс] / Німецька консультативна група в Україні – URL: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/PS_01_2017_ukr.pdf / Девід Заха, Томас Отген, Олександра Бетлій, Рікардо Джуччі. : Берлін/Київ, березень 2017 року.
3. Законопроект про податок на виведений капітал в редакції від 29.06.2017 р. (за результатами доопрацювання в рамках робочої групи при Міністерстві фінансів України) [Електронний ресурс] / КМ Портал. – URL: http://kmp.ua/wp-content/uploads/2017/06/ECT_draft_law_29_06_2017.pdf

ПРОБЛЕМИ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Протягом багатьох років державний бюджет України стикається з такою великою проблемою, як дефіцит, що виникає внаслідок перевищення витрат державного бюджету над доходами. Серед найвагоміших причин бюджетної розбалансованості в Україні виділяють: недосконалість і неефективність податкового законодавства, значний обсяг тіньової економічної діяльності, суттєві витрати на ведення воєнних дій, чималий рівень безробіття, залучення й використання позик для його покриття, зростання державного боргу з ризиком невиконання боргових зобов'язань, значний спад виробництва та інфляційні процеси, а також гальмування розвитку фінансової системи.

Бюджетний дефіцит є досить складним економічним явищем, у якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, він є основним вимірником ефективності економічної політики держави. Дефіцит бюджету має різні вияви, характеризується розмаїттям причин, чинників і наслідків [2].

В Україні законодавчо дефіцит бюджету визначається Бюджетним кодексом (ст. 2) як перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). При цьому не надано його оцінки як негативного, позитивного чи нейтрального явища [3].

Бюджетний кодекс України визначає бюджет як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. У структурі бюджету розрізняють доходи та видатки. Стан бюджету як фінансового плану держави може визначатися трьома показниками: рівновага доходів і видатків бюджету; бюджетним профіцитом — перевищення доходів над видатками бюджету; бюджетним дефіцитом — перевищення видатків над постійними доходами [4].

Проаналізуємо динаміку Державного бюджету України за 2012–2016 роки (таблиця) [5].

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо (дефіцит бюджету)
2012	346054	395682	3817,7	53445,2
2013	339180	403403	484,7	64707,6
2014	357084	430218	4919,3	78052,9
2015	534695	576911	2950,9	45167,5
2016	616275	684743	1661,6	70130,2

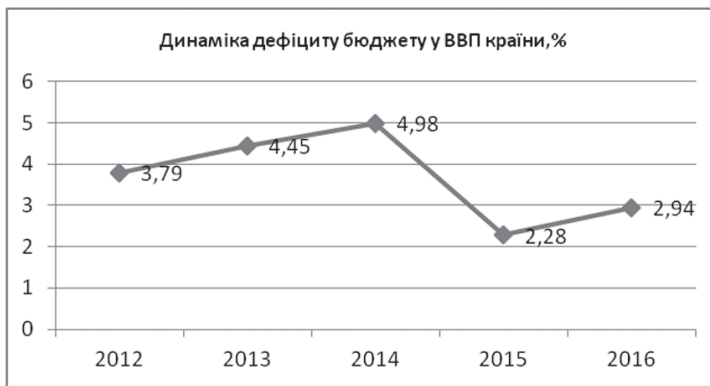
Як бачимо з результатів таблиці, найбільшу суму дефіциту державного бюджету отримано у 2014 році, що свідчить про неефективну політику щодо управління формуванням доходів та видатків бюджету. Деяко менший дефіцит державного бюджету спостерігався в 2015 році, проте в 2016 році знову відбувається зростання його суми.

Для покращення ситуації органам державного управління потрібно вжити заходи щодо збалансування бюджету шляхом збільшення доходів та зменшення видатків.

Дефіцит державного бюджету у 2016 р. склав 70,1 млрд грн, що становить 83,8 % граничного обсягу встановленого Законом про Державний бюджет України на 2016 рік. Порівняно з 2015 роком дефіцит державного бюджету збільшився на 24962,7 млн грн. У 2016 році бюджетно-податкова політика набула стимулюючого характеру і зробила свій внесок у відновлення економічного зростання в країні [2, с. 11]. Протягом останніх 2 років доходи бюджету зростають разом із дефіцитом бюджету, причому останній зростає швидше, ніж доходи. Кредити міжнародних організацій лише збільшують дефіцит за рахунок нарощування зовнішнього державного боргу, що не є позитивною тенденцією доходної частини бюджету.

Для того, щоб зрозуміти реальні масштаби зростання дефіциту бюджету зробимо аналіз питомої ваги дефіциту бюджету з урахуванням змін ВВП України за 2012–2016 роки (рисунок) [5].

Згідно з Маастрихтською угодою дефіцит бюджету має певні обмеження. Встановлено, що припустимим є дефіцит на рівні 3 % від ВВП. Хоча такий норматив є досить умовним, тому що межа безпеки бюджетного дефіциту залежить від особливостей конкретної країни у тій чи іншій економічній ситуації [2, с. 109].

Як бачимо з рисунку, з 2012 по 2014 р. частка бюджетного дефіциту у ВВП значно перевищує нормативне значення. У наступному році бюджетний дефіцит зменшився до 45150,5 млн грн, обсяг ВВП зріс до 1979458 млн грн, (але, на жаль, за допомогою переважно інфляційних джерел). В сукупному результаті дані зміни призвели до стрімкого зменшення питомої ваги дефіциту бюджету у ВВП країни з 4,98 % у 2014 р. до 2,28 % у 2015 р. У 2016 р. ВВП країни продовжує зростати, але разом з тим зростає і бюджетний дефіцит, що призвело до збільшення частки дефіциту у ВВП до 2,94 %.

Наявність дефіциту здебільшого є негативним явищем, але не свідчить про незбалансованість бюджету в цілому, оскільки в процесі його складання і затвердження визначаються джерела дефіцитного фінансування. Це складне економічне явище, у якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, ефективність економічної політики держави [2, с. 31].

В останні роки Державний бюджет України приймається з дефіцитом. Ця політика спрямована на збільшення бюджетних видатків порівняно із залученнями доходами. Проте такі важелі використовуються непослідовно. А в окремі періоди бюджету, прийняті з дефіцитом, фактично зводяться або з профіцитом, або з обсягом дефіциту, значно меншим порівняно із запланованими показниками. Це ми можемо побачити у 2015–2016 рр. (таблиця) [5].

Нааявність у країні дефіциту державного бюджету спричиняє посилення інфляційних процесів, кризи у сфері державних фінансів, грошової системи, збільшення залежності від позичальників і, як наслідок, погіршення соціально-економічного стану в суспільстві. До основних причин бюджетного дефіциту відносять: певну політику уряду, який проводить значні структурні зрушення в народному господарстві; негативні, руйнівні наслідки непередбачених подій, таких як війна, катастрофа, стихійні лиха; економічну кризу. В Україні основними умовами формуванні бюджетного дефіциту на сьогодні є:

- загальний спад виробництва, зниження ефективності його роботи;
- несвочасне проведення структурних змін в економіці;
- розвиток інфляційних процесів, кредитна та цінова політика;
- незбалансованість доходів і видатків бюджету, зростання видатків при зниженні доходів, надмірні державні витрати;
- нестабільна політична та економічна ситуація;
- недосконалість і часті зміни українського законодавства;
- високий рівень тіньової економічної діяльності;
- відсутності інвестиційної привабливості [4].

Для подолання дефіциту державного бюджету України найбільш ефективними напрямками є: вдосконалення контролю за використанням коштів державного та місцевих бюджетів; збільшення дохідної частини бюджету при запровадженні виваженої податкової політики, яка б забезпечила підвищення функціонування різних галузей виробництва; створення платникам податків сприятливих умов для розвитку своєї діяльності; скорочення видатків (капітальних); здійснення внутрішніх і зовнішніх позик [4].

Висновки. Так як дефіцит бюджету є важливим інструментом державної фінансово-кредитної політики та засобом впливу на економічне становище в країні, уряд повинен постійно контролювати розмір бюджетного дефіциту, приділяти більше уваги збільшенню доходів держави шляхом подолання безробіття, покращення системи сплати податків, поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання та ін. Дефіцитне фінансування для України вкрай важливе, його слід переорієнтувати на вирішення основних проблем економіки держави тобто фінансування пріоритетних галузей, поживлення інвестиційної діяльності та ін. [1]. Таким чином, для стабілізації економіки України, необхідно вирішити низку проблем: спад виробництва, важкий фінансовий стан підприємств, криза неплатежів, ненадходження податків, що як результат призводить до дефіциту бюджету.

Джерела

---

1. Андрушко О. Шляхи зменшення дефіциту державного бюджету України [Електронний ресурс] / Андрушко О. – Режим доступу до ресурсу: <http://naub.oa.edu.ua/2014/shlyahy-zmenschenniyadefitsytu-derzhavnoho-byudzhetu-ukrajiny/>
2. Юрій С. І. Фінанси [Електронний ресурс] / С. І. Юрій, В. М. Федосов. — Режим доступу до ресурсу: <http://westudents.com.ua/knigi/664-fnansi-yury-s-fedosov-vm.html>
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
4. Семено М. В. Дефіцит державного бюджету та шляхи його подолання [Електронний ресурс] / М. В. Семено. — Режим доступу до ресурсу: <http://intkonf.org/semeno-m-v-defitsit-derzhavnogo-byudzhetu-ta-shlyahi-yogo-podolannya/>
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

У пропонованому збірнику подано тези доповідей учасників науково-практичних форумів МАУП, що відбувались у контексті загальноакадемічної Науково-практичної конференції “Соціальна практика та теоретико-методологічні засади модернізації України (політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми)” з проблематики широкого кола аспектів процесу системної модернізації України.

Для науковців, громадсько-політичних діячів, студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і світовим досвідом проведення модернізаційних процесів.

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Випуск 5

Матеріали

*Звітної науково-практичної конференції науковців МАУП
“Соціальна практика та теоретико-методологічні
засади модернізації України
(політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми)”
м. Київ, МАУП, 30 листопада 2017 р.*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*
Художнє оформлення *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 22.11.17. Формат 70×100^{1/16}.
Ум. друк. арк. 26,4. Обл.-вид. арк. 22,80. Наклад 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач
ДП “Видавничий дім “Персонал”
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*